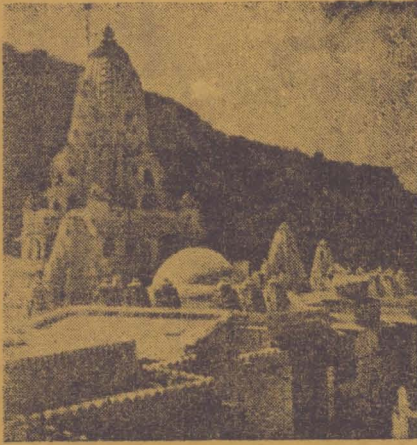

भूति-पूज

१०५ ईटनी ठंयाईतुं श्री चामुभल आदिश्वरलतुं
त्रलु भललतुं ललु नलनसदलर-सीरीही (रलजस्थलन)

: लेखक :

भलस्तर लुभन्यंद केशवलल (वलवलणल)

पलरुधं नैन पलडशलणल-सीरीही (रलजस्थलन)

भूर्ति-पूज

अभियलरी भूर्ति रत्रीरे, उपमा न घटे डेय;
शांत सुधारस जीलती रे, नीरभततुप्ति न होय.
विमलजिन ! दीहां लोयणु आण.
—योगीवर आनंदधनल.

लेखक :

भारतर पुण्यचंद्र कुशवंलाल
पार्श्व नैन पाइसाला-सीरौही. (राजस्थान)

प्रकाशक :

पी. पी. सीधी

मंत्रि-“ श्री ज्ञान प्रचारक मंडल.

सिरोही. (राजस्थान)

पी. सं. २४८१

मूल्य रु. २-०-०

वि. सं. २०११

आवृत्ति पी७

मुद्रक :

शाह मण्डीवाल छगनवाल

धी नवप्रभात प्री. प्रेस

धीकांटारोड, नोवेल्टी सीनेमा

पासे, अमदावाद.

Maneklal N. Shah,

Pearl Threader & Jeweller.

96, Bora Bazar, Fort,
Bombay.

મૂર્તિપૂજા પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ જ્યારે મારા જોવામાં આવી ત્યારે મને ઘણોજ આનંદ થયો. કેમકે આવા પુસ્તકની આ જમાનામાં જરૂરીયાત હતી. એનો પ્રચાર નવયુવકોમાં કરવાની મારી લાવના બાગૃત થવાથી પ્રકાશકને કેટલીક પ્રતો મોકલવા મેં લખ્યું. પરંતુ સીલીકમાં નહિ હોવાથી અમને મળી શકી નહીં.

લલિતવ્યતાના યોગે અહીંની પાઠશાળાના મુખ્ય શિક્ષક તરીકે લેખક મહાશય શ્રી ખુબચંદલાઇનો જ યોગ સીરોહી સંધને મળ્યો. અને ટુંક ટાઈમમાં તે તેઓશ્રીની વિદ્વતાએ સીરોહી શંધના આખાલ વૃક્ષનાં દીલ આકર્ષ્યાં. આ સંયોગોનો લાભ લઈ મૂર્તિપૂજા પુસ્તકની દ્વીતિયાવૃત્તિ તૈયાર કરવા તેઓશ્રીને વારંવાર હું પ્રેરણા કરતો રહ્યો.

એટલામાં કુદરતી જ એવો સંયોગ ઉપસ્થિત થયો કે પ્રથમાવૃત્તિના અવલોકનદ્વારા મૂર્તિપૂજા ખંડનની ડો. એન. કે. ગાંધીની લેખમાળા સ્થાનકવાસી માસિક જૈન સિદ્ધાંતમાં શરૂ થઈ, એટલે તે અમારા વધુ આગ્રહને વશ થઈ લેખકે તે અવલોકનની સમાલોચનારૂપે દ્વીતિયાવૃત્તિ તૈયાર કરી.

આ પુસ્તકના પ્રકાશનમાં જે લાઈ જહેનોનો સંપૂર્ણ સહકાર મળ્યો છે તેને ધન્યવાદને પાત્ર ગણી મૂર્તિપૂજા મહત્ત્વ દર્શિત કેટલાક મહાપુરૂષોના ફેટા સહિતનું આ પુસ્તક વાંચકોના કરકમલમાં મુકતાં અમને આનંદ થાય છે.

ગુણુગ્રાહી યુદ્ધિએ મમત્વલાવનો ત્યાગ કરી મુમુક્ષુઓ સત્યમાર્ગના ગવેષક અને એજ શુભેચ્છા.

લી.

બી. પી. સીંધી સિરોહી (રાજસ્થાન.)

વિષયાનુક્રમણિકા

પ્રકરણ ૧૬

મૂર્તિપૂજનની પ્રાચીનતા અને સાર્થકતા ... પૃષ્ઠ ૧ થી ૧૨૧

પ્રકરણ ૨૦

મૂર્તિ વિરોધકોનો સંક્ષેપ ઇતિહાસ... ... પૃષ્ઠ ૧૨૨ થી ૧૭૫

પ્રકરણ ૩૦

જૈનાગમો પૃષ્ઠ ૧૭૬ થી ૧૯૭

પ્રકરણ ૪૩

સત્ય રક્ષક ભાવના પૃષ્ઠ ૧૯૮ થી ૨૨૨.

આ પુસ્તકમાં આપેલ ફોટાઓનો પરિચય તેના ક્રમાંક પ્રમાણે આ પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૨૧૨ થી પૃષ્ઠ ૨૧૬માં દર્શાવેલ છે ત્યાંથી જાણી લેવો.

પૃષ્ઠ ૧૯૬ મેં સુધારી વાંચવું.

લીટી ૧૭ મીમાં બે કોડ રૂપીયા ખરચ્યા હતા તેમ જાણાવ્યું છે ત્યાં ૧૮ કોડ ને ૫૩ લાખ જાણવા.

લીટી ૧૯ મીમાં એક કોડને ૮૦ લાખ રૂપીયા લખ્યા છે ત્યાં આદે કોડ ને ત્રેપન લાખ જાણવા.

લેખકનું નિવેદન

મુમુક્ષુ જીવોનું અંતિમ ધ્યેય જન્મ મરણના મહાન દુઃખોનો અંત કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો જ હોય છે. આ પવિત્ર ઉદ્દેશની સીદ્ધિને માટે અન્યાન્ય સાધનોમાં વિશ્વવન્દ્ય, જગતપૂજ્ય, મહાન ઉપકારી, વીતરાગ દેવની નીર્વિકાર, શાન્તમુદ્રા, ધ્યાના વસ્થિત મૂર્તિ એક મુખ્ય સાધન છે.

આ નિમિત્તથી સાધારણ પરીસ્થિતિમાં સ્થિત વ્યક્તિઓથી માંડી ઉચ્ચ અધ્યાત્મ કોટીમાં રમણ કરવાવાળા ભવ્યાત્માઓએ પોતાનું આત્મશ્રેય સાધ્યું છે. પરમયોગીવર શ્રી આનંદધનજી મહારાજ જેવાએ પણ દ્રવ્ય અને ભાવથી મૂર્તિપૂજનો મહિમા ખૂબ ગાયો છે.

ભૂતકાલમાં અખિલ સંસાર મૂર્તિપૂજક હતો. અને આજે પણ કોઈને કોઈ પ્રકારે મૂર્તિનો સત્કાર સંસાર ભરમાં થઈ રહ્યો છે, વળી ભવિષ્યકાળે પણ જ્યાં સુધી સૃષ્ટિનું અસ્તિત્વ છે ત્યાં સુધી બરાબર મૂર્તિની સત્તા સ્થાપિત રહેવાની જ. મહાપુરુષોએ કથિત હકિકત વ્યાજબી છે કે દ્રુવ-સત્તાનું ન તો ક્યારે ય પણ ઉત્પન્ન છે યા ન ક્યારે ય પણ નાશ છે. તેનું અસ્તિત્વ તો સદાને માટે શાશ્વતજ છે.

વિદ્વાનોએ કહ્યું છે કે જેટલો જ્ઞાની પુરુષ ઉપકાર કરી શકતા નથી તેનાથી પણ અધિક અજ્ઞાની પુરુષો અપકાર કરી શકે છે. કેમકે સંસારમાં જેટલી સત્ય યુક્તિઓ છે તેના કરતાં અનંતગુણી કુયુક્તિઓ છે. જ્યારે જ્ઞાનીઓ સુયુક્તિઓથી કામ લ્યે છે ત્યારે અજ્ઞાની કુયુક્તિઓનો પ્રયોગ કરી જીવોને ઠગવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને તેથી જ સંસારમાં સમ્યદ્રષ્ટિ જીવોથી અનંતગુણા મિથ્યાદ્રષ્ટિ છે. તેમ છતાં પણ જ્ઞાનીઓનો જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય અજ્ઞાનીઓના અધકારને નાશ કરી પોતાના જીવવ્યથામન કિરણોના પ્રકાશને ભવ્ય પ્રાણીઓના હૃદય સુધી પહોંચાડી દે છે.

મૂર્તિપૂજનું મહાત્મ્ય દર્શાવતી આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ લઘ્યાત્માઓને મૂર્તિપૂજની શ્રદ્ધાઅતીવ સુદ્રઢ ખનાવવાના હેતુએ મેં પ્રગટ કરેલ હતી. પરંતુ જેમ ધ્રુવડ સૂર્યને ન દેખી શકે તેમ ભગવાન મહાવીરના અનુયાયી તરીકે જ કહેવાતા અમારા કેટલાક સ્થાનકવાસી ભાઈઓને તે અરૂચિકર થઈ. ખીજી તો કોઈ રીતે તેઓ તે પુસ્તકનો વિરોધ કરી શકે તેમ ન હતા એટલે તે પ્રથમાવૃત્તિમાં અંત ભાગમાં આપેલ કાવ્યો પૈકી ઢુંઢક પચવીસી કાવ્યના નામે તેમણે કેટલોક ઉઠાપોઠ કર્યો. અને તે અંગે સ્થાનકવાસી કોન્ફરન્સે મારી સાથે પત્ર વ્યવહાર કર્યો. આ ઢુંઢક પચવીસી પૂર્વના આચાર્યે ખનાવેલ છે. અને જે ટાઈમે મૂર્તિપૂજ વિરૂદ્ધનો જોરજોસથી પ્રચાર હસે તે ટાઈમે ભાન ભૂલેલાઓની જુદ્ધિ ઠેકાણે લાવવા ભાવ દયાથી પ્રેરાઈ કેટલાક કડવા પણ સત્ય શબ્દો તેમાં ઉચ્ચાર્યા છે. તેમ છતાં પણ સ્થાનકોન્ફરન્સના લાગણી ભર્યા પત્રથી મૈત્રી ભાવે પ્રેરાઈ દ્વીતિયા વૃત્તિમાં તે પચવીસી નહીં છપાવવાની મેં મારી ઇચ્છા તેમને પ્રદર્શિત કરી હતી.

મારી આ ઇચ્છાથી તેઓ મારી કમજોરી સમજ્યા. અને અમારા સ્થાનકવાસી ભાઈઓને સંતોષ થયો નહીં. ઢુંઢક પચવીસીનું તો તેમને એક ખહાનું હતું પરંતુ મૂર્તિપૂજને સચોટ રીતે સાખીત કરતું સાહિત્ય જ તેમને ખુચ્યું હતું. એટલે કેટલોક ટાઈમ જવા દઈ અમારા તે ભાઈઓએ સ્થાનકવાસી જૈન સિદ્ધાંત માસિકમાં મૂર્તિપૂજ પુસ્તકના અવલોકનને નામે આ સંગઠનના યુગમાં વિના કારણે જૈન તીર્થંકરોની મૂર્તિયોનું અપમાન, પરમોપકારી પૂર્વાચાર્યોની નિન્દા, જૈન-સ્વે-મૂ-પૂં સમાજ પ્રત્યે મહામિથ્યાત્વ, ગાઢ મિથ્યાત્વ, અભિનિવેષ મિથ્યાત્વ, ધર્મોધતા, સંપ્રદાયવાદિ, તિરસ્કાર વ્યાદિ અનેક કટુ શબ્દોના પ્રયોગો વાળી ડો. એન-કે ગાંધીની લેખમાળા પ્રકાશિત કરી પોતાના મનોવિકારોને પ્રદર્શિત કર્યા. આથી ધણા મૂર્તિપૂજક ભાઈઓનાં દીલ દુભાર્યાં. ત્યાં અધુરામાં પુરૂં મુનિ પ્રેમચંદ્રજી એ રાજકોટમાં દેવદ્રવ્ય

અંગે આક્ષેપ પૂર્ણ વિષવાણીનો ઘડકો કર્યો. મને ઐક્યતાની ભલામણ કરનાર સ્થાનકવાસી કોન્ફરન્સ એ ટાઈમે ગુપચુપ એસી રહી. આ કારણથી જ મારે ડૉ. ગાંધીના અવલોકનના ખુલાસા રૂપે આ પુસ્તકની દ્વીતિયા વૃત્તિ તૈયાર કરવી પડી.

માત્ર મૂર્તિપૂજા પ્રત્યેના જ દ્વેષથી પ્રેરાઈ ડૉ. ગાંધીએ મૂર્તિપૂજા નીરર્થક ઠેરાવવાને જે દલીલો તે અવલોકનમાં કરી છે તે તમામ દલીલો મૂર્તિપૂજા સિવાયની પણ જૈનધર્મના દરેક અનુષ્ઠાનોની ધાતક છે. એટલે એ દલીલો વડે મૂર્તિપૂજાનું ખંડન કરવામાં ભાઈશ્રી ગાંધીએ સ્થાનકવાસી સમાજની પણ સેવાને બદલે કુસેવાજ બજાવી છે તે આ પુસ્તક સાઘંત વાંચી જઈ મનન કરવાથી દરેક વાંચકને આપોઆપ સમજાઈ જશે.

હિંસા અને અહિંસાનું સ્વરૂપ સમજ્યા વિના તેની વ્યાખ્યા કરવા એસનાર ડૉ. ગાંધી પોતાના હાથે જ પોતાના માની લીધેલ સિદ્ધાંતોનું ખંડન કરીને પોતાને મતે પોતે જ હિંસા કરનાર પુરવાર થાય છે. જિનેશ્વર દેવની પૂજાને બકરી ઇદિની કુરબાની સાથે સરખાવનાર ડૉ. ગાંધીએ તેમના સ્થાનક બંધાવવાના કાર્યને કોની ઉપમા સાગુ પડે તે વિચાર્યું હોત તો જિનપૂજા પ્રત્યે કટાક્ષ કરવાનું તેમને સુઝત નહિ.

આવી દલીલોવાળા અવલોકનના ખુલાસા રૂપે સાહિત્ય લખવું તેમાં અખિલ જૈન સમાજની સાચી સેવા જ છે; એમ માની સત્ય હકિકત મેં પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં દર્શાવી છે.

પ્રકરણ પહેલામાં મૂર્તિપૂજાની પ્રાચિનતા અને સાર્થકતાની સાબીતી સિદ્ધ કરવા સાથે નિક્ષેપાનું સવિસ્તૃત વર્ણન તથા હિંસા-અહિંસાના માર્ગની વિવેકમય સમજણ ડૉક્ટર ગાંધીની દલીલોના સચોટ ખુલાસા પૂર્વક જણાવવામાં આવી છે.

પ્રકરણ ખીજમાં મૂર્તિ વિરોધકોની ઉત્પત્તિનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ તથા શ્રીમાન લોકાશાહના મૂળ સિદ્ધાંતોનો ઉલ્લેખ તેમના સમકાલીન લેખકોની કૃતિઓના અનુસારે દર્શાવ્યો છે. જે કૃતિઓ હસ્તલેખિત આજે પણ પાટણ આદિના જ્ઞાન ભંડારોમાં મૌજુદ છે.

પ્રકરણ ત્રીજામાં જૈનાગમે અંગે સ્પષ્ટતા કરવા પૂર્વક તેમાં ફેરફારો કોણે કર્યા છે? અને ડૉ. ગાંધીએ પંચાંગીમાં નવું ધુસાડી દેવાનો જૈનાચાર્યો ઉપર કરેલ આક્ષેપનો ખુલાસો જણાવી કોણે કેવી રીતે ધુસાડી દીધું છે તે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે.

પ્રકરણ ચોથામાં આજે જગતના દરેક ધર્મારાધકો પ્રત્યક્ષ યા પરોક્ષપણે કેવી રીતે મૂર્તિપૂજને અનુસરી રહ્યા છે, અને તેમાં સ્થાનકવાસીઓની પ્રત્યક્ષ ગુરુમૂર્તિની પૂજા મારવાડના ગોરી ગામમાં આવેલ હર્ષચંદ્રજીની પાપાણમય પ્રતિમાના તથા ભરતપુરમાં આર્યાજી ઈંદ્રિંજની પાદુકાના ફેટા દ્વારા દર્શાવી છે. આ ફેટાઓ મુનિ જ્ઞાન સુંદરજીની લેખિત મૂર્તિપૂજના પ્રાચિન ઇતિહાસમાંથી લેવામાં આવ્યા છે. તથા તે હકિકત મુનિ જ્ઞાનસુંદરજીને પત્રથી પુછાવતાં તેઓશ્રીએ મને જણાવ્યું છે કે તે મૂર્તિ મારી પ્રત્યક્ષ જોએલી છે અને તેથી જ તેમણે તે મકાન તથા મૂર્તિનો ફેટો લેવરાવી મૂર્તિપૂજના પ્રાચિન ઇતિહાસ નામે પુસ્તકમાં પ્રગટ કર્યો હતો.

તથા તેજ પ્રકરણમાં લુંકા મતની ઉત્પત્તિ તથા બાદ અત્યારે સુધીમાં તે મતને વોસીરાવી સવેગી મુનિપણું અંગીકાર કરવાવાળા હજારો મુનીરાજો પૈકી કેટલાક વિદ્વાન આચાર્યોના ફેટા તેમના સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્વક આપવામાં આવ્યા છે. બાકી તે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં મૂર્તિપૂજા અંગે ઘણી હકિકતો દર્શાવવામાં આવી છે તે વાંચકને સાઘંત વાંચી જવાથી માલુમ પડશે.

આ પુસ્તક ડૉ. એન. કે. ગાંધીના અવલોકનની સમાલોચના રૂપે હાઈ તેમણે કરેલ વિષય ખંડનના જ ખુલાસા કરવામાં આવ્યા છે.

એટલે પ્રથમાવૃત્તિમાંના સ્તોકો-કાવ્યો-કથાઓ આદિને આ વૃત્તિમાં દાખલ કર્યાં નથી. પુસ્તકની વધુ માગણી ચાલુ હશે તો ત્રીજી આવૃત્તિમાં તે વિષયો તથા બીજા કેટલાક જરૂરી વિષયો દાખલ કરવામાં આવશે. પ્રસ્તુત પુસ્તકના પ્રકાશનમાં સીરોહી સંઘ તથા પાડોવ સંઘ તથા બર્લિન સંઘ તથા ભાઈશ્રી દલીચંદ્રના લાગણી ભર્યાં પ્રયત્નથી ગદ્યસંઘ, તથા ભાઈશ્રી ચંદનમલજી નાગોરી (સીરોહીવાળા) ના પ્રયત્નથી કોલ્હાપુરના કેટલાક ભાઈઓ એ, વળી એક ધર્મપ્રેમી ઉદાર ગૃહસ્થ કે જેમણે પોતાનું નામ બહાર નહિ પાડવાનું જણાવેલ તે, આ બધાઓએ આ દ્વિતીયા વૃત્તિની ધણી નકલો અગાઉથી ખરીદી લઈ આ પ્રકાશનમાં સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે તે માટે તેઓશ્રીની લાગણીને કેમ ભૂલી શકાય ? અને ધી નવપ્રભાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના માલિક મણીલાલ ભાઈએ ત્વરિત રીતે પુસ્તક છાપી આપ્યું તે માટે તે પ્રેસના કાર્ય માટે જરૂર સંતોષ થાય છે.

વળી આ પુસ્તક લખવામાં તો મને ખાસ સહાયકારી મુની જ્ઞાન સુંદરજી મહારાજ છે, કે જેઓ એ તેઓશ્રીનું લખેલ કેટલુંક સાહિત્ય મને મોકલી માર્ગદર્શક થયા છે. ઉક્ત મુનીરાજ સ્થાનકવાસી મતમાંથી છુટા થઈ સંવેગી મુની બન્યા છે. મહાન્ વિદ્વાન છે. આ વિષયને લગતી હકિકતો તેમની પાસે વિસાલ પ્રમાણમાં મૌલુદ છે. આ મહાત્માનો તથા પુસ્તક લખવામાં મને ઉત્સાહિત બનાવનાર સીરોહી સંઘ. આચાર્ય દેવશ્રી ચંદ્રસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજ, તથા પન્યાસજી મહારાજ શ્રી રાજેન્દ્રવિનયજી મહારાજ (હહેલાવાળા) નો હું મહાન્ આભાર માનું છું.

હું કંઈ મહાન્ પંડિત નથી કે શાસ્ત્રનો ખાસ અભ્યાસી નથી. માત્ર જીનેશ્વર દેવની પ્રતિમાની લક્ષિતથી પ્રેરાઈ આ પુસ્તક લખ્યું છે. વિદ્વાનોને તેમાં કંઈ ક્ષતિ જણાય તો મને ક્ષમા કરે. જીનેશ્વર દેવ કથિત આગમ વિશ્દ્ધ કંઈ લખાયું હોય તો મિચ્છામિ દુઃકંકડં.

મને કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે વૈમનસ્ય નથી જ. ભાઈશ્રી ગાંધી ઝોકટરે કરેલ મારી લખેલ પ્રથમા વૃત્તિના અવલોકનથી અત્ય અભ્યાસીની શ્રદ્ધા સ્ખલીત થવા ન પામે અને મૂર્તિપૂજની આવશ્યકતા દરેક જીવને છે કે નહિ? તે જ જણાવવાનો આ પ્રકાશનો હેતુ છે.

કોઈ મૂર્તિપૂજ માને કે ન માને તે અમારે જોવાની જરૂર નથી. પરંતુ મૂર્તિપૂજ સામે કે મૂર્તિપૂજ સમાજ સામે કોઈ મિથ્યા પ્રલાપો કરશે તો તેનો સચોટ પ્રતિકાર કરવા માટે અમારી કલમ હરહંમેશાં તૈયાર જ રહેશે. ઐક્યતાને ખહાને એવા મિથ્યા પ્રલાપો કરનાર સામે અમો કદાપી મૌન નહિ જ બેસીએ.

કડવી પણ સત્ય હકિકત દર્શાવતી ઢુંઢક પચવીસીના પ્રકાશ નથી જે અમારા સ્થાનકવાસીભાઈઓને દુઃખ થતું હોય તો તે પચવીસી આ દ્વીતિયા વૃત્તિમાં નહિ છાપવાની અમારી ઇચ્છા અમોએ જણાવ્યા છતાં જૈન સિદ્ધાંત માસિકના તંત્રી શ્રી તે પચવીસીને વધુ પ્રકાશમાં લાવ્યા છે અને તે ખનાવનાર મહાત્મા ઉપર ભાષા સમિતિ નહી સાચવવાનો આરોપ કરી તે મહાત્માએ કડવા શબ્દો શા માટે વાપર્યા છે તેનો હેતુ દર્શાવતી તે કવીતાની મુખ્ય કડીઓ ઉઠાવી દષ્ટ પોતાને મન માનતી નીચે મુજબની જ કડીઓ પોતાના જૈન સિદ્ધાંત માસિકના સને ૧૯૫૪ ના ડીસેમ્બર માસના અંકમાં પ્રગટ કરી છે.

શ્રી જિનપ્રતિમાથી નહિ રંગ, તેનો કણુ ન કીજે સંગ—એ આંકણી.

સરસ્વતી દેવી પ્રણુમી કહેશ્યું, જિનપ્રતિમા અધિકાર;

નવિ માને તસ વદન ચપેટા, માને તસ શણુગાર.—શ્રી૦ ૧

એણે મૂઠે જિનપ્રતિમા ઉથાપી, કુમટિ હૈયા કુટ;

તે વિના કિરિયા હાથ ના લાગે, તે તો થોથા ફૂટ—શ્રી૦ ૩

ઢુંઢકવાણી કુમતિસે નાણી, સૂણી મત ભૂલો પ્રાણી;

બોધિ ખીજની કરશે હાણી, કેમ વરશે શીવરાણી—શ્રી૦ ૧૫

મેલાં કપડાં મોઢું બાંધે, ઘેર ઘેર ભિક્ષા કરતા;
 માંદા માણસની પરે થોકું, બોલે જાણે મરતા—શ્રી૦ ૧૭
 ઢુંઢત ઢુંઢત ઢુંઢત પ્રાણી, તોહી ધર્મ ન પાયા;
 તે માટે ઢુંઢક કહેવાણા, એજે જન્મ ગમાયા—શ્રી૦ ૧૮
 ભાવ ભેદને તત્ત્વ ન જાણે, દયા દયા મુખ ભાંખે;
 મુગ્ધ લોકને ભ્રમમાં પાડી, તેનો દુર્ગતિ નાંખે—શ્રી૦ ૧૯
 ભાષ્ય ચૂણી ટીકા ન માને, કેવળ સૂત્ર પોકારે,
 તે માંહિ નિજમતિ કલ્પના, બહુ સંસાર વધારે—શ્રી૦ ૨૦
 બાહિર કાળા માંહિકાળા, જાણીએ કાળાવાળા,
 પંચમ આરે દુષ્ટ એ પ્રગલ્યા, મહા મૂઢ વિકરાળા—શ્રી૦ ૨૧
 ઢુંઢક પચવીસી મેં ગાઇ, નગર નાંડોલ મોઝાર;
 જશવંત શિષ્ય જિનેન્દ્રય પથે, હિત શિક્ષા અધિકાર—શ્રી૦ ૨૫

ઉપરની કડીઓથી જરૂર અમારા સ્થાનકવાસીભાઈઓને દુઃખ થાય જ. એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. પશુ પોતાને દુઃખ પેદા કરતી કડીઓ જ સમાજ સામે રજુ કરી સત્ય હકિકત દર્શાવતી કડીઓ ઉડાવી દઈ તંત્રીશ્રીએ સત્ય વસ્તુનું ખૂન કર્યું છે. સત્ય હકિકત દર્શાવતી કડીઓ વાંચકો વિચારે તો તેમને સ્પષ્ટ સમજાઈ જશે કે મૂર્તિ વિરોધ ઉપદેશ કરનારાઓની ભ્રમજાળમાં મુગ્ધ જનતા ફસાઈ ન જાય એ માટે કૃતિકારે આ કૃતિ બનાવી છે. તે પચવીસીમાંની મુખ્ય કડીઓ જૈન સિદ્ધાંતના તંત્રીશ્રીએ કંઈ કંઈ છોડી દીધી છે તે સત્ય વસ્તુના સંરક્ષણના હેતુએ વાંચકો સમક્ષ જણાવી દઈએ છીએ.

કેવળ નાણી નહિ ચઢનાણી, એણે સમે ભરત મોઝાર;
 જિન પ્રતિમા જિન પ્રવચન જિનનો, એ મોટો આધાર—શ્રી૦ ૨
 જિન પ્રતિમા દર્શનથી દંસણ, લહીયે વ્રતનું મૂળ;
 તેહિ જ મૂળ કારણ ઉત્થાપે, શું થયું એ જગજાણ—શ્રી૦ ૪

- અભયકુમારે મૂકી પ્રતિમા, દેખી આર્દ્રકુમાર;
 પ્રતિ બુઝ્યા સંજમ લઈ સિખ્યા, તે સાચો અધિકાર—શ્રી૦ ૫
- પ્રતિમા આકારે મચ્છ નિહાળી, અવરમચ્છ સવિ બુઝે;
 સમકિત પામે જાતિ સ્મરણથી, તસ પૂરવલવ સૂઝે—શ્રી૦ ૬
- છઠ્ઠે અંગે જ્ઞાતા સૂત્રે, દ્રૌપદીએ જિન પૂજ્યા;
 એવા અક્ષર દેખે તો પણ, મૂઠ મતિ નવિ બુઝ્યા—શ્રી૦ ૭
- ચારણ મુનિએ ચૈત્યજ વાંઘાં, ભગવતિ અંગેરંગે;
 મરડી અર્થ કરે તેણે સ્થાનક, કુમતિ તણે પ્રસંગે—શ્રી૦ ૮
- ભગવતી અંગે શ્રી ગણધરણ, બ્રાહ્મી લીપી વંદે;
 એવા અક્ષર દેખે તો પણ, કુમતિ કહો કેમ નીંદે—શ્રી૦ ૯
- ચૈત્ય વિના અન્ય તીર્થિ મુજને, વંદન પૂજા નિષેધે;
 સાતમે અંગે શાહ આણુદે, સમકિત કીધું શુદ્ધે—શ્રી૦ ૧૦
- સૂર્યાભદેવે વીર જિન આગળ, નાટક કીધું રંગે;
 સમકિત દ્રષ્ટી તેહ વખાણે, રાયપસેણી ઉપાંગે—શ્રી૦ ૧૧
- સમકિત દ્રષ્ટિ શ્રાવકની કરણી, જિનવર ખિંચ ભરાવે;
 તે તો ખારમે દેવલોકે પહોંચે, મહાનિસીથે લાવે—શ્રી૦ ૧૨
- અષ્ટપદ ગિરિ ઉપર ભરતે, મણિમય ખિંચ ભરાવ્યાં;
 એવા અક્ષર આવશ્યક સૂત્રમાં, ગૌતમ વંદન ચાલ્યાં—શ્રી૦ ૧૩
- પરંપરાગત પ્રતિમા પુસ્તક, માને તેહ જ નાણી;
 નવી માને તેહી જ અજ્ઞાની એવી જિનવર વાણી—શ્રી૦ ૧૪
- ખેતરપાળ ભવાની દેરે, ત્યાં જાવું નવિ વારે;
 વીતરાગનું દેહડં વારે, તે કોણ સૂત્ર આધારે—શ્રી૦ ૧૬
- આગમનું એક વચન ઉત્થાપે, તે કહીએ અનંત સંસારી;
 આખા જ્ઞેઓ ગ્રંથ ઉત્થાપે, તેહની શી ગતિ ભારી—શ્રી૦ ૨૨
- ચિત્ર લખી નારી જ્ઞેવંતાં, વાઘે કામ વિકાર;
 જેમ જિન પ્રતિમા મુદ્રા દેખી, શુદ્ધ ભાવ વિસ્તાર—શ્રી૦ ૨૩

માટે હઠ છોડી ભવિષ્યન, પ્રતિભાશું દીલ રાખો;
જન પ્રતિભા જિન પ્રવચન જિનનો, અનુભવનો રસ ચાખો—શ્રી૦ ૨૪

આદિતિયાવૃત્તિ પૂરી છાપી તૈયાર થતાં સુધીમાં પણ આ પચ-
વીસી અમોએ નહિ છાપવાનો વિચાર દ્રઢ રાખ્યો છે પરંતુ જૈન સિદ્ધાંત
માસિકના તંત્રીશ્રીએ તે કૃતિકાર મહાત્મા ઉપર માત્ર દોષા રોપ જ
કરવા માટે આ કાવ્યની મુખ્ય કડીઓ ઉડાવી દેવાથી અમારે આ કાવ્ય
અંગે પ્રસ્તાવનામાં આટલી સ્પષ્ટતા કરવી પડી છે. તંત્રી મહાશયે તેમના
માસિકમાં આખું કાવ્ય રજુ કરી પોતાની જુમ રજુ કરી હોત તો
આ પ્રસ્તાવનામાં પણ અમારે આ અંગે કંઈ લખવાની આવશ્યકતા
રહેત જ નહિ.

વળી મુનિ જિનેન્દ્રની ભાષા સમિતિ ક્યાં ગઈ? એમ કહેનાર
તંત્રીશ્રી ભાષા સમિતિ કોને કહેવાય તે સમજતા જ નથી અને જુમો
પાઝા જ કરે છે. તેમણે સમજવું નોંધ્યું કે સમિષ્ટગત કથનમાં તથા
વ્યક્તિગત કથનમાં ભેદ છે. વ્યક્તિને અપમાન જનક વચનો ન કહેવાય
એ વિધાનમાં વાંધો નથી પણ સ્વરૂપ નિરૂપણ કરવામાં થતું કથન
નિંદાને પાત્ર નથી. ગોશાલા-જમાલિ વીગેરેને વ્યક્તિગત કહેવામાં આવ્યું
છે તે પણ સ્વરૂપ નિરૂપણની બુદ્ધિથી, નહિ કે ધીક્કારની બુદ્ધિથી
કથનમાં અન્ય પ્રત્યેના ધીક્કારની, અપમાનની કે પોતાનો ઉત્કર્ષ મના-
વવાની બુદ્ધિ હોવી નોંધ્યું નહિ. માર્ગદર્શનની મનોવૃત્તિ હોય તો વાંધો
નથી. અન્યનો પરાભવ કરવા કરાવવામાં, પોતાનો ઉત્કર્ષ કરવા કરા-
વવામાં, ગણવા ગણાવવામાં વપરાતાં વચનો નિંદા અને દ્વેષાદિનાં સ્થાન
ગણાય. આ બધું તંત્રીશ્રીને સમજ્યું હોત તો મુનિ જિનેન્દ્રની ભાષા
મિતિ ક્યાં ગઈ? એમ તેઓ લખત નહિ.

એક્યતાને બહાને આવા સત્ય વચનો પ્રત્યે તમે લોકો ઉહાપોહ
કરશો તો એ શિખામણુ તમારે પોતાને લેવી પડશે. અને દયાદાનના
ધર્મના સંરક્ષણ માટે શ્રી સુશીલ કુમારજી જેવા મુનિઓ તેરાપંથિયો

સામે જે પ્રચાર કરી રહ્યા છે તે પ્રચારનો પણ શોધ થશે. અસત્ય વસ્તુની અસત્યતા પૂર્વાચાર્યોએ જગત સમક્ષ ખુલ્લી ન કરી હોત તો આજે સ્વેચ્છાએ મત પ્રવર્તકોનો રાફડો ફાટ્યો હોત. અને તેથી જ સાધુ વર્ગમાં પણ પાર્શ્વસ્થ-અવસન્ન-કુશિલ-સંશક્ત, અને યથાછંદ એ પાંચ પ્રકારના સાધુઓને અવંદનીય જાહેર કર્યાં છે. તેવાઓ પ્રત્યે ઐક્યતાની કે તેઓનું ખંડન નહિ કરવાની બુદ્ધિ રખાઈ નથી. ઐક્યતાની બુધો પાડવાથી ઐક્યતા સાચવવાની નથી. આજે એકતા કરવાની વાતો સહુ કરે છે. કોઈપણ સમજી મનુષ્ય જગતમાં એકતાને ન જ ધરે એવું અને જ નહિ. એકની દ્રષ્ટિએ અન્ય માણસ એકતાનો વિરોધી ભલે લાગતો હોય પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તે એકતાનો વિરોધી નથી જ સાચી એકતા સાધવાનું ધ્યેયનારે એકતા કેમ રહેતી નથી તેનું મૂળ વિચારવું જોઈએ. મૂળને છોડી ગળીયે વળગવાથી કંઈ વળવાનું નથી. આજે એકતાની વાતોનો વાવટોળ ચાલી રહ્યો છે, તેમ છતાં એકતા ટકતી નથી તેનું મૂળ કારણુ રૂચિનો ભેદ છે. એ રૂચિભેદના હિસાબે અમુક વખત સુધી કદાચ એકતા ટકી રહે છે પણ તે ભારેલ અગ્નિ જેવી છે. કાયમી રહેવા પામતી નથી. જેઓ એકતાના સાચા ધ્યેયક હોય તેઓ એ રૂચિનો ભેદ ટાળવાનો પ્રથમ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. રૂચિને સમાન બનાવ્યા સિવાય એકમતિ બનવાનો પ્રયત્ન ફલીભૂત થવાનો જ નથી. રૂચિની એકતા કરવાનો પ્રયાસ કર્યાં સિવાય જ એકતા સ્થાપવાની વાતો નિષ્ફળ જ નીવડવાની છે. રૂચિભેદ ટાળ્યા સિવાયની એકતા, કહેવું પડશે કે ન્યાય બુદ્ધિમાંથી જન્મેલી હોવા છતાં પણ ન્યાયબુદ્ધિ સમાન દેખાતી એ ઐક્યતાબુદ્ધિ ઘણીવાર સસનું જ ખૂન કરનારી હોય છે.

જે સત્યમાર્ગની પ્રશ્નણા અનાદિ કાળથી જગતમાં ચાલી આવતી હોય, માનવસમાજ એજ માર્ગે ચાલી સ્વકલ્યાણ સાધ્યે જતો હોય. તે માર્ગને અસત્ય કહેનાર કોઈ નુતન વર્ગ ઉપસ્થિત થાય

ત્યારે તે પણ સત્ય છે એમ કહી દેવું અથવા પૂર્વકાલથી ચાલ્યા આવતા સત્યમાર્ગને ચૂકી નુતન માર્ગના સ્વીકારમાં શું સ્ખલના છે તે જગત આગળ રહી કરવામાં અક્યતાનો ભંગ માની મૌનપણે એસી રહેવાથી સત્ય માર્ગને હાની જ છે.

આજે જેઓ અસત્ય મતના ખંડનની કે સત્ય મતના મંડનની વાતને અક્યતા ભંગ તરીકે ગણવાનો દાવો કરે છે, તેઓ પણ પોતાના મતનું મંડન અને અન્ય મતનું ખંડન તો કરે જ છે. અને જે નથી કરતા તો તેઓ કયા આધારે કહી શકે છે કે અમે સાચા છીએ? અમે સાચા છીએ એ કહેવાનો અર્થ જ એ છે કે—અમારા સિવાય બીજાઓ ખોટા છે. આવી દીવા જેવી સ્પષ્ટ વાતને પણ ઢાંકી દઈને, જગતના કલ્યાણની કામનાથી એક પરમ સત્ય મતનું મંડન કરવા માટે અસત્ય મતનું ખંડન કરનાર મહાપુરુષોને અક્યતા ભંગકર્તા ઇલકાબ આપવા તૈયાર થઈ જવું એ યોગ્યો અન્યાય છે.

જે માર્ગ માટે મંડન ખંડન કરવાનો ઇન્કાર કરવામાં આવે છે તે માર્ગથી અલગ થઈ જેઓ સ્વમત ચલાવી રહ્યા છે તેમને તો આજની કહેવાતી એકતાની વાતો લાભ કર્તા છે. કેમકે એથી તેમના નુતન માર્ગને જરાપણ સ્ખલના થયા સિવાય બહુજ આખ્યાદ રીતે સંરક્ષણ મળી જાય છે. એટલે એવાઓને આવી એકતાની વાતો રૂએ તેમાં શું આશ્ચર્ય? ભગવાન મહાવીરના અનુયાયી કહેવાતા વર્ગમાં જ જ્યારે રૂચિની લિન્નતા દેખાય, જે સાધન ચાલબંનથી આત્મશ્રેય સાધવામાં મહાવીરના અનુયાયી તરીકે કહેવાતો જ એક વર્ગ હિંસા માને ત્યારે આવી લિન્નતાથી સાચા આત્મહિતકને જરૂર શંકા ઉદ્ભવે કે આ એમાં સત્ય શું? જ્યાં સુધી રૂચિભેદ હશે ત્યાં સુધી આ એ માન્યતામાં સત્ય શું છે? એવી શંકા શું કાઈને નહિ ઉદ્ભવે? કેટલીક વખત તો મૈત્રીભાવે મળેલ અલગ અલગ ફીરકાના ઉપદેશકોને એકત્ર થયેલા જેઈ ઉપરોક્ત શંકા વધુ ઉત્પન્ન થાય છે. એવાઓની

શકા સમાધાનમાં એકનું મંડન કરતાં શું અન્યનું ખંડન સ્વયં નહિ
આવી જાય ? ત્યારે કહો કે રૂચિલિન્નતાથી ઐક્યતા કેવી રીતે સ્થાયી
ટકી શકશે ?

આજે જમાનાને નામે ઐક્યતાની ઝંખના કરનાર મહાશય વિચારે
કે આજનો જમાનો બુદ્ધિવાદનો છે. એક જમાનો એવો વીત્યો છે
કે માત્ર શ્રદ્ધાનો જ હતો. તે જમાનાની જનતા એમજ સમજતી હતી
કે રૂચિલિન્નતા ભલે હોય પણ જમે તેમ તોય મહાવીરના અનુયાયી
એકજ છે. જ્યારે આજે આપણે કદાચ એમ ચલાવી લઈશું
પણ સત્યાસત્યનો વિવેક કરી શકવાની તાકાત ધરાવનાર કોઈપણ
આત્મા એમ કહ્યુંલે તેમ નથી કે-સર્વ મત સમાન છે, સર્વ મત
ઉપાદેય છે, અગર કોઈપણ મત અનુપાદેય નથી. એ તો એમજ
કહેશે કે સર્વમત કોઈપણ કાળે ઉપાદેય હોઈ શકતા જ નથી.
અને ઉપાદેય હોય તેને લિન્ન મત કહી શકાય જ નહિ.
વળી એ તો આગળ વધીને એમજ કહેશે કે સર્વમત ઉપાદેય છે,
એકેય અનુપાદેય નથી તો એકજ મહાવીરના અનુયાયીઓમાં ધાર્મિક
અનુષ્ઠાન-સાધુવેશ-ઉપદેશ વીગેરે એકજ કરી નાખો. પરંતુ ઉપરથી
એકજ માનનારા આપણે અંતરથી તો લિન્નતા જ સમજતા હોઈ
એક સરખી રૂચિ-પ્રવૃત્તિ કરી શકતા નથી. જેથી આજે કેટલાય જૈનો
આપણા રૂચિભેદથી કંટાળી માત્ર નામધારી જૈનો તરીકે રહી આરા-
ધનાના માર્ગથી દૂર જ રહે છે. આ હિસાબે રૂચિલિન્નતાના સંયો-
ગોમાં ઐક્યતા ટકાવવી આપણને માટે ખૂબ જ મુશ્કેલ છે. એટલે
આપણે તો એ જ ઇચ્છીએ છીએ કે એ સમય ક્યારે આવે કે જૈન
તરીકે કહેવાતો વર્ગ એકજ રૂચિને ધારણ કરનારો અને, દરેકની
સાધના એક સરખી જ ચાલે અને તેવી એક સરખી સંઘાતી સાધના
દ્વારાએ લેશમાત્ર પણ લિન્નતા કોઈને લાગે નહિ. આ સંયોગોમાંજ
સાચી ઐક્યતા ચિરસ્થાયી બની રહેશે. સામાન્ય સામાન્ય મતભેદથી

જાતિ-સમાજ કે ધર્મની કંઠપણુ સ્ખલના થતી નથી, પરંતુ કોઈ વિશાળ મતભેદ હોય તેથી એકજ જૈન તરીકે કહેવાતા વર્ગમાં ઘણી રખત સંઘર્ષણુ ઉત્પન્ન થાય છે. એવા સંઘર્ષણુથી સમાજ ઘણો નબળો પડી જાય છે, ઈતર સમાજ ઉપરનું વચ્ચે ઘટી જાય છે. એટલે આજના પૃથક્ પૃથક્ ફીરકાઓમાં વહેંચાઈ ગયેલા જૈન સમાજમાં એકયતા જરૂર ઇચ્છવી જોઈએ. અને એકયતા સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પરંતુ સાથે સાથે એ તો જરૂર ખ્યાલ રાખવું જોઈએ કે રચિભેદ ટાળ્યા સિવાય આપણી તે ઇચ્છા કે પ્રયત્ન સફળ થવો બહુજ મુશ્કેલ છે.

માર્ગશીર્ષ શુક્લ પુણિંમા }
 સં. ૨૦૧૧ પાર્શ્વજૈન પાઠશાળા }
 સિરૌહી (રાજસ્થાન)

માસ્તર યુગચંદ્ર કેશવલાલ.

પ્રાકૃત્યન

શ્રી જૈનશાસનમાં વિતરાગની મૂર્તિ એ લબ્ય આલંબન છે. તેની આરાધનાથી કંઈ આત્માઓ ઉચ્ચપદને પામ્યાના શાસ્ત્રમાં સંખ્યાબંધ વૃત્તાંતો છે. અતિશય જ્ઞાનીઓના આ વિરહકાળમાં ખરેખર એ જખ્ખર આલંબન છે. શ્રી જિનાગમ અને જિનબિંબ એ જ આ પંચમ કાળમાં મુમુક્ષુઓને આધારભૂત છે. મહર્ષીઓએ આ બાબતનું ઘણું વિવરણ શાસ્ત્રોમાં કર્યું છે. તે પણ આ વિજ્ઞાનના કાળમાં પુરાતત્વવિદોએ શોધખોળથી મૂર્તિની અતિ પ્રાચિનતા કયારનીયે સિદ્ધ કરી છે.

બુદ્ધિવાદના આ જમાનામાં હવે મૂર્તિપૂજા તરફ વંચીત રહેલ વર્ગ પણ વળ્યો છે. કારણ કે આજે મૂર્તિ વગર જગતમાં વ્યવહાર પણ અશક્ય છે. સ્થાપના નિક્ષેપો આજે વિશ્વમાં વ્યાપક છે. એક પાછથી માંડી લાખોની નોટોનો વ્યહાર, ચિત્રોથી શિક્ષણ, બાવલાંઓ. ઓછલ પેપન્ટીંગો, ટ્રેડમાર્કો, પ્રદર્શનો, ચલચિત્રો વિગેરે સ્થાપના નિક્ષેપોજ છે. અને તે પ્રકારાન્તરે સાબિત કરે છે કે મૂર્તિથી પ્રેરણા પ્રાપ્ત થાય છે, ને ભાવનાની અભિવૃદ્ધિ થાય છે. સરકાર અને ખીજાં મંડળો પણ આરોગ્ય-ભયદયા વિગેરેના પ્રચાર માટે ફીલ્મો બનાવી લોકમાનસ કેળવે છે, અને તે જડ ચીત્રોની અંતઃકરણ પર અસર થાય છે એમ સાબીત થઈ ચુક્યું છે

પૂર્વપ્રહથી હજી પણ મૂર્તિને નહિ માનનાર વર્ગના જીવન વ્યવહારને તપાસશો તો ખખર પડશે કે એમાંનો બહોળો ભાગ ફેટાઓ પડાવે છે—ફીલ્મો જીવે છે—પ્રદર્શનો પણ જીવે છે. આથી તેઓ સમજી શકે છે કે શૃંગારીક ચલચિત્રોથી જેમ ભાવના બગડે છે તેમ વિતરાગની મૂર્તિના દર્શનાદિથી શુદ્ધ ભાવ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તો પછી સિદ્ધાચલજી આદિ અનેક તીર્થોના દર્શન પૂજનથી આત્માર્થીઓએ શા માટે વંચીત રહેવું ? માનસશાસ્ત્રના ઉંડા અભ્યાસીઓ પણ મૂર્તિ—ચિત્રો આદિવડે તે તે પ્રકારની ભાવના થવાનું જણાવે છે. આ

યુગમાં યુવકો પૂર્વગ્રહમાં જકડાઈ રહે એ શક્ય નથી. તેમ જ મૂર્તિની પ્રાચિનતાને ઉપાદેયતા લાગતા આજે પૂર્વગ્રહ લાગી કેમ આત્માઓ મૂર્તિની આદેયતા તરફ વળી રહ્યા છે, અને વિચારકો સમજી પણ શક્યા છે કે આરંભ સમારંભમાં ખદબદી રહેલા એવા આપણે મૂર્તિપૂજામાં કંપી ઉઠવું એ કેવળ આત્માને ઠગવા જેવું છે. માટે ગૃહસ્થોને શ્રેયમાર્ગે ચઢવા વિતરાગદેવની દ્રવ્ય પૂજા પણ આવશ્યક છે, અને આત્મોન્નતિ સન્મુખ થવાનો અભેદ ઉપાય છે. મૂર્તિપૂજા નામના આ ગ્રંથમાં મૂર્તિપૂજા વિષે સારો પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. અનેક દલીલ અને શાસ્ત્રીય પૂરાવાથી તેની સાખીતી આપવામાં આવી છે. એટલું જ નહિ પણ મૂર્તિપૂજાથી પીછેહઠ કરનાર વર્ગ ક્યારે ઉપસ્થિત થયો અને તેમાં કેટલું તથ્ય છે વિગેરે તે વખતની સમકાલીન ઐતિહાસીક ખીનાપર આધારભૂત પ્રકાશ પાડ્યો છે. વળી મૂર્તિને નહિ માનનાર વર્ગના ઉપદેશકો પણ પ્રકારાન્તરે મૂર્તિ સ્વીકારે છે. એ બાબત ફાટાઓ વિગેરે આપી નક્કર પ્રમાણે રજુ કર્યાં છે. તેથી સાખીત થઈ શકે છે કે આ રીતે જો અન્યમૂર્તિઓ સ્વીકારાય તો પરમતારક જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ તો જરૂર આદેય છે અને તે નહિ માનવાનું મહાપાપ ભવભીડ આત્મા નહિ જ કરે.

માસ્તર ખૂબચંદલાઈએ આ ગ્રંથની સંકલનામાં સારી મહેનત લીધી છે, જો કોઈપણ પ્રકારના પૂર્વગ્રહ સિવાય સરલ હૃદયે સાદાન્ત વાંચવામાં આવે તો તથ્યના ગવેષકોને આમાંથી ઘણું જાણવા મળશે એટલું જ નહિ પણ મૂર્તિ સંબંધી ભ્રમનો લૂકો થશે અને મૂર્તિપૂજા વિષે સાચી શ્રદ્ધા થયા વિના નહિ જ રહે.

જૈન લેખ સંગ્રહ, તેમજ માનનીય આણંજી કલ્યાણજીની પેઢી તરફથી તાજેતરમાં પ્રગટ થયેલ “ જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ ” ના વિશાળ કાવ્ય ગ્રંથોમાં મૂર્તિની પ્રાચિનતા બાબત ગળાણુડ (ભરપુર) સાહિત્ય વિદ્યામાન છે જેમાં ઈ. સ. પૂર્વે અને વિક્રમપૂર્વેના કઈ જુગજુના પ્રત્યક્ષ મળી આવેલા અને મોજુદ લેખો આજે ડાંડીપીટીને મૂર્તિની

પ્રાયિનતા પોકારી રહેલ છે. પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં દર્શિત હકિકતને તે લેખો સંપૂર્ણ પૂરાવારૂપે છે. એટલે આવા મનનીય સાહિત્યને જ્ઞા-સુઓએ અવલોકન કરવાથી જરૂર સાચી દિશા મળશે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકના લખાણ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે, સ્થાનક-વાસી બન્ધુ ડૉ. એન. કે. ગાંધીએ સદરહુ પુસ્તકની પ્રથમા વૃત્તિના કરેલ અવલોકનને પરિણામે જ આ પુસ્તકની દ્વિતિયા વૃત્તિ લેખકને લખવાની ફરજ પડી છે. અવલોકનના નામે ડૉ. ગાંધીએ જિનેશ્વર દેવના ત્રણ નિક્ષેપા અપૂર્ણનીય મૂર્તિપૂજનની બકરી ઇદની કુરબાની સાથે સરખામણી લોકાશાહના જીવન અંગે અસત્ય ઘટના લખવાનો લેખક ઉપર આક્ષેપ-મૂર્તિપૂજક પૂર્વાચાર્યોએ નિર્ધુક્તિ આદિમાં મનઃકલ્પિત ધુસાડી દીધેલ મૂર્તિપૂજ, આદિ અનેક બાબતો જણાવેલ છે. આ રીતના અવલોકનથી ડૉ. ગાંધી મહાશયે ઐક્યતા સાધવાનું શી રીતે માની લીધું હશે? લેખક માસ્તર ખૂબદંભાઈએ ડૉ. ગાંધીએ કરેલ અવલોકનના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓનો સચોટ ખુલાસો કર્યો છે.

મૂર્તિપૂજનો વિષય દ્રઢપણે સમજવા માટે કેટલાંક પુસ્તકોમાં પ્રશ્નોત્તરી રૂપે લખવામાં આવે છે, પરંતુ આ પુસ્તકમાં મૂર્તિપૂજનો નિષેધ કરનાર ડૉ. ગાંધીએ કહેલી હકિકત પ્રશ્નરૂપે અને લેખક મહા-શયે તેની કરેલી સમાલોચના ઉત્તરરૂપે હોઇ પ્રસ્તુત પુસ્તક સ્વયં પ્રશ્નોત્તરી રૂપે જ બની ગયું છે. સ્વકલ્પિત પ્રશ્નોત્તરી કરતાં આપો-આપ પ્રશ્નોત્તરી રૂપ બની ગયેલ આ પુસ્તકથી મૂર્તિપૂજનો વિષય બહુ જ સુંદર રીતે દ્રઢ થાય છે અને સત્યાસત્યનો નિર્ણય થાય છે.

અખિલ ભારતવર્ષમાં એ સમય ક્યારે, આવે કે ભગવાન જિનેશ્વર દેવના અનુયાયી તરીકે કહેવાતો દરેક વર્ગ ઐક્યતા પૂર્વક એક સરખી જ આરાધના કરનારો બને એવી શુભ આકાંક્ષા પૂર્વક મારું આ પ્રાક્કથન સમાપ્ત કરું છું.

માગશીર્ષ શુકલપુર્ણિમા

સં. ૨૦૧૧

જૈન ઉપાશ્રય-સિરોહી (રાજસ્થાન)

લી-

પન્યાસજી રાજેન્દ્ર વિજયજી

પ્રસ્તાવના.

લેખક:—આચાર્યદેવ-શ્રીચંદ્રસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

॥ સકલ-સમીહિતપૂરક-શ્રીશંકેશ્વરપાર્શ્વનાથો વિજયતેતમામ્ ॥

સકલ મંત્ર-તંત્ર-યંત્રાધિરાજરાજેશ્વર-શ્રીસિદ્ધચક્ર-મહાયંત્ર-સ્થિતત્રિકાલવર્તિ શ્રી દેવ, ગુરુ, ધર્મને હૃદયમાં ધારણ કરીને, અને વિશ્વજનમનોવાંછિતપૂરક-શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને બહુમાન પુરસ્સર વંદન કરીને આ મૂર્તિપૂજા નામની પુસ્તિકાની (દ્વિતીયાવૃત્તિરૂપે પ્રસિદ્ધ ત્રી પુસ્તિકાની) પ્રસ્તાવનાનો અત્ર પ્રારંભ થાય છે.

અંથનું સાર્થક-નામ.

આ પુસ્તિકાનું નામ “ મૂર્તિપૂજા ” છે. આ નામ એ શબ્દથી બનેલું છે. આ નામમાં એક શબ્દ મૂર્તિ છે, અને બીજો શબ્દ પૂજા છે. આ બન્ને શબ્દથી બનેલ સાર્થક નામ મૂર્તિપૂજા પુસ્તિકાનું રાખેલ છે. વિશ્વમાં અન્ય દર્શનોના સંસ્થાપકોની, અન્ય મત-મતાંતરોના ઉત્પાદકોની, રાજ-મહારાજ-અમલદારોની, દેશનેતાઓની, દેશ માટે પ્રાણ સમર્પણ કરનારાઓની, અને જિનેશ્વર ભગવતોની પણ મૂર્તિઓ-આકારો-સ્થાપનાઓ-ચિત્રો-છબીઓ પ્રતિબિંબો-પાળીયા વિગેરેને મૂર્તિ સ્વરૂપ વિદ્વજ્જન સમુદાય માને છે, સ્વીકારે છે અને આદર બહુમાનથી પૂજે છે-સત્કારે છે અને સન્માને છે. તો પછી આ મૂર્તિપૂજા પુસ્તિકામાં જિનેશ્વર ભગવતોની જ મૂર્તિ અને તે જ મૂર્તિઓની જ પૂજા-દર્શન-વંદન-સત્કાર સન્માન કરવાં ઉચિત છે; એ શા ઉપરથી સ્વીકારવું? એ અત્ર પ્રાસંગિક પ્રશ્ન થાય તે સંભવિત છે, પરંતુ આ ઉપસ્થિત થયેલ પ્રશ્નનું સમાધાન સાહિત્યકારોએ અને જૈનશાસ્ત્રકારોએ સુંદર સરળ રીતિએ ક્રમશઃ પ્રસંગ પ્રકરણથી અને

ચાર નિક્ષેપાની વ્યવસ્થાથી નિર્ણીત કયું છે. પ્રથમતઃ પુસ્તિકાના નામમાં રહેલ શબ્દને પ્રસંગ પ્રકરણથી વિચારીએ:—

એક રામ શબ્દ અનેક પ્રસંગોમાં અને અનેક પ્રકરણોમાં વપરાય છે. જુઓ:—રામે લંકા લીધી, રામે પૃથ્વી નક્ષત્રીય (ક્ષત્રી વગરની) કરી, આ ભાઈના રામ રમી ગયા, આગ્રા-દીલ્હીમાં દલાલો રામ-રામ કરીને (કહીને) ગરાગને લઇને વેપારી સામે બેસે છે; અને આજે સખ્ત નાણાં ભીડ છે કે દશ રામે કોઈ નાણું દેતું નથી. આ ઉપર જણાવેલા પ્રકરણોના બધા પ્રસંગોમાં સાહિત્યકારો પ્રકરણ પ્રસંગથી રામ શબ્દના જુદા જુદા અર્થ કરે છે. ક્રમશઃ વિચારો તો પ્રથમ પ્રસંગમાં દશરથના રામચંદ્રની ખીના છે, ખીજા પ્રસંગમાં પરશુરામને ઉદ્દેશીને રામશબ્દ છે, ત્રીજા પ્રસંગમાં મરણ પામવાના પ્રસંગમાં રામ શબ્દ છે, ચોથા પ્રસંગમાં રામ-રામ શબ્દથી બે ટકા દલાલીનો નિર્ણય છે; અને અંતિમ પ્રસંગમાં દશ રામથી=દશ આના વ્યાજ નક્કી થાય છે. આથી કોઈપણ પ્રસંગ પ્રકરણમાં વપરાયેલ શબ્દને નિર્ણીત કરવાની સાહિત્યકારોની આ વ્યવસ્થા છે. એ જ રીતિએ શાસ્ત્રકારો પ્રસંગ પ્રકરણથી નક્કી થતા વાચ્ય પદાર્થોને વાચક શબ્દોથી વ્યવસ્થિત કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ કોઈપણ દર્શનકારે જે રીતિને અપનાવી નથી એવી પદાર્થ નિશ્ચિત કરવામાં અનેક નિક્ષેપ કરવાની અને ઓછામાં ઓછા ચાર નિક્ષેપ કરવાની ગહન નિક્ષેપ વ્યવસ્થા રૂપ નીતિ, રીતિને સર્વજ્ઞ કથિત જૈનશાસ્ત્રકારોએ અપનાવી છે. અને શાસ્ત્રસ્થિત પદાર્થોને નિશ્ચિત કરવાની નિક્ષેપાદિ વ્યવસ્થાને અપનાવનાર તે શાસ્ત્રકાર સામાન્ય કક્ષાના નથી, પરંતુ ચૌદ પૂર્વધર શ્રુત કેવલી શ્રી આવશ્યકાદિ દશ સૂત્ર સ્થિત પદાર્થોના પરમાર્થને પ્રગટ કરનાર પૂજ્ય-નિયુક્તિકાર-મહર્ષિ-શ્રીભદ્રચાહુ સ્વામીજી છે. કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેચયંદ્રસૂરિ વિરચિત અભિધાન ચિંતામણિ કોષમાં “શ્રુત કેવલિનો હિષ્ટ” આ પદ્યથી નીચેનો અર્થ ધ્વનિત કરે છે. આથીજ જૈન દર્શનમાં આંગળીના વેટે ગણી શકાય તેવા છ શ્રુત

કેવલીઓ પૈકિના આ શ્રુત કેવલી પાંચમા છે. હવે આ મૂર્તિપૂજા પુસ્તિકામાં મૂર્તિની પૂજા માટેનું કથન છે, તે પ્રસંગ પ્રકરણથી નિશ્ચિત થયું કે આ ગ્રંથમાં ત્રેલોક્યનાથ તીર્થંકરની વ્યવસ્થિત રીતિએ મૂર્તિપૂજાની સિદ્ધિ કરી છે. અને જૈન શાસ્ત્રોમાં ચાર નિક્ષેપથી નક્કી કરવાની ત્રિકાલાખ્યાધિત નિર્ણીત વ્યવસ્થા પણ છે. એટલે મૂર્તિશબ્દથી જિનેશ્વર લગવંતોની મૂર્તિ અને તેની પૂજા સંબંધનું વર્ણન આ ગ્રંથમાં સુસ્પષ્ટ છે, અને તેથીજ આ ગ્રંથનું નામ મૂર્તિપૂજા એ ગુણુ નિષ્પન્ન સાર્થક નામ છે; તે ગ્રંથના નામને નીતિ રીતિથી હવે આપણે તપાસીએ.

સ્થાપનાદિ નિક્ષેપની સત્યતા

મૂર્તિ વિષયક નામ-આકાર-દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચારમાંથી ફક્ત એક વ્યવસ્થિત થયેલ ભાવ પૂજ્યપણે નિશ્ચિત થયો હોય તો તે મૂર્તિના નામાદિચાર પણ જરૂર પુજ્ય સ્વરૂપે જ માનવાના સ્વીકારવાના હોય છે. આ વાતને સુસ્પષ્ટ કરતાં બહુ શ્રુતધર-શાસનમાન્ય ન્યાયાચાર્ય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ સ્થાપના નિક્ષેપને પંચાંગી પ્રમાણે સિદ્ધ કરતાં દોઢસો ગાથાના સ્તવન પૈકી છ ઢાલ મધ્યે પ્રથમ ઢાલની ગાથા ૧૨માં જણાવે છે કે:—

શુદ્ધ ભાવ જેહનો છે તેહના, ચાર નિક્ષેપા સાચા;
જેહમાં ભાવ અશુદ્ધ છે તેહના, એક કાચે સર્વી કાચાર. જિં

આ ઉપરની ગાથામાં જે પદાર્થનો ભાવ શુદ્ધ છે તેના ચાર નિક્ષેપાશુદ્ધ છે, પરંતુ જે પદાર્થનો ભાવ અશુદ્ધ છે તે પદાર્થનો એક ભાવ નિક્ષેપ કાચો હોવાથી સર્વ નિક્ષેપ અશુદ્ધ-કાચા સમજવા.

જે ભાવને અનુસરીને મૂર્તિ—(આકાર-સ્થાપના-ખિંબ-પ્રતિમા-પ્રતિખિંબ) બની હોય તે મૂર્તિનાં દર્શન-પૂજન-સત્કાર-સન્માનાદિ સ્વરૂપે પૂજા પ્રવર્તે તેમાં નવાઈ નથી, કારણ કે જેહ મૂર્તિ વિષયક ભાવ સત્ય સાચો નિર્ણીત છે, તેના નામ, દ્રવ્ય, આકાર પણ સત્ય

વ્યવહાર રૂપે પ્રવર્તે છે. એટલે સુરાસુર નરેન્દ્રોને પણ બહુમાન પુરસ્કાર જે દેવાધિદેવ દર્શનીય-પૂજનીય-સ્તવનીય-સત્કાર સન્માનીય છે, તેજ દેવાધિદેવની મૂર્તિ, તેજ દેવાધિદેવનું નામ અને તેજ દેવાધિદેવનું જીવદ્રવ્ય પણ દર્શનીય-પૂજનીયાદિ ભાવે સામાન્ય માણસો માટે પણ પ્રવર્તે છે, અને શ્રદ્ધા ધર્મને અતીવ દ્રઢીભૂત કરે છે તેમાં શંકાને સ્થાનજ નથી.

મૂર્તિપૂજના કદર વિરોધીઓનો અને મૂર્તિપૂજના વિરોધને પ્રચાર સંબંધી મતનો જન્મજ નહોતો તે અવસરે ત્રિકાલાબ્યાધિત-અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી જૈનશાસનમાં જે પદાર્થના જેટલા નિક્ષેપા સંભવી શકે તેટલા અને ઝોછામાં ઝોછા ચાર નિક્ષેપની વ્યવસ્થા ચાલુ હતી. તે વ્યવસ્થા આગમ ગ્રંથો વિગેરે જૈન સાહિત્ય ગ્રંથોથી સુસ્પષ્ટ છે, અને તે પ્રાચિન વ્યવસ્થાને આરમી સદીમાં થઈ ગયેલા મહાન્ જ્યોતિષધર, શ્રી કલિકાલ સર્વજ્ઞ કે જેઓશ્રી અઢાર દેશમાં અમારિ પડહ વજડાવનાર, અમારિ પડહને અનુસરતી અનેક કાર્યવાહિઓને સિદ્ધ કરી બતાવનાર, પરમાર્હત શ્રી કુમારપાળ રાજને પ્રતિષ્ઠા કરનાર અને સાગ ત્રણ કોડ ગ્રંથના રચયિતા શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય સૂરીશ્વરજી ઐતિહાસિક સત્યને પ્રતિપાદન કરનારા હતા, તેઓશ્રી ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચારિત્રના પ્રારંભમાં ચાર નિક્ષેપારૂપ નિર્ભળ સત્યને રજુ કરીને મંગળરૂપ નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય-ભાવ અરિહંતોની ઉપાસના કરીએ છીએ એમ જણાવે છે. અને તે સંબંધનું વિસ્તૃત વિવેચન “ મૂર્તિપૂજની પ્રાચિનતા અને સાર્થકતા ” નામના ગ્રંથના પ્રથમ પ્રકરણમાં ગ્રંથ સંપાદક પોતે પણ જણાવે છે. એટલે “ નામાકૃતિદ્રવ્ય-માવૈ:” આ પ્રારંભિક પદના પરમાર્થમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ જણાવે છે કે—ક્ષેત્રથી પાંચ ભરત તથા પાંચ ઐરવત અને પાંચ મહાવિદેહમાં અને કાલથી અનેક અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલ અનંત યોવિ-શીઓના-અનંત વીશીઓના તીર્થંકર ભગવંતોના તથા વિહરમાન

ભગવંતોનો, વર્તમાનમાં વર્તતા વિહરમાન ભગવંતોનો અને ભાવિમાં થનારી અનંત યોવિશી-વીશીના તીર્થંકર-વિહરમાન ભગવંતોનો સમાવેશ કરેલ છે, નામથી ભૂત-વર્તમાન યોવિશીના અને ભાવિ યોવિશીના શ્રી પદ્મનાભ તીર્થંકર આવતી ઉત્સર્પિણી યોવિશીના પ્રથમ તીર્થંકર, આકૃતિથી તેમની મૂર્તિ હાલ ઉદ્યપુરમાં ચતુર્વિધ સંઘ દર્શન-વન્દન-પૂજન કરી કૃતાર્થ થાય છે, દ્રવ્યથી તે પદ્મનાભનો જીવ કે જે આ અવસર્પિણીમાં થએલા શ્રીવીર વિભુના શાસનમાં શ્રેણિક તરીકે ઘટ્ટ ગયા અને વર્તમાનકાલે પ્રથમ નરકમાં નારકીપણેનો જીવ દ્રવ્ય હોય અને ભાવથી ભાવિમાં તે શ્રેણિકનો જીવ નરકથી નીકળીને તીર્થંકરરૂપે માતાની કુક્ષિએ આવશે, જન્મ થશે, દીક્ષા લેશે, કેવલ-જ્ઞાન પામશે, તીર્થં સ્થાપશે અને મોક્ષે જશે. એ પાંચ કલ્યાણુક ભાવને અનુસરીને ભાવિત થશે. આ સમુદ્ધિત પાંચ ભાવ સ્વરૂપે એકજ ભાવની વિશુદ્ધતાથી સહચરિત નામ, આકૃતિ, દ્રવ્ય વિશુદ્ધપણે પૂજિત બને છે, બન્યા છે અને બનશે એ નિર્વિવાદ સત્ય સ્વીકરણીય છે.

“નામાકૃતિ” એ પદ્યથી બારમી સદીના ઐતિહાસિક સત્યને રજુ કરવામાં કલિકાલ સર્વજ્ઞે મૂર્તિપૂજની પરાપૂર્વની પ્રાચિનતા અને સાર્થકતાને નિર્યુક્તિકાર-ભાષ્યકારોની ભવ્ય નીતિને પુનઃ પુરવાર કરી છે. અને તે મૂર્તિપૂજની પ્રાચિનતા અને સાર્થકતાના પોષક જૈનાગમ-સાહિત્યની કિલ્લેબંધી પર પંદરમી શતાબ્દથી મંદ આક્રમણ શરૂ થયું. કારણ કે તે અવસરે ત્રંચલેખન કળાકુશળ લોંકાશાહનો તથા તેના અનુયાયિઓનો વિરોધ અલ્પજીવી હતો; પરંતુ સોળમી શતાબ્દના અંતમાં અને સત્તરમી શતાબ્દના મધ્ય કાલમાં મૂર્તિપૂજ પ્રત્યે વિરોધનો વિષમ વટોળીયો શરૂ થયો. અને તે વટોળીયાને વેરવિખેર કરવામાં વિરોધ કરનારે ઉપલક દ્રષ્ટિએ સ્વીકારેલા બત્રીશ જૈન આગમ સ્થિત સાક્ષિપાઠોથી સ્થાપનાને પૂજનીય માનવા-મનાવવામાં દોઢસો ગાથાના સ્તવનની રચના શ્રીમદ્ ન્યાયાચાર્ય ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિ-

જ્યજી મહારાજે કરી છે, અને સકલ સંઘની શ્રદ્ધાને તેઓશ્રીએ દ્રઢીભૂત બનાવી છે. આથી અંથનું મૂર્તિપૂજા નામ એ નિક્ષેપની રીતિથી પણ વ્યવસ્થિત છે.

અંથની વિશિષ્ટતા

મૂર્તિપૂજા માટે ચાર નિક્ષેપની વાસ્તવિક વ્યવસ્થાને વિશેષાવશ્યકના કર્તા લાભ્યકાર શ્રી જિનભદ્રગણિ ક્ષમાક્ષમણુના શબ્દોથી સિદ્ધ કરી બતાવવામાં, અને પુરવણીરૂપે પ્રભુ મહાવીરથી ક્રમશઃ ૪૪ ચુમ્માલીની પાટે જેઓશ્રી શાસનના પદ્ધર છે, અને છકું ગુણ નિષ્પન્નનામ જેઓશ્રીના નામથી શરૂ છે, તે તપાગચ્છને (પ્રથમ નિઅંથનામ, ૨ કોટિકનામ, ૩ ચન્દ્રગચ્છનામ, ૪ વનવાસી ગચ્છ, ૫ વડગચ્છ અને તે તે પછી છકું નામ તપગચ્છ) પ્રવર્તાવનાર પૂજ્ય શ્રીજગચ્ચન્દ્ર સૂરિશ્વરજી છે, અને તેઓશ્રીના શિષ્ય શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજીએ ચત્યવંદન લાભ્યથી ચાર નિક્ષેપની માન્યતાને વધુ સુદ્રઢ બનાવી છે.

મૂર્તિપૂજાની પ્રાચિનતા અને સાર્થકતાની સિદ્ધિ માટે આ અંથના પ્રકરણુ પહેલાના પૃ. ૧થી પૃ. ૧૨૧ સુધીનાં પૃષ્ઠો અનેકવિધ રીતિએ યુક્તિ, પ્રયુક્તિ, દાખલા દલીલોના લખાણુમાં રોકેલાં છે. ચાર નિક્ષેપની વ્યવસ્થા વાંચકોના હૃદયમાં સુસ્થિત બને એ હેતુથી શંકા સમાધાનોથી અને વિશેષતઃ મૂર્તિ સંબંધના સ્થાપના નિક્ષેપની સાર્થકતાને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી વિશેષાવશ્યક, અનુયોગદ્વાર સૂત્રના સાક્ષિપાઠ વિગેરેથી તથા નામ નિક્ષેપને કટ્યાણુમંદિરની ગાથાથી આદરણીય બીનાથી જણાવેલ છે. એટલું જ નહિં પણ અહિંસાના પરમાર્થને નહિ પીછાણુનારાઓ સ્થાપનારૂપ અરિહંતની પૂજામાં હિંસા બતાવે છે, અને અપૂજનીય માને છે તેવાઓને પણ હેતુ-સ્વરૂપ-અનુબંધ હિંસાના સ્વરૂપ પ્રતિપાદનથી મૂર્તિપૂજાની સાર્થકતા અહિંસા સ્વરૂપે જણાવી છે. એટલું જ નહિં પણ સાથે સાથે એકાન્તવિધિ નિષેધ અને સ્યાદ્વાદ રહસ્યના પરમાર્થને શાસ્ત્રીય સાક્ષિપાઠોથી વધુ જણાવટ કરીને મૂર્તિપૂજાની

સાર્થકતાને વધુ સિદ્ધ કરી બતાવી છે. આથી તીર્થંકર ભગવંતના ચાર નિક્ષેપા પૈકી એક એક નિક્ષેપાની વ્યવસ્થિતપણે પૂજનીયતા આ પ્રકરણમાં ઠામ ઠામ પ્રતિપાદન કરેલી છે.

પૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર દેવના નામ સ્થાપના દ્રવ્ય ભાવ એ ચાર નિક્ષેપને નહિ માનનારાઓ અને વિરોધ પૂર્વક અવગણના કરનારાઓ પૂ. શ્રી તીર્થંકર દેવોના પાંચે કલ્યાણુકો પણ નહિ જ માની શકે, નહિ જ આરાધી શકે; અને સાથે સાથે તીર્થંકરોની કર્મકાય ધર્મકાય અને તત્ત્વકાય એ ત્રણ અવસ્થાનો વિવેક પણ નહિ જ પામી શકે. મનો-ધ્વંસ કલ્પનાએ નિક્ષેપને કહેવા વિચારવા પ્રચારવા લખવા એ પૂર્વાચાર્યોના વચનોના અનાદર કરવા સાથે અપલાપ કરવા જેવું છે. કારણ કે આ ગ્રંથમાં સંપાદકે જે કાંઈ લખ્યું છે તે લખાણ પોતાની જવાબદારી અને જોખમદારી પર લખ્યું નથી, પરંતુ પૂર્વ મહર્ષિઓની વિરચિત પંચાંગી પ્રમાણુ સાક્ષિપાઠથી પૂરવાર કરીને આપ્યું છે. અને “પંચાંગી” એતો સમય પુરૂષના અંગો છે. અને તેને છેદનારાઓ દુર્લબ્યની કક્ષામાં મુકાય છે એમ પૂ. આત્મજ્ઞાનિ શ્રી આનંદધનજી મહારાજના શબ્દો સ્વવિરચિત સ્તવનમાં અભ્યાસીઓ માટે જણાવે છે. એટલું જ નહિ પણ આ ગ્રંથનું આલેખન કરવામાં અને મૂર્તિપૂજના કદર વિરોધોને લખીને તેની સામે પ્રતિકારરૂપે તે વિરોધોને નિરસન કરવામાં પ્રત્યુત્તરરૂપે આપેલાં સમાધાનો પણ પૂર્વાચાર્યોના શ્લોક કથનાદિનો સંદર્ભ બતાવીને લેખક માસ્તર ખુબઅંદલાઈએ ગ્રંથની વિશિષ્ટતા સ્પષ્ટ કરી બતાવી છે.

આ આખા ગ્રંથમાં જેના (ડો. ગાંધીના) નામથી વિરોધો જણાવ્યા છે તે વિરોધોને વાંચવામાં આવે અને લેખકે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી આપેલાં સમાધાનો વિચારવામાં આવે તો વિવેકી વાંચકને સ્પષ્ટ સમજાય એવું છે કે વિરોધ કરનારાને શાસ્ત્રીય જ્ઞાન નથી, અગર હલધરના ગાંઠીએ ગાંધી થવા જેવી અર્થહીન વાતો કરે છે.

કારણ કે ડો. ગાંધી જે વાતનો વિરોધ કરે છે તે ખીજા પ્રસંગમાં પોતે પોતાની મેજે તે વિરોધને કબુલ કરે છે. એટલે વાસ્તવિક વિરોધો નથી પણ નરી અજ્ઞાનતાનું દિગ્દર્શન છે.

સંપાદકે એક એક વિરોધની સામે પૂર્વાચાર્યોના સાક્ષિપાઠો પ્રત્યુત્તર રૂપે રજુ કર્યા છે, છતાં તે પ્રત્યુત્તરોનું લખાણ જેને માનવું નથી તેને અજ્ઞાનતા વગર ખીજા કોઈ કલ્પનાને સ્થાનજ નથી.

આ ગ્રંથના સંપાદક-લેખકની ભૂલ ખતાવીને પ્રાતઃસ્મરણીય સૂત્રકાર-ભાષ્યકાર-નિર્યુક્તિકાર-ચૂલ્કિકાર અને શાસ્ત્રકારોની ભૂલ ખતાવવા જેવું વિરોધ કરનારે લગભગ મિથ્યાલિનિવેપનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે.

ઐતિહાસિક સત્ય

આ ગ્રંથમાં શ્રદ્ધાને અગ્રપદ આપવામાં આવેલ છે. અને ઠામ-ઠામ તે શ્રદ્ધા અતીવ દ્રઢીભૂત અને તેવાં ઐતિહાસિક સત્યો રજુ કર્યાં છે. સકલ ઐતિહાસિક સત્યો પૈકી સકલ સમીક્ષિત પૂરક શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ સંબંધનું વર્ણન-વિચાર-આચાર ધર્મને વધુ દ્રઢીભૂત બનાવે છે. પ્રભૂ શ્રી વીર સંવત, વિક્રમસંવત, શકસંવત, ઇસુસંવત અને તે સિવાયના અનેકવિધ સંવતના પ્રારંભ થયા નથી તેવા ભૂતકાળમાં (ગતઉત્સર્પિણીમાં) થઈ ગયેલા શ્રી દામોદર તીર્થ કરના સમયમાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિને આધાઠી શ્રાવક ભરાવે છે. આ અવસર્પિણીના ૨૩મા તીર્થ કર શ્રી પાર્શ્વનાથના ગણધર થનાર તે પ્રતિમાને કેમ ભરાવે છે? કેવી રીતે અંજનાદિ પ્રાણુ પ્રતિષ્ઠા કરાવે છે? અને નવમા વાસુદેવના સમયમાં જરાસંઘ સાથેની લડાઈમાં પરાજયની પરંપરાને અનુભવનાર શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ તે પ્રતિમાને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરે છે? કેવી રીતે પૂજે છે? તે પ્રતિમાના સ્નાત્ર જલથી જરાસંઘે મુકેલ જરા રાક્ષસીને કેવી રીતે ભગાડી મૂકે છે? અને તે પ્રતિમાનું શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ નામ કેવી રીતે સ્થાપન

ચાય છે? આ બધો ઇતિહાસ શ્રવણ કરવાથી, વાંચવાથી, વિચારવાથી અને પરિશીલન કરવાથી જરૂર મિથ્યાત્વના ધનધોર વાદલ વિખેરાઇ જાય છે. પુરુષાદાનીય શ્રી પાર્શ્વનાથના એક હજારને આઠ નામ થયેલાં છે, તે નામથી વિભૂષિત થયેલ પ્રતિમાઓ જુદે જુદે સ્થળે વિદ્યમાન છે. અને તે પ્રતિમાઓના દર્શનાદિ કરણીઓ કરીને અનેક ભવ્યાત્મા-રૂપ અતુર્વિધ સંધકલ્યાણ સાધી શકે છે. ગત ચોવીસીના શ્રી દામોદર તીર્થંકરના સમય સાથે સંકળાયેલા મુખ્ય ઐતિહાસિક સત્યને રજૂ કરતાં ખીજાં અનેક ઐતિહાસિક સત્યોને પૂર્વાચાર્ય આ નીચેના પદ્યમાં રજૂ કરે છે.

**ગૌડીગ્રામે સ્થંભને ચારુતીર્થે જીરાવલ્યાં પત્તને લૌદ્રવાલ્યે ।
વાણારસ્યાં ચાપિ વિખ્યાતકીર્તિ, શ્રીપાર્શ્વેશ નૌમિ શંખેશ્વરસ્થમ્ ॥૧॥**

આ પદ્યનો ભાવાર્થ નીચે મુજબ છે:—ગૌડી ગ્રામના મંડનભૂત શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથને, શ્રી સ્થંભનપુરના (ખંભાતના) શ્રી સ્થંભન પાર્શ્વનાથને, અણહિલપુર પાટણ નજદિક શ્રી ચારપતીર્થપતિ શ્રી પાર્શ્વનાથને, શ્રી જીરાવલિ ગ્રામના શણુગાર ભૂત શ્રી જીરાવલિ પાર્શ્વનાથને, શ્રી પાટણ સ્થિત શ્રી પંચાસરા-કોકા-શામલાદિ અનેક નામધારી શ્રી પાર્શ્વનાથને, શ્રી લૌદ્રવા ગામના અલંકાર ભૂત શ્રી લૌદ્રવા પાર્શ્વનાથને, અવન-જન્મ અને દીક્ષા એ ત્રણ કલ્યાણકોથી વિભૂષિત શ્રી વાણારસી નગરીસ્થ શ્રી પાર્શ્વનાથને અને સ્વર્ગ-મૃત્યુ તથા પાતાલ લોકમાં જેઓની કીર્તિ પ્રસિદ્ધ છે અને પાર્શ્વનાથનો યક્ષ અધિષ્ઠાયક છે જેને એવા શ્રી શંખેશ્વર તીર્થના તીર્થપતિ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને ત્રિકરણ યોગે હું નમસ્કાર કરું છું.

પ્રાચિન સ્તોત્ર સંગ્રહ નામના ગ્રંથમાં ઉપરનો ભાવાર્થ સહેજે સમજાય તેવા સ્લોક વાંચકની દ્રષ્ટિ સન્મુખ વાંચવા માટે, વિચારવા માટે, અને ઐતિહાસિક સત્યની શોધ કરનાર અભ્યાસીને જૈનશાસન માન્ય મૂર્તિની જરૂરીયાત અને મૂર્તિના દર્શન-વન્દન-પૂજન-સન્મા-

નાદિ અનિવાર્ય આવશ્યક સ્વીકારવાની ભલામણ કરે છે. એટલું જ નહિ પણ ઐતિહાસિક સત્ય શોધક-સુવિવેક-અભ્યાસીઓને ઓધિ-ખીજના લાભાર્થે, પ્રાપ્ત થયેલ ઓધિખીજના ટકાવાર્થે, વન્દન-પૂજન-સત્કાર-સન્માનાદિ તથા વિશિષ્ટ લાભાર્થે, દ્રવ્ય-ભાવ વિધનોના વિવેકાર્થે, અને તે સર્વ વિધોને વિદ્યારણ કરીને નિરૂપદ્રવ સ્થાનભૂત શ્રી પરમપદ પ્રાપ્તિ અર્થે, પ્રભુ પ્રતિમાની (પ્રભુ આકૃતિ-પ્રતિબિંબ-આકાર-મૂર્તિ-સ્થાપના છખીની) પણ આવશ્યકતા સ્વીકાર્યા વગર ચાલે તેમ નથી અને આ વાતને ચૈત્યવંદન ભાષ્ય અને “ અરિહંત ચેધ્યાણું ” ઇત્યાદિ સૂત્રો સમર્થન કરે છે.

સત્યનું પરીક્ષણ

ઘડીયાળ વસ્તુનું નામ ઓલવા સાથે તે ઘડીયાળ પદાર્થનો આકાર, તે ઘડીયાળ નામના પદાર્થમાં વપરાયેલ લોખંડની તાંબાની કાચની હીરાની સઘળી સામગ્રીઓરૂપ દ્રવ્ય અને નિયમિત અવસર જણાવતી ચાલુ ઘડીયાળરૂપ ભાવ એ ચારે વિભાગ નજર સન્મુખ ઉપસ્થિત થાય છે. સેંકડો પદાર્થોના ચિત્રોમાંથી “ ઘડીયાળનું ચિત્ર લાવો ” આવું કહેનાર શિક્ષકના મોંઢાથી શબ્દો નીકળતાંની સાથે વિદ્યાર્થી ઘડીયાળનું ચિત્ર રચી કરે છે. શિક્ષક પોતાની ઘડીયાળ ખીરસામાંથી કાઢીને વિદ્યાર્થીને બતાવે છે, અને બતાવતાં ભોંય પર પત્થર સાથે અથડાવાથી કુટે છે (કાચ ભાંગે છે), કાંટા જુદા પડે છે. ઘડીયાળનો સામાન વેર વિખેર થાય છે તે અવસરે પણ વિદ્યાર્થી ઘડીયાળ કુટી એમ કહે છે પણ “ કાચ કુટ્યો લોખંડનો ભંગાર થયો ” વિગેરે ઓલતો નથી. કુટેલી ઘડીયાળનો ભંગાર લેઈને જતા વિદ્યાર્થીને પુછે તો પણ તે કહે છે કે—

“ ભાંગેલી ઘડીયાળ ઠીક કરાવવા જઈ છું ” એમ કહે છે પણ ઘડીયાળ સિવાય ખીજ શબ્દનો વપરાશ કરતો નથી. આથી ઘડીયાળ રૂપે નથી એવી ઘડીયાળની સઘળી સામગ્રીને ઘડીયાળ થનારા

દ્રવ્ય તરીકે ઓલે છે, અને પ્રચારે છે. બાળક પણ સત્ય પદાર્થને ઓલવામાં, લખવામાં, સમજવામાં, સમજવવામાં, વ્યવહાર પ્રસિદ્ધ સત્ય પદાર્થોનો અપલાપ કરી શકતો જ નથી, કારણ કે પદાર્થની પરીક્ષા કરવામાં તે છોકરો ઉત્તીર્ણ થયો છે. ભાંગી ગયેલ ઘડીયાલની વેરવિખેર સામગ્રીઓને ધાતુનો ભંગાર, અને કરન્સી બેંકની નોટને કાગળનો ટુકડો કહેવો એમાં જેટલી મૂર્ખતા છે તેના કરતાં વધુ મૂર્ખાઈ પ્રભુપ્રતિમાને પાષાણનો ટુકડો કહેવામાં છે; કારણ કે આવું મુર્ખાઈ ભરેલું ઓલનાર, લખનાર એ બાળક જેટલી પણ પરીક્ષણ શક્તિ વગરનો છે.

વ્યવહારિક સત્યોનું પરીક્ષણ કરવાની બુદ્ધિ પણ પ્રખળ પુન્ય પ્રભાવે પ્રાપ્ત થાય છે. આથી જ પ્રભુ પ્રતિમાને પાષાણનો ટુકડો કહેવાની-લખવાની બાળ એષ્ટાઓ વિરામ પામશે ત્યારે જ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથની ગંભીર બીનાઓ, શ્રી સ્થંભન પાર્શ્વનાથની અવિહંગ આરાધના કરનાર નવાંગી વૃત્તિકાર શ્રી અભયદેવ સૂરિજીની આશ્ચર્ય-ચકિત ઘટનાઓ, દરેકે દરેક જિનમંદિર, તીર્થોની સ્થાપના-પ્રતિષ્ઠાદિ અવસરે જેઓનું નામ શાસનમાં અતીવ પ્રસિદ્ધ પામેલ છે તે શ્રી જીરાવલિ પાર્શ્વનાથના પવિત્ર પ્રસંગો, શ્રી ચારૂપ તીર્થપતિનો શિલાલેખ સ્થિતસાહિત્ય-સંદર્ભો, અને પાટણ, વાણારસી, શંખેશ્વર તીર્થના મહિમા-વંત પ્રસંગો વાંચવાનું-વિચારવાનું, પરિશીલન કરવાનું સૌભાગ્ય જરૂર સાંપડશે. જે સુવિવેકિયોના હૃદયમાં શાસનમાન્ય શ્રદ્ધાનો વેગ અરખલિત વહાં કરે છે, તેવાઓને આ અતિહાસિક સત્યાલંબનથી વિચારજીવન અને વર્તન જીવન અતીવ પગભર અને છે.

સત્યનો અપલાપ

મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કરવો એટલે જૈનશાસનની સઘળી માન્યતાઓનો અને આરાધનાઓનો વિરોધ કરવા જેવું છે. એકલાં સૂત્ર માનનારા વર્ગે મૂર્તિના પ્રસંગો કાઢી નાખીને ગણુધર ભગવંતને પણ

અમે નથી માનતા એમ પૂરવાર કરી આપ્યું છે. એટલે પૂ. ગણુધર ભાષિત સૂત્ર અર્થનો અપલાપ છે. જૈન શ્લે. મૂ. પૂજક સંઘના પ્રાણભૂત સાહિત્ય પૈકી રામાયણની રસભરી કથાઓ કહેવી છે, પાંડવ ચરિત્રના પ્રસંગોથી હજારોની જનતાને આકર્ષવી છે, શ્રીપાલ ચરિત્રનું વ્યાખ્યાન કરીને પ્રભુ માર્ગનું પ્રદર્શન કરવું છે; પરંતુ સત્યના અપલાપ કરનારાઓને મૂર્તિપૂજના પ્રસંગોને કાઠી નાખવા છે અગર મૂર્તિના સ્થાને મુનિના નામને ગોઠવીને સાહિત્યકારોના સાહિત્યનું યુન કરવાનું ધૈર પાતક કરતાં પણ શરમાતા નથી. કારણ કે સત્યનો અપલાપ કરવામાં બીજું ત્રીજું મહાવ્રત જ્ય છે તે તેઓને સમજાવું નથી. હવે સત્યના અપલાપની પરંપરા તપાસીએ : “ પરમાત્માની ઉપાસના માટે જડ પદાર્થોની કંઈપણ જરૂરીયાત નથી. ” “ આવો આવો વિરોધી સૂર પ્રથમ મહમદ પેગમ્બરે તલવારના બળે પ્રચાર્યો અને ધર્માધતાના કારણે મંદિરો મૂર્તિઓનો તેણે નાશ કર્યો. પરંતુ સત્યના અપલાપરૂપે તે વિરોધી સૂરનો પ્રવેશ હિંદુસ્થાનમાં ન હતો, અને પંદરમી શતાબ્દિ સુધી સંપૂર્ણ પરમાત્માની ઉપાસના માટે મૂર્તિપૂજાદિ વિધાન આરાધનો અસ્ખલિત ચાલુ હતાં. શ્લેતાંબર જૈનો એ પ્રકારના દેવ માને છે અને તેથી અરિહંત શરીરધારી દેવ તથા સિદ્ધ એ શરીરરહિત દેવ છે. લગભગ પંદરમી શતાબ્દી સુધી મૂર્તિપૂજાદિ વિધાનો અને આરાધનો અખંડ રહ્યાં; પરંતુ લોકાશા લહિયાએ સત્યનો અપલાપ કેમ કર્યો ? કેવા પ્રસંગમાં કર્યો ? અને તે વિરોધનું સમર્થન તેના સમયમાં નહિ (લોકાશાહના સમયમાં નહિ) પણ તેની પછી તેના અનુયાયીઓએ કર્યું છે, તે “ મૂર્તિ વિરોધકોનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ” એ નામનું પ્રકરણ બીજું પૃ. ૧૨૨ થી પૃ. ૧૭૫ સુધીનું લખાણ અતીવ મનનીય હોવાથી વાંચકો વાંચવાની સાથે સત્યનો અપલાપ કરવાનું ધૈર પાતક સ્વીકારવા હરગીઝ તૈયાર થશેજ નહિ. એટલું જ નહિ પણ લોકાશા પછી પણ તેના અનુયાયીઓએ મૂર્તિપૂજાની માન્યતાને વધુ વેગ પણ આપ્યો છે.

ખીજ પ્રકરણની શરૂઆતમાં સોળમી સદીના પ્રારંભમાં લોકા-
શાહે મૂર્તિ સંબંધનો વિરોધ કેમ કર્યો ? કેવા પ્રસંગમાં કર્યો ? આ
બંને પ્રશ્નોના સમાધાન સાથે વિરોધ કરનારની જીવન વ્યવસ્થા કેવી
છે ? તે સમયમાં શાસનમાન્ય આચાર્યો કયા કયા છે ? વિરોધ કરનાર
લોકાશા તે લેખક નહિ પણ લહીયા હતા અને તેમને જ્ઞાન પણ
નહતું હતું વિગેરે ખીનાઓનો પ્રકાશ પાડીને ગ્રંથની મહત્તા વધારી
છે. જે શતાબ્દિમાં (સોળમી શતાબ્દિમાં) નવીન ગ્રંથોની રચના
થયેલી છે, યવનોના હુમલાઓ, રાજાઓના આક્રમણો, અન્યમતાવ-
લાંબિયોના કાળા કારમા જીવોને હાલવીને શાસનનું રક્ષણ કરનારા
અનેક આચાર્યો હતા તેવા સમયમાં લોકાશાની વિરોધી વાતો આગી-
આના પ્રકાશની જેમ અદ્રશ્ય જેવી ભાસતી હતી. લોકાશાનું અંધ
અનુકરણ કરનારને સોળમી સદીના પ્રસંગો સ્પષ્ટ રીતીએ માલુમ નથી કે
લોકાશાએ મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કરીને સાથે સાથે શાસનમાન્ય સત્ય
માન્યતાઓનો પણ અપલાપ કર્યો છે, જેની નોંધ જૈન યુગ માસિકના
વર્ષ ૫ મું અંક ૧-૨-૩-૧૦ જેવા અને પુસ્તકોરૂપે યતિ કેશવજીનું
મુંબઈ સમાચારનું લખાણ અને અજ્ઞાન-તિમિર-ભારકર પૃ. ૨૦૩
વાંચવું, વિચારવું.

લોકાશાના સત્યના અપલાપરૂપ મૂળ વિરોધને આજી પર મુકીને
મંદિર બાંધવાના, મૂર્તિઓ ભરાવવાના અને પ્રતિષ્ઠા કરાવવાના
ઉદ્દેશો પણ મોજી છે. સત્યના અપલાપરૂપ પાપમાંથી બચવા માટે
અકબર પ્રતિબોધક વિજયહીરસૂરિજી પાસે, હેમવિમલ સૂરિજી
પાસે, અને શ્રી આનંદવિમળ સૂરિજી પાસે સેંકડો સાધુ સમુદાય
સાથે દીક્ષાઓ થઈ છે એમ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. લોકાશા
માટે વધુ પડતું લખાણ તેમની કીર્તિ વધારવા માટે લખનારાઓ
ઉન્માર્ગના આશ્રય સાથે સત્યનો અપલાપ કરનારા છે. લોકાશાના
મત માટે એકથી ૨૮ લગભગ ગ્રંથો છે તે વાંચવાથી વિવેકીઓને

સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે સત્યના અપલાપ સિવાય ખીણું કંઈ તેઓએ કયું નથી. કારણકે કહેવું છે કે અમારે સૂત્ર સિવાય માનવું નથી, તો મૂર્તિપૂજના પ્રસંગોને વાસ્તવિક રીતિએ અપનાવનારા જનથેં મૂં આચાર્યોના સાહિત્યને સ્પર્શ માત્ર કરવો તે તમારી માન્યતાના હિસાબે નુકશાનકારક છે, છતાં તમે તે સાહિત્યના લખાણનો દુરુપયોગ કરીને મનગમતા ગોળા ગળાવો તેમાં સત્યનો અપલાપ છે અને સત્યનું ખૂન છે. અગીઆર અંગનો પાડી જમાલી તે એક સિદ્ધાંતનો અપલાપ કરવાથી નિન્હવ અને છે તો મૂર્તિપૂજ સંબંધમાં અનેક વિધાનો-વિચારો અને અનુષ્ઠાનોનો વિરોધ કરનારાઓ નિન્હવ અને તેમાં નવાઈ શી? માટે સત્યના અપલાપથી અસંખ્યકોષ દૂર રહેવામાં સંજ્જનતા છે.

મૂર્તિપૂજના ઇતિહાસ સાથે આ અવસર્પિણીના થઈ ગયેલા ચોવીસ તીર્થકરોનો, તેઓના તીર્થ સંબંધનો, અને ગત ચોવીસીઓનો તથા ભાવિ ચોવીસીઓનો ઇતિહાસ સંકળાયેલો છે; છતાં તે અવસરે જૈનશાસન માન્ય ઐતિહાસિક સત્યનો અપલાપ કરવો અગર ઐતિહાસિક સત્યને છોડી દેવાની ધૂષ્ટતા કરવી તે સત્યનો અપલાપ છે એટલે શાસનમાન્ય સત્યનું ખૂન છે. એટલું જ નહિ પણ અર્થ કહેનારા તીર્થકર ભગવંતોની, સૂત્રકારોના સૂત્રોની, ભાષ્યકારોના ભાષ્યની, નિયુક્તિકારોની નિયુક્તિઓની, ચૂલ્કિકારોની ચૂલ્કિઓની, વૃત્તિકારોની વૃત્તિઓની, અને સમસ્ત સાહિત્યકારોની મર્યાદાનો ભંગ કરીને બધા પૂજ્ય મહર્ષિઓની અવગણના કરવાનું ધોરપાતક મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કરવામાં છે. આ પુસ્તિકાના પૃ. ૩ જ ઉપર ડૉ. એન. કે. ગાંધીનો વિરોધ નોંખ્યો છે, તે વિરોધ કરનાર ડૉ. ગાંધી શાસન માન્ય નિક્ષેપાના પરમાર્થથી બિચારા અજ્ઞાણ અને અજ્ઞાની છે. આથી નિક્ષેપાના પરમાર્થને નહિ પીછાણવાથી હૃદયની વરાળ કાઢવામાં કિલ્લટ કલેશની ઉદીરણા કરીને શાસનમાન્ય સર્વમહર્ષિઓ

પર અણુછાજતા શબ્દોથી હુમલા કર્યા છે. અભિનિવેશ મિથ્યાત્વની પકડવાળા તે ગાંધીએ નોંધાવેલા તે સમસ્ત વિરોધોમાં નીચે મુજબના શબ્દ પ્રયોગો કર્યા છે. જેવા કે “ નિક્ષેપાનું ઉપર ચોટીયું જ્ઞાન, શબ્દનો મન માન્યો નિક્ષેપ કરવો, જિનારાની ઉપેક્ષા, અધઞ્ચદ્વાદિ” અનેક-વિધ શબ્દો નવાજીને પોતાની જાતને ઓળખાવે છે અને પોતાના જીવનને ભારે કરે છે તે તદ્દન દયાજનક છે. ત્રીજા પાના પરના વિરોધ પછી પણ આ પુસ્તિકામાં ઠામ ઠામ વિરોધોને ઉપર જણાવેલ વ્યક્તિના નામથી વાંચ્યા વિચાર્યા ત્યારે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહેવું પડે છે કે તે બધા શબ્દો પોતાના જીવનપ્રત્યે લાગુ પાડીને અધુ અધુના વેગમાં જિનારાની ઉપેક્ષા નહિં પણ જિનારાનો ધરાદાપૂર્વક ભંગ કરીને સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના કદાવરમાં ચક્રચુર બનીને સ્પષ્ટ પ્રગટ સૂર્યને નહિં દેખવામાં ધ્રુવડ જેવી દશા ભોગવી રહ્યા છે. વિરોધ કરનારના વિરોધોની સામેના સમાધાનો વિવેકપૂર્વક વાંચે તો જરૂર તે વિરોધો અદ્યજીવી છે અને અદ્યજીવી રહેશે એમ સમજવા વગર નહિં જ રહે. કારણ કે મૂર્તિપૂજા પુસ્તકના સંપાદક પ્રત્યેના આ વિરોધો નથી પણ તે વિરોધ સૂત્રકાર મહર્ષિઓના લખાણ પ્રત્યેનો જ છે અને તેમના પ્રત્યેનો ગંદો પ્રચાર છે, તે વિવેકિ વાંચકે અને વિરોધ કરનારે સમજવું જોઈએ. સંપાદકે તો પોતાની જવાબદારી-જોખમદારી લખાણમાં રાખી નથી, પરંતુ શાસન માન્ય મહર્ષિઓના વચનોને સુપરત કરી છે.

આ પુસ્તિકાના પ્રથમ પ્રકરણ પૃ. ૧ થી પૃ. ૧૨૧ સુધીના પૃષ્ઠોમાં મૂર્તિપૂજાની પ્રાચિનતા અને સાર્થકતાની સિદ્ધિ શાસ્ત્ર પાઠોથી સિદ્ધ કરી છે. બીજું પ્રકરણ પૃષ્ઠ. ૧૨૨ થી પૃ. ૧૭૫ સુધીના પૃષ્ઠોમાં મૂર્તિપ્રત્યે અણુગમે ધરાવનારાઓનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ વાંચવાથી વિરોધની વાસ્તવિકતા સ્પષ્ટ થાય છે. ત્રીજું પ્રકરણ પૃ. ૧૭૬ થી પૃ. ૧૯૭ સુધીના પૃષ્ઠોમાં જૈનાગમોનો આશ્રય લઈને સૂત્રાદિ

પાઠોમાં કેવો ફેરફાર કર્યો છે ? મૂર્તિ વિષયિક પાઠો બત્રીસ સૂત્રોમાં છે કે નહિ તે સંબંધનું વાસ્તવિક અજ્ઞાન વિરોધકોનું કેવું હતું ? સૂત્ર માનનારાઓ નિર્ચુકિત-વૃત્તિ આદિના આધારે કેવી રીતે માને છે ? સૂત્ર સિવાય ટપા માનવામાં પણ કેવી ભીંત ભૂલનારા છે ? ટપા માનવામાં મૂર્તિપૂજનો સ્વીકાર કેવી રીતે કરાયો છે ? અભો-લખ રૂપિએ હિંદી અનુવાદમાં સૂત્ર-અર્થનો કેવો અપલાપ કર્યો છે ? વિગેરે વિગેરે અનેક ખીનાઓના સંદર્ભ સમજનારને માલુમ પડે છે કે નિન્હવપણાને છાજતી ચેષ્ટાઓ મૂર્તિ વિરોધકોએ કરી છે.

અને છેલ્લાં ચોથા પ્રકરણના પૃ. ૧૯૮ થી પૃ. ૨૨૨ પૃષ્ઠોમાં “ સત્યનું સંરક્ષણ કરવાની અનિવાર્ય જરૂર છે ” એ ભાવને અનુસરતું બધું લખાણ છે. મૂર્તિપૂજના વિરોધકો પોતાના ગુરૂની પ્રતિકૃતિઓ, પાદુકાઓ વિગેરે કેવા પ્રસંગમાં કેવું કેવું માને છે તે સંબંધનું લખાણ ફોટાઓ (ચિત્રો) સાથે રજુ કર્યું છે. અંતિમમાં જિનપ્રતિમાની વાસ્તવિક માન્યતા-પૂજ્યતા-દર્શનીયતા વિગેરે ભાવોને સમજવી શકે તેવા સૂત્રાદિની સાક્ષી સાથેનું સ્તવન આપેલું છે. આ ગ્રંથને સાઘંત વાંચનારા-વિચારનારા જરૂર મૂર્તિપૂજના વિરોધથી વિરામ પામીને તે મૂર્તિપૂજ પ્રત્યે આદરવાળા થશે એજ એક શુભેચ્છા.

લિ.

વસંતપંચમી }
 ઠે. શ્રી સિદ્ધચક્રારાધનતીર્થ } સ્વ. દયાનંદ-પરમપૂજ્ય-
 ખારાકુવા, દહેરા ખડકી } આગમોદ્ધારક-આચાર્ય દેવેશ-ગુરૂવર્ય-
 મુ. ઉજ્જૈન (મધ્યભારત) } શ્રીઆનંદસાગરસૂરીશ્વર ચરણા-
 રવિંદ સેવક અંદસાગર

ગોરી ગ્રામના ઉપાશ્રયની એક દીવાલની ગોખમાં
સ્થા. સાધુ હર્ષચન્દ્રજીની મૂર્તિનો આ ફોટો છે.

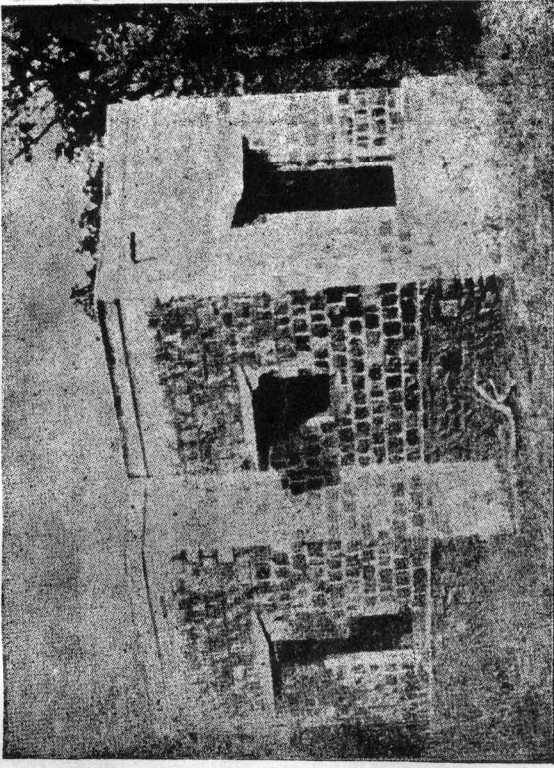
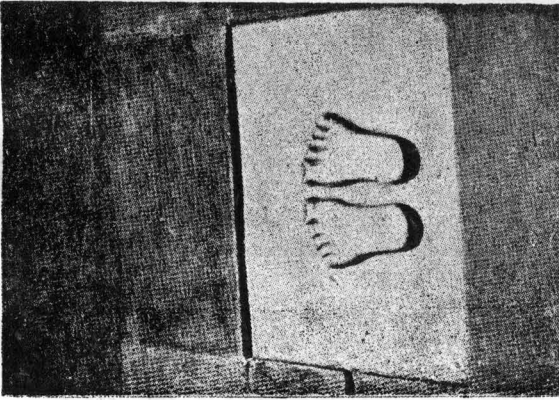
પરમેશ્વરની મૂર્તિ નહિ માનવાવાલો સમાજ.

પણમણ તિલા સિંહો સમાજ.

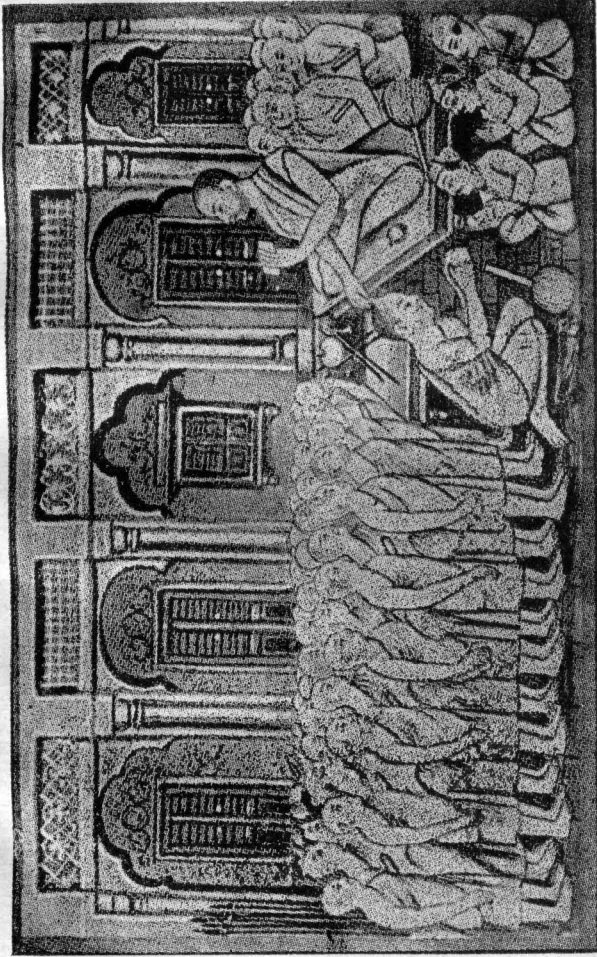
કઈ સ્થા. સાધુ સાંધી દૂર-દૂરથી દર્શન કરવા આવે છે. અને
સ્થાનિક ભક્ત લોક નાલીચરાદિથી પૂજા અને સર્વવંદન કરે છે.

પરમેશ્વરની શ્રુતિ નહી માનવાવાલો રથા. સમાજ પોતાના મૃત સાધુ સાષીઓની કેવા પ્રકારે પૂજા કરે છે ?

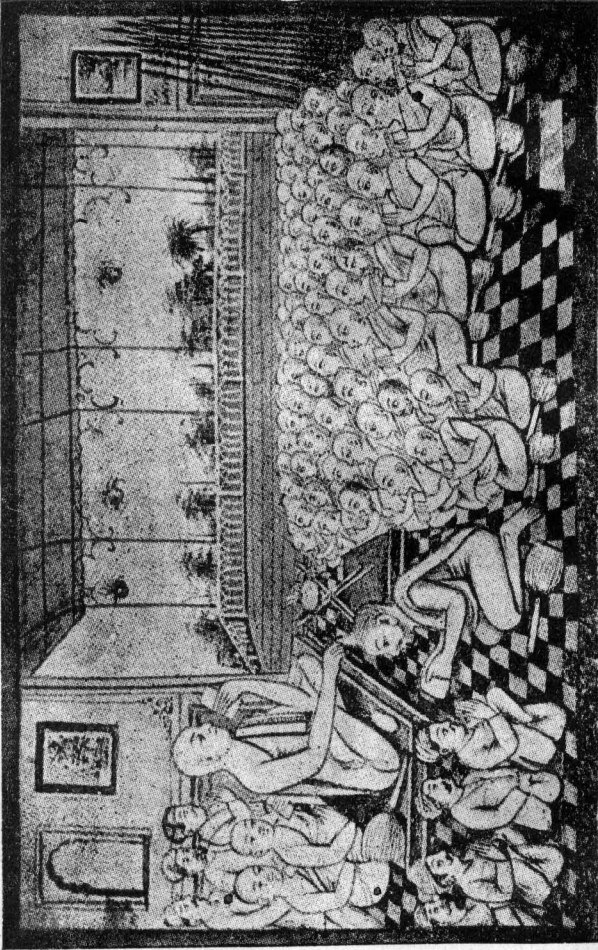
૨ ભરતપુરમાં રથા. આરજિયા ઇન્દ્રાજી સમાધિ મંદિર અને તેની અંદર પાષાણમય પાદુકાનો આ ફોટો છે.

મહાત્મભાષિતે જૈનાચાર્ય શ્રીહિમવમલસૂર (સમય વ. સં. ૧૫૭૨ તકે)

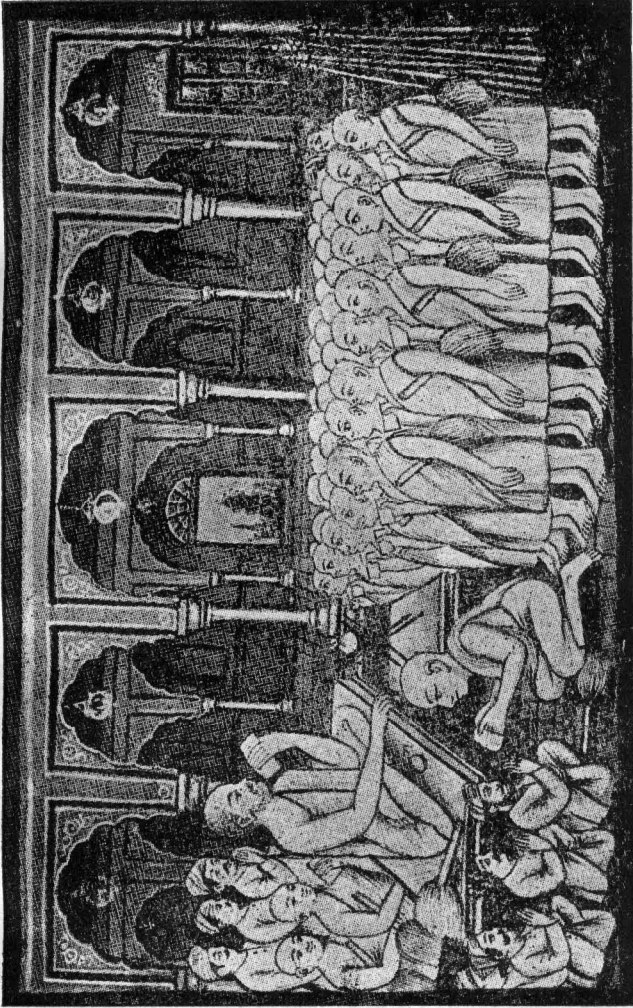

લોંકામતના પૂજ્ય હાનાર્ષિ, શ્રીપતિકવિ, ગણપતિકવિ, આદિએ શિષ્યસમુદાય સાથે લોંકામતનો ન્યાગ કરી આચાર્યશ્રીની પાસે જૈનવિધિ અનુસાર વાસલેપપૂર્વક, પુનઃ જૈન દીક્ષા ધારણ કરી રહ્યા છે.

सवेरंगी, उग्रविहारी प्रभाकरतपस्वी महान्प्रभाविक
 जैनाचार्यश्री आनन्दविवेकसूरि अने महोपाध्याय श्रीविद्यासागरल (सं. १५८७)

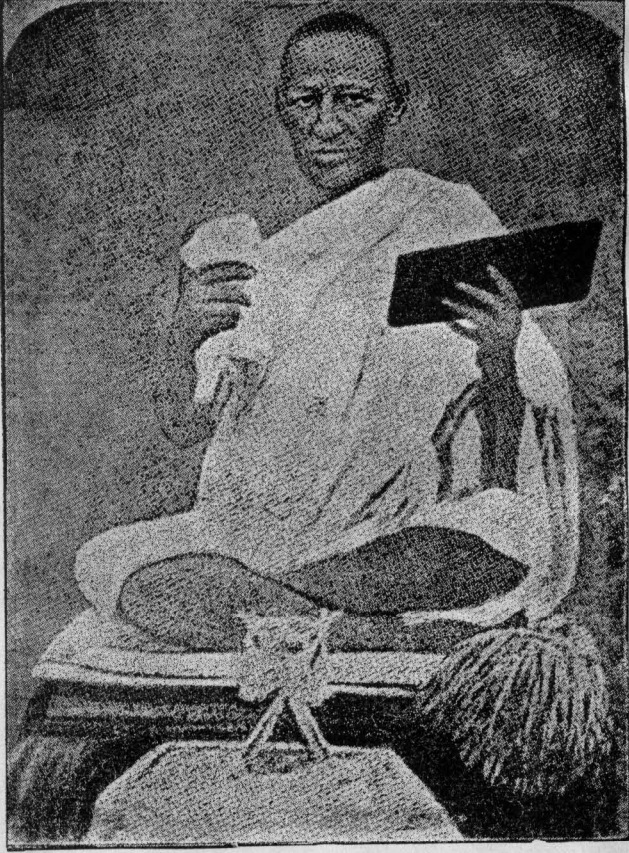

लोकमतना पूज्य आनन्दर्षि भोजर्षि आक्षरर्षि आदि चेताना शिष्येनी साथ लोकमतने छोडी आचार्यश्रीनी
 पासै इरी जैनदीक्षा स्वीकार करी रखा छै. गणिविद्यासागरलमे पशु कर्म लोकमतियाने जैनदीक्षा दीधी हती.

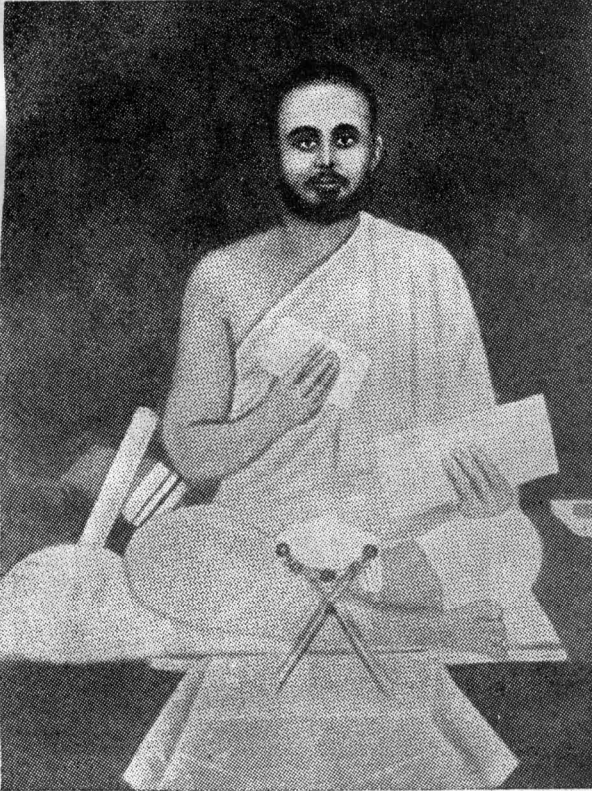
લોકામતાવિપતિ પુન્ય મેવજ્જરવામી પોતાના શિષ્ય સમુદાયની સાથે લોકામતનો ત્યાગ કરી આચાર્યશ્રીના ચરણ-કમલોમાં પુનઃ જૈનદીક્ષા ગ્રહણ કરી રહ્યા છે. તે સમય સુધી તે લોકામતના તમામ સાધુ મુદ્દપતિ હાથમાં રાખતા.

પંચમ કે સાધુમાર્ગી સાધુ શ્રીયુગેરાયજીએ વિ. સં. ૧૯૦૩ માં
મુહપતિનો ડોરો ત્રોડયો અને વિ. સં. ૧૯૧૨ માં
ગણિવર શ્રીમણિવિજયજી મ. ની પાસે જૈનદીક્ષા લીધી.

ગણિવર શ્રી બુદ્ધિવિજયજી મહારાજ. તેમના પરિવારમાં
આજે પ્રાયઃ ૪૫૦ સાધુઓ અને સૈંકડોં સાધ્વિઓ વિઘ્નમાન છે.

પંજાબ સાધુમાર્ગી સાધુ મૂલચન્દ્રજી સં. ૧૯૦૩ માં મુહપત્તિનો
ઠારો ત્રાડી વિ. ૧૯૧૨ માં સંવેગી દીક્ષા લીધી.

પૂજ્યપાદ ગણિવર
શ્રીમાન મુક્તિવિજયજી મહારાજ.

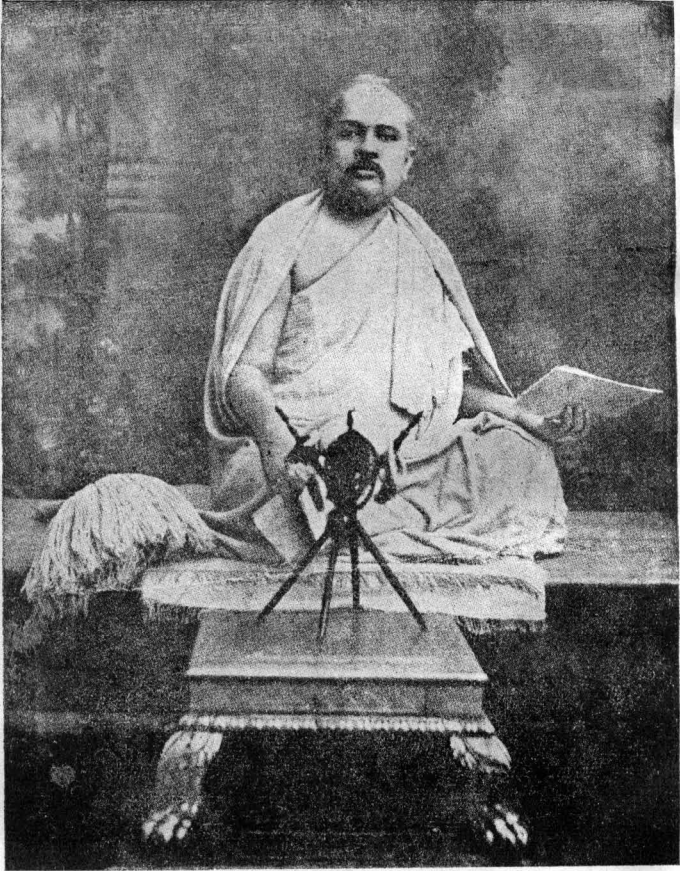
પંજાબી સાધમાર્ગી સાધુ વૃદ્ધિચંદ્રજીએ સં. ૧૯૦૩ માં મુહપત્તિનો
 ડાઠો ત્રાડી વિ. સં. ૧૯૧૨ માં સંવેગી દીક્ષા લીધી.

પૂજ્યપાદ શાન્તમૂર્તિ મુનિ શ્રી વૃદ્ધિ વિજયજી મહારાજ.

પૂજ્યપાદ શ્રી વિજયાનંદસૂરિજી (આત્મારામજી) મહારાજ.

આચાર્ય દેવ શ્રી અનિતસાગર સુરિધરજી મહારાજ.

જન્મ સં. ૧૯૩૨

હુલેક દીક્ષા સં. ૧૯૪૨

જૈનદીક્ષા ૧૯૬૦

સ્વર્ગવાસ ૧૯૭૭

મુનિ મહારાજશ્રી રતનવિજયલ મહારાજ.

મુનીરાજશ્રી
જ્ઞાનસુંદરજી મહારાજ

મુનીશ્રી
ગુણસુંદરજી મહારાજ

મૂર્તિ-પૂજા

પ્રકરણ ૧ લું

મૂર્તિ-પૂજાની પ્રાચિનતા અને સાર્થકતા.

ચારનિક્ષેપા—

નામાકૃતિ દ્રવ્યભાવૈઃ પુનતસ્ત્રિ જગજ્જનમ્ ।
ક્ષેત્રે કાલે ચ સર્વસ્મિન્ન, હૃતઃ સમુપાસ્મહે ॥૧॥

આ શ્લોકમાં પરમ ઉપકારી, કલિકાલ સર્વજ્ઞ, આચાર્ય ભગવાન શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજ ક્ષરમાવે છે કે:-

“ સર્વકાલમાં અને ક્ષેત્રમાં ” નામ-આકૃતિ-દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચારે સ્વરૂપ વડે ત્રણ જગતના જનોને પવિત્ર કરનારા શ્રી અરિહંતોની અમે ઉપાસના કરીએ છીએ.

આ શ્લોકમાંથી તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે- કોઈપણ ટાઇમ કે કોઈપણ ક્ષેત્ર (સ્થાન) ત્રણ લોકમાં એવું નથી કે અરિહંત પરમાત્માની ઉપાસના માટે નામ-આકૃતિ-દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચારે નિક્ષેપાઓ પૈકી એક પણ નિક્ષેપાની નિષ્કૃણતા હોય, અર્થાત્ એ ચારે નિક્ષેપાઓ અરિહંત પરમાત્માની ઉપાસના માટે સફળ છે. આ ચારમાંથી એક પણ નિક્ષેપાની અવગણના એ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિને રોકનાર અને પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યક્ત્વનો નાશ કરનાર છે. કોઈપણ વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણવા માટે સામાન્ય પણે ઓછામાં ઓછા ચાર નિક્ષેપા અવશ્ય કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે :—

૧ નામ નિક્ષેપ-વસ્તુનો આકાર કે ગુણ કંઈ નહિ, માત્ર વસ્તુનું નામ તે 'નામ નિક્ષેપો' કહેવાય છે.

૨ સ્થાપના નિક્ષેપ-ગુણ રહિત પરંતુ નામ સાથે આકાર તે સ્થાપના નિક્ષેપો કહેવાય છે.

૩ દ્રવ્ય નિક્ષેપ—વસ્તુના નામ અને આકાર તથા અતીત અને અનાગત (ભૂતકાળ અને ભવિષ્ય કાળ) ગુણે સહિત, પરંતુ વર્તમાન ગુણે રહિત તે દ્રવ્ય નિક્ષેપો કહેવાય છે.

૪ ભાવ નિક્ષેપ-વસ્તુના નામ-આકાર અને વર્તમાન ગુણે સહિત તે ભાવ નિક્ષેપો કહેવાય છે. જેમ :—

નામ જિણા જિણ નામા, ઠવળ જિણા પુળ જિણિદ પડિમાઓ ।
દવ્વ જિણા જિણ જીવા, ભાવ જિણા સમવસરણથ્થા ॥

શ્રી જિનેશ્વર દેવોનાં શાંતિનાથ વિગેરે નામો તે નામ જિન કહેવાય છે.

તે પરમાત્માની પ્રતિમાઓ તે સ્થાપના જિન કહેવાય છે.
તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું હોય એવા શ્રી તીર્થંકર
પરમાત્માનો જીવ તે દ્રવ્ય જિન કહેવાય છે.

સમવસરણુમાં ધર્મોપદેશ આપવા માટે બિરાજમાન
સાક્ષાત્ શ્રી જિનેશ્વર દેવ તે ભાવજિન કહેવાય છે.

મૂર્તિપૂજા પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિના અવલોકનકાર ડૉ.
એન. કે. ગાંધી સ્થાનકવાસી જૈન સમાજના “ જૈન સિદ્ધાંત ”
માસિક વર્ષ ૮ : સ. અંક ૮૭ ઓગષ્ટ ૧૯૫૪ ને પાને ૨૨૩
થી અવલોકન શરૂ કરતાં લખે છે કે :—

“ નિક્ષેપાનું ઉપર ચોટીયું જ્ઞાન લઈને ગમે તે શબ્દનો મનમાન્યો
નિક્ષેપો કરીને પોતાની ધચ્છા મુજબ, વીતરાગની શુદ્ધ આજ્ઞાની ઉપેક્ષા
કરીને, અધ શ્રદ્ધામાં તણાઈને વીતરાગની અહિંસા, સંયમ, તપ, ધર્મ-
રૂપી આજ્ઞાને વિરોધી પક્ષ ગ્રહણ કરીને સમકિતી થવાતું નથી. તેમજ
તે ખરી ભકિત નથી. ”

શ્રીમદ્ જગચ્ચંદ્ર સૂરિ કે જેમને આચંબિલતપના
પ્રભાવથી ચિતોડના રાણાએ વશ થઈ “ તપા ” એવું બિરૂદ
આપ્યું. અને તે રાણાની સલામાં દિંગબરાચાર્યો સાથે વાદ
કરતાં હીરા પેઠે અલેહ રહ્યાથી જેમને “ હીરલા જગચ્ચંદ્ર
સૂરિ ” એવું પણ બિરૂદ રાણાશ્રીએ આપ્યું હતું. તેમના શિષ્ય
દેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજાએ આવશ્યક સૂત્રની ચૂલ્હિ, નિર્ચુકિત,
અને ભાષ્ય વિગેરે સિદ્ધાંતોમાંથી અતિ સંક્ષેપમાં ઉદ્ધરી
ચૈત્યવંદન ખાણ્ય નામે ગ્રંથ બનાવ્યો. તે ગ્રંથમાં તે મહા-
પુરૂષે નામ જિણા જિણનામા એ શ્લોક દ્વારા જિનેશ્વર દેવના
ચાર નિક્ષેપા દર્શાવ્યા. એ રીતે જિનેશ્વર દેવના ચાર નિક્ષેપા

કહેનારને ડૉ. ગાંધી નિક્ષેપાનું ઉપર ચોટીયું જ્ઞાન કહી-
વીતરાગની શુદ્ધ આજ્ઞાના ઉપેક્ષક-અંધ શ્રદ્ધાળુ અને વીત-
રાગની અહિંસા-સંયમ-તપ ધર્મ રૂપી આજ્ઞાનો વિરોધ પક્ષ
અહુણુ કરનાર તરીકે માની સમકિતી નહિ થવાનું દર્શાવે છે.
ડૉ. ગાંધીએ કહેલી આ હકિકત અને ત્યારબાદ તેઓએ
કહેલી હકિકત આ પુસ્તકમાં દર્શાવી તેનું સમાધાન કરીએ
છીએ તે વાંચી વાંચકો વિચારે કે આજ્ઞાના ઉપેક્ષક-અંધ
શ્રદ્ધાળુ આજ્ઞાનો વિરોધી અને સમકિત પ્રાપ્ત નહિ કરનાર
કોણ છે ?

હવે નિક્ષેપાનું સ્વરૂપ વિશેષપણે વિચારીએ :—

અનુયોગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:—

જથ્થયં જં જાણેજ્જા, નિલ્લેવં નિલ્લે વે નિલ્લેસં;

જથ્થ વિય ન જાણેજ્જા, ચઝકગં વે તથ્થ.

અર્થ—જિહ્વાને વસ્તુમાં જેટલા નિક્ષેપા કરવાનું બાણે
ત્યાં તે વસ્તુમાં તેટલા નિક્ષેપા કરે. જે વસ્તુમાં અધિકા-
નિક્ષેપા કરવાનું નહિ બાણી શકે તે વસ્તુમાં ચાર નિક્ષેપા
તો અવશ્ય કરે.

તેમાં પ્રથમ નામ નિક્ષેપાનું સામાન્યથી લક્ષણ કહે છે.

પજ્જાયાજ્ઞ મિધેયં, ઠિઅમણ્ણત્થે તયત્થ નિલ્લેક્કવં ।

જાહ્ચ્છિઅં ચ નામં, જાવ દવ્વં ચ પાણ્ણ. ॥

શ્રી વિશેષાવશ્યક. ગાથા—૨૫

અસલ વસ્તુના પર્યાયોથી જેનો વ્યવહાર ન થાય,
મૂળ શબ્દના અર્થથી બીજા અર્થમાં સ્થિત, મૂલ અર્થથી

નિરપેક્ષ, યાદચ્છિકપણે સ્થાપન કરેલ એવું અને ઘણું કરીને જ્યાં સુધી દ્રવ્ય હોય ત્યાં સુધી રહે તે નામ કહેવાય છે.

જગતમાં કોઈ મનુષ્ય યા પ્રાણી અગર વસ્તુમાં ત્રણ પ્રકારે નામ રખાય છે. નામ રાખવાનો પ્રકાર આ ત્રણ સિવાય એથો કોઈ નથી. નામ સિવાયની કોઈ વસ્તુ હોઈ શકે જ નહિ. કારણ કે કોઈને સંબોધવાને યા તો કોઈનું કથન કરવામાં નામની આવશ્યકતા તો રહે જ. એટલે સિદ્ધાંતકારે નામનું નામનિક્ષેપના સ્વરૂપથી વર્ણન કર્યું છે. ઉપરની ગાથામાં ખતાવેલ ત્રણ પ્રકારના નામોનું વિસ્તૃત વર્ણન આ પ્રમાણે સમજવું.

(૧) જેમ મહાવીર નામ કોઈ ખીજ વસ્તુમાં યા કોઈ અન્ય મનુષ્યમાં દેવામાં આવે છે. પરંતુ સિદ્ધારથસૂત-ચરમતીર્થકર ઇત્યાદિ પર્યાયવાચક નામથી તેને ઝોલાવાય નહિ. ફક્ત તે નામવાળી વ્યક્તિના શરીર સંબંધી ધર્મનો “મહાવીર” નામમાં ઉપચાર કરવામાં આવે છે, અને તે નામવાળી વ્યક્તિનું શરીર માત્ર એક “મહાવીર” સાંકેતીક શબ્દથી જ ઝોલાવાય છે. (પણ તે વ્યક્તિને સિદ્ધારથસૂત-ચરમતીર્થકર ઇત્યાદિ તેના પર્યાયોથી ન ઝોલાવાય). વળી એ મહાવીર નામ સફલાવથી (ખરા અર્થથી) તો ચરમતીર્થકર સિદ્ધારથ સૂત શ્રી વર્દ્ધમાન સ્વામીમાં જ હોય, અને અમુક વ્યક્તિમાં તો તે મહાવીર નામના અર્થની અપેક્ષા રહિત કેવળસાંકેતીક જ હોય એ પહેલા પ્રકારના નામનો તાત્પર્ય.

(૨) મહાવીર-વર્દ્ધમાન-સિદ્ધારથસૂત-ચરમતીર્થકર આદિ પર્યાયવાચક નામોની સાર્થકતા પૂર્વક જે નામ ભગ-

વાન મહાવીરમાં હતું તે બીજા પ્રકારના નામનો તાત્પર્ય.

(૩) યદ્વચ્છાથી એટલે ગમે તેવું અર્થ વિનાનું હોય તેવું પણ કોઈનું નામ કરાય તે પણ નામ કહેવાય છે. જેમકે કિત્થ-કવિત્થ વિગેરે. એ ત્રીજા પ્રકારના નામનો તાત્પર્ય.

આ ત્રણે પ્રકારો નામના સમજવા માટે સંક્ષેપમાં કહી શકાય કે:—જે નામ અન્ય વસ્તુઓમાં સ્થિત હોઈ તેના પર્યાયવાચી બીજાં નામને નહિ જણાવે તે પહેલા પ્રકારનું નામ.

જે ભાવ વસ્તુઓના નામ (અર્થાત્ પર્યાયોના નામ) ચાલ્યાં આવે છે તે બીજા પ્રકારનું નામ.

આપણી ઇચ્છાપૂર્વક હરકોઈ 'નામ' રાખી લેવું તે ત્રીજા પ્રકારનું નામ. અહિં સૂત્રકારે નામનિક્ષેપાના લક્ષણમાં પ્રથમ ત્રણ પ્રકારના નામોની વ્યાખ્યા કરી તેનો સ્ફેટ કર્યો તેનું કારણ એજ છે કે આ ત્રણે પ્રકારના નામોના ભાવ બુદ્ધ છે. એટલે અક્ષર સમુહથી તયાર થયેલો કોઈ શબ્દ અનેક વસ્તુનો વાચક છે પરંતુ તે શબ્દ જોલવાથી સરખી નામ-વાચક વસ્તુઓના નિક્ષેપા સરખા ન કહી શકાય. પણ દરેકના નામાદિ નિક્ષેપા અલગ છે. જે એ ખ્યાલમાં ન રાખવામાં આવે તો સરખી નામવાચક વસ્તુઓના નિક્ષેપામાં હેય-જેય-ઉપાદેયનો વિવેક ચૂકી જવાય. કોઈ એક નામવાચક વસ્તુનો ભાવ નિક્ષેપો ઉપાદેય છે. એટલે તેના ચારે નિક્ષેપા ઉપાદેયપણે ગ્રહાય. પરંતુ તે જ નામની કોઈ અન્ય વસ્તુ કે જેનો ભાવ બુદ્ધો છે એટલે હેય છે તેના નામાદિ નિક્ષેપા અને ઉપાદેયભાવવાળી વસ્તુના નામાદિ નિક્ષેપા એક માની લ્યે તો અનર્થ થાય.

જેમકે કોઈનું “અરિહંત” એવું માત્ર (ઉપરોક્ત ત્રણ પ્રકારો પૈકી) પહેલા પ્રકારવાળું નામ છે. તે વ્યક્તિ સદા-ચારથી બ્રહ્મ છે. તેનો નામ નિક્ષેપો અને જેઓ ચાર ઘાતી કર્મક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તીર્થંકર નામ કર્મના ઉદ્ધયે સમવસરણમાં બીરાજમાન થયેલ પરમાત્મા “અરિહંત” નો નામ નિક્ષેપો એ બંને નામ નિક્ષેપા બુદ્ધા છે. પહેલા પ્રકારની વ્યક્તિનો નામ નિક્ષેપો હેય છે, કારણ કે તે માણસના ધ્યેય પૂર્વક તે નામ કોઈ પણ લેવા કે સાંભળવા ખુસી નથી. કેમકે તેનો ભાવ નિક્ષેપો અશુદ્ધ છે. અને બીજા પ્રકારની વ્યક્તિ કે જે ગુણે કરીને અરિહંત છે તેનો નામ નિક્ષેપો (તેના ધ્યેય પૂર્વક લેવાતું નામ) પૂજનીય સ્મરણીય છે. કારણ કે તેનો ભાવ નિક્ષેપા પૂજનીય છે. એ રીતે તે બંનેમાં બાકીના ત્રણ નિક્ષેપા પણ સમજી લેવા.

માટે ભાવ નિક્ષેપાને ખ્યાલમાં રાખી નામ-સ્થાપના અને દ્રવ્ય નિક્ષેપાનું વર્ણન કરવું જોઈએ.

ચાહે એક સંજ્ઞાવાળી અનેક વસ્તુ હોય પરંતુ જેના અભિપ્રાયથી નિક્ષેપા વિચારીયે તેનો જ તે નિક્ષેપો કહેવાય.

જે જે વર્ણુસમુદાય (અક્ષર સમુદયથી તૈયાર થયેલ શબ્દ) અનેક વસ્તુના વાચક છે. પરંતુ સરખા નામવાચક વાળી અનેક વસ્તુઓના ચારે નિક્ષેપા ભિન્નભિન્ન જ થાય છે. માટે સમજવું જોઈએ કે:—

સંકેતિત નામનું ઉચ્ચારણ જે વસ્તુના અભિ-પ્રાયથી થયું હોય, તે નામ સાંભળવા દ્વારા મનને જે

વસ્તુનો યોધ કરાવે તે નામ તે જ વસ્તુના નામનિક્ષે-
પાનો વિષય સમજવો જોઈએ.

કોઈ માણસ સીમંધર સ્વામિનું ‘સીમંધર નામે સ્મરણ કર્યા કરતો હોઈ તેને કોઈ માણસ એમ કહે કે એ નામે તાં કંઈ કલ્યાણ થવાનું નથી. કારણ કે મારા છોકરાનું ય સીમંધર એવું નામ છે. ત્યારે તે મૂર્ખ માણસને સમજવવું પડે કે સીમંધર નામનું ઉચ્ચારણ જે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરતા વિહરમાન જિનને ઉદેશીને છે. એટલે એ ઉદ્દેશે કરાતું સીમંધર નામનું સ્મરણ-યા ઉચ્ચારણ સીમંધર વિહરમાન જિનનો યોધ કરાવે છે. નહિ કે તે નામવાળા તારા છોકરાનો ! તું તારા છોકરાને ઉદેશીને ‘સીમંધર-સીમંધર’ એમ ગમે તેમ યૂમે પાડે તો પણ તાં તેમાં કંઈ આત્મ-કલ્યાણ નથી. બન્નેનું ઉચ્ચારણ એકજ નામથી છે, પરંતુ અભિપ્રાય બન્નેના ભિન્ન છે. એ રીતે અરિહંતના નામને અંગે પણ વિચારવું.

ડા. ગાંધી લખે છે કે:—‘ પરંતુ ચારે નિક્ષેપામાં અરિહંતને સર્વ નિક્ષેપાના સર્વ વિવેચનમાં મુકવામાં આવે તો ફક્ત ભાવ નિક્ષેપો પૂજનીય છે.’ આ હિસાબે મી-ગાંધી, અરિહંતના નામ-સ્થાપના અને દ્રવ્ય એ ત્રણે નિક્ષેપા અપૂજનીય કહે છે. એટલે અરિહંતનો નામ નિક્ષેપો અપૂ-જનીય ઠેરાવવાને તેઓશ્રી અરિહંતના નામ નિક્ષેપાની વ્યાખ્યા સ્વકલ્પનાનુસાર નીચે મુજબ કરે છે.

“ નામ અરિહંત—(૧) ગુણ વગરનો કોઈ માણસ દેવ કે કોઈ પ્રાણી અરિહંત હોય તે પૂજનીય નથી.

(૨) અરિહંતને જે નામ સંજ્ઞા હોય જેમકે “અરિહંત” એવું ભાવવાચક નામ અથવા વિશેષ નામ શ્રી રૂપલનાથ અરિહંત તે પૂજનીય છે.”

ડૉ-ગાંધીએ આ રીતે બંને પ્રકારના અરિહંતોનો નામ નિક્ષેપો ભેળસેળ કરીને ગુણ વગરના માત્ર અરિહંત નામના પ્રાણી કે મનુષ્યાદિના નામનિક્ષેપાને રૂપલનાથાદિ અરિહંતના નામ નિક્ષેપાના ભેદ (પ્રકાર) માં ગણી લીધો છે. પણ સમજવું જોઈ એ કે-અરિહંતમાં નામ અરિહંતની વ્યાખ્યા કરવી હોય ત્યારે કેવલજ્ઞાન પામી સમવસરણુમાં બિરાજમાન અર્હન્-કેવલી-તીર્થંકર-પરમાત્માને ઉદેશીને જ અરિહંતનો નામ નિક્ષેપો વિચારવાનો હોય.

અર્થની અપેક્ષા રહિત માત્ર સંકેતિક અરિહંતને અર્હન્-તીર્થંકર એવા અરિહંતના નામાદિ નિક્ષેપામાં ગણી શકાય જ નહિ. જે અરિહંતનો ભાવ નિક્ષેપો આપણે સ્વીકારવો છે તે જ અરિહંતના નામ નિક્ષેપાની વ્યાખ્યા અર્હીં કરવાની છે. અન્ય કોઈ ગુણ વગરનો દેવ કે પ્રાણી કે વસ્તુનું નામ અરિહંત હોય તેનો નામ નિક્ષેપો અરિહંતના નામ નિક્ષેપામાં ભેળસેળ થઈ શકે નહિ.

મહાત્મા ગાંધીજીનું કથાનક ચાલતું હોય ત્યાં વક્તા વારંવાર મહાત્મા ગાંધીજી કે મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધીજી એમ નહિ બોલતાં ફક્ત “ગાંધીજી” એટલા શબ્દના ઉચ્ચારણુ પૂર્વક જ વક્તૃત્વ ચલાવે છે. જગતમાં ગાંધીજીઓ તો ઘણાંય છે પરંતુ શ્રોતાવર્ગ સમજે છે કે અહિયાં “ગાંધીજી”

એટલે મહાત્મા ગાંધી મોહનલાલ કરમચંદની વાત છે. જેથી તેમાં અન્ય ગાંધીઓની હકિકતનો ખુલાસો કરવાની જરૂરીયાત રહેતી જ નથી. એ ટાઈ મે સભામાંથી કોઈ એમ કહે કે ગાંધીજી પ્રશંસનીય કહી શકાય જ નહિ. કારણ કે અમુક અન્ય માણસ પણ ગાંધીજીની અટક વાળો છે, તેનું જીવન પવિત્ર નથી, માત્ર ગાંધીજી જોલવાથી તે પણ સાથે ગણાઈ જાય છે. માટે એમ જોલો કે ગાંધીજીના જે લેદ (૧) મહાત્મા ગાંધી સિવાયનો ગાંધીજી એવી અટકવાળો તે ગાંધીજીનું નામ. (૨) મહાત્મા ગાંધીજી તેમનું ગાંધીજી નામ. આ રીતે ગાંધીજીના નામના જે લેદ ગણાય. આવી રીતે નામના લેદો પાડવાનું કહેનારને તે વખતે સભાજનો એમ જ કહે કે તારૂં હડાપણુ રહેવા દે. જરા ભાન રાખ કે આજે કયા વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને “ગાંધીજી” જોલાય છે કે તું સમજ્યા વિના ગાંધીજી શબ્દમાં મહાત્મા ગાંધીજી સિવાય બીજાનું ય ગાંધીપણું લેજસેજ કરી રહ્યો છે.

એ રીતે ડૉ. ગાંધીને અરિહંતનો નામ નિશ્ચેપો અપૂજનીય ઠેરાવવો છે એટલે જ નામ અરિહંતની વ્યાખ્યામાં લેજસેજ કરી નાખ્યું છે અને આગળ જતાં જણાવ્યું છે કે અરિહંતનો ફક્ત ભાવ નિશ્ચેપો પૂજનીય છે, પણ સમજવું જોઈ એ કે:—

અરિહંત—મહાવીર આદિ નામનો આદર કરવા વડે તીર્થ કરોનો જ આદર કરાય છે. એટલે કદાચ અરિહંત—મહાવીર એ નામો બીજી વસ્તુઓમાં હોય તો પણ બાધક નથી. કારણ કે જે જે વસ્તુના અભિ-

પ્રાયથી નામનું ઉચ્ચારણ થાય તે તે વસ્તુઓનો જ ખોધ કરાવવામાં નામ ઉપયોગી છે.

એટલે એ ધ્યેયને અનુલક્ષીને “નામ જિણા જિણનામા” શ્રી જિનેશ્વર દેવોનાં શાંતિનાથ વીગેરે નામો તે “નામજિન” કહેવાય છે, એમ કહ્યું તે બરાબર છે. જો એ પ્રમાણે નામ જિનની વ્યાખ્યા ન થતી હોત તો લોગસ્સ સૂત્રમાં જે ચોવીસે તીર્થંકરનાં નામ લઈને સ્તવના કરી છે તે નિર્થક ઠરત. જિનેશ્વરના નામ ઉચ્ચારણનો સ્પષ્ટપણે ઇન્કાર ન કરી શકાય એટલે ડો. ગાંધીએ એક યુક્તિ ઉપસ્થિત કરી કે “નામજિન કહ્યું તે નામ સંજ્ઞા છે. ક્રૂટા નામ નથી.” એટલે તેઓનું કહેવું એમ છે કે જિનેશ્વરનું જે નામ છે તે નામ નિક્ષેપ ન કહેવાય. નામ સંજ્ઞા અને નામ એ બન્નેને તેઓ અલગ ગણે છે. વાંચક વિચારે કે નામ સંજ્ઞા-નામ કે નામ નિક્ષેપ એ બધું વસ્તુતાએ કંઈ ભિન્ન નથી. જે જે પદાર્થ વસ્તુરૂપે એક ચીજ છે, તેની સંજ્ઞા સમજવાને માટે વર્ણુ સમુદાયના નિક્ષેપે કરીને સમજવું તેનું નામ નિક્ષેપ છે. એટલા માટે નામ સંજ્ઞા-નામ કે નામ નિક્ષેપને ભિન્ન ભિન્ન ક્યારેય પણ મનાય નહિ. લોગસ્સનું બીજું નામ “નામ સ્તવ” કહેવાય છે. ડો. ગાંધીના મત પ્રમાણે નામ જિનને નામ નહિ માનતાં સંજ્ઞા મનાતી હોત તો લોગસ્સનું નામ પણ નામસ્તવને બદલે સંજ્ઞાસ્તવ કહેવાત. પણ એમ નથી.

જુઓ ભક્તામર સ્તોત્રમાં શ્રી માનતુંગ સૂરિમહારાજ શું કહે છે. આપાદકણ્ઠ મુરૂ શૃંગલવેષ્ટિતાંગા, ગાઠંબૃહન્નિગડ કોટિનિઘૃષ્ટજઘ્ઘાઃ ત્વન્નામ મન્ત્ર મનિશં મનુબ્ઘાઃ સ્મરન્તઃ સઘઃ સ્વયંવિગતબન્ધ લયાલવન્તિ ॥

અર્થ—પગથી માંડીને ગળા પર્યંત મોટી સાંકળો વડે બાંધ્યાં છે અંગો જેમના એવા અને અત્યંત મોટી બેડી-એની અણીયો વડે નિઃશેષણે ઘસાતી છે જંઘાઓ જેમની એવા પણ તમારા નામ રૂપ મંત્ર (ઋષભાય નમઃ) ને નિરંતર સ્મરણ કરનાર મનુષ્યો તત્કાળ પોતાની મેળે વિશેષે ગયું છે બધનનું લયજેનું એવા થાય છે.

વળી કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્રના કર્તા કહે છે કે:—

આસ્તામચિન્ત્ય મહિમાજિન ! સંસ્તવસ્તે,
નામાપિપાતિ ભવતો ભવતો જગન્તિ;
તિત્રા તપો પહત પાન્થ જનાન્નિ દાઘે,
પ્રીણાતિ પદ્મસરસઃ સરસોઽનિલોઽપિ.

અર્થ—હે જિનેશ્વર ! અચિન્ત્ય મહિમાવાળું તમારું સ્તવન દૂર રહ્યો. તમારું નામ લેવાથી ત્રણ જગતનું ભવ (સંસાર ભ્રમણ) થકી રક્ષણ કરે છે. ગ્રીષ્મ રૂતુમાં પ્રચંડ તાપ વડે પીડાયેલા મુસાફરોને કમળ વાળા સરોવરનો ઠંડો પવન પણ ખુશી કરે છે, અર્થાત્ ઠંડો પવન મુસાફરોને ખુશી કરે તો પછી પાણીની શી વાત ? તેમ તમારું નામ માત્ર પણ ભવભ્રમણ મટાડે તો પછી સ્તવનનો મહિમા શું વર્ણવવો ? મતલબકે તમારું નામ સ્મરણ ઘણા મહાત્મ્યવાળું છે. ઉપરોક્ત શ્લોકોમાં આચાર્યશ્રીઓએ માત્ર નામનું જ મહાત્મ્ય દર્શાવ્યું. પણ એમ ન કહ્યું કે તારી નામ સંજ્ઞા આવા મહાત્મ્ય વાળી છે. માટે નામ સંજ્ઞા અને નામ નિક્ષેપાને અલગ ગણી જિનેશ્વર દેવના નામ નિક્ષેપાને અપૂજનીય કહેવો તે મિથ્યા છે અને મુઘ્ધ જનોને ક્ષેસ-લાવવાની માત્ર વાગ્બળ છે.

હવે સ્થાપના નિક્ષેપનું સ્વરૂપ વિચારીયે:—

સ્થાપનાનું લક્ષણ:—

જંપુણ તયત્થસુન્નં, તયામિપ્પાણતારિસાગારં;
કીરહ વ નિરાગારં, ઇત્તરમિયરં વસાઠવણા ॥૨૬॥

(વિશેષાવશ્યક)

અર્થ-વળી જે તે શબ્દના મૂળ અર્થથી શુન્ય અને તે મૂળ વસ્તુના અભિપ્રાયથી તે વસ્તુના જેવા આકારવાળું અથવા તેવા આકાર વિનાનું થવાય તે ઈત્વર-અલ્પકાલિક અને યાવત્કથિક એમ બે પ્રકારે સ્થાપના બાણવી. ૨૬

જે વસ્તુમાં અરિહંતની સ્થાપના કરાય તે સ્થાપના અરિહંત કહેવાય છે. તે સ્થાપના અરિહંતના શબ્દના અર્થથી રહિત હોય પરંતુ તે સહભૂત અરિહંતના અભિપ્રાયથી તેના આકારવાળી મૂર્તિ-ચિત્ર વગેરેમાં હોય, અને તેવા આકાર રહિત તે સ્થાપના અક્ષ વિગેરેમાં હોય; તેમાં ચિત્ર અક્ષ વિગેરે ઈત્વર અલ્પ કાલિક સ્થાપના અને નંદીશ્વર ક્રીપના ચૈત્ય પ્રતિમા વિગેરે યાવત્કથિક સ્થાપના છે. આગમમાં કહ્યું છે કે “ સ્થીતિમાં રહે તે સ્થાપના ” આ સર્વનું તાત્પર્ય એ છે કે જે વસ્તુ અરિહંતાદિનો જે અર્થ તેનાથી શુન્ય હોય અને તે અરિહંતાદિની બુદ્ધિથી તેના આકારવાળું અથવા તેના આકારવાળું ન હોય તે થોડા કાળ સુધી અથવા યાવત્કથિક કાળ સુધી સ્થાપાય તે ‘ સ્થાપના ’ કહેવાય છે.

વળી સ્થાપના લક્ષણવાળી ગાથા કહે છે—

યત્તુ તદ્ઽર્થં વિયુક્તં, તદ્ઽમિ પ્રાયેગ યચ્ચતત્કરણિ ॥
લેપ્યાદિ કર્મ સ્થાપનેતિ, ક્રિયતેસ્લ્પકાલંચ.

તાત્પર્ય—જે જે નામ નિક્ષેપના લક્ષણથી સિદ્ધસ્વરૂપની વસ્તુઓ છે તે વસ્તુઓના ગુણોથી રહિત માત્ર તેના સદૃશ્ય આકૃતિ અથવા અસદૃશ્ય આકૃતિ અલ્પકાળ માટે યા તે યાવત્કાલને માટે લેખ્યાદિક દશ પ્રકારમાં કરીને તે વસ્તુને સમજવી તેને સ્થાપના નિક્ષેપ રૂપે મનાય છે.

એટલે કે જે નામવાળી વસ્તુના સદૃશરૂપની આકૃતિથી અથવા અસદૃશ્ય રૂપની આકૃતિથી મનમાં તે વસ્તુનો યોધ થાય તે તે વસ્તુના સ્થાપના નિક્ષેપનો વિષય સમજવો.

સ્થાપના દશ પ્રકારની આ પ્રમાણે સમજવી.

૧ કાષ્ટમાં ૨ ચિત્રમાં ૩ પત્રઆદિમાં ૪ લેપકર્મમાં ૫ ગુંથણીમાં ૬ વેષ્ટન ક્રિયામાં ૭ ધાતુના રસપૂરણમાં ૮ અનેક મણીના સમુહમાં ૯ ચંદ્રાકાર પાષાણમાં ૧૦ કોડીમાં. આ દશ પ્રકારોમાંથી કોઈ પણ પ્રકારમાં સ્થાપના સ્થાપવી. વસ્તુના યોધને અર્થે સ્થાપના જરૂરી છે એ તો આ ઉપરથી જ સિદ્ધ થાય છે. સ્થાપના દ્વારા યોધ ન થતો હોત તો શાસ્ત્રોમાં આ પ્રમાણે સ્થાપનાના પ્રકારો અંગેની કંઈ પણ હકિકત હોઈ શકત જ નહિ. એટલે મૂર્તિને જડ કહી નિરર્થક કહેનારાઓ તો આ હકિકતથી અસત્ય જ ઠરે છે.

અવલોકનકાર મહાશય ડો. ગાંધીએ સ્થાપનાના વિષયને લક્ષમાં લઈને સ્થાપના અરિહંતની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરી છે.

“ (૨) સ્થાપના અરિહંત—(૧) સહભૂત વ્યક્તિગત અરિહંતની તાદૃશ છબી કે મૂર્તિ (૨) અસહભૂત કોઈ પણ છબી કે મૂર્તિની અરિહંત તરીકે સ્થાપના આ બંને ભેદો પૂજનીય નથી. (૩) અરિહંત એવી અક્ષર સ્થાપના તે ફક્ત સ્મરણ માટે ઉપયોગી છે. (૪)

અરિહંતના આત્મ પ્રદેશોની અવગાહના ક્ષેત્ર રૂપી આકૃતિની મનમાં સ્થાપના ભાવમાં સ્થિર કરવા માટે ઉપયોગી છે.”

ડૉ. ગાંધીને એટલું તો ચોક્કસ સમજાયું છે કે ભાવમાં સ્થિર કરવા માટે આકૃતિ (સ્થાપના) ની જરૂરીયાત તો છે જ. એટલે કે આકૃતિથી (સ્થાપનાથી) ભાવસ્થિરતા થાય છે. એટલે જ તેઓએ સ્થાપના જિનની કરેલી ચાર વ્યાખ્યાઓ પૈકી છેલ્લી બે વ્યાખ્યાઓમાં દર્શાવેલ અરિહંત એવી અક્ષર સ્થાપના અને આકૃતિની મનમાં સ્થાપનાને જરૂરી માની છે. હવે જો દીર્ઘદ્રષ્ટિથી વિચારીએ તો અક્ષર સ્થાપના અને આકૃતિની મનમાં થતી સ્થાપના એ બંને જડ હોવા છતાં આત્માને ભાવમાં સ્થિર કરવા માટે ઉપયોગી છે તે પ્રમાણે સહભૂત વ્યક્તિગત અરિહંતની તાદ્દશ છબી કે મૂર્તિ અને અસહભૂત કોઈ પણ છબી કે મૂર્તિની અરિહંત તરીકેની સ્થાપના તે આત્માને ભાવમાં સ્થિર કરવા માટે ઉપયોગી કેમ ન થાય ? વળી આકૃતિની મનમાં સ્થાપના કરવા માટે પણ પ્રથમ ચક્ષુદ્વારા આકૃતિનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ. જે વસ્તુની આકૃતિ દ્રષ્ટિગોચર ન થઈ હોય તેનું તાદ્દશ્ય ચિત્ર યા આકાર મનમાં પણ ખડું થઈ શકે જ નહિ. પરંતુ જે વસ્તુ સાક્ષાત્ યાતો તેનું ચિત્ર અગર મૂર્તિ એક વખત પણ જોએલી હોય તેની જ આકૃતિ મનમાં સ્થાપી શકાય. આ હિસાબે શુભ ભાવ પેદા કરવામાં આકૃતિની સ્થાપના કરવાનું ઉપયોગી માનનારને સહભૂત વ્યક્તિગત અરિહંતની તાદ્દશ છબી કે મૂર્તિ અગર તો અસહભૂત કોઈ પણ છબી કે મૂર્તિની અરિહંત તરીકેની સ્થાપનાને ઉપયોગી માનવી જ પડશે. પરંતુ પોતાના સંપ્રદાયનું ખરાબ

ન લાગે એવી સંપ્રદાય મોહની લાગણીથી પ્રેરાઈ “સ્થાપના અરિહંતની” ઉપર મુજબ પોતે કરેલી ચાર પ્રકારની વ્યાખ્યાઓ પૈકી પ્રથમની એ વ્યાખ્યાઓમાં દર્શાવેલ સ્થાપના અરિહંતના પ્રકારોમાં હિંસા છે એમ જાણાવી ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“નિક્ષેપાના જે ભેદમાં હિંસા થાય છે તે ભેદની પૂજામાં હિંસા થાય જ છે. અને ન્યાં હિંસા છે ત્યાં ધર્મ નથી. અને હિંસાને અહિંસા કહે અથવા જેમાં હિંસા છે ત્યાં ધર્મ કહે તે મિથ્યાત્વ છે. માટે સંસારનો અંત આણવો હોય તો શ્રુતજ્ઞાનનું રહસ્ય શુદ્ધિપૂર્વક જાણવું અને વિતરાગની અહિંસાના તત્ત્વનું કોઈપણ કારણે ધર્મ નિમિત્તે ઉલ્લંઘન કરવું નહિ.”

ડૉ. ગાંધીએ અહિંસાના જ્ઞાને સ્થાપના અરિહંતની પૂજામાં હિંસા કહી તેને અપૂજનીય કહી છે.

પણ પ્રથમ તો તેમણે હિંસા-અહિંસાનું સ્વરૂપ વિવેક-પૂર્વક સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી સમજવું જોઈએ. ડૉ. ગાંધી કદાચ હિંસાના ભયે સ્થાપના જિનની પૂજા નહિ કરતા હોય તેમ છતાં તેમની જ માન્યતાનુસાર હિંસાની પ્રવૃત્તિવાળી અન્ય ધર્મક્રિયાઓ તો તેઓ અને તેમની માન્યતાને અનુસરનારાઓ કરે છે તેનું કેમ? દેખો! તે લોકો ધર્મક્રિયા કરવા સ્થાનક બંધાવે છે તે કાર્યમાં હિંસા થાય છે કે નહિ? કોઈનો દીક્ષા મહોત્સવ-કોઈ સાધુજીનો મરણ મહોત્સવ કરે છે, તથા સંઘ સમુદાય સાથે મળીને ગુરૂનાં દર્શન કરવા જાય છે તથા સંઘ ઉન્નતિનાં કાર્યો કરવા સંમેલન કરે છે. આ બધાં કાર્યોમાં હિંસા થાય છે કે નહિ? વળી આ સિવાય બીજાં

પણ મુનીરાજે અંગેનાં કેટલાંક કાર્યો જે આ પુસ્તકમાં આગળ કહેવાસે એ બધાં કાર્યોમાં હિંસા તો થાય જ છે એ બધાં કાર્યો ડૉ. ગાંધી અને તેમના મતાનુયાયીઓના સિદ્ધાંત મુજબ અકરણીય કહેવાય. હિંસાના ઠહાને મૂર્તિ-પૂજનો નિષેધ કરનારા કદાચ ઉપરોક્ત કાર્યોનો પણ ભવિષ્યમાં નિષેધ કરે તો ના કહેવાય નહિ! માટે હિંસા! હિંસા! એમ બૂમો પાડ્યા પહેલાં પ્રથમ હિંસાનું સ્વરૂપ સમજો. હા! એટલું તો ચોક્કસ છે કે મૂર્તિપૂજા યા તો અન્ય ધર્મક્રિયાઓ કરતાં મનુષ્યે જ્યણા અવશ્ય પાળવી જોઈએ, વિવેક સાચવવો જોઈએ, વિના હેતુએ હિંસા ચર્ષ બીય તેવી રીતે આંખો મીંચીને ધમાધમ કરતાં મૂર્તિપૂજા આદિ ધર્મકાર્યો નહિ કરવાં જોઈએ. જ્યણા રહિત કરનાર લાલને બદલે નુકસાન વહોરી લે છે, પણ તેમાં એકેન્દ્રિય જીવની અનિવાર્ય હિંસા છે તે તો નિવારી શકાતી નથી. અને પૂજનના સત્ય સ્વરૂપને પૂજનની વિધિને નહિ બાજુનારા—નહિ સમજનારાઓ પૂજનની ક્રિયામાં વિવેક ચૂકી જતા હોય એથી કરીને પૂજ્ય વસ્તુનું પૂજન દરેકને માટે બંધ થઈ શકતું નથી. વ્યાપાર લાલને માટે હોય પરંતુ આવડતના અભાવે લાલને બદલે કોઈ નુકસાન વહોરી લેતા હોય તો તેથી વ્યાપાર કરવાનું કોઈ બંધ કરી દેતા નથી. હવે જીઓ હિંસાની વ્યાખ્યા:—

જૈન શાસ્ત્રમાં હિંસા ત્રણ પ્રકારની બતાવી છે. (૧) અનુબંધ હિંસા (૨) હેતુ હિંસા અને (૩) સ્વરૂપ હિંસા.

(૧) અનુબંધ હિંસા—ચાહે ગૌતમ સ્વામિ જેવું ચારિત્ર

પાળે, માખીની પાંખ જેવાને પણ તકલીફ ન દે પરંતુ વીત-રાગની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ આચરણ કરવાવાળા, ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરવાવાળા, અને મિથ્યાત્વનું સેવન કરવાવાળા જીવોને અનુ-બંધ હિંસાનું કર્મબંધન હોય છે. જેમ જમાલી-ગૌશાલો વગેરે તથા અભવ્ય જીવ પણ આ ગણત્રીમાં આવે છે.

(૨) હેતુ હિંસા—ગૃહસ્થ લોક પોતાના જીવન નિર્વાહને અંગે જુદાં જુદાં કામ કરે છે જેવાં કે-ધર હાટ કરાવવાં-રસોઈ પાણી કરવાં. વ્યાપારાદિ કાર્ય કરી ધનનું ઉપાર્જન કરવું, પંચેન્દ્રિયના વિષય હેતુહિંસા કરવી ઇત્યાદિ હિંસાને હેતુહિંસા કહેવાય. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને એ હિંસાઓના પ્રતિ-ક્રમણ-પશ્ચાત્તાપ કરવાથી એટલું કર્મબંધન હોતું નથી.

(૩) સ્વરૂપ હિંસા—જે શુભ યોગોની પ્રવૃત્તિ કરતાં દેખવામાં હિંસા નજરે આવે છે, પરંતુ પરિણામ વિશુદ્ધ હોવાથી તેનો અશુભ કર્મબંધ નથી થતો. જેમકે-ગુરૂવંદન-દેવપૂજા-પ્રભાવના-સ્વામિવાત્સલ્યતા, દીક્ષા મહોત્સવ આદિ ધર્મકાર્યો કરવામાં અશુભ કર્મનું બંધન થતું નથી.

માટે જિનપૂજનાદિ ધર્મક્રિયાઓ પૈકી એકપણ ધર્મ-ક્રિયાની પ્રવૃત્તિમાં હિંસા બતલાવીને તેનો વિરોધ કરવો એ શાસ્ત્રની અનભિજ્ઞતા છે. અને જિનપૂજન જેવા અતિ કલ્યાણકારી શાસ્ત્રોક્ત કાર્યનો નિષેધ કરવાથી અહિંસાને ઠહાને અનુબંધ હિંસાનું પાપ ઠહોરી લેવાય છે જરા નીચે કહેલા શાસ્ત્રકારોના વચનનો ખ્યાલ કરવો જોઈએ.

નયકિંચિ વિ પડિસિત્તું, નાણુણાયં જિણવરિંદેહિ ।

મોત્તં મેહુણભાવં, ણ તં વિણા રાગદોસેહિ ॥

લાવાર્થ—એક મૈથુનને વર્ણ અન્ય કોઈમાં એકાન્તત્વ નથી. કેમકે મૈથુનની પ્રવૃત્તિ રાગદ્વેષ વિના થઈ શકતી નથી. બાકીનાં કાર્યોમાં શુભાશુભ બંને પ્રકારના અધ્યવસાય હોય છે. માટે કોઈનો એકાન્ત નિષેધ નથી કે એકાન્ત સ્વીકાર નથી. સ્યાદ્રાદના રહસ્યને જરા સમજવું જોઈએ.

“અપ્રમત્તસ્ય યોગ નિબન્ધનપ્રાણ વ્યપરોપણસ્ય અહિંસાત્વ પ્રતિ પાદનાર્થં હિંસાતો ધર્મ, ઇતિ વચનમ્, રાગદ્વેષ-મોહ-વૃષ્ણાદિ નિબન્ધનસ્ય પ્રાણ વ્યારોપણસ્ય દુઃસ્વ સંવેદનીયફલ નિર્વર્તકત્વેન હિંસાત્વો પ્રપત્તેઃ” ઇત્યાદિ

“સન્મતિ તર્કે શ્રી અભયદેવ સૂરિકૃત ટીકા વિભાગ પૃષ્ઠ ૭૩”

લાવાર્થ—અપ્રમાદિના યોગોથી કદાચ હિંસા પણ હોય તો તેને અહિંસાજ સમજવી જોઈએ. કારણકે રાગ-દ્વેષ મોહાદિ સહિત પ્રમાદિના મનાદિ યોગજ હિંસાનું કારણ હોય છે, અને તેઓને અશાતા વેદનીય વીગેરે કર્મ બંધાય છે. પરંતુ અપ્રમાદીની શુભ યોગોથી જે હિંસા પણ થાય છે તેથી શાતા વેદનીય આદિ કર્મોનું આગમન થાય છે. કેમકે વીતરાગાવસ્થામાં પણ મન-વચન-કાયાના યોગનું પ્રવર્તન હોવાથી હિંસા હોવાનો પ્રસંગ આવે છે. પરંતુ તેમના યોગ શુભ હોવાથી અશાતાવેદનીયાદિ કર્મબન્ધ નહિ હોતાં શાતા વેદનીય કર્મ બંધાય છે તે પણ સ્વલ્પ કાળનું.

અસુહૃપરિણામહેઽ જીવાબાહોત્તિ તો મયંહિંસા ।

જસ્સરૂણ સોણિમિત્તં સંતોવિણ તસ્સસાહિંસા ॥

વિશેષાવશ્યક સૂત્ર

ભાવાર્થ—જીવહિંસા અશુભ ભાવનાનું કારણ અને તે હિંસા કહેવાય છે. અને અશુભ ભાવનાનું કારણ ન અને તે તે હિંસા અહિંસા સમજવી જોઈએ. જેમ પાણીમાં યુક્તી સાધવીને બહાર કાઢવી તેમાં દેખવામાં અપકાયની હિંસા છે પરંતુ અશુભ ભાવના નહિ હોવાથી તે અહિંસાજ છે,

“સુહયોગ પદ્મ ચ નો-આરંભા-નો-પરાંરંભા-નો-તદુભયારંભા”

શ્રી ભગવતી સૂત્ર ૧૦ ૧-૨

ભાવાર્થ—જ્યાં શુભ યોગની પ્રવૃત્તિ છે ત્યાં ન તે આત્મારંભ છે ન પરાંરંભ છે અગર ન ઉભયારંભ છે. અર્થાત્ શુભ ભાવના છે તે સંવરજ છે.

જે જતિયાય હેઠુ ભવસ્સતે ચેવ તત્તિયા મુક્ત્વે ।

સર્વે એવ યે ત્રૈલોક્યો દરવિવર વર્તિનો ભાવા રાગદ્વેષ મોહા-ત્મનાં પુસાં સંસાર હેતવો ભવન્તિ, તે એવ રાગાદિ રહિતાનાં શ્રદ્ધોમતા મજ્ઞાન પરિહારેણ ભવન્તિ. ઇતિ ।

“શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ સૂત્ર”

ભાવાર્થ—ત્રણ લોકમાં જે પદાર્થ રાગદ્વેષ-મોહ એવં અશુભ ભાવનાવાળાને રાગ (કર્મ બન્ધન)નું કારણ છે તેજ પદાર્થ રાગરહિત અપ્રમાદિ એવં શુભ ભાવનાવાળા જીવોને વૈરાગ્યનું કારણ થાય છે.

આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર વાક્યોથી દરેક સમજદાર બરાબર સમજી શકે કે હિંસા-અહિંસાનું મૂલ કારણ શુભાશુભ

ભાવના છે. જેથી પૂજાદિ ધર્મકાર્યોમાં શુભ ભાવના છે ત્યાં હિંસા હોઈ શકતી નથી. ત્યાં દેખવા માત્રથી હિંસા છે પરંતુ તે કર્મ નિર્જરા અને શુભ કર્મનો હેતુ છે.

દેવવંદન-ગુરૂવંદન-આહાર-વિહાર-નિહાર તથા ગુરૂના આવાગમન વખતે સામું જવું, વિહાર કરતી વખતે મુકવા જવું, એ વીગેરે ધર્મકાર્યોમાં શુભ યોગોની પ્રવૃત્તિ હોવાને કારણે તેમાં હિંસા હોવા છતાં પણ તેને સ્વરૂપ હિંસાનું રૂપ દઈ દોષાભાવનું (દોષ અભાવનું) કારણ બતાવ્યું છે. એ પ્રકારે પૂજા-પ્રભાવના-સ્વામિવાત્સલ્ય, દીક્ષા મહોત્સવ વીગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓને અંગે સમજી લેવું જોઈએ.

સ્વરૂપ હિંસા યુક્ત અન્ય દરેક ધાર્મિક કાર્યો કબુલ રાખવાં અને જિનેશ્વરોની મૂર્તિપૂજામાં હિંસાના દોષને આગળ કરી તે પૂજાનો નિષેધ કરવો તેને મમત્વભાવ કે કદાચરૂઠ કહેવાય. વળી ડૉ. ગાંધીએ સ્થાપના અરિહંતના પ્રકારોમાં સ્થાપનાનો ચોથો પ્રકાર દર્શાવ્યો તે શાસ્ત્રમાં કહેલી દશ પ્રકારની સ્થાપનાઓ પૈકી એકેમાં નથી. એટલે સ્થાપના નિક્ષેપો ઉઠાડી પણ ન શકાય અને માત્ર જિનપ્રતિમાનોજ નિષેધ કરાય એમ બંને બાબતો સાચવવા તેઓશ્રીએ (ડૉ. ગાંધીએ) આ ચોથો પ્રકાર માન્ય રાખ્યો. પરંતુ એ ચોથો પ્રકાર પણ “અશરીરી તદ્દકાર મૂર્તિજ છે.” એટલે એ રીતે પણ મૂર્તિપૂજાની આવશ્યકતા સિદ્ધ થઈ જાય છે માટે ઠવણ જિણાપુણ જિર્ણિદ પડિમાઓ એટલે પર-માત્માની પ્રતિમાઓ તે સ્થાપના જિન એમ કહ્યું તે બરાબર છે.

હવે દ્રવ્યનિક્ષેપાનું લક્ષણ કહેવાય છે—

દવણ દુયતે દોર વ્યવો, વિગારો ગુણાણસંદાવો ।

દ્વં મ્વં માવસ્સ, મૂઝ માવં ચ જં જોગ્ગં ॥૨૮॥

(વિશેષાવશ્યક.) જે દ્રવે છે—તે તે પર્યાયોને પામે છે, અથવા સ્વપર્યાયોથી પમાય છે તે, તથા સત્તાના અવયવ અથવા વિકાર તેમજ શુણનો સમુદાય અને લાવિભાવ તથા ભૂતભાવને યોગ્ય જે હોય તે દ્રવ્ય કહેવાય છે. આ પ્રમાણે અહીં દ્રવ્યનું લક્ષણ કહ્યું.

‘તે દ્રવ્યના ભૂતકાળમાં અથવા ભવિષ્યકાળમાં જે કારણરૂપ પદાર્થ છે તે દ્રવ્ય નિક્ષેપનો વિષય છે.’ કેમકે કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ હોતી નથી. જેમ પુત્રને પટ્ટાભિષેક કરીને રાજ્ય કાર્યથી નિવૃત્ત થવાવાળાને રાજ કહેવાય છે અથવા રાજ્ય પ્રાપ્ત થવાવાળા કુંવરને પણ રાજ કહેવાય છે. ધીનો ઘડો કે જેમાં ધી ભયું હતું તે ખાલી કર્યા બાદ પણ ધીનો ઘડો જ કહેવાય છે. અને ધી ભરવાને લાવેલો ઘડો ધી ભર્યા પહેલાં પણ ધીનો ઘડો જ કહેવાય છે. એ ભૂત અને ભાવિની અપેક્ષા પૂર્વક તેને તે નામે કહેવું તે દ્રવ્યનિક્ષેપો કહેવાય છે. અહિં આપણે અરિહંત ભગવાનનો દ્રવ્યનિક્ષેપો વિચારવાનો છે. દ્રવ્ય નિક્ષેપાની ઉપરોક્ત કરેલી વ્યાખ્યાનુસાર તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું હોય એવા તીર્થંકર પરમાત્માનો તીર્થંકરપણું ઉદયમાં આવ્યા પહેલાં અને તીર્થંકરપણું ભોગવી નિર્વાણ પામ્યા બાદ એમ બન્ને સમયનો દેહ તે દ્રવ્ય તીર્થંકર છે. માટે દ્રવ્ય અરિહંતની વ્યાખ્યામાં દ્વવ જિણા જિણ જીવા કહ્યું છે તે બરાબર છે.

જેમ કેઈ પણ દ્રવ્યના ચારે નિક્ષેપા થઈ શકે છે તેમ જ્ઞાન ગુણાદિ કે આવશ્યકાદિના પણ ચાર નિક્ષેપા થઈ શકે છે. તેવા ગુણાદિના નિક્ષેપા સમજવા હોય ત્યારે દ્રવ્ય અને ભાવ નિક્ષેપામાં તે આગમથી અને નોઆગમથી એમ બે પ્રકારે સમજાય છે. અને તેમાં પણ નોઆગમ દ્રવ્ય નિક્ષેપામાં જ્ઞશરીર-ભવ્ય શરીર અને વ્યતિરિક્ત એ ત્રણ લેદો થાય છે. વ્યતિરિક્તમાં પણ લૌકિક-લૌકોત્તર અને કુપ્રાવચન એમ ત્રણ લેદો થાય છે. જ્ઞાન ગુણાદિ કે આવશ્યકાદિ માટે આટલા બધા પ્રકારો વડે દ્રવ્ય અને ભાવ નિક્ષેપો વિચારવાનું કારણ એ જ છે કે કઈ જાતનું જ્ઞાન કે કઈ જાતનું આવશ્યક એ સ્પષ્ટ ન હોય ત્યાં સુધી જ્ઞાન કે આવશ્યક શબ્દ કહેવા વડે સર્વ પ્રકારના જ્ઞાન અને સર્વ પ્રકારના આવશ્યકનો સમુદાયપણે ભાવ નિક્ષેપો વિચારવો પડે. અને સમુદાયપણે ભાવ નિક્ષેપો વિચારવામાં આગમ નોઆગમ આદિ પ્રકારોથી તેની ભિન્નતા વિચારવી પડે. આગમ અને નોઆગમથી ભાવ નિક્ષેપામાં જેનું કથન હોય તેનો દ્રવ્ય નિક્ષેપો પણ તે જ પ્રમાણે આગમ અને નોઆગમથી વિચારાય છે. વળી એ રીતે તેવા ગુણાદિના નિક્ષેપા સમજવા હોય તો કેઈ આધાર વસ્તુથી સમજવા યોગ્ય છે. અહિં એટલું આલમાં રાખવું જોઈએ કે નોઆગમ ભાવથી જે હોય તેના દ્રવ્ય નિક્ષેપામાં આગમ દ્રવ્યનો પ્રકાર ન ઘટી શકે અને આગમ ભાવથી જે હોય તેના દ્રવ્ય નિક્ષેપામાં નોઆગમ દ્રવ્યનો પ્રકાર ન ઘટી શકે. નોઆગમ ભાવમાં પણ નોઆગમ ભાવનું જે ભૂતકાળમાં કે ભવિષ્યકાળમાં જે કારણરૂપ હોય તે જ નોઆગમ ભાવવાળી વસ્તુના દ્રવ્ય

નિક્ષેપામાં ગણાય. કારણ કે દ્રવ્ય નિક્ષેપા અંગે શાસ્ત્રમાં નીચે મુજબ વ્યાખ્યા કરી છે—

“જે જે ભાવ નિક્ષેપાના વિષયભૂત વસ્તુના ભૂત-કાળમાં અથવા ભવિષ્યકાળમાં જે કારણરૂપ પદાર્થ છે તે જ દ્રવ્ય નિક્ષેપાનો વિષય છે.”

માટે કોઈ પણ વસ્તુનો દ્રવ્ય નિક્ષેપો વિચારતાં પ્રથમ તેના ભાવ નિક્ષેપા પ્રત્યે લક્ષ રાખવું જોઈએ. અને પછી તે વસ્તુના ભૂત-ભવિષ્યકાળમાં કારણરૂપ પદાર્થને દ્રવ્ય નિક્ષેપામાં ગણવું જોઈએ.

કદાચહને વશ થયેલા માણસો પોતાની માન્યતા સાચી ઠેરાવવાને કોઈ વસ્તુની એવી ખોટી વ્યાખ્યા કરી એસે છે કે તેનો ખ્યાલ જ રાખતા નથી કે અસત્ય ટકી શકશે જ નહિ. ડૉ. એન. કે. ગાંધીએ અરિહંત પરમાત્માના દ્રવ્ય નિક્ષેપાની વ્યાખ્યાઓ કેવી રીતે કરી છે અને તે દ્વારા અરિહંત પરમાત્માના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને કેવી રીતે અવંહનીય ઠેરાવ્યો છે તે હવે જોઈએ. તેઓએ (ડૉ. ગાંધીએ) કરેલ અરિહંતના દ્રવ્ય નિક્ષેપાની વ્યાખ્યા—

“દ્રવ્ય અરિહંત-(૧) આગમથી દ્રવ્ય અરિહંત-અરિહંતના વર્ણનના શાસ્ત્રનો ઉપયોગ વગર અભ્યાસ.

(૨) નોઆગમથી દ્રવ્ય અરિહંત—

(૧) ઝશરીર-સિદ્ધ થયેલ અરિહંતનું મુકેલું શરીર.

(૨) ભવ્ય શરીર-જે ભવિષ્યમાં તે જ ભવમાં કેવળજ્ઞાન પામવાના છે તેનું શરીર.

(૩) તદ્વ્યતિરિક્ત-(ક) લૌકિક-ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, મોટા રાજા.

(ખ) લોકોત્તર-કેવલમાન વગરનો પોતાને અરિહંત કહેવડાવનાર સાધુ. જેમકે જમાલિ.

(ગ) કુપ્રાવચન-અરિહંતના ગુણ વિગરના મિથ્યાત્વી લોકોએ કહ્યેલા દેવો. જેમકે બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-શંકર.

ડૉ. ગાંધી, અરિહંત પરમાત્માના દ્રવ્ય નિક્ષેપાની વ્યાખ્યાઓ આ પ્રમાણે કરી અરિહંત પરમાત્માનો દ્રવ્ય નિક્ષેપો અપૂજનીય ઠેરાવવાને તેઓ લખે છે કે:—

“વાસુદેવ-ચક્રવર્તી અથવા મનુષ્યરૂપી શત્રુઓનો નાશ કરનાર રાજા નોઆગમથી દ્રવ્ય અરિહંત છે. શું આવા રાજા પૂજનીય છે?

અહીં વિચારવું જોઈએ કે-વાસુદેવ-ચક્રવર્તિ-રાજા તે ભાવ નિક્ષેપના વિષયભૂત અરિહંત-તીર્થંકર પરમાત્માના ભૂતકાળ અથવા ભવિષ્યકાળમાં કારણરૂપ છે? તે મુજબ કારણરૂપ નથી તો પછી તેને દ્રવ્ય અરિહંત કેવી રીતે કહેવાય?

જે પદાર્થ ભાવ નિક્ષેપાના વિષયભૂત વસ્તુના ભૂતકાળમાં કે ભવિષ્યકાળમાં કારણરૂપ નથી તે પદાર્થને દ્રવ્ય નિક્ષેપામાં કહેનારનું દ્રવ્ય નિક્ષેપાનું અજ્ઞાનપણું સૂચવે છે.

અહીં આપણે ભાવ નિક્ષેપના વિષયભૂત વસ્તુ “સર્વજ્ઞ-વીતરાગ-અરહા-જિનકેવલી છે. તે ડૉ. ગાંધીએ દર્શાવેલ ભેદાનુસાર નોઆગમ ભાવ અરિહંત છે. તેના ભૂત અને ભવિષ્યમાં કારણરૂપ પદાર્થ-તે પણ ડૉ. ગાંધીએ બતાવેલ દ્રવ્ય અરિહંતના પ્રકારો પૈકી કયા પ્રકારમાં ઘટી શકે? તેજ

વિચારો ! જે પ્રકાર ઘટી શકતો હોય તે પ્રકાર અરિહંતનો દ્રવ્ય નિક્ષેપો છે. સર્વજ્ઞ-વિતરાગ-અરહાન્નિન કેવલીના ભૂત અને ભવિષ્યમાં કારણરૂપ જ્ઞશરીર અને ભવ્ય શરીર છે. માટે અરિહંતનું જ્ઞશરીર અને ભવ્ય શરીર તે જ અરિહંતનો દ્રવ્ય નિક્ષેપ (દ્રવ્ય અરિહંત) કહેવાય. આકી આગમ અરિહંત કે નોઆગમ લૌકિક-લોકોત્તર કે કુપ્રાવચનની કરેલ વ્યાખ્યાઓ પૈકી એકે દ્રવ્ય અરિહંત તરીકે કહી શકાય જ નહિ.

વળી વાસુદેવ-ચક્રવર્તિ કે રાજને અરિહંત કહેવાય જ નહિ. અમુક હકિકતની સંજ્ઞા આવે છે તો તે સંજ્ઞાને સર્વ લોક તે જ હકિકત રૂપે સમજે છે. જેમકે “પંકજ” એ શબ્દનો શબ્દાર્થ કરીયે તો “પંક” એટલે કાદવ તેમાં “જ” એટલે જન્મેલ (ઉત્પન્ન થયેલ) તે “પંકજ” કહેવાય. હવે જે વિચાર કરીયે તો કાદવમાં ખીજી ઘણી ચીજો ઘાસ વગેરે ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે સર્વે ચીજોને પંકજ શબ્દથી ઓળખવી જોઈએ, તેને બદલે માત્ર કમળને જ પંકજ શબ્દથી ઓળખવાનો સંકેત બાંધેલ છે તો તે પ્રમાણે મનુષ્યો પંકજ શબ્દથી કમળને જ ઓળખે છે. એ રીતે અરિ=શત્રુ અને હંત=હણનારા: શત્રુ (ભાવશત્રુકર્મ) ને હણનારા તે અરિહંત શબ્દ શ્રી તીર્થંકર-કેવલી-પરમાત્માને માટે જ સંકેત કરાયેલો છે. દુશ્મનને હણનારા રાજ-ઓને કોઈ અરિહંત કહેતું નથી. પણ શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માને જ અરિહંત તરીકે સૌ મનુષ્યો ઓળખે છે. માટે દ્રવ્ય અરિહંતમાં નોઆગમ લૌકિક અરિહંત તરીકે વાસુદેવ આદિને ગણવા તે અયુક્ત જ છે. વળી સર્વજ્ઞ-વિતરાગ-અરિહા-ન્નિન કેવલીનો દ્રવ્ય તથા ભાવ નિક્ષેપો સ્પષ્ટ છે

તેના દ્રવ્ય અને ભાવ નિક્ષેપામાં લેદો પાડવાનું હોય જ નહિ. ભાવ નિક્ષેપો સ્પષ્ટ ન હોય તે વસ્તુ કે ગુણને સમુદાયપણે શ્રદ્ધા કરવી પડે ત્યારે તેના આગમ નોઆગમ આદિ પ્રકારો દ્વારા દ્રવ્ય તથા ભાવ નિક્ષેપા વિચારાય. અરિહંત પરમાત્માના ભવિષ્યકાળમાં કે ભૂતકાળમાં કારણરૂપ સ્વશરીર અને ભવ્ય શરીર રૂપ દ્રવ્ય નિક્ષેપામાં ખીજા પ્રકારોનું ભેળસેળ કરી પછી તે બધા લેદોને દ્રવ્ય અરિહંત કહેવા તે અયોગ્ય જ કહેવાય. જેથી દ્વવ જિજ્ઞા જિજ્ઞા જીવા એ વાક્યાનુસાર તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું હોય એવા શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માનો જીવ તે દ્રવ્ય જિન કહેવાય. એ કહ્યું છે તે જ દ્રવ્ય જિનની વ્યાખ્યા તરીકે બરાબર છે.

ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“ ત્રીજા નિક્ષેપામાં “ દ્રવ્યજિન ” કહ્યા તેમની પૂજા કરવી તે શુદ્ધગુણ સ્થાનના વ્યવહારમાં નથી. ”

આપણે આગળ વિચારી ગયા તે મુજબ અરિહંત-જિન-કેવલીનાં સ્વશરીર અને ભવ્ય શરીર જ દ્રવ્ય જિન તરીકે ગણાય. તે પૂજ્યનીય જ છે જે નીચેની હકીકતથી સિદ્ધ થાય છે.

લોગસ્સમાં ચોવીસે તીર્થંકરનાં નામ છે. મૂર્તિને નહિ માનનારો સ્થાનકવાસી વર્ગ પણ નિરંતર દરેક ક્રિયામાં લોગસ્સ બોલે છે, તે ચોવીસે તીર્થંકરો તો હમણાં સિદ્ધના ભાવ નિક્ષેપે ખીરાજે છે. તેઓના નામે જે હમણાં નમસ્કાર કરાય છે તે દ્રવ્ય નિક્ષેપો છે. કારણ કે અરિહંતે કિત્તિઈસ્સં એ પરથી બાણી શકાય છે કે તે ચોવીસે તીર્થંકરો હાલ

સિદ્ધ તરીકે છે, પણ તેમને અરિહંત તરીકે વંદન કરાય છે. તેમનામાં હાલે ભાવ અરિહંતપણું તો છે નહિ, પરંતુ દ્રવ્ય અરિહંત છે. માટે લોગસ્સમાં જે સ્તુતિ કરાય છે તે દ્રવ્ય અરિહંતની સ્તુતિ છે. વળી જે તીર્થંકરો હવે પછી થવાના છે, તેઓને વંદન કરવું તે પણ દ્રવ્ય નિક્ષેપે બાબુલું. રૂપલદેવ ભગવાનના શાસનમાં ચતુર્વિધસંઘ લોગસ્સમાં ભવિષ્યમાં થનારા ત્રેવીસ તીર્થંકરોને દ્રવ્ય નિક્ષેપે વંદના કરતો હતો. વળી ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-મહાવીરે ગૌતમ સ્વામીને કહેલ કે ખંધક સન્યાસી અહીં આવે છે, તે ધર્મ પામશે અને ચારિત્ર લેશે. તે સાંભળી ગૌતમ સ્વામી ખંધક સન્યાસીની સન્મુખ ગયા. તે ખંધક સન્યાસી સાધુ થશે, તે સાધુપણાનો દ્રવ્ય નિક્ષેપો તે વખતે છે, માટે સાધુપણાના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને લઈને જ ગૌતમ ગણધર સામે ગયા, તે શિવાય અન્યદર્શનિ (અત્રિ)ની સન્મુખ કેમ બન્ય ? વળી રૂપલદેવ ભગવાને ભરત મહારાજને કહેલ કે મરિચિ ત્રિદંડી (તારોપુત્ર) ચોવીશમે તીર્થંકર મહાવીર નામે થશે, તેથી ભરતે તે ત્રિદંડવેષિક મરિચિને વંદના કરી તે મહાવીરના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને અંગે વંદના થઈ.

જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્રમાં શ્રી તીર્થંકરના જન્મ સમયે તથા નિર્વાણ સમયે પ્રકટ વંદન-નમસ્કાર કરવાનો પાઠ છે. તે વંદના-નમસ્કાર કયા નિક્ષેપનો છે ? તે જરા પક્ષપાતની જંજીરમાંથી મુક્ત બની વિચારો એટલે સમજાસે. કેમકે જન્મ સમયમાં (યાવત્ કેવલજ્ઞાન નહિ હોતું તાવત્પર્થત) ભાવનિક્ષેપ તો નથી, પણ દ્રવ્ય નિક્ષેપજ છે. તથા નિર્વાણ સમયમાં પણ ભાવનિક્ષેપ નથી, કેવલ તીર્થંકર મહારાજનું

શરીર માત્રજ મૌજૂદ છે તે દ્રવ્યનિક્ષેપ છે. તે બંને સમ-
યમાં વંદના નમસ્કારના પાઠ છે, તો હવે વિચાર કરો કે
“ દ્રવ્યનિક્ષેપ ” વંદના નમસ્કારને લાયક કહેવાય કે નહિ ?
ત્યારે કહેવું પડસે કે કાંતો શાસ્ત્રનું વચન ખોટું, અગર
દ્રવ્યનિક્ષેપાને અવંદનીય કહેનાર ખોટા. શાસ્ત્રના વચનને
ખોટું નહિ કહેવાય પરંતુ દ્રવ્યનિક્ષેપાનેજ અવંદનીય કહે-
નારાજ ખોટા છે તેમ છતાં આભિનિવેશિક મિથ્યાત્વના
બેરથી જમાલીની પેઠે પોતાનો કદાચહ ન છોડે તો તેમની
મરજી. બુઝો જ'બુદ્ધીપ પ્રજ્ઞપ્તિના પાઠ? જરા માનનો
ધુંધટ ઉંચો કરી દેખો તો સ્વયં સમબ્ધ જસે. જે સમય
ભગવાન શ્રી રૂપભદેવ સ્વામિનો જન્મ થયો તે સમયે શકેદ્રે
ભગવાન્ શ્રી રૂપભદેવ સ્વામીને:—

“ જમોત્થૂળં ભગવઓ તિત્થયરસ્સ આહગરસ્સ જાવ સંપા-
વિઝ કામસ્સ વંદામિ ણં ભગવંતં તત્થગયંં ઇહ ગણ પાસઝ મે
ભયવં તત્થગણ ઇહ ગયંતિ કટટુ વંદઃ જમંસઃ ” ॥

એ રીતે વંદના નમસ્કાર કર્યો.

તથા જે સમયે ભગવાન્ શ્રી રૂપભદેવ સ્વામિનું નિર્વાણ
થયું તે સમય શકેદ્રનું આસન ચલાયમાન થયું, અવધિ-
જ્ઞાનથી ભગવાનનું નિર્વાણ થયું બાણી હું પણ જઈને ભગ-
વાન તીર્થ કરનો નિર્વાણ મહોત્સવ કરું, એવો દિલમાં નિશ્ચય
કરી શકેદ્રે વંદના નમસ્કાર કર્યો. તે પાઠ એ છે:—

“ તં ગચ્છામિ ણં અહંપિ ભગવતો તિત્થગરસ્સ પરિણિવ્વાણ
મહિમં કરેમિત્તિ કટટુ વંદઃ જમંસઃ ”

તથા પૂવોક્ત રીતિએ વંદના નમસ્કાર કરી સર્વ સામગ્રી સહિત જ્યાં અષ્ટાપદ નામે પર્વત છે, જ્યાં ભગવાન તીર્થ-કરનું શરીર છે, ત્યાં શકેદ્ર આંચા, આવીને ઉદાસ થઈ, આનંદરહિત અશ્રુ ભરેલ નેત્રોવાળા થઈ શકેદ્ર તીર્થંકરના શરીરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દે છે. પ્રદક્ષિણા દર્ષ નહિ બહુ નજદીક અને નહી બહુ દૂર એ રીતે યોગ્ય સ્થાનમાં સુશ્રૂષા કરે છે. તે પાઠ:—

“ જેણેવ અઢાવણે પવ્વણે જેણેવ ભગવઓ તિત્થગસ્સ સરીરે
 એ તેણેવ ઉવાગચ્છહ ઉવાગચ્છિત્તા વિમણે ગિરાણંદે અંસુપુષ્ણ
 ણયણે તિત્થયરસરીરયં તિવ્સુત્તો આયાહિણં પયાહિણ કરેહ રત્તા-
 ણચ્ચાસણે ણાહૂદૂરે સ્સુસુસમાણે જાવ પજ્જુવાસહ ” ॥

એ રીતે દ્રવ્યનિક્ષેપો જૈન સૂત્રાનુસાર અવશ્યમેવ વંદનીય સિદ્ધ થાય છે. એટલે શુદ્ધ શુભસ્થાનના વ્યવહારમાં ન હોવાથી ત્રીજા નિક્ષેપામાં “ દ્રવ્યજ્વિન ”ની પૂજા નહિ કરવાનું ડૉ. ગાંધીનું કથન અસત્ય ઠરે છે.

વળી મૂર્તિને નહિ માનનારો વર્ગ પણ મૃતક સાધુના શરીરને (શબને) નમસ્કાર કરે છે, તેનું સત્કાર સનમાન-પૂર્વક અગ્નિ સંસ્કાર કરે છે તે પણ દ્રવ્યનિક્ષેપો છે. તેમાં તે વખતે સાધુપણું નથી એ તો કાળ કરી ખીણ ગતિમાં જઈ ઉત્પન્ન થઈ ગયા હોય, તેમજ વળી અગાઉ થઈ ગયેલા તેમના સાધુઓને યાદમાં લાવી, તેઓના શુભગ્રામ કરે છે, તે પણ દ્રવ્ય નિક્ષેપો છે, કેમકે ભાવ નિક્ષેપે તો તેઓ હમણાં અન્ય ગતિઓમાં છે તથા જે તીર્થંકરો હવે

પછી થવાના છે તે, પદ્મનાભાદિતું સ્મરણ કે નમસ્કાર કરવું તે પણ દ્રવ્ય નિક્ષેપો છે. એ રીતે જેનો ભાવ નિક્ષેપો પૂજનીય છે તેનો દ્રવ્ય નિક્ષેપો પૂજનીય ઠરે છે. અન્ય પૂજનીય ભાવના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને પૂજનીય કહેવા અને પૂજવા જ્યારે તીર્થંકર પરમાત્માના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને અપૂજનીય કહેવો એ માત્ર મમત્વભાવ કે સંપ્રદાયિક કદાચરૂજ છે. માટે કોઈ રીતે અરિહંત પરમાત્માના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને અપૂજનીય કહેવાયજ નહિ. વ્યવહારિક કાર્યોમાં પણ જેનો ભાવ નિક્ષેપો માનને કે આદરને પાત્ર છે તેનો દ્રવ્ય નિક્ષેપો માનને અને આદરને પાત્ર બને છે. એવા અનેક દાખલાઓ છે. અહુ તપસ્થા કરનાર માણસને પારણાને દિવસે પણ તપસ્વી કહેવાય છે, જે દિવસે તેને કંઈ પણ તપસ્થા ન હોય તે દિવસે પણ માણસો તેને તપસ્વી કહી આદર કરે છે. તે દિવસે તે તપસ્થાના દ્રવ્ય નિક્ષેપે કહેવાય. તપસ્વીઓને પારણાને દિવસે કે અત્તરવાયણા (તપસ્થા કરવાના આગલે દિવસે)ના દિવસે જમાડાય છે તેને તપસ્વીઓનું જમણુ છે એમ કહેવાય છે.

વર્તમાન કાળે વિલાયત અગર અમેરિકા અભ્યાસ કરવા જનારને અભ્યાસાદિ કરી આવ્યા બાદ તે આદર સન્માન આપે છે એટલુંજ નહિ પણ અભ્યાસ કરવા જવા વખતેય પણ હુજી અભ્યાસ ન થયો હોય તોય વીદાય વખતે હારતોરા એનાયત કરવા દ્વારા તેનું સન્માન થાય છે. આ પણ તે વસ્તુના દ્રવ્ય નિક્ષેપાનુંજ સન્માન છે. માટે જેનો ભાવ નિક્ષેપો પૂજનીક હોય તેનો દ્રવ્ય નિક્ષેપો પૂજનીક છે તે ઉપરોક્ત કથાનકોથી સિદ્ધ થાય છે. શુદ્ધ

ગુણસ્થાનના વ્યવહારમાં ન હોવાને અંગે દ્રવ્ય જિનને અપૂજનીય કહેનાર કે અવંદનીય કહેનાર હજી પણ નીચે જણાવેલી હકીકત વિચારે !

પ્રતિક્રમણમાં ત્રીજી “વંદન આવશ્યક” આવે છે, જેમાં ગુરૂ મહારાજને વંદન કરાય છે. હવે પ્રતિક્રમણ તો સાધુઓ (મૂર્તિ પૂજક કે સ્થાનકવાસી) પૈકી દરેક સાધુઓ કરે છે. જેના ગુરૂ જીવતા હોય તેય પ્રતિક્રમણમાં ત્રીજી આવશ્યક કરે અને જેના ગુરૂ મૃત્યુ પામ્યા હોય તેય કરે. હવે જેઓ સમુદાયમાં મોટા હોય, તેમના ગુરૂની હાજરી ન હોય તેઓના ગુરૂની અનુપસ્થિતિમાં વંદના કયા પ્રકારે પૂરી થાય? અથવા તો કયી રીતે તેઓની ત્રીજી “વંદન આવશ્યક” ની આરાધના કહેવાય? કેમકે તેમના ગુરૂજી તો કાળ કરી ગયા હોય અને તેમનાથી મોટા એ વખતે કોઈ તે સંપ્રદાયમાં હોય નહિ, તો બતાવો કે વંદના કોને કરે? ત્રીજી આવશ્યક કયા વિના ષડાવશ્યકની સંપૂર્ણતા નહિ થવાથી પ્રતિક્રમણ પણ ન કહેવાય! હવે જો કહો કે પ્રથમ જે ગુરૂ હતા તેમને વંદન કરે છે તો તે ગુરૂ તે વખતે સાધુ કે ગુરૂના ભાવ નિક્ષેપમાં તો છે જ નહિ, કેમકે તેઓ તો મરી ગયા બાદ જ્ઞાની જાણે કે તેઓ કયી ગતિમાં કઈ દશામાં હશે? જો તે મૃત ગુરૂની પાછલી અવસ્થાનો વિચાર કરી હાલે ગમે તે ગતિમાં રહ્યા છતાં વંદન કરીએ છીએ એમ કહેવાથી તો તેઓના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને વંદના થઈ, તો પછી એ રીતે જિનેશ્વર દેવના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને કેમ વંદન ન થાય? મૃત પામેલા ગુરૂ પંચમ ગુણ સ્થાનવર્તી પણ હશે કે નહિ તેની ચે ખાત્રી નથી તો પણ વંદન થાય અને

દ્રવ્ય જિનને વંદન ન થાય એમ કહેવું તે મિથ્યા છે. હવે ભાવ નિક્ષેપા અંગે વિચારીયે:—

ડૉ. ગાંધી ભાવ અરિહંતની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરે છે.

“ભાવ અરિહંત-(૧) આગમ ભાવ અરિહંત-અરિહંતના વર્ણનના સાસ્ત્રનો ઉપયોગ પૂર્વક અભ્યાસ-અરિહંતના ગુણોના ઉપયોગવાળો જીવ.

(૨) નોઆગમ ભાવ અરિહંત-સર્વજ્ઞ વીતરાગ અરહાન્તિન કેવલી.

(૩) તત્પરિણતિ ભાવ અરિહંત-અરિહંતના ગુણોનો પોતાના આત્મ ભાવથી અનુભવ કરનારો જીવ. જે વખતે તે ઉપયોગમાં હોય તે વખતના જીવ.

અહિં ભાવ નિક્ષેપામાં પણ નોઆગમથી ભાવ અરિહંત પૂજનીય છે. બાકીના બે ભેદો ઉપાદેય છે એટલે આદરવા યોગ્ય છે.

વાંચક ! વિચારે કે અહીં આપણે સર્વજ્ઞ વીતરાગ અરિહંત જિન કેવલીનોજ ભાવ નિક્ષેપો વિચારવાનો છે તે વંદનીય પૂજનીય છે કે નહિ તેનોજ વિચાર કરવાનો છે.

અરિહંતના ગુણોના ઉપયોગવાળા જીવની કે અરિહંતના ગુણોને પોતાના આત્મભાવથી અનુભવ કરનારો જીવની હકિકત અરિહંત પરમાત્માના ભાવનિક્ષેપામાં ગણી તેના ભેદો પાડવાની શી જરૂર છે ? એટલે ભાવ નિક્ષેપો જે આત્માનો સ્પષ્ટ છે તેમાં બીજા આત્માઓની વ્યાખ્યા અર્થ કરે છે. માટે ભાવ અરિહંતની વ્યાખ્યામાં “ભાવજિના-

સમવસરણતથા સમવસરણુમાં એકેલા શ્રી તીર્થંકર પરમાત્મા તે એકજ લેહ અહીં ભાવ અરિહંતની વ્યાખ્યામાં ગણી શકાય. બુઝો ! ભાવ નિક્ષેપનું લક્ષણ શું છે:—

ભાવ વિવક્ષિત ક્રિયાઽનુભૂતિ યુક્તો વૈ સમાખ્યાતઃ ॥

સર્વજ્ઞ સિદ્ધાદિવ દિહેદનાદિ ક્રિયાઽનુ ભાવત્ ॥૧॥

અર્થ—વ્યાકરણની વ્યુત્પત્તિ દ્વારાએ, અથવા શાસ્ત્રના સંકેતથી, અથવા લોકોના અભિપ્રાયથી, જે જે શબ્દોમાં જે જે ક્રિયાઓ માન્ય કરાઈ હોય તે તે ક્રિયાઓના તે તે વસ્તુઓમાં (અર્થાત્ પદાર્થોમાં) વર્તન હોય છે ત્યારે તે વસ્તુને “ ભાવરૂપ ” સર્વજ્ઞ પુરૂષોએ કહ્યું છે. જેમ પરમ ઐશ્વર્ય પરિણામના ભોગને ભોગવતો ઈંદ્ર છે તેજ ભાવ ઈંદ્રનો વિષય છે. કેમકે તે કાળમાં સાક્ષાત્ રૂપ ઈંદ્રમાં પરમ ઐશ્વર્યની ક્રિયાનો અનુભવ થઈ રહ્યો છે. એ ભાવ-સ્વરૂપની વસ્તુઓને જૈન સિદ્ધાંતકારોએ “ ભાવ નિક્ષેપ ”ના વિષય સ્વરૂપે માન્યો છે. એટલે તાત્પર્ય એ છે કે જે જે વસ્તુઓ સાક્ષાત્પણે છે અને તેમની પ્રવૃત્તિ પોતપોતાના કામમાં થઈ રહી છે તેજ ભાવ નિક્ષેપનું સ્વરૂપ છે માટે

નામ આકૃતિ ઔર દ્રવ્યકા, ભાવમેં પ્રત્યક્ષ યોગ ।

તિનકો ભાવ નિક્ષેપસ, કહતહ ગણધર લોગ ॥

ભાવ વસ્તુનું શ્રવણ કરેલું નામ-તેની દેખેલી આકૃતિ અને તે વસ્તુની પૂર્વ અને અપર કાળમાં દેખેલું દ્રવ્ય સ્વરૂપ એ ત્રણેને પણ પ્રત્યક્ષપણે જે ભાવ વસ્તુમાં જણાય છે તેજ ભાવ નિક્ષેપના વિષયભૂત પદાર્થ છે. એટલે રૂપભદેવ-

મહાવીર આદિ જે તીર્થંકરનું નામ આપણે ઝોલીયે છીએ—જેની આકૃતિ ધ્યાવીયે છીયે—જેની પૂર્વાપર અવસ્થા વિચારીયે છીયે એ ત્રણેનું પ્રત્યક્ષપણે હોવાપણું તેો સમવસરણમાં ખીરાજમાન શ્રી રૂપભદ્રેવ—મહાવીર આદિ તીર્થંકર પરમાત્મામાંજ છે પણ અરિહંતના ગુણના ઉપયોગવાળા જીવમાં કે અરિહંતના ગુણોનો પોતાના આત્મભાવથી અનુભવ કરનારા અન્ય કોઈ આત્મામાં નથી. માટે માવ જિણા સમવસરણત્યા એ ભાવ જિનની વ્યાખ્યા માટે ધરાબર છે.

આ રીતે નામજિણા જિણનામા એ શ્લોક દ્વારા અરિહંત પરમાત્માના ચાર નિક્ષેપા દર્શાવ્યા તે ધરાબર છે. અને એને નિક્ષેપાનો ઉપર ચોટીયો આશ્રય કહેનાર ખોટા છે. વળી એ પ્રમાણેજ જિનેન્દર ભગવાનના નિક્ષેપા થઈ શકે તે વિશેષાવશ્યક ભાષ્યના નીચેના શ્લોકથી વધુ સાબીત થાય છે.

અહવા વત્થ મિહાણં નામં, ઠવણાય જો તયાગારો ।

કારણયા સે દવ્વં, કજ્જાવન્નં તયં ભાવો ॥૬૦॥

અથવા વસ્તુનું જે નામ તે નામ, તેનો આકાર એ સ્થાપના, (પરિણામી કાર્યની) કારણતા એ દ્રવ્ય અને કાર્યપણે પરિણામ પામવું તે ભાવ.

પોતાના મનકલ્પિત રીતે અરિહંતના નિક્ષેપાનું વિવેચન કરી ડૉ. ગાંધી લખે છે કે—

“ નિક્ષેપાના સર્વ સ્વરૂપ પૂજનીય નથી. ફક્ત અરિહંત વીતરાગના શુદ્ધ ગુણવાળા અરિહંત પૂજનીય છે. નિક્ષેપાના બધા ભેદ

માન્ય ન રાખીએ તો નિક્ષેપાની અવગણના કરી કહેવાય. નિક્ષેપાના બધા ભેદો માન્ય રાખવા છતાં એ પૂજનીય નથી. ”

જેનો ભાવ નિક્ષેપો પૂજનીય છે તેના નામાદિ ત્રણ નિક્ષેપાને મનકલ્પિત ભેદો કરી અપૂજનીય કહેવા એ નિક્ષેપા માન્ય રાખવા છતાંય નિક્ષેપાની અવગણના કરી કહેવાય. અને જિનાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કર્યું કહેવાય.

વિશેષાવશ્યક લાભ્યમાં “ નામાદિ પણ શું તીર્થંકરાદિની જેમ પૂજ્ય છે ? એ પ્રમાણેના પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું છે કે—

કિં પુણ તમણેગંતિયમચ્છતં ચન જઓઽમિહાણાં ।
તવ્વિવરીઅં ભાવે, તેણ વિસેસેણં તં પુજ્જં ॥૫૫॥

જેથી એ નામાદિ ત્રણ અનેકાન્તિક છે. અને આત્યન્તિક નથી તથાભાવ તેથી વિપરીત છે, માટે તે ભાવ તેના નામાદિથી વિશેષ પૂજ્ય છે.

નામ-સ્થાપના અને દ્રવ્ય અનેકાન્તિક ક્ષણવાળા છે, એટલે તેઓ ઈષ્ટ ક્ષણ સાધે અથવા ન પણ સાધે, તેમજ આત્યન્તિક ક્ષણ પ્રાપ્ત કરાવવાને સમર્થ નથી; અને ભાવ-મંગળ તો તેથી વિપરીત છે, એટલે કે એકાન્તિક અને આત્યન્તિક ઈષ્ટક્ષણ સાધક છે માટે નામાદિ ત્રણ કરતાં ભાવ વિશેષ પૂજ્ય છે. ’

અહીંયા નામાદિ ત્રણને અનેકાન્તિક ક્ષણવાળા કહેવાનું કારણ એ છે કે કેટલાક ક્ષિલ્પ કર્મવાળા જીવને ભાવના

કારણરૂપ ન પણ થાય. પણ એથી કોઈને ય ભાવના કારણ-
રૂપ નહિ થવાનું માની લેવું નહિ. વળી “ત્રણ કરતાં ભાવ
વિશેષ-પૂજ્ય છે” એ કથનથી નામાદિ ત્રણ પૂજ્ય તો
છેજ. એ ત્રણ પૂજ્ય ન હોત તો ત્રણ કરતાં ભાવ વિશેષ
પૂજ્ય છે એમ કહેવાને બદલે માત્ર ભાવજ પૂજ્ય છે
એમ કહોત.

આ રીતે શ્રી જિનેશ્વરદેવના ચાર નિક્ષેપા સમજવા.
એ ચાર નિક્ષેપા સિવાય કોઈપણ વસ્તુનું વસ્તુપણું સિદ્ધ
થઈ શકે નહિ. જગતમાં જેનું હોવાપણું નથી તેનો ઉચ્ચાર
કરવાને કોઈ શુદ્ધ શબ્દ પણ નથી કે જે શબ્દ વડે તેનો
બોધ થઈ શકે. અને જેનું નામ ન હોય તેની આકૃતિ
પણ કોઈ પ્રકારે બની શકે નહિ. જેનું નામ અને આકાર
નથી તેની આગલી પાછલી અવસ્થા કંઈ નથી. અને જ્યાં
નામ-આકાર કે સ્થાપના અને આગલી પાછલી અવસ્થાનું
હોવાપણું નથી ત્યાં એ ત્રણેનો પ્રત્યક્ષ બોધ કરાવનાર સાક્ષાત્
વસ્તુરૂપ ભાવ નિક્ષેપો તો હોયજ ક્યાંથી? એટલે જેનું
નામ તેનીજ સ્થાપના-જેની સ્થાપના તેનુંજ દ્રવ્ય અને
જેનું દ્રવ્ય તેનોજ ભાવ, એમ દરેક પદાર્થોમાં ચાર નિક્ષેપા
એકી સાથે રહેલા છે.

અહિંયાં ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“ મૂર્તિમાં સ્થાપના દ્રવ્ય તો પૃથ્વીકાય જીવો છે અથવા અજીવ
હોય પણ તે અરિહંતનું આત્મદ્રવ્ય નથીજ. વળી પૃથ્વીકાય અને
અજીવને ક્ષાયિકભાવ હોયજ નહિ. ”

ડૉ. ગાંધી ! નીચેની હકિકત વિચારે !

“ દક્ષિણ પશ્ચિમ ઉત્તર દિશિ મુખ,

ઠહાલા મારા ઠવણા જિન ઉપગારીરે
તસુ આલંબન લહિય અનેક, તીહાં થયા સમકિત ધારીરે
લવિકજન હરખોરે (શ્રી દેવચંદ્રજી)

સમવસરણુમાં પૂર્વદિશિ સન્મુખના બારણે તે શ્રી તીર્થંકરદેવ પોતે મુલગે રૂપે બેસે, અને દક્ષિણ-પશ્ચિમ તથા ઉત્તર દિશિને બારણે શ્રી અરિહંતનાં પ્રતિબિંબ બેસે. તે પ્રતિમારૂપ ઠવણા જિન (સ્થાપના જિન) છે. તે ઉપકારી છે. તેનું પણ આલંબન પામીને અનેક જન ત્યાં સમવસરણુને વિષે સમકિતધારી થયા તે સ્થાપના નિક્ષેપાનો ઉપકાર છે. ડૉ. ગાંધી વિચારે કે-ખુદ તીર્થંકરની હાજરીમાં પણ પૂજકોએ સાક્ષાત્ તીર્થંકરની જેમ પ્રતિબિંબ રૂપી સ્થાપના જિનને પૂજ્યા તે પ્રતિબિંબમાં સ્થાપના દ્રવ્ય કોણ હતું ? તેમાં અરિહંતનું આત્મદ્રવ્ય હતું ? વળી તેમાં (પ્રતિબિંબમાં) ક્ષાયિક ભાવ હતો ? ત્યારે તમારી માન્યતાનુસાર કહી ઘો કે તે પ્રતિબિંબોને પૂજનારાઓએ ભૂલ કરી ! અને એવી ભૂલો જેટલા જેટલા તીર્થંકર ભૂતકાળમાં થઈ ગયા તે સર્વેની હાજરીમાં થઈ, પણ તે ભૂલ સુધારવાને પાછળ પાછળ થનારા કોઈપણ તીર્થંકરે એમ ન કહ્યું કે આ પ્રતિબિંબનું નામ પ્રતિબિંબ છે, આની અંદર અરિહંતનું આત્મદ્રવ્ય નથી, આમાં ક્ષાયિક ભાવ નથી માટે આમાં મારા નામાદિ નિક્ષેપા ઘટી શકે નહિ, જેથી તે પ્રતિબિંબને નહિ પૂજતાં પૂર્વાભિમુખ બેઠેલા માત્ર મનેજ

પૂજે. માટે મૂર્તિમાં સ્થાપના દ્રવ્ય પૃથ્વીકાય કહેનાર મી. ગાંધીએ જરા ખ્યાલ કરવો જોઈતો હતો. ભરત રાજ્યએ રામચંદ્રજીની મુદ્રિકાતું પૂજન કરતાં આ તો પૃથ્વીકાય છે અને હું પૃથ્વીકાયની પૂજા કરું છું એમ માન્યું ન હતું. તમારી દ્રષ્ટિએ મૂર્તિમાં સ્થાપના દ્રવ્ય ભલે પૃથ્વીકાય હોય પરંતુ સાધકની દ્રષ્ટિમાં તે પ્રમાણે નથી. પથ્થરનો કાળો અથવા ઘોળો ટુકડો છે તે પૃથ્વીકાયને હું પૂજું છું એવા વિચારે કે પ્રતિમા દેખીને આ તો પૃથ્વીકાયનાં પુદ્ગલો છે એ વિચારે પૂજા કરનારને પૂજા કર્યાતું કશુંય કળ મળવાનું નથી, પરંતુ પૂજા કરનાર મનુષ્ય મૂર્તિમાં પૂજ્ય-પણાના ગુણતું આરોપણ કરે છે ત્યારે તેને મૂર્તિએ સાક્ષાત્ વીતરાગજ હોય એમ પ્રતિભાષિત થાય છે; તેનેજ તે પૂજા સાર્થક છે. જડ વસ્તુમાં પણ વસ્તુના ગુણોતું આરોપણ સ્થાપવામાં આવે છે ત્યારે તે જડ વસ્તુ પણ ઉપયોગી અને કિંમતી બની જાય છે, એવાં અનેક દ્રષ્ટાંતો છે. કેરો કાગળ હોય તેની નજીવી કિંમત હોય છે; પણ તે કાગળ ઉપર સીક્ષો લગાવી અમુક રકમની નોટ તરીકે છપાયા પછી એ કાગળ કિંમતી બની જાય છે, કેમકે તેમાં નાણાંતું આરોપણ થયું છે. ત્યાગી મુનીઓ પણ કેરો કાગળ પાસે રાખશે પરંતુ એકસોની કે હજારની કિંમતની નોટને કાગળનો ટુકડો માની પાસે રાખનાર સાધુ પરિવ્રહી જ ગણાશે. એક હજારની કિંમતના નોટ જેટલા સીક્ષાની છાપ વિનાના કેરો કાગળના ટુકડાને ચોરનાર રાજ્યદંડ યોગ્ય ગુન્હેગાર નહિ ગણાય જ્યારે તેટલો જ કાગળનો ટુકડો હોવા છતાં જે એક હજારની નોટ તરીકે કહેવાતો હોય તેને ચોરનાર

જેલમાં જશે. કારણ કે તે કાગળનો ટુકડો હોવા છતાં તેમાં ભાવ જુદો છે. વેપારીની દુકાને વસ્તુ ખરીદનાર પાસે વેપારી કહે કે પૈસા લાવો એટલે રોકડા પૈસા નહિ હોય તો નોટ અપાશે. હે! ભાઈ! પૈસા લઈ લ્યે! કાગળ લઈ લે એમ નહિ કહે! કાગળ છે છતાં તેનું નામ પૈસા કહેશે. એટલે ત્યાં ભાવ પૈસાનો હોવાથી કાગળનું નામ પૈસા-તેમાં સ્થાપના પૈસાની (નહિ કે વનસ્પતિકાયની)-હાથમાં નોટ હોતે છતે પૈસા અંગે જ આગળ પાછળની અનુકુલતા-પ્રતિકુલતાના વિચારો આવશે એટલે તેમાં ભાવ પણ પૈસાનો જ છે. વિચારો કે કાગળના ટુકડામાં પૈસાનું આરોપણ કયેં છતે તેમાં નામ સ્થાપના-દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચારે નિક્ષેપા પૈસાના જ છે, નહિ કે કાગળના! તો પછી જિનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ દેખવાથી નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચારે નિક્ષેપા આપણે કેના વિચારીશું? પથ્થરનો કે જેની પ્રતિમા છે તે ભગવાનનો? પોતાના પિતાનો ફોટો દેખી જે કાગળ પર ફોટો છપાયેલો છે તે કાગળની આગળ-પાછળની અવસ્થા સ્મૃતિમાં આવશે કે પોતાના પિતાની? તો પછી માનવું જ પડશે કે જેનું નામ તેની સ્થાપના, જેની સ્થાપના તેનું દ્રવ્ય અને જેનું દ્રવ્ય તેનો જ ભાવ. જેના અભિપ્રાયથી મૂર્તિનું અવલોકન કરાય છે તેના જ વિચારો પ્રગટે છે. મૂર્તિ ભલે પાષાણની હોય કે ચાહ કે તેની ધનાવેલી હોય પણ અભિ-પ્રાયવાણી વસ્તુની જ સ્થાપના તથા દ્રવ્ય નિક્ષેપા રૂપ આગલી પાછલી અવસ્થા તે મૂર્તિને જોતાં સ્મૃતિમાં આવે છે. જિનેશ્વર દેવનો ભક્ત હોવા છતાં તેની મૂર્તિ જોવા દ્વારા ઉપરોક્ત પ્રકારે ભાવો પ્રગટ થતા ન હોય તો તેના દુષ્કર્મનો જ દોષ છે.

પ્રથમના ત્રણ નિક્ષેપાના ખ્યાલથી જ ચોથો ભાવ નિક્ષેપો ઉપયોગી છે

ભાવનું સાક્ષાત્ ભાન કરાવનાર એકલો ભાવ નથી પરંતુ તેનું નામ-આકાર અને આગલી પાછલી અવસ્થા એ ત્રણે મળીને જ કોઈ પણ પદાર્થના ભાવનો નિશ્ચિત ઝોધ કરાવે છે. એ ત્રણેના ખ્યાલ વિનાના આત્માને ભાવ નિક્ષેપો (વસ્તુની પ્રત્યક્ષતા) વિપરીત પણે ગ્રહણ કરવાનો મોટો સંભવ છે. અને તેથી અનર્થનું કારણ થઈ પડે છે. દાખલા તરીકે અણુ-સમન્વ એક બાળકના હાથમાં જેનું કોઈ દિવસ પણ નામ સાંભળ્યું ન હોય અને તેના ગુણદોષથી આગળ પાછળ શું લાભ કે નુકસાન થયું હોય તે પણ જાણ્યું ન હોય, દેખાવમાં તે કેવું હોય તેનો પણ તેને ખ્યાલ ન હોય તેવું “સોમલ” તેને પ્રાપ્ત થાય અને તેનો ઉપયોગ કરવાથી તે તેના અનર્થથી બચી શકતો નથી તેવી રીતે કોઈ પણ નામ-આકાર અને દ્રવ્ય એ ત્રણેના ખ્યાલ વિના કોઈ પણ વસ્તુની પ્રત્યક્ષતા રૂપ ભાવ નિક્ષેપો વ્યર્થ છે.

એટલે કોઈ પણ વસ્તુની પિછાણ કરવી હોય ત્યારે સૌથી પહેલાં તેનું નામ જાણવાની જરૂર પડે છે, નામ જાણ્યા પછી તે જ વસ્તુની વિશેષ પીછાણ કરવી હોય ત્યારે તેની આકૃતિ-આકાર જાણવાની જરૂર રહે છે, પછી તે જ વસ્તુ સંબંધી તેથી પણ વધારે જ્ઞાન મેળવવું હોય તો તેના ગુણ-દોષને જાણવાવાળી તેની આગલી પાછલી અવસ્થાનું નિરિક્ષણ કરવું પડે છે. અને ત્યાર બાદ તે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ મળે છે ત્યારે લાભકર્તા થાય છે.

ડા. ગાંધી લખે છે કે:—

“ અરિહંતના ગુણો કેળવવા એ જ પૂજા કરનારનું ધ્યેય છે અને ભાવ સૂત્ર જ્ઞાન એટલે અનુભવ જ્ઞાનથી જ થાય છે.

અરિહંતનું નામ સૂત્રથી જાણીયે છીયે. આકાર મનુષ્યાકારથી જાણીયે છીયે. આત્મ દ્રવ્ય તથા ગુણો પણ સૂત્રથી જાણીયે છીયે, મૂર્તિના ખોટા આકાર અને દ્રવ્યની આપણા મનમાં સ્થાપના કરવાને બદલે મનુષ્યાકાર અને પોતાના જ આત્મ દ્રવ્યને મનથી ગ્રહણ કરવાથી કાર્યની સાર્થકતા મળી શકે છે.”

સૂત્રમાં કહેલી શાસ્ત્રિય હકિકત કે ઈતિહાસમાં કહેલી ઈતિહાસિક હકિકત અને ભૂગોળ-ખગોળમાં કહેલી પૃથ્વી કે આકાશની હકિકત માત્ર શાસ્ત્રો-ઈતિહાસ-ભૂગોળ કે ખગોળનાં પુસ્તકો વાંચવા સાંભળવા સાથે તે હકિકતને લગતી ચીતેરેલી આકૃતિઓ પાસે રાખવાથી તે હકિકતો અંગે ખ્યાલ કે ભાવ વિશેષ પેદા થાય છે, તે તો દરેકનો અનુભવ સિદ્ધ વિષય છે. ક્યાં ક્યાં ગામ-નદીઓ-પર્વતો ક્યાં ક્યાં આવ્યાં તે સંબંધી હકિકત શીખવા માટે વિદ્યાર્થીઓ માત્ર ભૂગોળનું પુસ્તક જ નહિ રાખતાં તેની સાથે તેના નકશા પાસે રાખે જ છે. અને નકશાથી જ સહેલાઈથી અને સારી રીતે સમજે છે. તે વિષયને લગતાં પુસ્તકોમાં પણ તે તે હકિકતો સાથે તે તે વિષયનાં ચિત્ર પણ આપે છે. પુસ્તકમાં લખેલ હકિકત ઓછા ક્ષયોપશમવાળાને તુરત સમજણમાં નહિ આવતાં તે હકિકતના ચિત્રથી તુરત સમજ શકાય છે. તેવી રીતે અરિહંતના ગુણોનું ચિતવન માત્ર

સૂત્રના શ્રવણ કરતાં પદ્માસને-કાર્યોત્સર્ગ ધ્યાને-પ્રશાંત મુદ્રા-વાળી શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માની મૂર્તિને જોવાથી વિશેષ પ્રકારે કરી શકાય છે. જે મહાપુરૂષોએ સકલ કર્મનો ક્ષય કરી શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે અંગેની હકિકત શાસ્ત્ર શ્રવણ દ્વારા જાણી તે મહાપુરૂષની પ્રતિમા સામે દ્રષ્ટિ સ્થાપી જે પરમાત્માના નામની મૂર્તિ હોય તેની પિંડસ્થ-પદસ્થ અને રૂપાતીત અવસ્થાઓ ધ્યાવવાથી આત્માને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો ઉદ્ભાસ પેદા થાય છે. અને આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ શું છે તેનો ચિતાર હૃદયમાં ખડો થાય છે. ડૉ. ગાંધી મનુષ્યાકાર અને પોતાના જ આત્મ દ્રવ્યને મનથી ગ્રહણ કરવા દ્વારા કાર્યની સાર્થકતા થવાનું લખે છે તે બીલકુલ ખોટું છે. મનુષ્યાકારને જોતાં જ અરિહંત પરમાત્માના ગુણો કેળવવાની સાર્થકતા પ્રાપ્ત થવાનું કોઈ બુદ્ધિશાલી કબુલ નહિ જ કરે. ક્યાં મનુષ્યાકાર અને ક્યાં પદ્માસને કાર્યોત્સર્ગ ધ્યાને-શાંત મુદ્રાકૃતિવાળી અરિહંતની પ્રતિમાનો આકાર? સામાન્ય બુદ્ધિવાન પણ નહિ માને કે મનુષ્યાકારથી અરિહંતના ગુણો સ્મૃતિમાં આવે! જરા ખ્યાલ તો કરો કે દુનિયાના ગમે તે માણસના ફેટા દ્વારા પોતાના વડીલોના ગુણો સ્મૃતિમાં આવશે ખરા? જેનો ફેટો હોય તેની જ હકિકત સ્મૃતિમાં આવશે. જે એ રીતે કોઈ વ્યક્તિના ગુણો કેળવી શકાતા હોત તો દુનિયામાં થઈ ગયેલા અનેક દેશ નેતાઓનાં આવલાં સ્થાપી તેના પર પુષ્પાદિ ચડાવવાને બદલે દુનિયા રસ્તે ચાલતા હર કોઈ માણસને જ ઉભો રાખી એમ કહેત કે ભલા ભાઈ! જરા ઉભો રહે! મારે તારા ઉપર દ્રષ્ટિ સ્થાપી અમુક દેશનેતાના ગુણોનું ચિંતવન.

કરવું છે અને પુણ્ય ચઠાવવાં છે. આ પ્રમાણે ડૉ. ગાંધીની સલાહ દુનિયા માન્ય રાખે તો આજે અનેક મહાપુરુષોનાં ખાવલાં અગર તો પોરખંદર શહેરમાં ઉભું કરેલું મહાત્મા ગાંધીજીના મંદિરાદિનો ખરચ થવા ન પામત ! પણ ભલા ! આ પ્રમાણે તેમની (ડૉ. ગાંધીની) સલાહ કોઈને જ્યે જ નહિ. તો પછી મનુષ્યાકૃતિ દ્વારા અરિહંતના ગુણો કેળવવાની સાર્થક્તા કેમ માન્ય રાખી શકાય ?

ચાર નિક્ષેપામાંથી એક પણ નિક્ષેપો માન્યા વિના ચાલશે જ નહિ

ચાર નિક્ષેપા પૈકી એક પણ નિક્ષેપાને નહિ માનવાનું કોઈથી પણ કહી શકાય તેમ નથી. કદાચહી બુદ્ધિના વશે ભલે કદાચ કમુલ ન કરે પણ સત્ય રીતે તો દરેક મનુષ્ય ચારે નિક્ષેપાને અનુસરી રહ્યો છે. જુઓ:-કોઈ દુષ્ટ આપણા પૂજ્ય યા તો સ્નેહી વ્યક્તિનું નામ લઈને નિંદા કરે, ગાળો આપે, કે તિરસ્કાર કરે તો શું આપણને ગુસ્સો થતો નથી ? અવશ્ય થાય છે. અથવા તો પૂજ્ય કે પ્રિયના નામથી તેમની તારીફ કે પ્રશંસા કરે તો રાજી થતા નથી ? થઈએ જ છીએ ! આથી નામ નિક્ષેપો નકામો છે એમ કહેનાર ખોટો છે.

તે જ પ્રમાણે પોતાના પૂજ્ય વિગેરેના ફેટાઓ લઈને કોઈ દુષ્ટ આચારવાળી સ્ત્રી આદિની સાથે રાખી તેના ઉપરથી કુચેષ્ટાવાળી છળી ઉતરાવી લઈ કોઈ નાલાયક માણસ સ્થળે સ્થળે અવર્ણવાદ ખોલે તો તેથી મૂર્તિ નહિ માનનારાઓને પણ શું કોથ નહિ ચડે ? અવશ્ય ચઢશે જ. માટે

સ્થાપના નિક્ષેપો પણ નકામો છે એ વાત ખોટી છે. નામ અને સ્થાપનાની જેમ પોતાના પૂજ્ય આદિની આગળ પાછળની અવસ્થાની ધુરાર્થ યા લલાઈ સાંભળવાથી રોષ યા તો આનંદ પેદા થાય છે, અને પૂજ્યના સાક્ષાત્ અવર્ણવાદ-અપશબ્દ-અપમાન સાંભળવાથી પણ તેના રાગી દોષ અવશ્ય દુઃખને પામે છે. તેથી ચારે નિક્ષેપાઓમાં પૃથક્ પૃથક્ પછે અસર નીપબલવવાની શક્તિ પ્રગટપણે રહેલી છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

ચારે નિક્ષેપા એક જ ભાવને પેદા કરે છે

જે વસ્તુને જેવા ભાવથી માનવામાં આવે છે તેવા ભાવને તેના ચારે નિક્ષેપા પ્રગટ કરે છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે-આ નામાદિ ચારમાં ભાવ જ વસ્તુ જણાય છે, કેમકે તે જ પ્રયોજનની સિદ્ધિ કરનાર છે, જેવી રીતે ભાવ ઈન્દ્ર દાનવોને દમવારૂપ કાર્ય સાધવામાં સમર્થ છે તેવી રીતે નામ ઈન્દ્રાદિ સમર્થ નથી, માટે નામ-સ્થાપનાદિનું શું પ્રયોજન છે? આવી શંકાના સમાધાન માટે બુદ્ધો શ્રી વિશેષાવશ્યકમાં શું કહ્યું છે? અહિં શિષ્ય શંકા કરે છે કે—

इह भावो च्चिय वस्तुं, तयत्थ सुन्नेहि किं व सेसेहि ?
नामादओविभावा, जंतं वि हु वत्थु पज्जाया ॥५५॥

અહિં ભાવ એ જ તાત્વિક વસ્તુ જણાય છે; તત્ત્વ સિવાયના નામાદિ વડે શું? (ઉત્તર) નામાદિ પણ તત્ત્વરૂપ જ છે, કારણ કે તે પણ વસ્તુના પર્યાય (ધર્મો) છે.

સામાન્યથી ભાવને વસ્તુપણે માનવામાં કંઈ દોષ નથી.

નામ-સ્થાપના ને દ્રવ્ય એ પણ વસ્તુના પર્યાયો-ધર્મો હોવાથી ભાવની અવસ્થાઓ જ છે, કારણ કે પર્યાય-ધર્મ-લેહ-ભાવ, એ બધા શબ્દો સમાન અર્થવાળા જ છે. જેમકે કોઈએ સામાન્યથી “ ઇન્દ્ર ” એમ કહ્યું, તેથી તેના સાંભળનારાને નામાદિ ચારેની પ્રતિતિ થાય છે, ને તેથી શંકા થાય છે કે આ મતુષ્યે નામ ઇન્દ્ર કહ્યો, સ્થાપના ઇન્દ્ર કહ્યો, દ્રવ્ય ઇન્દ્ર કહ્યો કે ભાવ કહ્યો ? આથી ઇન્દ્રરૂપ વસ્તુના જે નામાદિ ચારે છે તે ખુદ વસ્તુના પર્યાયો-ભાવ વિશેષો છે. ને તેથી જ વિશિષ્ટ અર્થ ક્રિયા સાધક ભાવ ઇન્દ્રાદિક રૂપ ભાવને આશ્રિને વસ્તુપણું સાધીએ તો કંઈ હાની નથી, કેમકે ભાવ ઇન્દ્રાદિ ભાવની અર્થક્રિયામાં નામાદિ પર્યાયો પણ છે જ, અને પર્યાયો દ્રવ્યમાં પરસ્પર અલેહથી રહે છે.

આ સંસારમાં સામાન્ય રીતે તમામ વસ્તુઓ (૧) ત્યાગ કરવા લાયક (૨) માત્ર જાણવા લાયક અને (૩) આદરવા લાયક. એ ત્રણે લેહોમાંથી કોઈને કોઈ એક લેહની હોય છે. તે ત્રણ લેહમાંથી જે લેહે જે જે વસ્તુનો ભાવ નિક્ષેપો હોય તે તે લેહે તેના નામાદિ ત્રણે નિક્ષેપો પણ જાણવા. દાખલા તરીકે સ્ત્રી સંગ.

સાધુઓને સ્ત્રીઓના સાક્ષાત્ સંગનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. સાક્ષાત્ સંગ એ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, તેથી સ્ત્રીઓનાં નામ, આકાર અને દ્રવ્યનો પણ નિષેધ થઈ જાય સાધુ પુરૂષોને સ્ત્રીઓનો ભાવ નિક્ષેપો જેમ ત્યાગ કરવા લાયક છે તેમ નામ નિક્ષેપોવાળી સ્ત્રીની આગલી-પાછલી અવસ્થા (ભાલ્યાવસ્થા-મૃતાવસ્થા) આદિના સંઘટ્ટાને પણ

નિષેધો છે. એ રીતે ત્યાગ કરવા રૂપ વસ્તુના ચાર નિક્ષેપા ત્યાગરૂપ બને છે. માત્ર ભાવ નિક્ષેપો માનનારાઓ સ્ત્રીના ભાવ નિક્ષેપાને વર્જીને બાકીના ત્રણે નિક્ષેપાનો આદર કરી શકશે? કદીજ નહિ. એ રીતે બહુવા યોગ્ય વસ્તુનો ભાવ નિક્ષેપો જેમ જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં નિમિત્ત બની શકે છે તેમ તેના ચારે નિક્ષેપા જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં નિમિત્ત બની શકે છે. આ વિષય વધુ નિર્ણિત કરવાને વિશેષાવશ્યક લાભ્યમાં દર્શાવેલ નીચેની હકિકત જોઈએ.

નામાદિ પશુ ભાવમંગળના કારણ હોવાથી ભાવ-મંગળજ છે, એમ જણાવવાને લાભ્યકાર મહારાજ પોતે કહે છે કે—

અહવાં નામં ઠવળા-દવ્વાઈં ભાવમજ્જલં ગાઈં ।
 પાણ ભાવ મજ્જલ પરિણામ નિમિત્ત ભાવાઓ ॥૫૬॥
 જહ મજ્જલા મિહાણં સિદ્ધં વિજય જિણિંદ નામં ચ ।
 સોઝ્ઞ પેચ્છિઝ્ઞય જિણ પડિમા લક્ષ્ણાઈંણિ ॥૫૭॥
 પરિ નિવ્વુય મુણિદેહં ભવ્વ જહ્ જણં સુવન્ન મલ્લાઈં ।
 દૂટ્ઞ ભાવ મજ્જલ પરિમાણો હોઈ પાણ ॥૫૮॥

અથવા નામ-સ્થાપના-ને દ્રવ્ય એ ત્રણે ભાવ મંગળ-રૂપ પરિણામના પ્રાયે નિમિત્ત હોવાથી ભાવમંગળના કારણો છે, જેમકે-સિદ્ધ-વિજય-ને જિનેન્દરનું મંગળકારી એવું નામ સાંભળીને, તથા જિનપ્રતિમા-સ્વસ્તિકાદિ જોઈને, તેમજ મુક્તિ પામેલા મુનિનો દેહ તેવીજ રીતે લવિષ્યમાં સાધુ

થનારા મનુષ્યના અને સુવર્ણમાળા વિગેરેના દર્શને કરીને પ્રાયઃ ભાવ મંગળના પરિણામ થાય છે, કેટલાક કિલબટ કર્મવાળા જીવોને નામ આદિ ભાવ મંગળના કારણરૂપ ન પણ થાય તેથી મૂળમાં પ્રાયઃ શબ્દ મૂક્યો છે. આ પ્રમાણે મહાપુરૂષના ઉપરોક્ત કથન મુજબ નક્કી થાય છે કે હૈય-જ્ઞેય અને ઉપાદેયના વિવેકમાં નામાદિ ત્રણ નિક્ષેપા તે વસ્તુના ભાવ નિક્ષેપને અનુસરીનેજ છે.

સ્ત્રીઓના સાક્ષાત્ સંગનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે તેથી સ્ત્રીઓનાં નામ-આકાર અને દ્રવ્યનો નિષેધ થઈ જાય છે તે વસ્તુને અસત્ય ઠરાવવા ડૉ. ગાંધી લખે છે કે—

“લેખકની આ (સ્ત્રી અંગેની) દલીલ કે દાખલો તદ્દન ખોટો છે. શું સાધુઓ કોઈ સ્ત્રીનું નામ લેતા નથી? કોઈ સ્ત્રીને (આકારને) જ્ઞેતા નથી? શું સ્ત્રીના આત્મ દ્રવ્ય અથવા પૌદ્ગલીક શરીરને જાણતા નથી? સાધુઓ સ્ત્રીઓનાં નામ લીએ છે, સ્ત્રીને જીવે છે, જાણે છે, શ્રદ્ધા તેમાં રાગ દ્વેષ કરવાનો નથી. એટલે આ ઉપમા દાખલો યોગ્ય સ્થાને નથી.”

ડૉ. ગાંધીએ અહિં વિચારવું જોઈએ કે જે પ્રકારના સાક્ષાત્ સંગનો નિષેધ હોય તે પ્રકારના નામ-સ્થાપના અને દ્રવ્યનો નિષેધ હોય! જેમ ધર્મશ્રવણાદિ ધર્મક્રિયામાં-ધર્મ-સ્થાનમાં થતા સંગનો નિષેધ નથી તેમ તે તે હેતુ એ જોલાતાં સ્ત્રીનાં નામ-આકૃતિ અને દ્રવ્ય પણ નિષેધ નથી. તેમ છતાંય તેમાં પણ મર્યાદા અવશ્ય હોય છે. હવે ધર્મ કાર્ય સિવાયના ટાઈમમાં સ્ત્રીઓના સંગનો નિષેધ છે તે તેમાં ધર્મોપદેશ સિવાય કે ધર્મ હેતુ સિવાય સ્ત્રીઓનાં નામ

દેવાનો-તેના ફેટા કે ચિત્રો જોવાનો કે ધર્મભાવના સિવાય સ્ત્રીઓની આગલી પાછલી અવસ્થાઓના વર્ણનો કરવાનો નિષેધ છે કે જેને સ્ત્રી કથા કહેવાય છે. સ્ત્રીઓના નામ-સ્થાપના અને દ્રવ્યનો નિષેધ કયારે છે તે માટે તેના ભાવ પ્રત્યે પહેલું લક્ષ રાખવું જોઈએ. કારણકે પ્રથમ કહેવાઈ ગયું છે કે નામાદિ ત્રણ નિક્ષેપા તે વસ્તુના ભાવ નિક્ષેપને અનુસરીનેજ છે. ડૉ. ગાંધીના કથન મુજબ રાગદ્રેષ કરવો નહિ પણ સાધુઓ સ્ત્રીઓનાં નામ લીએ-સ્ત્રીને-બુવે-બાણે તેમાં વાંધો નથી. આ સિદ્ધાંત અનુસારતો બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોની વ્યવસ્થા જ્ઞાનીઓએ કરેલી છે તે પણ વ્યર્થ ઠરે છે અને દશવૈકાલીક સૂત્રમાં ચિત્રામણની સ્ત્રીને સાધુએ નહિ જોવાનું કહ્યું છે તે પણ વ્યર્થ ઠરે છે. કારણકે જ્ઞાની-ઓએ એમ કહેવું જોઈતું હતું કે બ્રહ્મચર્યની વાડોની કંઈ જરૂર નથી, તેમજ ચિત્રામણની સ્ત્રીને સાધુએ જોવામાં કંઈ વાંધો નથી પણ તેમાં રાગદ્રેષ કરવો નહિ. પણ જ્ઞાનીઓને તો એજ વ્યાજબી લાગ્યું કે ધર્મકાર્ય સિવાય ઉપરોક્ત સ્ત્રીઓના સંયોગથી વિષયભાવ પ્રગટવા સંભવ છે માટેજ તે પ્રમાણે નિયમો દર્શાવ્યા છે. અને તે હકિકતને અનુસરીનેજ અહીંયા સ્ત્રીઓના ચારે નિક્ષેપા અંગેની ઉપમા અને દાખલો અપાયો છે તે વ્યાજબીજ છે.

ચારે નિક્ષેપાની માન્યતા અનાદિ કાળની છે

આ પ્રમાણે ચારે નિક્ષેપાની માન્યતા અનાદિ કાળની છે. એ રીતેની ચાર નિક્ષેપા પૈકી એકપણ નિક્ષેપાની માન્યતા અમુક ટાઈમેજ પ્રચલિત થઈ છે, યા તો પ્રાચિન નહિ

પણ અર્વાચિન છે એમ કોઈ કહે તો તે અસત્ય છે, અગર તો તેમ કહેવામાં કહેનાર વ્યક્તિની બુદ્ધિનું દેવાણું છે કે કદાચહજ છે. એટલે ચારેનિશ્ચેપાની માન્યતા અનાદિ કાળની છે એમ નિર્ણિત થવાથી તેમાં સ્થાપના (પ્રતિમા)ની માન્યતા સાર્થકતા અનાદિ કાળની સિદ્ધ થઈ ચુકી છે.

નામ કરતાં સ્થાપના વિશેષ લાગણી પેદા કરે છે

વસ્તુની હયાતિના અભાવે તેના નામ કરતાં આકારમાં ઘણી વિશેષતાઓ છે. આકારના દર્શનાદિથી જેવી લાગણી પેદા થાય છે તેવી લાગણી નામ માત્રથી કદી થઈ શકતી નથી. નામથી લાગણી પેદા થતી નથીજ એમ કહેવાનો આશય નથી પણ નામ કરતાં આકાર વિશેષપણે લાગણી પેદા કરે છે.

ડૉ. ગાંધી લખે છે કે—

“ મૂર્તિના દર્શનથી પૌદ્ગલિક મોહ ઉત્પન્ન થાય છે.”

ડૉ. ગાંધીનું આ પ્રમાણે કહેવું પણ વ્યાજબી નથી. કેમકે જે ધ્યેયને અનુલક્ષીને મૂર્તિ-ચિત્ર યા તો સજીવ મનુષ્યના દેહનું દર્શન કરાય છે તેવીજ બુદ્ધિ દર્શનથી પેદા થાય છે.

દ્રશ્ય વસ્તુ ભલે ગમે તે હોય કે ગમે તેવી હોય પરંતુ દ્રષ્ટા જે ધ્યેયથી જુઓ છે તેવીજ બુદ્ધિ તેનામાં પેદા થાય છે.

એકની એક વસ્તુ હરેક દ્રષ્ટાને એકસરખી લાગણી પેદા કરનાર થતી નથી. જેમ એક માણસ તેના હિતેચ્છુની

દ્રષ્ટિમાં પડતાં તે દ્રષ્ટાને આલ્હાદત્તું કારણ થઈ પડે છે, જ્યારે તેજ માણસ તેના દુશ્મનની દ્રષ્ટિમાં પડતાં તે દુશ્મનને વૈમનસ્વની લાગણી પેદા થાય છે. વીસ વરસની યુવાન સ્ત્રી કામી પુરૂષોની દ્રષ્ટિએ પડતાં કામી પુરૂષોને તેના શરીરની સૌન્દર્યતા-શરીરનાં અંગોપાંગ આદિ સંબંધી કામ વિકાર પેદા કરનાર થાય છે જ્યારે તેજ સ્ત્રી તેના પીતાની દ્રષ્ટિએ પડતાં સંતતી વાત્સલ્યની લાગણી સ્કુરે છે. આમ એકને એક વ્યક્તિ દ્વારા દરેક દ્રષ્ટાને પૃથક્ પૃથક્ લાગણી પેદા થવાનું કારણ એજ છે કે દ્રષ્ટાના ધ્યેય ઉપર લાગણીનો આધાર રહે છે. એ રીતે વીતરાગ દશા ચિતવનના ધ્યેયપૂર્વક મૂર્તિનું દર્શન કરનારને મૂર્તિ તે પૌદ્ગલિક મોહ ઉત્પન્ન કરવાને બદલે પૌદ્ગલિક મોહ દૂર કરે છે. બાકી મૂર્તિનાં દર્શન શું ધ્યેયથી કરવાનાં છે, કઈ દ્રષ્ટિએ મૂર્તિ જોવી તેનું જોને ભાન ન હોય તેને તે મૂર્તિના દર્શનથી ગમે તેવો ભાવ પેદા થાય છે. ભક્તને પૌદ્ગલિક મોહ દૂર કરનાર છે. જ્યારે કલાકારને પૌદ્ગલિક મોહ પેદા કરનાર છે. તે તેમાં જોનારની દ્રષ્ટિનોજ દોષ છે, નહિ કે મૂર્તિનો !

મૂર્તિના દર્શનની અને પૂજનની પણ વિધિ છે. એ વિધિ એવો છે કે એ વિધિપૂર્વક દર્શન પૂજન કરનાર આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિમાં નજીક નજીક આવતો બાધ છે, અને પૌદ્ગલિક મોહ દૂર કરે છે. લાખ રૂપીયાની કિંમતનો હીરો હોશિયાર ઝવેરીની દ્રષ્ટિએ લાખ રૂપીયાનું મહત્ત્વ સમજાવનાર છે. જ્યારે હીરાની સમજણથી અજ્ઞાત મનુષ્યને તે કાચનો કટકોજ ભાસે છે. એ રીતે વીતરાગની મૂર્તિ

પ્રત્યે ઘૃણા કરનારને પૌંદ્રગલિક્ષ મોહ ઉત્પન્ન કરે છે તેથી સર્પને માટે એ રીતે માની લેવાનું નથી. એટલે અહિં કહેવાનો તાત્પર્ય એ છે કે નામ બાણુનાર કે સાંભળનારને નામ માત્ર બાણીને ઝેસી રહેવા કરતાં તેની આકૃતિ જોવાની વિશેષ તમન્ના રહે છે.

સર્પનું નામ બાણુનારે સાક્ષાત્ સર્પને કદાપિ ન જોયો હોય તેને ઓચિંતો સર્પનો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે તો તેના પરિચયના અભાવે તે સર્પના ડંશનો ભોગ પણ ખની બય. કારણકે સર્પનું નામ તેણે સાંભળ્યું છે, સર્પના શુભદોષ બાણુ છે પરંતુ તે સર્પ કેવો હોય તે બાણુ નથી. એટલે સર્પના ભેટા સમયે સર્પના ડંશથી સાવચેત થવા તે ઉદ્ધ-મવંત થતો નથી. પણ સાક્ષાત્ સર્પને કદાપિ નહિ જોનારે પણ સર્પનું ચિત્ર જોયું હશે તો તે ચિત્રનું બાણુવાપણું તે પ્રાપ્ત થયેલ પ્રત્યક્ષ સર્પથી સાવચેત રખાવશે. એટલે નામ કરતાં પણ સ્થાપના વધુ અસર કરે છે, એ વાત ચોક્કસ છે. આજે મોટા વેપારીઓ પોતાના કારખાનામાં બનતા માલોની બહેરાતો આપે છે તેમાં માલથી થતા ક્ષાયદા દર્શાવવા સાથે તેનાં ચિત્રો-આકારો-દેખાવો પણ આપે છે, એનું કારણ તેવાં ચિત્રો કે આકારો કે ફાટાઓ ગ્રાહકને વધુ આકર્ષે છે.

અહીં ડૉ. ગાંધી લખે છે કે—

“ ચોપડીઓમાં ચિત્રો ખતાવેલાં હોય છે તે ફક્ત આકારને ખ્યાલ આપવા માટેજ હોય છે. ”

આકારનું વર્ણન તો તે ચોપડીમાં પણ વર્ણવેલું હોય છે તે ઉપરથીયે આકારનો ખ્યાલ ચોપડી વાંચનારને આવી જાય ! પછી ચિત્ર આપવાની શી જરૂર ? ચોપડીમાં કેઈ પુરૂષ કે સ્ત્રીની હકિકત ચાલતી હોય ત્યાં તે પુરૂષ કે સ્ત્રી કેવાં હોય (કેવા આકારે હોય) તે ચોપડી વાંચનારની કલ્પનામાં ચિત્ર વિના પણ આવી જાય છે. પરંતુ અહિં સમજવું જોઈએ કે માત્ર દેખિત વર્ણન કરતાં ચિત્રો બતાવવા દ્વારા તે વસ્તુની વિશેષ લાગણી પેદા કરાય છે એટલા માટેજ ચિત્રો અપાય છે. સૂત્રમાં કહેલી શાસ્ત્રીય હકિકત કે ઇતિહાસમાં કહેલી ઇતિહાસિક હકિકત અને ભૂગોળ-ખગોળમાં કહેલી પૃથ્વી કે આકાશની હકિકત માત્ર શાસ્ત્રો-ઇતિહાસ કે ભૂગોળ-ખગોળ વાંચવા સાંભળવા સાથે તે હકિકતને લગતી ચિતરેલી આકૃતિઓ સાથે રાખવાથી તે હકિકતો અંગે ખ્યાલ કે ભાવ વિશેષ પેદા થાય છે, તે તો દરેકનો અનુભવસિદ્ધ વિષય છે. પુસ્તકમાં લખેલી હકિકત ઓછા ક્ષયોપશમવાળાને તુરત સમજણમાં ન આવતાં તે હકિકતના ચિત્રથી તુરત સમજી શકાય છે. તેવી રીતે અરિહંતના ગુણોનું ચિંતવન માત્ર સૂત્રના શ્રવણ કરતાં પદ્માસને-કાર્યોત્સર્ગ ધ્યાને-પ્રશાંત મુદ્રાવાળી શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માની મૂર્તિને જોવાથી વિશેષ પ્રકારે કરી શકાય છે. જેમ ગામ-નદીઓ-પર્વતો કયાં કયાં આવ્યાં તે સંબંધી હકિકત ભૂગોળ શીખવા સાથે તેના નકસાથીજ વધુ સુલભ રીતે પ્રાપ્ત થાય છે. તેવી રીતે જે મહાપુરૂષોએ સકલ કર્મોનો ક્ષય કરી શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે અંગેની હકિકત શાસ્ત્ર શ્રવણ દ્વારા જાણી તે મહાપુરૂષોની પ્રતિમા સામે

દ્રષ્ટિ રાખી જે પરમાત્માના નામની મૂર્તિ હોય તેની પિંડસ્થ-પદસ્થ અને રૂપાતીત અવસ્થાઓ ધ્યાવવાથી આત્માને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો ઉલ્લાસ પેદા થાય છે, અને આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ શું છે? તેનો ખ્યાલ આવે છે. માટે અરિહંત પરમાત્માના ધ્યાન માટે અરિહંતની મૂર્તિની ખાસ આવશ્યકતા છે. મૂર્તિ દ્વારા ચિત્તની એકાગ્રતા સારી રીતે સાધી શકાય છે.

બ્રહ્મચારી મહાત્માઓને સ્ત્રીની મૂર્તિ જોવાનો નિષેધ કર્યો પરંતુ સાક્ષાત સ્ત્રીના હાથે આહાર પાણી લેવાનો નિષેધ કર્યો નહિ. સ્ત્રીઓ દર્શન કરવા કે વંદન કરવા આવે, કલાકો સુધી વ્યાખ્યાન સાંભળવા બેસી રહે. ધર્મચર્યા સંબંધી પૂછપરછ કે વાર્તાલાપ કરે-ઘટ્યાદિ કાર્યોમાં સ્ત્રીનો સાક્ષાત્ પરિચય હોય છતાં નિષેધ ન કર્યો અને સ્ત્રીના ચિત્રામણુ વાળા મકાનમાં વસવાનો નિષેધ કર્યો તેનું શું કારણ? ચિત્રામણુની સ્ત્રીની આકૃતિથી કાંઈ આહારપાણી મળી શકતાં નથી, કે બોલવું ચાલવું થઈ શકતું નથી. ચિત્રામણુની સ્ત્રી ઉઠીને સ્પર્શ કરી શકતી નથી છતાં શાસ્ત્રાકારોએ તેનો નિષેધ કર્યો.

નામ કરતાં સ્થાપના (ચિત્ર) વિશેષ લાગણી પેદા કરે છે એ હકિકતનું ખંડન કરતાં ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“આવી (સ્ત્રીના ચિત્ર અંગેની) દલીલ કરતાં લેખક આકર્ષણનું કારણજ ભૂલી જાય છે. આકર્ષણનું કારણ મનમાં રહેલા રાગદ્વેષ છે. રાગદ્વેષથી ચિત્રો જોતાં તેના મનના પરિણામ પ્રમાણે જોનારને આકર્ષણ થાય છે તેવીજ રીતે સાક્ષાત્ દેહાકાર જોતાં પણ

રાગદ્રેષથી તેવુંજ આકર્ષણ થાય છે. માટે રાગદ્રેષના નિમિત્તને દૂર કરવાનું કહેલું છે. એટલે સાક્ષાત્ સ્ત્રી કરતાં તેનો ફેટો વધારે રાગ ઉત્પન્ન કરે એમ માનવું એ ખોટું છે. સાક્ષાત્ પરિચયમાં જોને રાગ થતો હોય તેને થવાનોજ. પરંતુ પરિચય ન કરે તો ગોચરી અને ધર્મલાભ જાય તેથી વ્યવહારનો લોપ થાય તેથી નિષેધ કરેલ નથી. ચિત્ર કે મૂર્તિ અજ્ઞાનીને ખ્યાલ આપવા માટે હોય પણ તેથી તે પૂજનીય બની જતાં નથી. લાગણી તો માનસીક વિચારોથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં ચિત્ર કે મૂર્તિની જરૂર રહેતી નથી. વળી જ્ઞાનીને તો ખ્યાલજ હોય એટલે તેને ચિત્ર કે મૂર્તિની જરૂર હોયજ નહિ. તેથી ગુણુસ્થાન ચાર અને તેથી ઉપરનાને અરિહંતનું ચિત્ર કે મૂર્તિ જોવાની જરૂર હોતી નથી. ”

આકર્ષણનું કારણ રાગદ્રેષના નિમિત્તને દૂર કરવાનું કહેલું છે એ ખરાબર છે. પરંતુ સાક્ષાત્ સ્ત્રી કરતાં તેનો ફેટો કે ચિત્ર વિશેષપણે રાગ ઉત્પન્ન કરે છે એની કોઈપણ સમજી માણસ ના પાડી શકે તેમ નથી. સાક્ષાત્ સ્ત્રી કરતાં તેનો ફેટો વધુ રાગનું નિમિત્ત બને એ વસ્તુ માન્ય કરી લે તો તે મૂર્તિ-પૂજા પણ તેઓને ગળે વળગી જાય એ ભલે ડૉ. ગાંધી તેનો ઈન્કાર કરે છે પણ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારતાં સમજશે કે સાક્ષાત્ સ્ત્રીના દર્શન કરતાં સ્ત્રીના ચિત્રને વધુ રાગદ્રેષ ઉપ-સ્થિત થવાનું નિમિત્ત એટલા જ માટે કહ્યું છે કે:—

ચિત્ર કે મૂર્તિ તરફ જેવી ચિતની એકાગ્રતા થાય, મનમાં ખરાબ સંકલ્પ-વિકલ્પ ઉઠે, ધર્મધ્યાનમાં બાધા પહોંચે તથા કર્મબંધન થવાના પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાય, તેવા ધર્મ નિમિત્તે સાક્ષાત્ પરિચયમાં આવનાર સ્ત્રી પ્રસંગના સંભવતા

નથી. કારણ કે ત્યાં અશુભ માર્ગે ચિત્તની એકાગ્રતા કરવાનો અવસર સાધુને લાગ્યે જ મળે છે. જ્યારે મકાનમાં સ્ત્રીની મૂર્તિ હોય તો તે તરફ વારંવાર ધારી ધારીને નિહાળવાનું અને તેમાં ચિત્તની એકાગ્રતા તથા મનની લીનતા થવાનું અવશ્ય બની આવે તથા પરિણામે દીલમાં કામ વિકારો જાગૃત થઈ આવે, એ વિગેરે અનિષ્ટોનો પૂરેપૂરો ભય છે. સૂત્રકાર મહર્ષિઓની આજ્ઞા નિષ્પ્રયોજન કે વિના વિચારે હોઈ શકે નહિ. એટલે મનુષ્યને ચિત્તમાં લાગણી પેદા કરવાને સ્થાપના-આકાર-ચિત્ર કે મૂર્તિ એ અમોઘ સાધન છે. ચિત્ર કે મૂર્તિ અજ્ઞાનીને ખ્યાલ આપવા માટે નથી પણ જ્ઞાનીને જ ખ્યાલ આપવા માટે છે. જેની મૂર્તિ કે ચિત્ર બનાવેલ હોય તે વ્યક્તિ કોણ છે? કોણ થઈ ગયો? કે તેનામાં શું ગુણ-અવગુણ હતા? એ હકિકતથી અજ્ઞાત મનુષ્યને તે મૂર્તિ જેવા માત્રથી હૃદયમાં કંઈ અસર પેદા થતી નથી પણ જે વ્યક્તિ કે જે વસ્તુનું ચિત્ર મૂર્તિ હોય તે વ્યક્તિ કે વસ્તુનું શાસ્ત્રો-પુસ્તકો-ઇતિહાસો કે કોઈના મુખથી વર્ણન જાણે ત્યાર બાદ તે વ્યક્તિના ગુણની અનુમોદના કરવા રૂપ વિચારો-તે મૂર્તિ તરફ એકાગ્રચિત્તે જોયા કર્યાથી થાય છે. ડૉ. ગાંધી પોતે “જૈન સિદ્ધાંત માસિક” સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૪ ના અંકના પૃષ્ઠ. ૩૩૦ મે “સ્મરણથી ઉભાં કરેલાં ખાવલાં જોનારના મનમાં ગૌરવ પેદા કરે છે” તેના જવાબમાં લખે છે કે-જો તે પુરૂષનાં ગુણદોષ જોનારના જાણવામાં ન હોય તો તે ખાવલાં ફક્ત કળાના મોહમાં ઉતારે છે. એટલે જે વ્યક્તિનું ખાવલું છે તે વ્યક્તિના ગુણ દોષના જ્ઞાતાને જ ખાવલું ગુણના સ્મરણ માટે ઉપયોગી છે એમ

કહેનાર ડૉ. ગાંધી! “ જ્ઞાનીને ખ્યાલ જ હોય એટલે તેને ચિત્ર કે મૂર્તિની જરૂર હોય જ નહિ પણ અજ્ઞાનીને ખ્યાલ આપવા માટે હોય ” એમ કહે છે તે ખોટું છે. વળી તેમના કથન અનુસાર જેઓ શાસ્ત્ર શ્રવણથી વંચિત હોય અને અરિહંતના સ્વરૂપને બાણતા ન હોય તેવાઓને પણ અરિહંત પરમાત્માની મૂર્તિ જોતાં જ આ કોની મૂર્તિ છે? એ પુરૂષ કેવા થઈ ગયા? તે શા માટે પૂજનીય બન્યા એ બધી હકિકત બાણકારને પૂછી માહિતગાર થઈ પોતે પણ અરિહંતની આરાધનામાં શ્રદ્ધાળુ બને એ માટે અજ્ઞાનીને પણ મૂર્તિ ઉપયોગી છે. એ રીતે જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બન્નેને માટે મૂર્તિ ઉપયોગી અને લાભદાયક છે. વળી અરિહંતના ગુણો પ્રત્યે રાગ-ભક્તિ તો સમ્યક્ત્વી જીવને જ થાય નહિ કે મિથ્યાત્વીને! અને સમ્યક્ત્વ ચોથા ગુણ સ્થાનથી જ હોય. અરિહંતનું ધ્યાન ધરવા સાક્ષાત્ અરિહંતના અભાવે અરિહંતની પ્રતિમાની ખાસ આવશ્યકતા રહે છે. કારણ કે આ કાળે સાલંબન ધ્યાન જ થઈ શકે છે. અને તેથી જિન પ્રતિમા ભવ્ય આત્માને મહાન્ આલંબનરૂપ છે. આ કાળે નિરાલંબન ધ્યાન થઈ શકતું જ નથી. કોઈ નિરાલંબન ધ્યાન ધ્યાવી શકવાની વાત કરતું હોય તો તે અસત્ય છે. અનેક મહાપુરૂષોએ આ કાળમાં નિરાલંબન ધ્યાનના મનોરથ સેવ્યા છે પણ કરી શક્યા નથી. તો આપણા જેવા પામરો શું હિસાબમાં? સાધુઓને પણ જ્યાં સુધી પ્રમાદપણું છે ત્યાં સુધી નિરાલંબન થઈ શકતું નથી. છઠ્ઠા ગુણ સ્થાનક સુધી પ્રમાદ દશા છે. શ્રી રત્નશેખર સ્ફરિ મહારાજે ગુણસ્થાન કમારોહમાં કહ્યું છે કે—

પ્રમાદ્યાવશ્યક ત્યાગાત્, નિશ્ચલ ધ્યાન માશ્રયેત્ ॥
યોસૌ નૈવાગમં જૈનં, વેત્તિ મિથ્યાત્વ મોહિતઃ ॥૧૥

અર્થ—જે સાધુ પ્રમાદી છતાં અવશ્ય કરણીનો ત્યાગ કરી નિશ્ચલ નિરાલંબન ધ્યાનને અંગીકાર કરે છે તે સાધુ વિપરીત જ્ઞાનથી મૂઠ થકો શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાનનું કહેલ જૈન આગમને બાણતો જ નથી. માટે જ્યાં સુધી નિરાલંબન ધ્યાન ન થઈ શકે ત્યાં સુધી અવશ્ય પ્રતિમાની જરૂર છે. એટલે ગુણસ્થાન ચોથું અને તેથી ઉપરનાને અરિહંતનું ચિત્ર કે મૂર્તિ બેવાની જરૂર નથી એ પ્રમાણે ડૉ. ગાંધીનું કહેવું મિથ્યા ઠરે છે. માનસીક મૂર્તિ મનની કલ્પનાથી ઉત્પન્ન કરવાને માટે પણ પ્રથમ બાહ્ય મૂર્તિ બેવાની આવશ્યકતા તો રહેશે જ. કેમકે કોઈ બાહ્ય વસ્તુ બેયા સિવાય મનનાં સંકલ્પ દ્વારા તે વસ્તુ વિચારી શકાતી નથી.

આ રીતે માત્ર જિન નામ કરતાં જિન પ્રતિમા
અજગમ અસર કરે છે

અહીં આપણે જિનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિની સેવા-પૂજા-ભક્તિ આદિની સાર્થકતા વિચારવાની છે. અને તે પણ આપણા વચનને અનુસરે નહિ પણ જ્ઞાની પુરૂષોના વચનાનુસાર સમજવા-સમજાવવાની છે. આજે સુતકો કરતાં કુતકો ઘણા પેદા કરનાર છે. એટલે મિથ્યાવાદીઓ કુતકો દ્વારા અનેક કુચુક્તિઓથી બાલ જીવોને હૃદયમાં ભ્રમણા ઉત્પન્ન કરાવી પ્રતિમા પૂજનના ફલમાં શંકાવાળા બનાવી દે છે. પરંતુ આ ચારે નિક્ષેપાનું સ્વરૂપ સદ્ ગુરૂદ્વારા સવિસ્તરપણે

બાણી બુદ્ધિમાન પુરૂષો સ્થાપના જિન (તીર્થંકરની મૂર્તિ) પ્રત્યે અડોલ શ્રદ્ધાવાળા બની રહે છે. અને સ્થાપના નિદેશપાથી જિનમૂર્તિની પણ સેવા-પૂજા અનાદિ કાળની છે એવી દ્રઢ પ્રતીતીવાળા થાય છે.

નામ કરતાં આકારમાં ઘણી વિશેષતાઓ છે. જેવા આકારનું નિરીક્ષણ કરવામાં આવે તેવા જ આકાર સંબંધી ધર્મનું મનમાં ચિતવન થાય છે. ચિત્તની એકાગ્રતા સાધવામાં કે મનને તલ્લીન બનાવવામાં માત્ર નામસ્મરણ કરતાં પ્રતિમા અજબ અસર કરે છે. જેમ મકાનો વિગેરેના પ્લાનો બેવાથી તેના બાણકારોને તે વસ્તુઓનો તુરત ખ્યાલ આવે છે પણ કેવળ નામ માત્રથી એ બધો ખ્યાલ આવી શકતો નથી. એ રીતે પરમેશ્વરના નામ કરતાં પરમેશ્વરના આકારવાળી મૂર્તિથી પરમાત્માના સ્વરૂપનો વધારે સ્પષ્ટ જોધ થાય છે, અને પરમાત્માનું ધ્યાન કરવા માટે ઘણી જ સરળતા પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે આત્મ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે જિનેશ્વર ભગવાનનું નામ જેટલું ઉપયોગી છે તેના કરતાં મૂર્તિ વિશેષ ઉપયોગી છે.

વસ્તુના સાક્ષાત અભાવે તેના ચિત્ર આદિ સ્થાપના દ્વારા જખંબર અસર પેદા કરનારાં કેટલાંક દ્રવ્યોંતો.

૧. કોઈ પણ માણસ પોતાના સ્નેહીના વિયોગમાં તેની છબીને જોતાં જ અત્યંત હર્ષને પામે છે, અને તે સ્નેહી પ્રત્યેના સ્નેહની લાગણીનો તે છબી દ્વારા તેના હૃદયમાં પ્રાદુર્ભાવ થાય છે.

૨. સ્કુલમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને અનેક દેશ-દ્વીપ-સમુદ્રો-નદીઓ ત્રાસો નગરો-શહેરો વિગેરે અને વસ્તુઓનું જ્ઞાન નકશાઓ વિગેરે જોવાથી સહેલાઈથી થાય છે.
૩. અનેક રાજા મહારાજાઓનાં તથા મહાન પરાક્રમી પુરૂષોનાં ખાવલાંઓ તેમના સ્મરણાર્થે ઉભાં કરેલાં સ્થાને સ્થાને નજરે પડે છે, અને તે ખાવલાંને નિહાળતાં જાહેર જનતાના હૃદયમાં તે પુરૂષોએ કરેલ કાર્યો માટે ગૌરવ પેદા થાય છે.
૪. પોતાના વતનની ખહાર દેશમાં રહેનારા સ્નેહિઓના હસ્તાક્ષરના પત્રને જોવાથી પણ તે સ્નેહિઓ મળ્યા જેટલો જ સંતોષ અનુભવાય છે.
૫. કોઈકશાસ્ત્રમાં સ્ત્રી પુરૂષના વિષય સેવનનાં ચોરાસી આસનો આદિને જોવાથી કામીજનોને તત્કાળ કામ-વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે.
૬. યોગાસનની જુદા જુદા આકારની સ્થાપનાઓને જોવાથી યોગી પુરૂષોની મતિઓ યોગાભ્યાસમાં હર્ષને ધારણ કરનારી થાય છે.
૭. લોકમાં કહેવાય છે કે-અશોક વૃક્ષની છાયા ચિંતાને દૂર કરે છે. ચંડાળ પુરૂષોની કે રૂતુવંતી સ્ત્રીઓની છાયા અશુભ અસર નીપજાવે છે અને ગર્ભવંતી સ્ત્રીની છાયાનું ઉદ્ભવન કરવાથી ભોગી પુરૂષનો પુરૂષાર્થ ક્ષય કરે છે.

૮. સતી સ્ત્રીનો પતિ પરદેશ ગયો હોય ત્યારે તે સ્ત્રી પોતાના પતિની છબીનું રોજ દર્શન કરી સંતોષ પામે છે. શ્રી રામચંદ્રજી વનવાસ ગયા ત્યારે તેમના ભાઈ ભરતરાજ રામની પાહુકાની રામ પ્રમાણે પૂજા કરતા હતા. સીતાજી પણ રામની આંગળીની મુદ્રિકાનું આલિંગન કરી સાક્ષાત્ રામ મળ્યા જેટલો આનંદ અનુભવતાં હતાં. રામચંદ્રજી પણ હનુમાને લાવેલા સીતાના અલંકારોને દેખવાથી અત્યંત સુખને પામ્યા હતા. વળી દ્રોણાચાર્યની પ્રતિમા કરી તેની પાસેથી લગ્ન નામના ભીલે અર્જુનના જેવી ધનુષ્ય વિદ્યા સાધી હતી.

૯. વર્તમાન કાળે દેશસેવા માટે પોતાના દેહનું બલિદાન દેનાર મનુષ્યના શબને દેશભક્તો શબ્દગારેલી મોટર કે ગાડીમાં સુવાડી તેના પર પુષ્પોની ઢગલાબંધ વૃષ્ટિ કરી સરઘસ આકારે બહાર રસ્તાઓ પર ફેરવી અગ્નિસંસ્કાર કરે છે. તે શબ જડ હોવા છતાં નીરક્ષકના હૃદયમાં દેશભક્તિની લાગણી પેદા કરે છે. તો પછી પરમાત્માની મૂર્તિનાં દર્શન કરનારને પરમાત્માના સ્વરૂપની લાગણી ઉત્પન્ન થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

૧૦. મૂર્તિને નહિ માનનારાઓ પણ પોતાના મૃતક શુરૂનું શરીર અચેતન હોવા છતાં બીજાં કામ પડતાં મૂકી તેનાં દર્શન કરવા દોડી જાય છે. તથા તે મૃત શરીરને પણ ધામધૂમથી ચંદનના લાકડે બાળે છે, અને.

એ કાર્યને ગુરુભક્તિનું કાર્ય ગણે છે. તો પછી પ્રતિ-
માને વંદન-પૂજન આદિ પ્રભુભક્તિનું કાર્ય કેમ ન
ગણી શકાય ?

અહીં આંક નવમાં દર્શાવેલું દેશભક્તના શબ્દને અંગે
ડૉ. ગાંધી કહે છે કે—

“દેશ સેવકનું શબ્દ તેણે કરેલ સેવા, ઉપકારની યાદ આપે છે.
અને બીજા તેનું અનુકરણ કરે તે માટે તેના શબ્દનું સન્માન કરવામાં
આવે છે.”

જગતમાં તેણે કરેલી સેવા તથા ઉપકારને યાદ આપવા
માટે તથા બીજા તેનું અનુકરણ કરે તે માટે દેશસેવકના
શબ્દને સન્માન આપવાનું જરૂરી માનનાર ડૉ. ગાંધીને
અરિહંત પરમાત્માના ગુણોને યાદ આપવા માટે તથા બીજા
આત્માઓને તે ગુણોનું અનુકરણ કરાવવાને પરમાત્માની
મૂર્તિનું સન્માન કેમ વ્યાજબી નહિ લાગતું હોય ?

વળી અંક દશમાં બતાવેલ મૃત ગુરૂના શબ્દને
વાંદવા અંગેની હકિકત માટે ડૉ. ગાંધી કહે છે કે—

“ગુરૂના શબ્દને વાંદવું એ શુદ્ધ આચારમાં નથી. શરીરની
યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી તે શ્રાવકોનો યોગ્ય વ્યવહાર છે કે જેથી જૈન
ધર્મની હીલના ન થાય અને બીજા લોકોમાં સાધુની પ્રતિષ્ઠા વધે.”

પ્રભુની મૂર્તિપૂજાને નિરર્થક કહેનાર પોતાના મૃત
ગુરૂના શબ્દને પુનઃ પુનઃ વંદન કરે છે એટલુંજ નહિ પણ
કાયમી વંદન કરવા માટે તે શબ્દના ફેટા પઠાવે છે. અને
તે શબ્દ સાથે તેમના શિષ્ય વર્ગના સાધુઓ પણ સાથે

એસીને ફેટા પડાવે છે. વર્તન તો વંદનનું કરે છે અને કદાચ મૂર્તિપૂજા ગળે વળગી જાય એટલે વચનથી કહે છે કે ગુરૂના શબને વાંદવું એ શુદ્ધ આચારમાં નથી, આનું નામ માયા મૃષાવાદ કહેવાય કે નહિ ?

વળી જૈન ધર્મની હીલના ના થાય તેટલા પૂરતીજ શબની વ્યવસ્થા કરવાનું કહેતા હો તો સામાન્ય માણસની માફક તે શબની વ્યવસ્થાનું કાર્ય પતાવી લેવું જોઈએ, તેને બદલે સુખડના ઢગેઢગથી બાળવાની કે માંડવીઓ શણગારી વાજાંત્રોના ઠાઠ સાથે સ્મશાન યાત્રા કાઢવાની શી જરૂર ? હૈયામાં સાક્ષાત્ ગુરૂ જેટલોજ તે શબમાં ભક્તિ-ભાવ હોવા છતાં જૈન ધર્મની હીલના ન થવાના ખડાને વ્યવસ્થા કરવાનું કહેવું એ મિથ્યા છે.

વળી શબની આડંબરપૂર્વક સ્મશાન યાત્રા કાઢવાથી બીજા લોકોમાં સૌધુની પ્રતિષ્ઠા વધે એમ કહે છે તો અરિહંત પરમાત્માની મૂર્તિની પણ મહાન આડંબર પૂર્વક ભક્તિ કરવાથી બીજા લોકોમાં અરિહંતની પ્રતિષ્ઠા વધે અને માણસો અરિહંતદેવ પ્રત્યે શ્રદ્ધાળુ બને એમ કેમ માનતા નથી ?

વળી ડૉ. ગાંધી કહે છે કે:—

“ જેમ ચિત્ર, છબી, નકશા વિગેરે ખ્યાલ આપી શકે છે તેમ મૂર્તિ પણ અમુક ખ્યાલ આપી શકે છે. પણ જેમ ચિત્ર કે છબી મૂળ વસ્તુનું કાર્ય કરી શકતી નથી તેમ મૂર્તિ પણ અરિહંતનું કાર્ય કરી શકતી નથી. તેથી અરિહંતની જેમ પૂજનીય થઈ શકતી નથી. ”

તમારા આ હિસાબે તો અરિહંતનું નામ પણ અરિ-

હંતનું કાર્ય કરી શકતું નથી માટે અરિહંતનું નામ પૂજનીય થઈ શકે નહિ. પણ તમે પોતે જ પ્રથમ અરિહંતના નિદેશપાની વ્યાખ્યામાં—“અરિહંતને જે નામ સંસાર હોય જેમકે “અરિહંત” એવું ભાવવાચક નામ અથવા વિશેષ નામ શ્રી રૂષભનાથ અરિહંત તે પૂજનીય છે” એમ કહ્યું છે એ હિસાબે અરિહંતનું કાર્ય કરી નહિ શકનાર અરિહંતની પ્રતિમાને પૂજનીય ન થઈ શકવાનું કહેવાય જ નહિ. વળી અગાઉ જણાવેલ મૃત ગુરૂનું શબ તે ગુરૂનું કાર્ય કરી શકતું નથી તો પણ તેને ખૂબ ઠાકમાઠથી શણગારો છે એ પૂજકપણું છે તો ભગવાનની પ્રતિમાને પૂજવામાં કેમ દ્વેષ રાખો છો ?

વળી આગળ જતાં ડૉ. ગાંધી જણાવે છે કે—

“મૂર્તિ જોઈને પોત પોતાના દેવનો ખ્યાલ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ આવવા સંભવ છે. એટલે ખ્યાલમાં નિમિત્ત કારણ મૂર્તિ અને છે પણ ઉપાદાન કારણ તો પહેલાંનું જ્ઞાન છે કે આ અમુક ભગવાનની મૂર્તિ છે. હવે જો એ ભગવાનના ગુણોનું જાણપણું હોય તો તે ગુણમાં લીન થાય તો કામનું પણ મૂર્તિમાં લીન થવાથી શું મળવાનું હતું ?”

પ્રથમ તો ડૉ. ગાંધી પોતે જ એમ કહેતા હતા કે મૂર્તિના દર્શનથી પૌદ્ગલિક મોહ ઉત્પન્ન થાય છે, અને મૂર્તિએ પૌદ્ગલિક વસ્તુ છે તેથી જ્ઞાની પુરૂષો તેની હંમેશાં ઉપેક્ષા કરે છે તેજ ડૉ. ગાંધી હવે એમ કહે છે કે “મૂર્તિ જોઈને પોતપોતાના દેવનો ખ્યાલ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ આવવા સંભવ છે એટલે ખ્યાલમાં નિમિત્ત કારણ મૂર્તિ અને છે.” આ ઉપરથી જડ મૂર્તિ શું કરી શકે એમ કહેનારાઓ

ખોટા છે તે નક્કી થઈ ગયું. અને અરિહંતના ખ્યાલમાં મૂર્તિ એ નિમિત્ત કારણ છે એ તો ડૉ. ગાંધીએ પણ કબુલી લીધું! શાબાશ! આમાં ઉપાદાન કારણ તો પહેલાંનું જ્ઞાન છે એ ખરાબર છે પણ સાથે સાથે સમજવું જોઈએ કે ઉપાદાન કારણને પમાડનાર નિમિત્ત કારણ છે. ઉપાદાન કારણથી કાર્ય નીપજે પણ નિમિત્ત કારણનો એ ધર્મ છે કે ઉપાદાન કારણ પમાડે, અને ઉપાદાન કારણ તે કાર્યપણે નીપજે એ રીત છે. માટે કાર્યપણે નીપજવામાં ઉપાદાન કારણ જોઈએ અને ઉપાદાન કારણ પમાડવામાં નિમિત્ત કારણ જોઈએ. માટે જિનેશ્વરદેવના ધ્યાન માટે નિમિત્ત કારણરૂપે જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિની આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે. હવે જેમ સાક્ષાત્ તીર્થંકરને જોઈ તે જોનારને ખ્યાલ અરિહંતના આત્માનો હોઈ તેનું ચિત્ત તે શરીર દ્વારા તીર્થંકરના આત્માના ધ્યાનમાંજ લીન થાય છે અને જેમ જેમ તેની દ્રષ્ટિ તે શરીરને વધુ એકી ટશે નીહાળે છે તેમ તેમ તીર્થંકરના આત્મામાં વધુ લયલીન બને છે. એ રીતે તીર્થંકરની મૂર્તિને જોતાંજ ખ્યાલ તીર્થંકરના આત્માનોજ પેદા થતો હોઈ તે મૂર્તિ તરફ એકીટશે જોનાર તીર્થંકરના આત્મામાંજ લયલીન બને છે. માટે ધ્યાન માટે મૂર્તિ એ ખરેખર આલંબન છે. અને એથા ગુણસ્થાનકથી મૂર્તિના આલંબનની જરૂર નથી એમ ડૉ. ગાંધીએ પ્રથમ જણાવેલ તે અસત્ય સિદ્ધ થાય છે.

આગળ જતાં મૂર્તિના આલંબનની જરૂરીયાત નહિ દર્શાવવા ડૉ. ગાંધી ભગવાન મહાવીર તથા ગૌતમ સ્વામીનો દાખલો આપતાં કહે છે કે:—

“ ખુદ મહાવીર સ્વામી ઉપર રાગભાવ કરનારને કેવલજ્ઞાન ન થયું તો મૂર્તિ પરના રામથી શું વળવાતું હતું? અને જ્યાં રામ દ્વેષ રહિતભાવ છે અને શુદ્ધ આત્મભાવ છે તેને કોઈ પણ અવલંબનની જરૂર નથી. તો પછી મૂર્તિના અવલંબનની ક્યાં જરૂર રહે છે?”

કેવલ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિને રાગભાવ રોકનાર હતો પરંતુ ગૌતમસ્વામીને ગણધર પદ પ્રાપ્ત કરવા સુધીની દશાને તે રાગભાવે રોકી ન હતી. માટે સમજવું જોઈએ કે પ્રથમ રાગ જરૂરી છે. ભગવાન મહાવીર ઉપર તે પ્રથમ રાગ ગૌતમસ્વામીએ ન કર્યો હોત તો વીતરાગના શાસનની પ્રાપ્તિ તેમને સંભવી શકતજ નહિ. જેને જિનેશ્વરદેવ પ્રત્યે રાગ નથી તે માણસને સમક્રીતીજ કેમ કહેવાય? જિનેશ્વરદેવ પ્રત્યેના રાગી આત્માને જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ ઉપર રાગ પેદા ન થાય તેવું બનેજ નહિ. જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ પ્રત્યેના રાગ તે વાસ્તવિકતાએ જિનેશ્વરદેવ પ્રત્યે રાગ છે. વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તો જિનવિરહના આકાળે મૂર્તિના અવલંબનની જરૂરજ છે. એ અવલંબનથી ચૂકનારા આત્મવિકાસથી વંચિત રહી જાય છે. રાગદ્વેષ રહિત ભાવ (તેરમું ગુણસ્થાનક) પ્રાપ્ત થયા પછી અવલંબનની જરૂર નથી એમાં તો અમે પણ ક્યાં ના કહીએ છીએ ?

વળી ડૉ. ગાંધી જણાવે છે કે—

“ ખુદ તીર્થંકરની હાજરીમાં ઘણા સાધુઓ શુદ્ધ આત્મભાવ કેળવ્યા વગર કાળ કરી સ્વર્ગે ગયા તો મૂર્તિ શું કરી શકવાની હતી? ”

નિમિત્ત કારણ હોવા છતાં આત્માને ઉપાદાન કારણ ન પેદા થાય તેમાં નિમિત્ત કારણનો શું દોષ ? સૂર્યનો પ્રકાશ હોતો છતો પણ ઘુવડ ન દેખી શકે તેમાં સૂર્યનો શું દોષ ? ઘુવડના કમલાગ્યનોજ દોષ. અનેક આત્માઓએ ભગવાન મહાવીર તીર્થંકરના જોગને પ્રાપ્ત કરી શુદ્ધ આત્મભાવ કેળવવારૂપ ઉપાદાન કારણ પેદા થવા દ્વારા સિદ્ધતા રૂપ કાર્યને સિદ્ધ કર્યું પણ કેટલાક ભારેકર્મી આત્માઓને તે નિમિત્ત કારણદ્વારા શુદ્ધ આત્મભાવ કેળવવારૂપ ઉપાદાન કારણ પેદા ન થયું તેમાં નિમિત્ત કારણરૂપ પરમાત્માનો શું દોષ ? તેવી રીતે તીર્થંકર ભગવાનની જેમ તીર્થંકર પરમાત્માની મૂર્તિ પણ નિમિત્ત કારણ છે એમ તો ડૉ. ગાંધીએ પ્રથમ કબુલો લીધું છે. એટલે પ્રતિમારૂપ નિમિત્ત કારણદ્વારા શુદ્ધ આત્મભાવ રૂપ ઉપાદાન કારણ કોઈને પેદા ન થાય તેમાં પ્રતિમા શું કરી શકવાની હતી એમ કહી શકાયજ નહિ.

પ્રભુના ચિંતનમાં તથા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરવામાં નિમિત્ત રૂપ મૂર્તિ અને છે એ કબુલ કરીને પૂજનના નિષેધ માટે ડૉ. ગાંધી કહે છે કે—

“ કોઈ વખતે પ્રભુના ચિંતનમાં નિમિત્તરૂપ મૂર્તિ અને અથવા અકસ્માત રીતે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરવામાં નિમિત્તરૂપ અને છતાં ગુણુ રહિત હોવાથી પૂજનીય નથી. અને મૂર્તિ માટે નિયંત્રિત સાધન નથી. ”

જિનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિમાં જિનેશ્વરના ગુણોનો આરોપ થતો હોઈ તે મૂર્તિને ગુણુરહિત કહેવાયજ નહિ.

ગુણરહિત વસ્તુમાં પણ ગુણનો આરોપ કરી તે વસ્તુનો આદર-સત્કાર-પૂજન-ભક્તિ વિગેરે વ્યવહારમાં અને ધર્મમાં અનેક ખામતોમાં થાય છે. જે મૂર્તિની પૂજનો નિષેધ કરનારાઓ પણ તે વસ્તુનો આદર-સત્કાર-પૂજન આદિ કરે છે. જુઓ !

વ્યવહાર તથા ધર્મ એમ ઉભયમાં આરોપ
સ્વીકારવાનો રીવાજ.

મૂર્તિ વા આકાર ગમે તે વસ્તુનો બનાવેલ હોય તો પણ તેમાં જેનો જેનો આરોપ કરાય છે તેનું તેનું નામજ ઓલાય છે. રાજાનો આરોપ કર્યો હોય તો રાજા તરીકે મનાય છે અને આ રાજા છે એમ ઓલાય છે, વળી જેનો આરોપ થાય છે તે જેવી યોગ્યતાવાળો હોય છે તેવીજ યોગ્યતા (આદર-સત્કાર-પૂજન યા તો માત્ર જેવા પૂરતુંજ) સદર પ્રતિમામાં મનાય છે, એ બધું આપણને આ દુનીયામાં નજરો નજર દેખાય છે અને કાનોકાન સંભળાય છે. જગતમાં ઉપચાર અને અનુપચાર એ બે જાતનો વ્યવહાર છે. અને તે બંને વ્યવહારને જગતના સર્વે જીવો માને છે. તે બે વ્યવહાર વિના જગતનું કામકાજ ચાલી શકતું નથી.

કથંચિત્ અસત્માં સત્નો આરોપ કરવો તે ઉપચાર અને કથંચિત્ સત્માં સત્નું પ્રતિપન્ન કરવું (અંગીકાર કરવું) તે અનુપચાર. ઉપચાર વ્યવહારનું દ્રષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

રાજા-પુરૂષ-સ્ત્રી-દેવ-ગુરૂ વગેરેની મૂર્તિ બનાવેલી હોય તેમાં રાજા-પુરૂષ-સ્ત્રી-દેવ-ગુરૂ વીગેરેના ગુણો નથી છતાં તેમાં મૂર્તિને રાજા ઇત્યાદિ માનવાનો જે વ્યવહાર તે ઉપચાર વ્યવહાર કહેવાય છે. પુનઃ અનુપચાર વ્યવહારનું દ્રષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

રાજા વીગેરે હયાત છે ને તેમાં રાજા વીગેરેના ગુણો છે તો તેવા ગુણવાળાને રાજા વગેરે માનવાનો જે વ્યવહાર તે અનુપચાર વ્યવહાર છે. અર્થાત્ રાજાના ગુણવાળા રાજાને રાજા તરીકે સ્વીકાર કરવો તે અનુપચાર વ્યવહાર છે.

રાજા સાક્ષાત હાજર ન હોય તો પણ રાજ્યશાહી વખતમાં રાજાની મૂર્તિ-છબી ઘેસાડીને પણ પ્રજાજનો તેનો પ્રણામ આદિ આદર કરતા. એ ગુણરહિત વસ્તુ પણ ગુણ-રોપથી પૂજનીયજ બની રહેતી એ આથી સિદ્ધ થાય છે.

વળી કોઈકનો વાર્ષિક જન્મ યા મૃત્યુ દિવસ આવે છે ત્યારે એમ કહેવાય છે કે આજ અમુક આદશાહ-રાજા-મહાદેવ-તીર્થંકર વગેરેનો જન્મ દિવસ છે. જો કે જન્મ દિવસે તો આદશાહ વીગેરે બાળક હોય છે, માતાની સુવાવડ ક્રિયા ચાલે છે અને બીજી પણ કેટલીક ક્રિયાઓ થાય છે તેમાંનું આ વાર્ષિક જન્મ દિવસમાં કંઈ પણ હોતું નથી. છતાં તે વાર્ષિક દિવસમાં જન્મ દિવસનો ઉપચાર કરી આજે રાજા વીગેરેનો જન્મ દિવસ છે એમ કહેવાય છે ને તે ઉપચાર (જન્મનો આરોપ) કરેલા દિવસને મૂળ જન્મ દિવસ જેવું માન અપાય છે. તેમજ વાર્ષિક મૃત્યુ દિવસને પણ મૃત્યુ દિવસ સરખું માન અપાય છે.

મૂર્તિપૂજાને નિરર્થક કહેનારાઓ કહે છે કે જિનપ્રતિમાને જિન સરખી માની પૂજન કરો છો તો જિન સરખા અતિશય વીગેરે તે પ્રતિમામાં કેમ નથી? તેના જવાબમાં તે પ્રમાણે બોલનારા જૈન હોય તો તેને એમ કહેવું પડે કે તમો જૈન હોવાથી જિનેશ્વર ભગવાનના જન્મ મોક્ષાદિ કલ્યાણક્રમે (કલ્યાણ કરવાવાળી તિથિ યા દિવસને) માનો છો. તે તિથિ યા દિવસ જ્યારે દરેક વર્ષે આવે છે ત્યારે આજ ભગવાનનો નિર્વાણ દિવસ છે એમ આરોપ કરી માનો છો તો ભગવાનના જન્મ વખતે અનેક દેવદેવીઓ આવી મહોત્સવ કરે છે, સાતે નરકે પ્રકાશ પડે છે, ઇત્યાદિ જૈન શાસ્ત્રમાં કહ્યા મુજબ કાર્યો તે આરોપ કરેલા જન્મ દિવસે કે મોક્ષ દિવસે થતાં નથી, તો તે દિવસને ભગવાનનો જન્મ દિવસ કેમ માનો છો? પુનઃ આજે ભગવાનનો જન્મ દિવસ સરખો દિવસ છે એમ નહિ બોલતાં “આજે ભગવાનનો જન્મ દિવસ છે” એમ જ બોલો છો, અને “જિન પ્રતિમા જિન સરખી છે” એ શબ્દો તમને અરૂચી કર થાય છે તો તેમાં દોષ કેનો? વળી એ આરોપિત જન્મ દિવસ તે પ્રતિમામાં આરોપિત કરેલા જિનેશ્વર સરખો જ છે છતાં જિનેશ્વરનો બોધ કરાવનારી જિનેશ્વરની પ્રતિમા ન માનવી તે એક જાતનો ભ્રમ છે. વળી એ આરોપિત કરેલા વાર્ષિક જન્મ દિવસ વગેરેને દરેક ધર્મવાળા માન આપે છે તો જેમ જન્મ લક્ષણ રહિત દિવસમાં જન્મ દિવસનો ઉપચાર-આરોપ કરી જન્મ રહિત દિવસને પણ જન્મ દિવસ માનવામાં આવે છે અને જન્મ દિવસની માફક જ તે દિવસનો આદર કરાય છે તેમ તે પદાર્થના લક્ષણ રહિત એવી મૂર્તિમાં પણ તે

પદાર્થનો આરોપ કરી તે મૂર્તિને તેવા રૂપે માનવી તે યુક્ત જ છે. તે પશુ જેના મગજમાં એમ ઠસી ગયું કે “ પ્રતિમા માનવી એ ભૂલ છે ” તેને એક જાતનો ચિત્તબ્રમ થયા સિવાય બીજું કંઈ નથી.

જેવા ભાવથી જીએ તેવા ફળને પામે

વ્યારે પૂજા કરનાર મનુષ્ય મૂર્તિમાં પૂજ્યપણાના ગુણોનું આરોપણ કરે છે ત્યારે તેને મૂર્તિ એ સાક્ષાત વીતરાજ જ હોય એમ પ્રતિભાષિત થાય છે. ખુદ ભગવાન પોતે હોય તો તે એક માંસનો લોચો છે અને તે જ પ્રમાણે ભગવાનની પ્રતિમા એ એક પથરનો કાળો અથવા ઘોળો ટુકડો છે. હું માંસના લોચાને કે પથરના ટુકડાને પૂજું છું એવા વિચારે પૂજા કરનારને પૂજા કર્યાનું ફળ કશું જ મળવાનું નથી પરંતુ તેમાં જે દેવત્વ રહેલું છે તેને અંતઃકરણમાં લાવીને જો એની પૂજા-લક્ષિત વિગેરે કરવામાં આવે તો જ દેવ પૂજનું ફળ મેળવી શકાય છે.

સાક્ષાત નેમિશ્વર ભગવાન વિગેરે અઠાર હજાર સાધુ મુનિરાજોને વિધિપૂર્વક વંદન કરવા છતાં તેમાં સાધુવંદન-લક્ષિતના અધ્ય વસાયના અભાવે કૃષ્ણ મહારાજની સાથે વંદન કરનારા વીરા શાલવીને ગુરૂવંદનના ફળની કંઈ પણ પ્રાપ્તિ થઈ શકી નહિ. એટલે મૂર્તિને પણ જે જેવા ભાવથી જીએ તેવા ફળને આપનારી થાય છે. સાક્ષાત ભગવાન પણ તારણ તારણ હોવા છતાં તેની આશાતના કરનારને ખૂરાં ફળ મળે છે તેમ મૂર્તિ પણ તારક હોવા છતાં તેની આશાતના કરનારને સંસારમાં ડુબાવનારી પણ થાય છે.

જડ હોવા છતાં દક્ષિણાવર્ત શંખ આદિ જગતમાં પૂજનીક છે

જગતમાં જે વસ્તુ પૂજનીક ગણાય છે તે સજીવહો કે નિર્જીવ હો પણ પૂજનીય છે જ. દક્ષિણાવર્ત શંખ-કામકુંભ-ચિંતામણી રત્ન-ચિત્રાવેલી વીગેરે પદાર્થો અજીવ અને જડ હોવા છતાં લોકમાં પૂજાય છે, અને તેમને પૂજનારાઓના મનનું ધાર્યું સિદ્ધ પણ થાય છે. જેમ એ અજીવ વસ્તુઓ પોતાના સ્વભાવથી પૂજનારાઓનું હિત કરે છે તેમ શ્રી જિન પ્રતિમા પણ પૂજનાર આત્માઓને સ્વભાવથી જ શુભ ફળ આપે છે.

જે વસ્તુ જેવા પ્રકારે લાભ આપે તેવી ઉપમા તેને આપી શકાય

વસ્તુ વડે જે જે કાર્ય સાધી શકાય તે તે પ્રકારની ઉપમાઓ આપવાનો વ્યવહાર જગ પ્રસિદ્ધ છે. પુસ્તક અચેતન હોવા છતાં તેને જ્ઞાન કે વિદ્યાની ઉપમા અપાય છે, એ રીતે સમ્યગ્જ્ઞાન તથા ધર્મ એ આત્મિક વસ્તુ હોવા છતાં તેને જડ એવા કદપવૃક્ષ અને ચિંતામણિ રત્નની ઉપમા અપાય છે. અને એ પ્રમાણે પરમાત્માની મૂર્તિથી પરમાત્માનું જ્ઞાન થાય છે તેથી તે મૂર્તિને પણ પરમાત્મા કહી શકાય છે.

કર્મક્ષયનાં બે અમોઘ સાધનો

સાધ્ય બિંદુ તરીકે મોક્ષ અને તે મેળવવા માટે અતિ આવશ્યક સકલકર્મનો ક્ષય-એ માન્યતાઓ જૈન સંસ્કારો પામેલ નાનો બાળક પણ બાણ છે, અને બોલે છે. પરંતુ

સાધન વિના સાધ્ય સિદ્ધ થતું નથી. કર્મક્ષય માટેનાં સાધનો અનેક પ્રકારનાં છે.

વ્યક્તિ ભેદે કર્મક્ષયને પ્રધાન રાખી તે સાધનોનો ઉપયોગ અનેક પ્રકારનો છે—થાય છે, અને તેવા સાધનો પૈકી જિનખિંબ અને જિનાગમ (જિનેશ્વર ભગવાને પ્રરૂપેલ શાસ્ત્રો) એ બે તો અમોઘ સાધનો છે. વર્તમાનકાળે એ બે સાધનના અવલંબન વિના આત્મશ્રેય સાધી કર્મક્ષયની વાતો કરનારા કે તેવાઓની કંઈક કષ્ટમય ત્યાગ વૃત્તિ દેખી ગાંડા ઘેલા બની જનારાઓ ભાન ભૂલી રહ્યા છે. કારણ કે આ દુષ્કાળે આત્મશ્રેય સાધવામાં જિનમૂર્તિ અને જિનાગમ સિવાય અન્ય કંઈ પણ અવલંબન નથી. એટલા જ માટે કવિવર્ય શ્રી વિરવીજયજી મહારાજે ચોસઠ પ્રકારી પૂજામાં ગાયું છે કે—

વિષમકાળ જિનખિંબ જિનાગમ, ભવિયણકું આધારા,
જિણુંદા તોરી અખીયાં નમે અવિકારા.

જિન પ્રતિમાથી શુભ અધ્યવસાય ઉત્પન્ન નહિ થવામાં
પ્રતિમાના દ્વેષિઓની કમનસીબી છે

વીતરાગ દેવની પ્રતિમાનો પૂજક તે પ્રતિમા વડે ધ્યાન દ્વારા વીતરાગ દેવના શુભો પ્રત્યે અત્યંત રાગવાળો થાય છે, અને તે શુભો પોતાનામાં કયી રીતે પ્રગટ થાય તે માટે પ્રયત્નો આદરી ક્રમે વીતરાગ દશાને પ્રાપ્ત કરનારો બને છે. વર્તમાન સમયમાં વિષમ વાતાવરણને અંગે વિચા-

રોના અનેક વાવટોલ ચડે છે ને આંધી ઉત્પન્ન કરે છે. એ આંધીમાં ફસાયેલા આત્માને વસ્તુ તત્ત્વનું વાસ્તવિક દર્શન થતું નથી. જૈન ધર્મના પણ વાસ્તવ સ્વરૂપથી તે આત્માઓ અજ્ઞાત છે. આંધીથી આચ્છાદિત સ્થિતિમાં થયેલી માન્યતાને તેઓ વાસ્તવિક સમજી બેસે છે. અને તે ભ્રમથી વિવશ બની અનેક પ્રકારે શક્તિ-સામર્થ્યનો દુર્વ્યય કરી ઉથલપાથલ કરવા ચાહે છે. અને કરે છે. તેવા પ્રકારના અનેક ભ્રમોમાં એક એ ભ્રમ પણ કેટલાક સેવે છે કે મૂર્તિપૂજા નિરર્થક અને હિંસાત્મક છે. પરંતુ તેવાઓનો તે ભ્રમ સત્યથી વેગળો છે. કારણ કે તેવી ભ્રમણાવાળા કેટલાકના મગજમાં મૂર્તિપૂજાની સાર્થકતા અંધ બેસતી ન હોય તેથી કંઈ અનાદિ કાલથી ચાલી આવતી મૂર્તિપૂજાની માન્યતાનો ધ્વંસ કદાપિ થયો જ નથી અને થવાનો પણ નથી. તેવાઓને કદાચ વીતરાગની પ્રતિમાઓ જોઈને વિરાગભાવ ઉત્પન્ન ન થાય પરંતુ હલુ-કર્મી જીવોને તો વીતરાગદેવની શાંત મુદ્રાનાં દર્શન થવાની સાથે જ રોમ રોમ પ્રેમ ઉભરાયા સિવાય રહેવાનો જ નહિ. એટલાજ માટે એક કવિએ કહ્યું છે કે—

પત્રં નૈવ યદાકરીર ચિટપે, દોષો વસંતસ્યકિમ્
 ઉલ્લકો ન વિલોક્યતે યદિ દિવા, સૂર્યસ્ય કિં દૂષણમ્
 વર્ષા નૈવ પતન્તિ ચાતકમુખે, મેઘસ્ય કિં દૂષણમ્
 યદ્ભાગ્યં ત્રિધિનાલલાટ લિખિતં દૈવસ્ય કિં દૂષણમ્ ॥૧॥

કરીર (કચડો)ના ઝાડ ઉપર પાંદડાં ન આવે તેમાં વસંતઋતુનો શો દોષ? ધ્રુવડ પક્ષીને દિવસે ન દેખાય તેમાં

સૂર્યનો શો અપરાધ ? જલની ધારા ચાતક પક્ષીના મુખમાં નથી પડતી તેમાં મેઘનો શો દોષ ? અને એ જ પ્રકારે ભાગ્યાનુસાર ક્ષણ ભોગવવું પડે તેમાં દૈવનો પણ શો દોષ ગણાય ?

આ પ્રમાણે જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમા શુભ અધ્યવસાય ઉત્પન્ન કરવાનું સાધન છે, તોપણ તેના દ્વેષી-અશુભ પરિણામી અને હીનભાગી જીવોને ભાવ ઉત્પન્ન ન થાય તો ખરેખર તેમની કમનશિખી છે.

પરિણામના વશે આશ્રવ તે સંવરનું કારણ અને સંવર તે આશ્રવનું કારણ બને છે.

સાધકને સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં સાધ્યને યોગ્ય સાધન પરત્વે પણ દ્રષ્ટિબિંદુ ન હોય તો સાધ્યને યોગ્ય સાધન પણ નિરર્થક નીવડે છે. અને કોઈ વખતે તો ઉલ્ટું તેવા સાધન પ્રત્યે પણ સાધકની વિપરિત દ્રષ્ટિ હોય તો સાધ્યને યોગ્ય સાધન પણ વિપરીત બની જાય છે. અને એટલા જ માટે આચારાંગસૂત્રમાં ક્ષરમાઠ્યું છે કે:—“જે આસવા તે પરિસવા, જે પરિસવા તે આસવા” એટલે પરિણામના વશથી જે આશ્રવ (કર્મ આવવાનું) કારણ હોય તે સંવર (કર્મને રોકવા)નું કારણ બને છે અને જે સંવરનું કારણ હોય તે આશ્રવનું કારણ બને છે.

ઈલાચિપુત્ર પાપના ઈરાદાથી ઘરેથી નીકળ્યા હતા અને તેમણે પ્રાપ્ત કરેલ વાંસનું દોરડું આશ્રવનું કારણ હતું, છતાં પરિણામની વિશુદ્ધિથી વાંસના દોરડા ઉપર નાચ કરતાં કેવ-

લજ્ઞાન ઉપાર્જન કરી લીધું હતું. ભરત ચક્રવર્તિનું આરીસા ભુવનમાં રૂપ જોવા જવું તે આશ્રવનું કારણ હતું, પણ મુદ્રિ-કાથી શુભ ભાવનામાં આરૂઠ થતાં તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેજ રીતે સાધુ મુનિરાજો સંવર અને નિર્જરાનું કારણ છે છતાં તેમને દુઃખ દેવાથી તેમનું યુરૂં ચિતવવાથી તથા તેમની નિદ્ધા આદિ કરવાથી જીવ અશુભ કર્મનો આશ્રવ કરે છે, પણ તેથી સાધુ મુનિરાજનું પૂજનિકપણું નષ્ટ થઈ જતું નથી. એવી રીતે જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા અમુક જીવોને ભક્તિવશ પરિણામના અભાવે નિર્જરા કે સંવરનું કારણ ન અને તેથી પ્રતિમાની ઉપયોગિતા વ્યર્થ ગણાતી નથી. જે પ્રાણિઓને જિન પ્રતિમા પ્રત્યે ભક્તિરાગ હશે તેને જ તે સંવર અને નિર્જરાનું કારણ બનશે.

આ પ્રમાણે સંવર અને નિર્જરાના કારણ અંગે ઉપ-રોક્ત કથનનો ભાવ સમજ્યા વિના ડૉ. ગાંધીએ એનો અર્થ ઉંઘો જ લીધો છે. ખરેખર ! યાદ્રશી દ્રષ્ટિ તાદ્રશી સૃષ્ટિ જેવી દ્રષ્ટિ તેવું જ ભાષે એ ન્યાયે પરિણામના ઓઠા નીચે મૂર્તિની નિરૂપયોગીતા દર્શાવતાં ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“ આસ્રવ કે નિર્જરાનો મુખ્ય આધાર મનના પરિણામ ઉપર જ છે અને નહિ કે મૂર્તિ ઉપર. તે લેખક પોતે જ કબુલ કરે છે તો પછી મૂર્તિની ઉપયોગિતા જ રહેતી નથી. પરિણામની વિશુદ્ધિ ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અથવા ક્ષાયિક ભાવથી થાય છે જેનું આજ આલંબન સૂત્રજ્ઞાન છે. ”

ડૉ. ગાંધીએ વસ્તુસ્વરૂપ સમજ્યા વિના આ પ્રમાણે મૂર્તિની નિરૂપયોગીતા દર્શાવી તે વ્યાજબી નથી. અહીં

કહેવાનો તાત્પર્ય એ છે કે “ કારણમાં કર્તા ભિન્નકાર્યના વ્યવસાયે કારણતા કરે તો તે ભિન્ન કાર્યે થાય પણ તે જ કાર્યની તે કારણતા રહે નહિ ” એટલે તેથી તે કારણમાં કારણતા નષ્ટ થતી નથી પણ કારણતા બદલી જાય છે. નિમિત્ત કારણમાં કારણતા બદલાવવામાં કર્તાનો પરિણામ છે. એ જ તાત્પર્ય અહીં કહેવાનો છે. કારણ પદ કેતાં જેહ માંહે કારણપણું તે છતો મૂલગોધર્મ નથી, પણ ઉત્પન્ન છે, અને તે વારે તે કર્તા કાર્યનો અર્થી થઈને જે ઉપકરણ તથા મૂલપિંડ તં રૂપે કાર્યપણે પ્રવર્તાવે તે વારે તે તેહનું કારણ કહીયે. જેમ દંડ-ચક્ર વડે કુંભકાર ઘડો બનાવે તો તે દંડ-ચક્ર ઘડાનું નિમિત્ત કારણ કહેવાય અને ઘડો બનાવવાનો વિચાર બંધ કરી ખીજે કોઈ ઘાટ બનાવવામાં તેનો ઉપયોગ કરે તો તે દંડ-ચક્ર તે ઘાટનું નિમિત્ત કારણ કહેવાય. અહીં દંડ-ચક્રમાં કારણપણું નષ્ટ થયું નથી પણ ઘડાનું કારણપણું મટી ખીજા ઘાટનું કારણપણું થયું. અહીં કારણપણું ફેરવી કાર્ય કરનાર કુંભાર છે માટે ઘડો કે અન્ય કોઈ ઘાટ તૈયાર કરવામાં આધાર માત્ર કુંભારનો વિચાર જ છે. જેથી દંડ-ચક્રની જરૂર નથી એમ ન કહી શકાય ! કારણ કે ઘડો કે અન્ય કોઈ ઘાટ પણ કુંભારકર્તા તે દંડ-ચક્ર નિમિત્ત કારણ વિના કેવી રીતે બનાવી શકશે ? એ રીતે પરિણામના વશે જે વસ્તુ આશ્રવને બદલે સંવરનું કારણ થાય જેથી કારણતામાં ફેરફાર છે પણ આશ્રવ યા સંવરનાં પરિણામ ઉત્પન્ન કરવામાં આલંબનમૂલ તો અમુક વસ્તુની આવશ્યકતા જેઈ સે જ.

ઇલાચિપુત્ર અને ભરત ચક્રવર્તીના દાખલામાં પરિણામ

ઉત્પન્ન થવામાં નિમિત્ત કારણ તો વાંસ અને આરિસાબૂવન જ છે ને ?

કાર્યની સિદ્ધતા ઉપાદાન કારણથી થાય છે પણ તેથી નિમિત્ત કારણની નિરૂપયોગીતા થઈ જતી નથી. નિમિત્ત કારણ હશે તો જ ઉપાદાન કારણ પેદા થશે. આત્માને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાને ઉપશમ-ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિક ભાવ તે ઉપાદાન કારણ છે અને તેવા ઉપાદાન કારણરૂપ ભાવને પેદા કરવામાં જિનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ એ નિમિત્ત કારણ છે.

આ પ્રમાણે ઉપાદાન કારણને માટે બાહ્ય આલંબનની જરૂરીયાત તો ડૉ. ગાંધી પોતે જ સ્વીકારે છે પણ જિનપ્રતિમા પ્રત્યે તેમને દ્વેષ હોઈ આલંબન તરીકે સૂત્રજ્ઞાન છે એમ કહે છે પણ જેમ સૂત્રજ્ઞાન આલંબન છે તેની ના નથી પણ તેના કરતાંયે જિનમૂર્તિ એ મહાન્ આલંબન છે. બુઓ:—મૂર્તિ નહિ માનનાર એવો પણ એક વર્ગ કહે છે કે— (One Picture is brings ten thousands words) “વન પિકચર ઈઝ ઝિંગસ ટેન થાઉન્ડેન્ટસ વર્ડ્સ” અર્થાત્ એક મૂર્તિ દશ હજાર શબ્દોની સમાન જ્ઞાન કરાવે છે. એટલે વાંચન શ્રવણ કરતાં પણ મૂર્તિ એ વિશેષપણે નિમિત્ત રૂપે બને છે. જિન પ્રતિમા જિનવર સરખીજ છે એમાં લેશમાત્ર શંકા છેજ નહિ. ઘણા સૂત્રોમાં ઘણાજ વિસ્તારથી જિન પ્રતિમાનો અધિકાર બહુજ આનંદકારી વિદ્યમાન હોવાથી જિન પ્રતિમા વંદનીક પૂજનીક છે. પ્રભુ પ્રતિમાની આસે રહી ભાવનાપૂર્વક ભક્તિ કરવાથી સાક્ષત્ પરમાત્મા

આપણને યાદ આવે છે. જેથી જીવોમાં કોઈ અપૂર્વ જાગૃતિ આવે છે પચીસસો વર્ષ પહેલાં થયેલ મહાવીર પ્રભુ અત્યારે ભવ્ય જીવોના હૃદયમાં તેમની મૂર્તિનું વિલોકન કરવાથી સાક્ષાત્ થાય છે, અને પાપના પુંજ ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે, આત્મામાં નવીન જાગૃતિ આવે છે, ભવબ્રમણ નષ્ટ થાય છે, આત્માના અનંતજ્ઞાન-દર્શનાદિ ગુણોનો જિન પ્રતિમા દ્વારા ખ્યાલ આવે છે. અને કર્મના સમુદ્ધથી અવરાઈ ગયેલા તે ગુણોને પ્રગટ કરી પોતાનું આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાની આત્માને તમન્ના જાગે છે. આ પ્રમાણે જિનમૂર્તિનાં દર્શન કરી-ભક્તિ કરી-ઘણા ભવ્ય જીવો સમ્યગ્દર્શન પામી અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન લક્ષ્મી મેળવી મુક્તિમાં ખિરાજમાન થયા છે. જન્મ મરણના કલેશથી દૂર થયા છે માટે આ પંચમકાળમાં સાક્ષાત્ જિનેશ્વર ભગવાનના વિરહે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા તે જીવોને કર્મ ખપાવવા માટે પ્રબળ સાધન છે. અભયકુમારે મોક્ષેલી રૂપલદેવ સ્વામિની પ્રતિમા દેખી આર્દ્રકુમાર પ્રતિ ઓધ પામ્યા અને સમ્યક્ત્વ રત્ન પ્રાપ્ત કરી અનુક્રમે સુનિપણું અંગીકાર કરી આત્મ કલ્યાણ કરી ગયા. દશવૈકલિક સૂત્રના કર્તા શ્રી શચ્ચંભવસૂરી શ્રી શાંતિનાથની પ્રતિમા દેખી પ્રતિ ઓધ પામ્યા છે. આ પ્રમાણે જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા ત્રણે કાળમાં ભવ્ય જીવોને મોક્ષ પ્રાપ્તિનું પરમ આલંબન બને છે.

ત્રણે લોકમાં જિનપૂજનનો અખંડ મહિમા

શ્રી જિનેશ્વર દેવનું પૂજન ત્રણે લોકમાં અખંડ

મહિમાવંતુ છે. શ્રી જિનેશ્વર દેવના વિરહકાળમાં કે હયાતિ-કાળમાં શ્રી જિનમૂર્તિ દ્વારા શ્રી જિનેશ્વરદેવોની પૂજા અવિ-રતપણે ચાલુ જ છે. શ્રી જિનપૂજનનો મહિમા મનુષ્યલોકથી માંડી દેવલોક સુધી સર્વત્ર ફેલાયેલો છે. ચારે નિકાયમાં રહેલા ભુવનપતિ-વ્યંતર જ્યોતિષક અને વૈમાનિક સમ્યગ્દ્રષ્ટિ દેવો અધોલોક અને ઉર્ધ્વલોકમાં પોતાના ભુવનો તથા વિમાનોમાં રહેલાં શાશ્વતાં શ્રી જિનખિંઓની અર્ચા-પૂજા-સ્તવન આદિ નિરંતર કરે છે. સમ્યગ્દ્રષ્ટિ આત્માઓ કોઈ પણ સ્થાને અને કોઈ પણ કાળે શ્રી જિનપૂજા સિવાય રહી શકતો નથી. ત્રણે લોકમાં સમ્યગ્દ્રષ્ટિ આત્માઓ વિદ્યમાન છે. નારક અને તિર્યંચ ગતિના આત્માને છોડીને સઘળાં સમ્યગ્દ્રષ્ટિ આત્માઓ પોતપોતાના સ્થાનમાં શ્રી જિનેશ્વર દેવોના ખિંઓનું પૂજન-અર્ચન આદિ કરી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માને છે.

જિનમૂર્તિ દ્વારા થતા આલ્લાહથી સ્વકલ્યાણ
સાધતા ભવ્ય જીવો

શ્રી જિનેશ્વર દેવને ઓળખે તેને એ તારકની પૂજા કર્યા વિના ચેન પડેજ નહિ. જેના નામસ્મરણથી તરકું હોય, જેના વચનના આલંબનથી ભવસાયર પાર ઉતરવું હોય ત્યાં પ્રેમનો ઝરો અખંડ ધારાએ વહેતોજ હોય છે. એ તારકનો આકાર જોઈને ભકતાત્માનું શિર ઝુકે છે. સંસારમાં પણ મનુષ્યને પરમ સ્નેહિનો સતત વિરહ હોય ત્યારે આકાર જોઈને પણ હૈયામાં ઊછાળો આવે છે. રાગનો અતિરેક હોય છે ત્યાં છબીને પણ ભેટવાનું અને હૈયે

લગાવવાનું મન થાય છે, તેમ જ્યાં એમ માન્યું કે આ ત્રણલોકના નાથ છે, અમારો અને સૌનો તારક છે. એજ શરણુભૂત છે. એટલે એની આગળ ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુ સુકવાનું મન થઈ જાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? અત્યારે આપણે અહીં ભરતક્ષેત્રમાં સાક્ષાત્ પ્રભુના અભાવે તેમના નામ સ્મરણથી તથા તેમની ગલહલતી મૂર્તિથી હજારો બદકે લાખો જીવો પોતાનું કલ્યાણ કરી રહ્યા છે. શ્રી જિન પ્રતિમાનાં દર્શન કરી, પરમાત્માના ગુણો યાદ કરી ભવ્ય જીવો પોતાનામાં સારી છાપ પાડે છે.

મૂર્તિપૂજનનું રહસ્ય કદાપી નષ્ટ થવાનુંજ નથી.

મૂર્તિ એ સંસારના સમગ્ર જીવોની સાચી ઉન્નતિનું સાધન છે. સુખ સંપાદન કરવાનો એથી ચઢિયાતો કે તેની બરોબરી કરી શકે તેવો અન્ય માર્ગ હજી સુધી શોધી શકાયો નથી. એ માર્ગને યતાવનારા જ્ઞાની પુરૂષો જેટલું જ્ઞાન-બુદ્ધિ કે દીર્ઘદર્શિતા-વર્તમાન માનવીઓમાં પ્રગટ થઈ શક્યાં નથી. પરંતુ મર્કટને રત્ન પણ કાચનો કટકો જણાય તેમ કાચી બુદ્ધિના મનુષ્યો મૂર્તિપૂજા જેવા સર્વોત્તમ અનુષ્ઠાનને પણ નુકસાન કરનાર જણાવીને વખોડે, કે મનકાવતું બોલે તેના ઉપર સુજ્ઞ મનુષ્યોએ ખીલકુલ વજન સુકવું જોઈએ નહિ. મૂર્તિ પૂજન એ અપૂર્વ કલ્યાણને સાધનાઈ છે, એમ સંયમી પુરૂષો શાસ્ત્ર આધારે ફરમાવે છે. ખીલજ્યોને તે ન જણાય તો તેમાં તેઓની અપકવ મતિનોજ દોષ સમજવો જોઈએ. હજારો વિક્ષાનોને મૂર્તિનું જે રહસ્ય સૂઝ્યું તેવાઓની વિક્ષતા અને સામર્થ્યનો

લાખમો લાગ પણ જેમનામાં નથી તેવાઓને ન સૂઝે તેટલા માત્રથી તેનું રહસ્ય નષ્ટ થઈ જતું નથી.

ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“ જે મૂર્તિ આશ્રવથી થઈ તેજ મૂર્તિ કોઈ દિવસ કોઈને સંવરનું કારણ અપવાદ માર્ગે અકસ્માતકાળ વગેરે પાંચ સમવાય યોગે ખની જાય તેમાં એકાંત ના નથી. જે કે તેમાં પણ પાંચ સમવાયની મુખ્યતા છે, મૂર્તિ તો તે પાંચ માંહેનું એક નિમિત્ત માત્ર છે. નિમિત્તો તો બદલાતાં રહે છે. પણ ઉત્સર્ગ ધોરી માર્ગે નિયંત્રિત સાધન તરીકે મૂર્તિપૂજા મોક્ષનું કારણ નથી. ”

મૂર્તિ આશ્રવથી થઈ શકે તેમ કહેવાયજ નહિ. સંવરના ઉદ્દેશે કરાતું કાર્ય તે સંવરનુંજ કાર્ય છે, વળી તે મૂર્તિને અપવાદ માર્ગે કે અકસ્માત રીતે સંવરનું કારણ નજ કહેવાય. જે વસ્તુના નિમિત્તથી અકલ્પનીય કાર્ય ઓચિંતું ક્યારેક થઈ જાય તે અકસ્માત કારણ કહેવાય પરંતુ મૂર્તિથી તેમ નથી. જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિને તો દેખનાર માત્રને દેવત્વનેજ ખ્યાલ આવે, તે મૂર્તિને દેખતાં અન્ય કોઈ ખ્યાલ પ્રાયઃ ન આવે. પણ કોઈ ભારે કમી આત્માને તે મૂર્તિના નિમિત્તદ્વારા દેવત્વના ખ્યાલને બદલે કોઈ બીજા ખ્યાલ પેદા થાય તે બીજા ખ્યાલને માટે અકસ્માતપણું મૂર્તિનું કહેવાય. સંધ્યા આદિના રંગ-વૃદ્ધ બળદ વીગેરે વૈરાગ્યનાં અકસ્માત નિમિત્તો કહેવાય તે રીતે જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિને સંવરના અકસ્માત કારણ માટે ગણવી તે મૂખતા છે. મી. ગાંધી જેવાને મૂર્તિ પ્રત્યે દ્વેષ હોઈ તેમના જેવા માટે અકસ્માત કારણ કહેવાય તો તે બ્યાજબી છે.

શુભ ભાવ ઉત્પન્ન કરવા પ્રતિમાની દ્રવ્યપૂજા.

શુભ પ્રાપ્ત કરવાના ઉત્સાહથી શુભ ધ્યાનની વૃદ્ધિ થાય છે, શુભ ધ્યાનની વૃદ્ધિથી કર્મરજનો નાશ થાય છે. અને તેમ છતાં મોક્ષ માર્ગની સુગમતા થાય છે. એટલેજ પ્રેમ અને શ્રદ્ધા દ્વારા શુભ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ અર્થે જૈન શાસ્ત્રોમાં પ્રભુ પૂજના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારો દર્શાવી દ્રવ્યપૂજા પંચપ્રકારી, અષ્ટ પ્રકારી, સત્તર પ્રકારી યા તો સર્વ પ્રકારી એમ લેદો દર્શાવ્યા છે. અને એ લેદોમાં જળ-ચંદન-પુષ્પ-ધૂપ-દ્વીપક-અક્ષત-નૈવેદ્ય-કૃણ વગેરે દ્રવ્ય સામગ્રી વડે ગૃહસ્થી પ્રભુની દ્રવ્યપૂજા કરે છે, અને એ દ્રવ્ય વડે પૂજા કરતાં ભગવાનની ત્રણ અવસ્થાનું ચિંતવન કરે છે.

૧. જન્માવસ્થા-નવરાવલું, પ્રક્ષાલન કરવું, અંગ લુંછવું વિગેરે કરતી વખતે જન્માવસ્થા ભાવવાની છે કે-હે પ્રભુ! જેમ જલ પ્રક્ષાલનથી આ બાહ્ય તાપનો નાશ થાય છે તેમ ભાવરૂપી શુચિ જલથી મારા આત્મા સાથે રહેલ કર્મમલ નાશ પામો.
૨. રાજ્યાવસ્થા-કેસર, ચંદન, ફૂલમાળા, ઘરેણાં અંગ રચના વિગેરે કરતી વેળા રાજ્યાવસ્થા ભાવે છે કે અહો પ્રભુ! આપને ધન્ય છે કે આ પ્રમાણે વસ્ત્રા-ભૂષણ-રાજ્યપાટ છોડી સંયમ ગ્રહણ કરી અનેક ભવ્ય જીવોને આપે તાર્યાં. હું પણ મારી અલ્પબુદ્ધિ અને પરિચ્છેને છોડી એવો ક્યારે થઈશ ?

૩. શ્રમણાવસ્થા-ભગવાનનું કેશરહિત મસ્તક-કાર્યોત્સાહ-સન વિગેરે જોઈને શ્રમણાવસ્થા ભાવવાની છે.

આ ત્રણ અવસ્થા પિંડસ્થ અવસ્થાના પેટાભેદો છે. પિંડસ્થ અવસ્થા એટલે છન્નસ્થ અવસ્થા (કેવલજ્ઞાન પહેલાંની) છે. અને ત્યારબાદ પદસ્થ (કેવલી) અવસ્થામાં એમ ભાવના ભાવે કે હે પ્રભો ! આપે કેવલજ્ઞાનથી લોકાલોકના ભાવ જાણીને ભવ્ય જીવોને દ્રવ્ય-ગુણ પયાયનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. ઘણા જીવોને વૈરાગ્ય દેશના આપીને સંસાર સમુદ્રના પારંગામી બનાવ્યા. ધન્ય છે આપના એ પવિત્ર જીવનને. આપના પસાયથી મને તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તેવી હું નમ્રભાવે વિનંતી કરું છું. આ કેવલી અવસ્થામાં પ્રભુ આઠ પ્રતિહાર્ય સહિત હોય છે. અને રત્નજડિત સિંહાસન પર બેસે છે. સોનાનો નિરંતર સ્પર્શ કરવા છતાં તેમનો વીતરાગ ભાવ જતો રહેતો હોત તો ગણધર મહારાજ તથા ઈંદ્રાદિ દેવો શા માટે વીતરાગ કહીને સ્તુતિ કરત ? વીતરાગપણાનો ભાવ એ બાહ્ય પદાર્થ નથી કિન્તુ અભ્યંતર વસ્તુ છે.

આ પ્રમાણે બીજી પદસ્થ અવસ્થા ભાવ્યા પછી ત્રીજી રૂપાતીત (મોક્ષ) અવસ્થા ભાવવાની છે. અને એ અવસ્થા ભાવવા દ્વારા આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ભાવવાનું છે. એ રીતે વિવિધ વસ્તુઓથી કરાતી જિન પ્રતિમાની દ્રવ્યપૂજા સહેતુક છે, કે જેથી આત્મ પરીણતિ-ત્યાગ-વૈરાગ્યવાળીજ બને. એક પણ દ્રવ્યપૂજા વિષય-કષાયને પુષ્ટિરૂપ ન બનતાં પૂજકના આત્મામાંથી વિષય-કષાયને મંદ કરવા રૂપ છે.

અને પ્રતિદીન આ પ્રમાણે દ્રવ્યપૂજા કરનાર આત્મા ક્રમે ક્રમે અનેક કર્મની નિર્જરાવાળો બને છે. એટલે જિનેશ્વર ભગવાનની દ્રવ્યપૂજા વડે થતું પૂજન સાર્થક અને વ્યાજબી છે આ રીતે જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિની દ્રવ્યપૂજા અંગે મળક કરતાં ડા. ગાંધી લખે છે કે:—

“ એને (પ્રતિમાની પૂજને) સેવા ભક્તિ ગણવી કે મશ્કરી ? કારણ કે જેમ બ્રહ્મચારીને સ્ત્રી ધરવી તે ભક્તિ નહિ પણ મશ્કરી ગણાય તેમ અભોગીને ભોગ ધરવા, કંચનના ત્યાગીને ધરેણું પહેરાવવાં, સચેતના ત્યાગી પાસે સચેત વસ્તુ મુકવી, અહિંસાની ધોષણા કરનારની ભક્તિ માટે હિંસા કરવી એ સર્વને ભક્તિ ગણવી કે મશ્કરી ? ”

અહીં સમજવું જોઈએ કે જે સાચા ત્યાગી છે તે બીજાના બનાયા ભોગી કચારેય પણ બની શકતા નથી. જો ત્યાગીઓ ભોગી બની જતા હોત તો તીર્થંકરો સમવસરણુમાં સિંહાસન પર બીરાજે છે, પાછળ તેમના પ્રભામંડલ (તેજોમંડલ) ઉપર અશોક વૃક્ષ, શિર પર ત્રણ છત્ર, રત્નજડિત સુવર્ણમય હાથાવાળાં ચામરનું વીંઝણુ દેવતાઓ કરે છે—આકાશમાં ધર્મચક્ર ચાલે છે—પ્રભુ સુવર્ણ કમળો પર સદા ચાલે છે તો આ ચિન્હો ભોગીઓનાં છે કે ત્યાગીઓનાં ? જો એ ચિન્હો હોતે છતે તીર્થંકરો ભોગી બની જતા હોત તો વીતરાગ ક્યાંથી કહેવાત ? એટલે પ્રતિમા પૂજનમાં પણ ભાવુકાત્મા જિનમૂર્તિનું નિમિત્ત લઈને જન્માવસ્થાને લક્ષમાં રાખી પ્રક્ષાલ કરતાં અને રાજ્યાવસ્થાને લક્ષમાં રાખી મુગટ-કુંડલ-હાર પહેરાવતાં છતાં ભક્તોનું દ્રષ્ટિબિન્દુ તે વીતરાગની ભક્તિ કરવાનું છે જેથી ભક્તના

ચિત્તની પ્રસન્નતા થાય છે અને ક્રમશઃ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

લગવાનની મૂર્તિમાં ગુણુરહિતપણું કહી તેના પૂજનને નિરૂપયોગી કહેતાં ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“ સાકાર લગવાનના માંસના લોચાને એટલે શરીરને કોઈ પૂજનું નથી પણ તે શરીરમાં રહેલ આત્મા તથા તેમના કેવલજ્ઞાન, કેવલ-દર્શન-ક્ષાયિક સમક્તિ અને યથાપ્પાત ચારિત્રને સર્વ પૂજે છે. મૂર્તિમાં એ ગુણો નથી. લગવાનના શરીર ઉપર રાગ ધરવાથી પણ કર્મ બંધન થાય છે તો પછી મૂર્તિમાં રાગ ધરવાથી શું શું થાય છે ?

ડૉ. ગાંધીના ઉપરોક્ત કથન અનુસાર મૂર્તિપૂજાની સાર્થકતા સિદ્ધ થાય છે. શરીરથી આત્મા ભિન્ન હોવા છતાં સાક્ષાત્ તીર્થંકરના શરીરની પૂજા તે તે તીર્થંકરના આત્માની તથા તેમનીજ પૂજા ગણાય છે એવી રીતે મૂર્તિ ભલે નિર્જીવ છે પણ તીર્થંકરના ધ્યેયપૂર્વક થતી તે મૂર્તિની પૂજા તીર્થંકર તથા તેમના ગુણનીજ કહેવાય છે. શરીરની થતી પૂજામાં શરીરનો રાગ ન ગણાય પણ શ્રી તીર્થંકર પરમાત્મા ઉપરનોજ રાગ કહેવાય. તેવી રીતે મૂર્તિની થતી પૂજામાં મૂર્તિ ઉપરનો રાગ ન ગણાય પણ શ્રી તીર્થંકર પરમાત્મા ઉપરનોજ રાગ ગણાય. તીર્થંકરના શરીરનો આદર તે તીર્થંકર પરમાત્માનોજ આદર છે તેમ મૂર્તિનો આદર તે પણ શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માનોજ આદર છે.

બિનેશ્વરદેવની દ્રવ્યપૂજામાં થતી ભક્તિને બકરી ઈદ સાથે સરખાવવાની દુષ્ટ એષ્ટા કરતાં ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“ પૂજા કરનાર અને જળ, ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપક, અક્ષત, નૈવેદ્ય, ફળ વીગેરેના જીવોને જિન ભગવાને સરખા ગણ્યા છે. તો એકની સિદ્ધિ માટે બીજાનો નાશ (હિંસા) કેમ થાય? જેમ મુસલમાનો બોકડાનો વધ કરીને બકરી ઇદમાં કુરબાનીની ભાવના ભાવે છે તેમ મૂર્તિપૂજામાં પાણી, ફળ, ફુલ વીગેરેના ધાણુ કાઢીને કર્મ કાપવાની ભાવના ભાવે છે.”

જિનેશ્વર ભગવાને એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય સુધીના તમામ જીવોને સરખા ગણ્યા છે એ વાત બરાબર છે. પરંતુ એકેન્દ્રિય જીવની હિંસા કરનારને અને પંચેન્દ્રિય જીવની હિંસા કરનારને સરખા હિંસક કહ્યા નથી. જો સરખા હિંસક કહેવાતા હોત તો દેશ વિરતિ અને અવિરતિ સમ્યક્-દ્રષ્ટિ મનુષ્ય વડે ગૃહકાર્યાદિ આરંભના કાર્યમાં હંમેશાં એકેન્દ્રિય જીવોની હિંસા તે જેટલી સંખ્યામાં થાય છે તેટલી સંખ્યામાં કસાઈઓ વડે પંચેન્દ્રિય જીવની હિંસા થતી નથી. કસાઈ કદાચ રોજના પાંચ પચવીસ બોકડાનો વધ કરતો હશે પરંતુ તે દિવસે કોઈ શ્રાવક ગૃહસ્થ પોતાને રહેવાનું મકાન બંધાવતો હોય અગર તો ધર્મ સ્થાનકનું મકાન બંધાવતો હોય તેમાં કેટલું સચિત્ત જળ તેણે વાપર્યું? સચિત્ત પાણીના એક બિંદુમાં અસંખ્ય અપકાયના જીવોનું તથા હાલની વિજ્ઞાનીક શોધથી સિદ્ધ થયેલ એક પાણીના બિંદુમાં ૩૬૪૫૦ ત્રસકાયનું (હાલતા ચાલતા જીવોનું) અસ્તિત્વ હોવાથી ચાલતા મકાનના કામમાં વપરાયેલા પાણીના જીવોની સંખ્યા કેટલી થઈ? કસાઈએ વધ કરેલ બોકડાની સંખ્યા કરતાં આ વપરાયેલ પાણીમાં જીવોની સંખ્યા વધારે કે ઓછી? એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોની હિંસામાં

સરખા હિંસક કહેનાર કહે કે તે દિવસે વધુ હિંસક કસાઈ થયો કે આ ગૃહસ્થ ? કસાઈને દેખીને તો માણસો તેને કૂર કહેશે પણ ગૃહકાર્યમાં થતા એકેન્દ્રિય જીવોની વિરાધનાથી ગૃહસ્થ પ્રત્યે કસાઈ જેટલી ઘૃણા માણસો નહિ દર્શાવે તેનું શું કારણ ? એવા આરંભનાં કામ કરનાર ગૃહસ્થને ત્યાં સાધુ મુનિરાજ વહોરવા જશે પણ ગૃહસ્થ કરતાં ઓછી સંખ્યામાં પંચેન્દ્રિય જીવોનો ઘાત કરનાર કસાઈને ત્યાં મુનીરાજ વહોરવા જશે તો નિહાને પાત્ર બનશે આનું શું કારણ ? આ વિચાર ડૉ. ગાંધીને આંચો હોત તો પ્રભુની દ્રવ્ય પૂજાને બકરી ઈંદની કુરબાનીની ભાવના બેડે સરખાવવાની દુષ્ટા એષ્ટા ન કરત. જિનેશ્વર દેવની મૂર્તિની દ્રવ્ય પૂજામાં હિંસા-હિંસા એમ બૂમો પાડી અને હિંસા વાળી ધર્મક્રિયાની ભગવાનની આજ્ઞા હોઈ શકે જ નહિ એવી ખોટી દલીલો પૂર્વક અજ્ઞાની માણસોને ઉંધુ ચતુ સમજાવવા અનેકવિધ પ્રયત્નોવાળું લખાણ લખ્યું છે અને બાણે દયાનો ઈજરો પોતે જ લીધો હોય એમ પ્રદર્શિત કર્યું છે પણ વાસ્તવીક રીતે હિંસા કેને કહેવાય તે જ તેઓ પોતે સમજતા લાગતા નથી. આગળ સ્થાપના નિક્ષેપાની હકિકતમાં હિંસાની વ્યાખ્યા સમજાવઈ ગઈ છે છતાં અહીં વિશેષપણે વિચારીએ.

પ્રભુની દ્રવ્ય પૂજામાં હિંસા છે જ નહિ

પ્રભુની દ્રવ્ય પૂજામાં કેટલાક હિંસાનો દોષ માને છે. પરંતુ તે માન્યતા પણ ખોટી છે કારણ કે “જેમાં જીવ વધ થાય છે તે સઘળી ક્રિયા હિંસક જ છે, અથવા

જીવનો વધ થવો તેનું જ નામ હિંસા છે એમ જૈનશાસ્ત્રે કહી કહ્યું જ નથી.”

જૈનશાસ્ત્ર મુજબ વિષય કષાયાદિની પ્રવૃત્તિ કરતાં અન્ય જીવોનો પ્રાણ નાશ થાય તેનું નામ હિંસા છે. વિષય કષાયાદિની પ્રવૃત્તિ સિવાય થતા પ્રાણવ્યપરોપણ આદિને પણ જો હિંસા માનવામાં આવે તો દાનાદિ એક પણ ધર્મ પ્રવૃત્તિ થઈ શકશે નહિ. પ્રાયઃ એવું કોઈ પણ ધર્મ કાર્ય નથી કે જેમાં હિંસા લેશ માત્ર પણ નહોય. એટલા ખાતર જો ધર્મ કાર્ય ત્યાજ્ય હોય તો જગતમાં એક પણ કાર્યને ઉપાદેય ગણી શકશે જ નહિ. પ્રતિમા પૂજનમાં વપરાતાં જળ-પુષ્પ-ધૂપ-દીપક વિગેરે દ્રવ્યો સચિત્ત હોવાથી તેના વડે થતી પૂજામાં એકેન્દ્રિય જીવની હિંસાનો દોષ લાગવાનું કહેનારાઓ “ દરવાજા મોકળા અને ખાળે ડુચા ” ની કહેવતને અનુસરી અહિંસાના સત્ય માર્ગથી ચૂકી જાય છે. તેવી માન્યતા ધરાવનારાઓએ સાધુ લોકોની પૂજા પણ ભાવથી જ કરવી જોઈએ. સેંકડો કોસગાડી-ઘોડા-રેલ પ્રમુખ પર ચઢીને વંદન કરવા જવામાં શો ફાયદો છે? મનથી ઘરે બેઠાં જ ભાવના ભાવી લેવી જોઈએ. પણ ત્યાં તો ડૉ. ગાંધી કહે છે કે “ કોઈ તેમ કરી (રેલ્વે આદિ દ્વારા) વંદન કરવા જાય તો પાપ કરે તેટલું પાપ અને ધર્મનું કાર્ય કરે તેટલું સંવર નિર્જરા ” તો તેમના ગુરૂ વંદનથી સંવર-નિર્જરા કરવા પ્રથમ મુસાફરી દ્વારા હિંસા થઈ તેને તેઓએ બકરી ધંદની કુરબાનીની હિંસા જોડે કેમ ન સરખાવી? તેમના ગુરૂઓની આહાર-પાણી-વસ્ત્ર-ખાલેઠ-પાત્ર-પાટ વિગેરેથી

દ્રવ્ય પૂજા કરતાં થતી હિંસામાં તેમને જિનેશ્વરની આજ્ઞાના ઉલ્લંઘનનો દોષ નથી લાગતો અને તે હિંસાને ગોશાળાની હિંસા જોડે નથી સરખાવતા, ત્યાં માત્ર ભાવ વંદન જ નથી કરવામાં આવતું તો પછી તેમાં એકાંત નિર્જરા (કર્મક્ષય) માનનાર શ્રી જિનમૂર્તિની દ્રવ્ય પૂજામાં પણ હિંસાનો દોષ ન માનતાં નિર્જરાજ શું કામ નથી માનતા? માટે સમજો કે આ યુદ્ધિવાદના જમાનામાં તમારી આવી પ્રયત્ની ઊભો નહિ ચાલે!

સાધુ નદી ઉતરે-વિહાર કરે-ગોચરી કરે-પડિલેહણુ કરે ઇત્યાદિ કાર્યો કરે છે તેમાં પણ હિંસા દેખાય છે તો પણ તેમનાં પરિણામ તેમાં હિંસાનાં નથી અને તે કામોમાં ભગવાનની આજ્ઞા છે, જેથી સાધુ શુભ ભાવમાં વર્તતા હોવાથી કર્મ બાંધે નહિ. તેમ શ્રાવકને પણ પ્રભુની દ્રવ્ય પૂજામાં તથા સાધુને આહારાદિ આપવામાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા છે. અને તેમાં શ્રાવકના પરિણામ શ્રી દેવગુરૂની ભક્તિનાં હોવાથી અનારંભી છે. વળી ડૉ. ગાંધી લખે છે કે—

“સાધુ દ્રવ્ય પૂજા નથી કરતા તેનું કારણ એ છે કે દ્રવ્ય પૂજા સાવધ છે. આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે ભગવાને તો સાવધ ક્રિયાનો નિષેધ કરેલ છે. છતાં મૂર્તિ પૂજાનો ઉપદેશ દેવાથી સાધુઓ પણ કરાવવું અને કરતા પ્રત્યે અનુમોદન આપવાની કોટિમાં ફસાયા છે.”

ડૉ. ગાંધીએ સાધુ દ્રવ્ય પૂજા નથી કરતા તે ઉપરથી દ્રવ્ય પૂજાને સાવધ ક્રિયા ઠેરાવી દીધી. પણ જરા વિચારો તો ખરા કે અમુક શુભ કામ શ્રાવકોને કરવાનું હોય તે જ

કામ સાધુ માટે નિષેધેલ હોય તો શ્રાવકોથી કરાતું તે કામ તમે સાવધ જ ઠેરાવી દેશો ? તો જીઓ ! શ્રાવકોને અનુકંપાદાન દેવું કલ્પે ! વળી રસોઈ પકાવી મુનિરાજને વહોરાવી ભક્તિ કરવાનું કલ્પે ! આ બંને કાર્યો સાધુ મુનિરાજને કરવાં કલ્પે નહિ. તો તમારી માન્યતા મુજબ તો આ કામ સાધુ નથી કરતા માટે સાવધ કાર્યો કહેવાય. લગવાને સાવધ ક્રિયાનો નિષેધ કયો છે માટે શ્રાવકોએ અનુકંપાદાન અને રસોઈ પકાવી મુનિરાજને વહોરાવવારૂપ સુપાત્રદાન દેવાં જોઈએ નહિ. આવો સિદ્ધાંત પ્રગટ કરજો. માટે અહિં વિચારવું જોઈએ કે સચિત્તાદિનું આરંભ ત્યાગેલું છે તેથી મુનીઓ દ્રવ્ય પૂજા કરે નહિ. શ્રાવકોએ સર્વથા પ્રકારે આરંભ ત્યાગેલ નથી, માટે તેઓ જ દ્રવ્ય પૂજા કરી શકે. જેમ શ્રાવકો સાધુઓને આહાર પાણી વહોરાવે છે, તેમાં લાભ છે તો સાધુઓ રસોઈ પકાવીને ધીબ મુનીયોને વહોરાવી કેમ લાભ લેતા નથી ? તેવી રીતે દ્રવ્ય પૂજામાં લાભ છે પણ સાધુઓ કરી શકે નહિ. જેમ સામાયિકવાળા અને છૂટા ગૃહસ્થમાં જોટલો ફેર તેટલો જ સાધુઓ અને શ્રાવકોમાં ફેર સમજવો. તે સવલી મતીએ વિચારવાથી તરત સમજાય છે. વળી તે કાર્યો સાધુઓ પોતે જાતે કરે નહિ પણ ઉપદેશ દ્વારા કરાવે અને અનુમોદન કરે. તેવી રીતે દ્રવ્ય પૂજા પણ સાધુઓ કરે નહિ પણ ઉપદેશ દ્વારા કરાવે અને અનુમોદન કરે. ડૉ. ગાંધી પોતે જૈન સિદ્ધાંત માસિક વર્ષ-૮ અંક-૯ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૪ ના પૃષ્ઠ ૩૫૯ મેં લખે છે કે—

“ શ્રાવક જ્યારે સંસારી કામમાં છૂટ લે છે ત્યારે સાધુની ભક્તિ માટે છૂટ લીએ તે તેમના આચારની મર્યાદામાં છે. ”

તો પછી પ્રભુની દ્રવ્ય પૂજામાં છટ લે તેને શ્રાવકના આધારની મર્યાદામાં છે એમ કહેવામાં તમને શું વાંધો છે?

વળી ડૉ. ગાંધી પોતે જૈન સિદ્ધાંત માસિકના ઉપર મુજબના અંકમાં જ પૃષ્ઠ ૩૫૭ મેં લખે છે કે—

“શ્રાવકનો વ્યવહાર વેપારી જેવો છે કેટલો લાભ અને કેટલું ખર્ચ એ તોળીને નફો લીએ પણ સાધુનો આવો આચાર નથી.”

આ પ્રમાણે ડૉ. ગાંધીએ શ્રી જિન મૂર્તિની દ્રવ્ય પૂજાને અંગે પણ સમજી લેવું જોઈએ. અને પ્રભુની દ્રવ્ય પૂજાનો હિસાના બંધાને ત્યાગ કરવો જોઈએ નહિ. કારણ કે શ્રી જિન પૂજામાં પ્રમાદના અધ્યવસાય નથી પણ ભક્તિના શુભ અધ્યવસાય છે અને તેથી તેને જૈન શાસ્ત્ર મુજબ હિસા કદી પણ કહી શકાય નહિ. કેટલાંક કાર્યોમાં પ્રત્યક્ષ હિસા હોવા છતાં પણ તે તે કાર્યોને તેવા પ્રસંગોએ આદરવાની આજ્ઞા સાધુ મુનિરાજને શાસ્ત્રે ફરમાવી છે. જેમકે—

(૧) ઠાણાંગ સૂત્રમાં તથા શ્રી પૃહત્કલ્પ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—કાદવમાં તથા જલમાં ખૂંચેલી સાધ્વીને બહાર કાઢતાં થકાં સાધુ શ્રી જિનાજ્ઞાને અતિક્રમે નહિ. તથા સાધુ સાધ્વીના પગમાં કાંટો કે ખીલો વાગે અથવા આંખમાં રજ પડે અને કોઈ કહાઠનાર ન હોય તો તેઓ પરસ્પર કાઢે.

(૨) શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં સાધુને નદી ઉતરવાની તથા ખાડામાં પડી જાય તો ઝાડની ડાળી કે ઘાસ વીગેરે પકડીને બહાર નીકળવાની આજ્ઞા છે.

- (૩) શ્રી ઉવવાઈ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે શિષ્યની પરીક્ષા કરવા સાફ ગુરૂ તેના પર ખોટા દોષ આરોપે.

સાધુને આ પ્રમાણે અધિક લાભ જાણીને હિંસા લાગે તેવાં પણ કાર્યો કરવાને હુકમ છે તો પછી શ્રાવકને ધર્મ નિમિત્તે આરંભ કરતાં પાપ લાગે એમ કેમ અને ? તેવાં કાર્યોને તો ભગવાન શુભાનુબંધિ કહે છે. જેમકે—

- (૧) સૂર્યાલ દેવના સામાનિક દેવોએ ભગવાનને સમવસરણુ આદિ રચી ભક્તિ કરવા ઈચ્છા બતાવી, ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે—તમારો એ ધર્મ છે. મેં તથા બીજા તીર્થંકરોએ આજ્ઞા આપેલ છે. ઈત્યાદિ.

એક યોજન પ્રમાણુ જમીન સાફ કરવામાં અસંખ્યાતા વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય તથા બીજા જીવ-જંતુ આદિનો સંહાર થઈ જાય છતાં ભગવાને તો તેમાં દેવતાઓની ભક્તિને પ્રધાન ગણી આજ્ઞા આપી છે.

- (૨) રાયપસેણી સૂત્રમાં ચિત્ર પ્રધાન કપટ કરીને ઘોડા દોડાવી પ્રદેશી રાજાને શ્રી કેશી ગણુધર મહારાજની પાસે ઉપદેશ પમાડવા લઈ ગયો. તેમાં અનેક જીવોના ઘાત થયા છતાં શુદ્ધ પરિણામી હોવાથી તેને ધર્મની દલાલી કહી છે પણ પાપની દલાલી કહી નથી.

- (૩) તેવી જ રીતે શ્રી કૃષ્ણ મહારાજે દીક્ષાની દલાલી કરી તેને પણ ધર્મની દલાલી કહી છે પણ પાપની દલાલી કહી નથી.

- (૪) શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રમાં શ્રી સુબુદ્ધિ પ્રધાને શ્રી જિતશત્રુ રાજને સમજાવવા સારૂ ગંદા પાણીને સાફ કરવા હિંસા કરી તે પણ ધર્મને વાસ્તે કહી છે.
- (૫) શ્રી મદ્વિલાનાથ સ્વામિએ છ રાજને પ્રતિબોધવા સારૂ મોહનધર બનાવી પોતાના પરનો મોહ હટાવવા સારૂ પોતાના સ્વરૂપની એક પુતળી ઉભી કરી તેમાં હંમેશાં આહાર પાણી નાખતાં લાખો જીવ ઉત્પન્ન થયા અને નાશ પામ્યા, છતાં તેનું પાપ ભગવાનને લાગ્યું નહિ. તેઓ તો તે જ ભવે મોક્ષ સધાવ્યા તેથી જો પાપ વૃદ્ધિ થતી હોત તો તેઓ તેમ કેમ કરે ? અને કરવા છતાં મોક્ષ કેમ મળે ?

આ પ્રમાણે આજ્ઞા સહિતનાં ક્રમોમાં સ્વરૂપે “હિંસા” હોય છે, તો પણ પરિણામની વિશુદ્ધિથી અનુબંધે “દયા” છે એમ સમજવું જોઈએ. એવું કોઈ કાર્ય નથી કે જેમાં “દ્રવ્યહિંસા” ન હોય પણ શુભ ભાવમાં વર્તતાં થકાં દ્રવ્યહિંસાનું પાપ લાગતું નથી.

એ પ્રમાણે જિનેશ્વર ભગવાનની દ્રવ્યવડે થતી પૂજા શુભ ભાવ ઉત્પન્ન કરવા દ્વારા સંવર અને નિર્જરાતું કારણ છે દ્રવ્યપૂજા કરનાર આત્માને તે પૂજા કરવાના યોગે દાનાદિ વિવિધ ધર્મની આરાધના થાય છે. એટલે હિંસાના દોષને આગળ કરી જિનપૂજાથી વચિત રહેનારા કે પૂજનો નિષેધ કરનારા ખિચારા દુર્ભાગી છે.

જિન પૂજામાં દાનાદિ ધર્મની આરાધના.

પ્રભુ પૂજના સમયમાં પુણ્યશાલી આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય

જીવોને દાન-શીલ-તપ-ભાવની પણ અમુક અંશે જરૂર આરાધના થાય છે. તે આ પ્રમાણે ટુંકમાં સમજવી:—

પ્રભુદેવની આગળ ચોખ્ખાનો સાથિઓ કરીને નૈવેદ્ય મૂકે, આમાં પ્રભુને અક્ષતાદિનું દાન દેવાયું એમ સમજવું. અને આ દાન મહા વિશિષ્ટ ફલને આપે છે. સુવર્ણપાત્ર સમાન મુનીરાજને દાન દેવાથી શ્રી શાલિભદ્રાદિ લભ્ય જીવોને અનેક જાતના લાભ મળ્યા, તે આ તેથી અધિક (અઢિઆતા) રત્નપાત્ર સમાન પ્રભુને દાન દેવાનું ફલ વિશેષ હોય એમાં નવાઈ શી ?

પ્રભુદેવની આગળ નૈવેદ્ય ધરનારા લભ્ય જીવો એવી ઉત્તમ ભાવના ભાવે છે કે-હે પ્રભો ! દુર્જય રસનેન્દ્રિયને વશ પડીને મેં આવી મિષ્ટ તથા સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓને ચાખવાની લાલચમાં પડી ભવ બગાડ્યો, અને આપે તે પદાર્થોને છંડીને નિજગુણુ રમણતાનો અપૂર્વ રસ ચાખ્યો. મને તેજ પદ્ધતિ ઉચિત લાગે છે. આપના પસાયથી તેમ થાય એમ હું નિરંતર ચાહું છું. આથી સમજાવ્યું કે આ પૂજનના કાલમાં દાન અને ભાવ ધર્મની આંશિક આરાધના થાય છે, તેમ શીલ અને તપની પણ આંશિક આરાધના થાય છે. તે શીલ અને તપની પણ આંશિક આરાધના સમજાય તેવી સરલ છે. જીઓ, પૂજનના સમયે પ્રભુની સામેજ નજર રાખવી જોઈએ એમ તિદિસિ નિરિક્ષણ વિરઝો આ પાઠથી કહી શકાય. આથી આનુબાનુ જોવાનો નિષેધ હોવાથી અને પ્રાયે મૌનભાવ હોવાથી અસદાચાર (મૈથુન)ની ભાવના લગાર પણ થતી નથી. કારણકે સારા

નિમિત્તોના સંસર્ગથી કુભાવના થાયજ નહિ. એમ આંશિક શીલની આરાધના પણ થઈ હવે આંશિક તપની આરાધના પણ વિચારીએ-ખાતો જા્ય અને પૂજા કરતો જા્ય એમ તો બનેજ નહિ. માટે પૂજનના સમયમાં તેટલે અંશે તપની આરાધના પણ સમાયેલી છે. આ રીતે દાનાદિ ચારની આરાધના સમજવી. વળી પ્રભુના પૂજન કાલે અમુક અંશે ખાર વ્રતોની આરાધના થાય છે તે આ પ્રમાણે—

પ્રભુદેવની દ્રવ્ય પૂજના અધિકારી બે જણા હોય છે. ૧ અવિરત સમ્યગ્દ્રષ્ટિ. ૨ દેશવિરતિ. આજ ધરાદાથી મહુર્ષિ ભગવંતે શ્રાવકના ૧ ‘દર્શન શ્રાવક અને ૨ વ્રત શ્રાવક’ એમ બે ભેદ કરમાવ્યા છે. ગુણુ સ્થાનકના વિચારે દર્શન શ્રાવકને ચોથું અવિરતિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ ગુણુ સ્થાનક કહ્યું છે અને વ્રતધારી શ્રાવકને પાંચમું દેશવિરતિ ગુણુસ્થાનક હોય એમ સમજવું. દર્શન શ્રાવક જીવ અજીવાદિ નવેતત્ત્વોના સ્વરૂપનો જાણકાર હોય છે અને શ્રી જૈન શાસનને જ પરમ કલ્યાણકારી માને છે. વ્રતધારી શ્રાવક તેવી જ માન્યતા ધરાવવાની સાથે અમુક અંશે પણ વિરતિ ધર્મવાળો (ત્યાગ વૃત્તિ) હોય છે. એટલે પૂજા ને અધિકારી એ બન્ને પ્રકારના શ્રાવકો સમ્યક્ત્વના ધારક હોય છે. એવા શ્રાવકો શરૂઆતમાં જિનમંદિરમાં પેસે ત્યારે પ્રથમ “નિસિહી” એમ બોલવા પૂર્વક ઘર વિગેરેના આરંભ સમારંભાદિનો, તથા ચારે વિકથા (રાજ્યકથા-ભક્તકથા-દેશકથા અને સ્ત્રીકથા)નો અને માર્મિક વચન-અભ્યાખ્યાન વચન-અપ્રિય અને અસત્ય વચન વિગેરે બોલવાનો ત્યાગ કરે છે. અને પ્રભુ મંદિરની થતી આશાતના ત્યાગ કરીને પછી બીજી

નિસિહી બોલી દ્રવ્યપૂજા શરૂ કરે, તેમાં મૌનપણે તમામ કાર્ય કરે અને જરૂર પડે નિદોષ વચન ખપ પૂરતાં બોલી શકાય. આ કાર્ય પુરૂં થયા બાદ ભાવપૂજાની શરૂઆતમાં ત્રીજી નિસિહી કહે છે. આ અવસરે પૂજા કરનાર ભવ્ય શ્રાવકનું જીવન મનોશુદ્ધિ, વચનશુદ્ધિ, કાયશુદ્ધિમાં જોડાય છે. તેમજ પૂજક પાંચે ઇંદ્રિયોને પણ કાળુમાં રહેજે રાખી શકે છે. તેથી શબ્દાદિ વિષયો તરફ મન જતુંજ નથી. તેમજ:—

વપુશ્ચ વસનં ચૈવ, મનો ભૂમિસ્તથવ ચ ।

પૂજો પકરણં ન્યાય્યં, દ્રવ્યં વિધિ ક્રિયા તથા ॥

આ પાઠથી વસ્ત્રશુદ્ધિ આદિ સાત પ્રકારની શુદ્ધિ જાળવવી જોઈએ. શરીરે ખણી શકાય નહિ, થુંકાય નહિ, તેમજ કૈાઈપણ પ્રકારની લગાર પણ (શીલબાધક) કામ (શૃંગાર) ચેષ્ટા વગેરે થઈ શકેજ નહિ. આવી રીતે ત્રણ-શુદ્ધિ વગેરે વર્તન જાળવે તોજ સાચી નિસિહી કહેવાય, તે સિવાય નહિ. એમ ત્રણ નિસિહીની સૂચનાથી સમજાય છે કે અમુક અંશે આશ્રવ ન સેવવા એ નિયમ જાળવાય છે. આ તમામ ખીના સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી વિચારીશું તો સમજશે કે આ પૂજનકાલમાં પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ પાંચે આજુ-પ્રતોની આંશિક આરાધના રહી છે. તેમજ પૂજનના સમયે તિવિસિ નિરોક્ષણ વિરઈ એટલે ત્રણ દિશા જેવાનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે એટલે પ્રભુની સામેજ જેવાનું હોય છે, આજુબાજુ વગેરે તરફ નજર કરાયજ નહિ.

એથી સમજવું જોઈએ કે છઠ્ઠા વ્રતની પણ આરા-

ધના થાય છે. તેમજ પૂજા ટાઈમે લોગ-ઉપલોગના વ્યાપારની ચિંતવના ઝોલવું વગેરેનો સર્વથા નિષેધ કરાય છે. એમ સાતમા વ્રતની પણ આરાધના થાય છે. તથા પૂજનના અવસરેજ સાત પ્રકારની શુદ્ધિ જાળવવા ફરમાવ્યું તેમાં મનશુદ્ધિ જણાવી. આ બધા પ્રકારો વિચારતાં જણાય છે કે પૂજનકાલે આર્તધ્યાનાદિ થાય નહિ. પ્રમાદ સેવાય નહિ, પાપમય ઉપદેશાદિ કરાય નહિ, એમ આઠમા વ્રતની પણ આરાધના થાય છે. ભાવ પૂજની શરૂઆતમાં ત્રીજી નિસિહી ઝોલે એથી પૂજક સમજે છે કે મારે સાવધ યોગનો નિષેધ છે, અને સામાયિકતું સ્વરૂપ પણ તેવુંજ કહ્યું છે એમ પૂજના ટાઈમે નવમા વ્રતની પણ આંશિક આરાધના થાય છે.

પહેલાં કહ્યું કે-પૂજના અવસરે પ્રભુની સામે જોવું. બાકીની ત્રણ દિશામાં ન જોવું, આથી દિશાનો સંક્ષેપ કર્યો અને ત્રણ નિસિહીમાં બીજી અને ત્રીજી નિસિહી કહેતી વખતે પૂર્વના આશ્રવ નિષેધનો સંકેત કરાય છે, જેથી વ્રતને સંક્ષેપ્યા. એમ પૂજનકાલે એ બંને રીતે દશમા વ્રતની આરાધના થાય છે.

પ્રભુદેવની પૂજા કરતી વખતે આહાર અપ્રહ્મ (મૈથુન) વગેરેનો નિષેધ તો હોયજ છે. આથી અગીઆરમા વ્રતની આંશિક આરાધના થાય છે.

જ્યારે અંગપૂજા કરીને ઉત્તમ શ્રાવકો અગ્રપૂજા કરે છે તે વખતે પ્રભુની આગળ નૈવેદ્ય વગેરે મૂકે છે. આ રત્નપાત્રને દાન દીધું કહેવાય. એમ બારમા અતિથિ સંવિભાગ નામના વ્રતની પણ દેશથી આરાધના થાય છે. વળી

જિનેશ્વરદેવની પૂજા કરવામાં સામાયિકાદી છ આવશ્યકની પણ સાધના થાય છે.

પ્રથમ જણાવ્યા મુજબ ભાવપૂજાની શરૂઆતમાં ત્રીણ નિસિદ્ધી ઝોલવાથી સામાયિકના સ્વરૂપમાં આવી જવાય છે એટલે સામાયિક નામે પ્રથમ આવશ્યક થયું.

ચૈત્યવંદનમાં લોગસ્સ સૂત્ર ઝોલવાવડે ચઉવિસદ્ધથો નામે ધીળું આવશ્યક થાય છે.

ત્યારબાદ ચૈત્યવંદન કરતાં “ જાવંત કેવિસાહુ ” સૂત્ર વડે શુદ્ધવંદન નામે ત્રીણું આવશ્યક થયું.

ત્યારબાદ ભાવવાહી સ્તવન વડે પૂજક પોતાના પાપ કૃત્યોનો પશ્ચાત્તાપ કરે છે તે પ્રતિક્રમણ નામે ચોથું આવશ્યક થયું.

પછી જયવીરરાય-અરિહંત ચૈધઆણું-તસ્સઉત્તરી-અન્નથથ કદ્દા બાદ કાઉસ્સગ્ગ કરાય છે તે પાંચમું આવશ્યક થયું.

ત્યારબાદ પ્રભુદેવ સન્મુખ યથાશક્તિ પરચક્રખાણુ કરાય છે તે છઠું આવશ્યક થયું.

આવો મહા લાભદાયક પૂજનકાળ છે એમ સમજીને ઉત્તમ લબ્ધ શ્રાવકોએ ત્રિકાલ જિનપૂજા કરી માનવભવ સફલ કરવો જોઈએ.

મૂર્તિપૂજા અનાદિની છે તેની સાબિતી-

મૂર્તિપૂજા અનાદિની છે તેની પુષ્ટિમાં નીચે મુજબ ધર્મોના દાખલા છે.

બૌદ્ધધર્મ કે જેના ઉત્પાદક ગૌતમ મુનિ આશરે બે

અઠી હજાર વર્ષો ઉપર થઈ ગયા. તેમનાથી ઐદ્રધર્મ આલ્યો. તેમાં આજસુધી મૂર્તિપૂજા ચાલી આવે છે. તે ધર્મની દરેક શાખા મારા સમજવા મુજબ મૂર્તિપૂજા માનવાવાળી છે. ઐદ્ર ધર્મીઓની સંખ્યા દુનિયામાં સહુથી અધિક છે. તેમાં મૂર્તિપૂજા અસલની છે. તેથી તે ધર્મ જ્યારે ઉત્પન્ન થયો ત્યાર પહેલાં હિંદુસ્તાનમાં મૂર્તિપૂજા અવશ્ય હોવી જોઈએ; એનું કારણ એમ છે કે-એ ધર્મ જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં ઉત્પન્ન થયો તે વખતે જો મૂર્તિપૂજા નહિ માનનારની સંખ્યા હોત તો તે વખતના જો મતની ચર્ચાના ગ્રંથો પણ લખાયા હોત; પણ તેવા કોઈ ગ્રંથો તે વખતના હોય તેમ જણાતું નથી. માટે તે મૂર્તિપૂજાની શરૂઆત અસલની હોવી જોઈએ. પુનઃ હિંદુસ્તાનના ખીજા ધર્મો તરફ નજર કરીએ છીએ તો વેદને માનનારાં કેટલાં એક દર્શનો જુના વખતનાં છે. રામ, કૃષ્ણ, મહાદેવ વગેરે મહાત્મા પુરૂષોને પરમેશ્વર યા પરમેશ્વરના અવતાર માનવામાં આવે છે. એ ધર્મને માનનારની સંખ્યા પણ હજારો વર્ષથી આ ભરતખંડમાં ચાલી આવે છે, તેઓ પણ અસલના મૂર્તિપૂજક હોવા જોઈએ. તેનું કારણ પણ એજ છે કે તે વખતે મૂર્તિપૂજા માનનાર અને નહિ માનનાર એવા જો મતો આ ભરતખંડમાં હતાજ નહિ. જો હોત તો જન્ને મતોના પરસ્પર ખંડનમંડનના ગ્રંથો પણ વિદ્યમાન હોત; પરંતુ હજાર જો હજાર વર્ષો પહેલાંના ઈતિહાસ જોતાં તેમાંનું કંઈપણ જણાતું નથી.

આ ભરતખંડ જે ઘણે ભાગે આર્યદેશ કહેવાય છે,

તે આર્ય પુરૂષોની ધર્મભૂમિ છે, અને મોટા ધર્મોનું મૂળ સ્થાન છે. આ દેશના ધર્મોમાં જેવું તાત્વિક જ્ઞાન સમાયેલું છે તેવું બીજા દેશના ધર્મોમાં ભાગ્યેજ હશે. કારણકે પૂર્વ-ભવ-આભવ-ભવિષ્યભવ-સ્વર્ગ-નરક મોક્ષ-પુન્ય-પાપ-જીવ-અજીવ વગેરે સમજાવનાર કર્મ વિગતનું શાસ્ત્ર જેવું આ દેશના ધર્મોમાં છે તેવું બીજા કોઈપણ હિંદુસ્તાન બહારના મુસલમાન-ક્રિશ્ચિયન-ઝોરોસ્ત્રીયન-ચાહુદી વિગેરે ધર્મોમાં નથી, ખુદા જીવને મારે છે અને બનાવે છે, તેના કર્મ મુજબ નરક-સ્વર્ગમાં નાખે છે, પણ આ જીવ પૂર્વભવમાં આવેો હતો અને આવું કર્મ કર્યું તેથી આવેો ભવ પામ્યો તેવું જ્ઞાન નથી. માટે આ દેશના ધર્મોમાં (ઉપર કહી ગયા મુજબ હિંદુ યૌદ્ધ તથા જૈન ધર્મોમાં) મૂર્તિપૂજા અસલનીજ હતી અને આ ભારતભૂમિમાં પ્રથમ મૂર્તિપૂજા નહિ માનનાર કોઈ હતુંજ નહિ.

આ આર્યભૂમિમાં મોટો ધર્મ જૈન નામે છે. તે ધર્મના માણસોની સંખ્યા હાલ જો કે થોડી છે પણ પહેલાં તેા કરોડો માણસોની સંખ્યા હતી. વળી જૈનની સંખ્યા હાલમાં થોડી હોવાથી તે ધર્મ નાનોસુનો છે એમ સમજવું નહિ. કારણકે તે ધર્મના જેટલું સાહિત્ય (ગ્રંથો) બીજા કોઈપણ ધર્મનું ભાગ્યેજ જોવામાં આવશે, એ ધર્મ પણ આ આર્યાવર્તમાં મોટો ધર્મ છે. અને તે અનાદિ કાળનો છે, અને તેમાં મૂર્તિપૂજા પણ અનાદિની માનેલી છે. ખરી રીતે પૂછો તેા મૂર્તિપૂજાના ઉપદેશકો જૈનજ છે, અને તેઓથી મૂર્તિપૂજા સર્વત્ર ફેલાવેો પામી છે, તેથી જો જૈનધર્મ અનાદિનો ઠરે

તો મૂર્તિપૂજા પણ અનાદિની સમજવી. સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીના કથાનક ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે જૈન ધર્મમાં મૂર્તિપૂજા અનાદિની છે.

દયાનંદ સરસ્વતીએ કહ્યું છે કે-બધાથી પહેલી મૂર્તિપૂજાનો પ્રારંભ જૈનીયોથી થયો છે. અને જૈનેતર લોકોની મૂર્તિપૂજા જૈનીયોનું અનુકરણ છે. જો આ વાત સત્ય હોય તો આજની શોધખોળના કામકાજને પરિણામે ભૂગર્ભમાંથી ઈસ્વીસનથી પણ પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાંની મૂર્તિઓ ઉપલબ્ધ થાય છે તે જૈનોનીજ સમજવી. આ રીતે મૂર્તિપૂજા પ્રાચિન છે કે અર્વાચીન છે તે દરેકે સમજી લેવું જોઈએ.

કોઈને કોઈ પ્રકારે પણ મૂર્તિપૂજાને દરેક અનુસરે છે

આ જગતમાં મૂર્તિ નહિ માનનાર કોઈ પ્રાણી નથી. અને જેઓ મુખેથી ફક્ત પોકાર કરે છે કે અમે મૂર્તિ નથી માનતા તેઓ અવશ્ય ઠગાય છે અને બીજા ભોળા પ્રાણીઓને પણ ઠગે છે. હઠાગ્રહી અને અલ્પજ્ઞાનીની સોબતને લીધે શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણ્યા વિના પોતાને પંડિત માની પ્રતિમા-મૂર્તિની પૂજા ભક્તિથી કંઈ પણ ફળ મળતું નથી એવું બોલનારા પૂર્વાપરનો વિચાર કંઈ કરતા નથી અને કોઈ નિષ્પક્ષપાતી શાસ્ત્રજ્ઞ ગુરૂની ચરણસેવા કરી સત્યમાર્ગ મેળવી શકતા નથી તે અફસોસ છે. પણ તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી, કારણ કે આ જગતમાં કુસંગતિ વિચારશીલ મનુષ્યને પણ ભૂલાવામાં નાખે છે. કેટલાક મતવાળા કહે છે કે અમે મૂર્તિને માનતા પૂજતા નથી પણ તેઓનું એ કહેવું વ્યર્થ છે. કારણ કે તે સંબંધમાં તેઓ દરેક રીતભાત કરે છે.

આકાર કર્યા વિના કોઈને ચાલતું નથી. આકાર યા મૂર્તિ વિના વસ્તુ પણ ચથાર્થ સમજી શકાતી નથી. મૂર્તિને માન આપે છે છતાં તેઓ કહે છે કે અમે મૂર્તિ માનતા જ નથી એ એક જાતની ધીકાઈ છે. તેઓ કહાય એમ કહેતા હોય કે અમે અમારા દેવની મૂર્તિ માનતા નથી, તો તે વાત કેટલેક અંશે સત્ય માની શકાય, પણ સર્વથા મૂર્તિ માનતા નથી એમ કહે તો તે તદ્દન ખોટું છે. કેટલાકને તો મૂર્તિ-સ્થાપના એ શબ્દો સાથે જ બાણે વૈરભાવ હોય તેમ તેઓ બકે છે કે “જડને માને તે જડ જ હોય” એ રીતે તેઓ બકવાદ કરે છે ખરા, પણ વર્તાણુકમાં તો એમનો કહ્કો લેશ માત્ર ચાલતો નથી. કારણ કે તેઓ પણ દુનિયાદારીમાં કેટલેક અંશે મૂર્તિ-પ્રતિમા-આકાર-આવલાં વગેરેને માન આપે છે તે વિચારવાથી સમજાશે.

આજના જમાનામાં ફેટોના દેખાવ ઘેર ઘેર જોવામાં આવે છે. રાજ અને પ્રજા સર્વે આનંદથી ફેટા પડાવે છે. તેમજ દુનિયામાં જે સારા નામાંકિત ગૃહસ્થો રાજાઓ વગેરે થઈ ગયા છે તેનાં આવલાં (મૂર્તિયો) ઉભાં કરવામાં આવે છે. આગળના જમાનામાં શૂરવીર પુરૂષોના પાળીયા રસ્તામાં ઠામ ઠામ ઉભા કરવામાં આવતા, તેમ જ દેવોને માટે પણ પોત પોતાના દેવોનાં પગલાં તથા મૂર્તિયો કેતરાવવામાં આવતી, અને તે મૂર્તિયો માટે પથ્થરનાં મોટાં મંદિરો પણ બનાવતાં હતાં તે પ્રમાણે આજે પણ કરવામાં આવે છે. ફેટો યા આવલું હોય તેને માન આપવાથી તે આવલું યા ફેટો જેનો હોય તેને જ માન આપવા બરાબર સમજે છે તથા

તે આવલા યા ફેટાને ઈર્ષ્યાથી કોઈ નુકસાન કરે, ગાળો જોલે તો તે ફેટો યા આવલું જેનું હોય તે નરરત્નને અપમાન આપ્યું સમજે છે. એટલે સાક્ષાત્ મનુષ્યનો જેવો આદર થાય છે તેવો જ આદર તે ફેટા યા આવલાનો થાય છે. દેશના ચિન્હનો ધ્વજ ફરકાવતાં નાગરિકો તથા અધિકારી વર્ગ ધ્વજ વંદન કરે છે. થોડાં વર્ષો ઉપર દયાળુ મહારાણી વિક્ટોરિયાના આવલાને કોઈએ અપમાન કર્યું હતું તે બાબતમાં આખી પ્રજા તે બદમાશ ઉપર નારા જ થઈ હતી. અને આવલાને માન આપનારને રાજ્ય ભક્ત તરીકે ગણતા હતા. વળી કોઈ ઠેકાણે રાજસિંહાસન અથવા રાજ્યની એક તલવાર (રાજ્ય નિશાની) મૂકવામાં આવે છે, ત્યાં આવનાર પ્રજા તેજ વસ્તુને માન આપે છે તો તે ખુદ રાજાને માન આપ્યું સમજાય છે, ને તે આસન પર નહિ બેસતાં આસનની સન્મુખ બેસાય છે. વળી કેટલેક ઠેકાણે તો હંમેશાં ગાદીને નમસ્કાર કરી અંદર પ્રવેશ કરાય છે. એ પ્રમાણે રાજ્યના ચિન્હને માન આપવાથી ખુદ રાજાને માન આપ્યું સમજાય છે તો દેવની મૂર્તિને માન આપવાથી જે દેવની તે મૂર્તિ છે, તે દેવને જ માન આપ્યું એમ સમજવામાં મૂર્તિ દ્વેષીઓને શું અડચણ છે? રાજાનો ફેટો હોય તો આ રાજા છે એમ જોલાય છે, તેમજ પિતાનો ફેટો હોય તો આ પિતા છે, માતાનો ફેટો હોય તો આ માતા છે અને સ્ત્રીનો ફેટો હોય તો આ સ્ત્રી છે એમ જોલાય છે. મૂર્તિને માનનારા જ એ પ્રમાણે જોલે છે એટલું નહિ પરંતુ મૂર્તિને નહિ માનનારા અને મૂર્તિના અતિ દ્વેષીઓ પણ ઉપર પ્રમાણે જ જોલે છે.

મૂર્તિપૂજા નહિ સ્વીકારનારને ભગવાનનું ભજન પણ થઈ શકે નહિ તો હવે ઈશ્વર ભક્તિ કયા માર્ગે કરવી? ભક્તિનો જે જે માર્ગે જોવા જઈએ છીએ તે તે માર્ગમાં દરેક ઠેકાણે અમુક અમુક પ્રકારની મૂર્તિપૂજા તો રહેલી જ છે. જુઓ! તદાકાર અને અતદાકાર એમ બે પ્રકારની મૂર્તિ છે. તેમાં અમુક જડ વા ચેતન પદાર્થનો જેવો આકાર હોય છે તેવા આકારની જે મૂર્તિ કરવી તે તદાકાર મૂર્તિ કહેવાય છે, અને અમુક જડ વા ચેતન પદાર્થનો જેવો આકાર છે તેથી જુદા આકારની કૃત્રિમ યા અકૃત્રિમ વસ્તુમાં તે જડ વા ચેતન પદાર્થ માનવાનો સંકેત કરવો તે અતદાકાર મૂર્તિ કહેવાય. જેમ બાળકો લાકડી ઉપર બેસી તે લાકડીને “આ મારો ઘોડો છે” એમ માને છે તો તે લાકડી ઘોડાના આકાર વાળી નહિ હોવા છતાં બાળકોએ તે લાકડીને ઘોડો માનવાનો સંકેત કર્યો તો લાકડીએ ઘોડાની અતદાકાર મૂર્તિ કહેવાય.

પુનઃ તદાકાર મૂર્તિના પણ ૧ શરીરી તદાકાર ૨ અશરીરી તદાકાર એ બે ભેદ છે. તેમાં જીવતા મનુષ્યાદિના મુખ હસ્ત પગ વગેરેનો જેવો આકાર છે તેવા આકારની ધાતુ પાષાણાદિની મૂર્તિ કે છબી બનાવવી તે શરીરી તદાકાર મૂર્તિ, અને વિદ્યમાન મનુષ્યાદિના શરીરનો અથવા મૂર્તિનો આકાર જે આપણા પોતાના હૃદયમાં રહે છે, જેમકે અમુક માણસ યા પદાર્થ આ રંગનો આટલો ઉંચો આવું મુખ હાથ-પગ-નેત્ર વગેરે જે હૃદયમાં ધ્યાન ગોચર થાય છે તે અશરીરી તદાકાર મૂર્તિ કહેવાય છે, અર્થાત્ પૂર્વ દ્રષ્ટ

જે પદાર્થનું સ્મરણ કરતાં તે પદાર્થનું જે પ્રતિબિંબ હૃદય આગળ ખડું થાય છે તે અશરીરી તદાકાર મૂર્તિ કહેવાય છે. એ આકાર (પ્રતિબિંબ-મૂર્તિ-છબી) મનની સંકલનાનો છે અને તે બહુ થોડીવાર ટકવાવાળો છે. તેમજ અતદાકાર મૂર્તિના પણ ૧ શબ્દાત્મક-૨ વર્ણાત્મક અને ૩ તદ્વ્યતિ-રિક્ત એ ત્રણ લેહ છે. ત્યાં એક વા અનેક અક્ષરના બનેલા અમુક જડ વા ચેતન પદાર્થને ઓળખવા માટે સંકેત કરાયેલો જે શબ્દ બોલવાથી અથવા સાંભળવાથી તે જડ વા ચેતન પદાર્થનો આપણને બોધ થાય તે શબ્દ તે જડ વા ચેતન પદાર્થની શબ્દાત્મક અતદાકાર મૂર્તિ કહેવાય છે.

જેમકે ઈશુ-જરથોસ્તી-અલ્લા-કૃષ્ણ-ગોડ-મહાવીર ઇત્યાદિ શબ્દો બોલવાથી કે સાંભળવાથી તે તે પદાર્થને ઓળખી શકીયે છીયે. મૂર્તિને નહિ માનનારાઓને પણ એ શબ્દાત્મક મૂર્તિ સિવાય ચાલતું જ નથી, કારણ કે મૂર્તિ નહિ માનનારાઓ પણ પોતાના ઈષ્ટ દેવ ગુરૂનાં નામ જપવાથી અવશ્ય લાભ માને છે. હવે જે વિચાર કરીયે તો માલુમ પડશે કે ઈષ્ટ દેવ ગુરૂનું નામ જપવું તે શબ્દરૂપ છે; અને શબ્દ તો જડ અને શુંકવાળા સુખમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો, થોડીવાર ટકવાવાળો, અને દેવગુરૂની ઓળખાણ માટે સંકેત કરાયેલો છે છતાં તે દેવગુરૂનો શબ્દબંધ કરવાથી તો મોટો લાભ થાય અને દેવગુરૂની સદૃશ તદાકારવાળી ધાતુ પાષાણની જડ મૂર્તિ કંઈ લાભ કરનારી ન થાય એમ કહેવું એ કેટલું બધું અઘટિત છે! કારણ કે જેમ દેવગુરૂની મૂર્તિ જડ છે તેમ દેવગુરૂનો શબ્દબંધ પણ જડ છે, તો એકમાં

લાલ અને એકમાં ગેરલાલ કેમ માની શકાય ? હવે અમુક જડ વા ચેતન પદાર્થને ઓળખવા માટે સંકેત કરેલા અમુક આકારમાં લખવો તે (લખવાને માટે સંકેત કરાયેલા આકારોરૂપ) લિપિવર્ણાત્મક અતદ્વાકાર મૂર્તિ કહેવાય.

એમાં અ, ઇ, ઉ, ક, ખ, ગ, ઇત્યાદિ (લખવા માટે) સંકેત કરાયેલા આકારોરૂપ લિપિઓ પણ અનેક પ્રકારની છે. તેમાંથી હરકોઈ લિપિથી અમુક જડ વા ચેતન પદાર્થને ઓળખવા સાડ જે શબ્દ લખાતો હોય તે શબ્દ લખવાથી અથવા વાંચવાથી તે તે જડ વા ચેતન પદાર્થનો યોધ થાય છે. માટે તે લિપિ તે જડ વા ચેતન પદાર્થની વર્ણાત્મક મૂર્તિ જ કહેવાય છે. જેમકે પરમેશ્વર પરમેશ્વર God એ ત્રણ લિપિમાં લખાયેલા આકારો પરમેશ્વરને ઓળખાવે છે અને મુંબઈ મુંબઈ Bombay એ ત્રણ લિપિમાં લખાયેલા આકાર સમુદ્ર કિનારે આવેલા સમૃદ્ધિવાળા મુંબઈ શહેરને ઓળખાવે છે, માટે એ પરમેશ્વર અને મુંબઈને ઓળખાવનારા સાંકેતિક આકારો તે વર્ણાત્મક અતદ્વાકાર મૂર્તિ છે. પુનઃ અસદૃશ આકારવાળા ધાતુ પાષાણાદિકમાં દેવાદિકનો આરોપ કરી દેવાદિરૂપે માનીયે તે (તદ્વ્યતિરિક્ત) મૂર્તિરૂપ ત્રીબ્જ ભેદનું વર્ણન પ્રથમના બીજા મૂળ ભેદ વખતે કહી ગયેલ છે. આ મૂર્તિ વિના પણ જગતનો વ્યવહાર બિલકુલ ચાલી શકતો નથી. આવી રીતે આખા વિશ્વનો વ્યવહાર અને ધર્મ એ-જે-મૂર્તિને આધારે છે છતાં હકવાદ કરી મૂર્તિ માનતા નથી એમ કહેવું તે કેવળ ધીકાઈ છે. વળી એ લિપિના ગુજરાતી લિપિ શાસ્ત્રી લિપિ અંગ લિપિ-મરાઠી

લિપિ-ઈંગ્લીશ લિપી-ફારસી લિપિ-વગેરે અનેક લેદ છે. એ લિપિ વિના એક બીજાને ઓળખાવવું બોલાવવું વગેરે કામ-કાજ કરવું મુશ્કેલ છે. વળી અમુક હકીકતની સંજ્ઞા કરવામાં આવે છે તો તે સંજ્ઞાને સર્વલોક તેજ હકિકત રૂપે સમજે છે, જેમકે “ પંકજ ” એ શબ્દનો શબ્દાર્થ કરીયે તો “ પંક ” એટલે કાદવ તેમાં “ જ ” એટલે જન્મેલ (ઉત્પન્ન થયેલ) તે “ પંકજ ” કહેવાય. હવે જો વિચાર કરીયે તો કાદવમાં બીજી પણ ઘણી ચીજો ઘાસ વગેરે ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે સર્વ ચીજોને પંકજ શબ્દથી ઓળખવી જોઈએ તેને બદલે માત્ર કમળનેજ પંકજ શબ્દથી ઓળખવાનો સંકેત આંધેલ છે તો તે પ્રમાણે સર્વ મનુષ્યો પંકજ શબ્દથી કમળનેજ ઓળખે છે તેનું કારણ “ પંકજ ” એ કમળ પદાર્થની શબ્દાત્મક અતદાકાર મૂર્તિજ છે. તેમજ તેવો શબ્દ લખવા વાંચવાથી જે બોધ થાય છે તેનું કારણ વર્ણાત્મક અતદાકાર મૂર્તિ છે. માટે સમજવાનું એ છે કે ઉપરના બંને લેદો જેમ તે પદાર્થ ઓળખાવવામાં અવશ્ય ઉપયોગી છે, તેમ ધાતુ યાષ્ઠાણ્ઠિકની તદાકાર મૂર્તિ પણ તે પદાર્થ ઓળખવામાં અવશ્ય ઉપયોગી છે.

ગુણસ્મૃતિ માટે મૂર્તિપૂજા દરેકને માન્ય છે

ગુણી પુરૂષોના ગુણની સ્મૃતિ માટે અને તે ગુણો પોતાના આત્મામાં કેળવવા માટે ગુણી પુરૂષોની મૂર્તિની નિષ્કલ્પતા હોઈ શકેજ નહિ. મૂર્તિ પાસેથી કંઈ વસ્તુ માગવી હોય અગર પ્રત્યક્ષ રીતે કોઈ મદદ કરે તેમ તેને મદદનીસ

બનાવવી હોય તો તે પ્રયત્ન વ્યર્થ છે મૂર્તિ નહિ માનવાવાળા કદાચ એ ધ્યેયે મૂર્તિનો નિષેધ કરતા હસે પણ એવા ધ્યેયવાળા ગુણુ સ્મરણને માટે તો મૂર્તિપૂજા સ્વીકારેજ છે. એટલે જે ધ્યેયથી જૈનો મૂર્તિ પૂજા કરે છે એ ધ્યેય સિદ્ધ કરવાને માટે જગતના મૂર્તિ વિરોધક પંથમાંથી કોઈ પણ ઈન્કાર કરી શકે તેમ નથી. એ રીતે ઈન્કાર કરનાર હોય તો જૈન સમાજમાં સ્થાનકવાસી ભાઈઓ તરીકે કહેવાતોજ વર્ગ છે. જો કે આંતરીક રીતે તો તેઓ પણ ફેટા આદિનો ગુણુ સ્મૃતિ માટે તો સ્વીકાર કરેજ છે. પરંતુ માત્ર જિનેશ્વર દેવની મૂર્તિ માટેજ તેમને દ્રેષ છે.

દુનીયામાં મૂર્તિ વિરોધક તરીકે કહેવાતો વર્ગ મુસલમાનો-કળીર-નાનક-રામચરણ-ઈસાઈઓ વીગેરે ગુણુ સ્મરણ માટે અને ગુણુ કેળવવા માટે પરમાત્મા સિવાય તેમના મતના પ્રરૂપકોની મૂર્તિઓ સ્થાપનાઓ વીગેરે રાખે છે. અને એ લોકો માને છે કે જડ એવી મૂર્તિ કે ચિત્ર પાસેથી કંઈ વસ્તુ ન મેળવી શકાય પણ ગુણુની સ્મૃતિ કરવામાં તે ચોક્કસ નિમિત્ત કારણુ થાય છે. તે કેવી રીતે મૂર્તિઓ રાખે છે તે આગળ હકિકત કહેવાસે તો તે પ્રમાણુ વીતરાગ દેવના ગુણુ કેળવવા માટે વીતરાગ દેવની મૂર્તિ કેમ નિરર્થક ગણાય ? ગુણુ કેળવવાનું આના જેવું સહેલામાં સહેલું અન્ય કોઈ સાધન આ કાળમાં નથી. કળીર-નાનક-ઈસુ કે દયાનંદ સરસ્વતી આદિએ મૂર્તિ પૂજાનું જો ખંડન કર્યું હોય તો મૂર્તિને નામે પંચેન્દ્રિય જીવોની ઘોર હિંસા થતી હોવાથી કેટલાક તેવા સ્થાનોમાં શરાબ (દારૂ) આદિ કેફી વસ્તુઓ

ઉઠાવવા વડે તોફાન મચાવતા હોવાથી અને એવા પ્રકારની માનવતાને બ્રહ્મ કરે તેવી આચરણ મૂર્તિ પૂજના નામે કરતા હોવાથી તેઓએ તે પંથની મૂર્તિ પૂજા પ્રત્યે વિરોધ દર્શાવ્યો હતો. પણ મૂર્તિપૂજા વિરોધના તેઓના ધ્યેયનો ખ્યાલ કયા વિના ગુણસ્મૃતિ માટે જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિપૂજનો વિરોધ તો લુંકાશાહે જૈન સમાજમાં પહેલવહેલો ઉઠાવ્યો. ઉપર કહેલા મૂર્તિ વિરોધકો પણ ગુણવાન માણસોના ક્રોધા-મૂર્તિઓ-આવલાંનો સત્કાર કરે છે. માત્ર તેમના દેવની મૂર્તિને નથી પૂજતા તેનું કારણ શું છે? એ ખ્યાલ લુંકાશાહે વિચાર્યો હોત તો તેમને જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિપૂજનો વિરોધ ઉઠાવવો પડત નહિ. હવે જૈન પ્રતિમાનું પૂજન શા માટે છે તે જ્ઞેનારને ચોક્કસ એમ લાગસે કે સ્થાનકવાસી જૈન સિવાય અન્ય જેઓએ મૂર્તિ પૂજનો વિરોધ જે ધ્યેયથી કર્યો છે તેમાંનું કોઈ કારણ જૈન પ્રતિમાના પૂજનમાં નથી. માટે તેવાઓ જૈનપ્રતિમાપૂજનના વિરોધી ગણી શકાય જ નહિ.

જિનપ્રતિમાની ભક્તિદારા આત્મગુણો પ્રાપ્ત કરવાના છે

જૈનશાસનને પામેલા આત્માઓને જિનમૂર્તિ પાસેથી કંઈ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ કરવાની નથી, કિન્તુ ! જિનમૂર્તિને નિમિત્ત રૂપ બનાવી સમ્યગ્દર્શનાદિ ધર્મની પ્રાપ્તિ પોતાના આત્મામાંથી જ પ્રગટ કરવાની છે. જેમ સાક્ષાત્ તીર્થંકર પરમાત્માની તેમના મૂળ આકારની વિદ્યમાન અવસ્થામાં તેમની સેવા ભક્તિથી સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોને આવરણ કરનારાં

આવરણો ખસેડી શકાય છે અને આવરણ ખસેડવાથી જેમ પોતાના આત્મગુણોને પ્રગટાવી શકે છે, તેમ તીર્થંકર પરમાત્માની અવિદ્યમાન અવસ્થામાં તેમની પ્રતિમાની સેવા-ભક્તિદ્વારા પણ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોને આવરનારાં આવરણોને હટાવી આત્મગુણોને અવશ્ય પ્રગટાવી શકે છે.

પ્રસન્ન કરવાની જરૂર ન હોવાથી પ્રતિમા પૂજનની નિષ્ફળતા છે જ નહિ

સાક્ષાત તીર્થંકર પરમાત્માના દેહથીજ તેમાં ચેતનપણું હોવાથી સેવાપૂજના ફલથી સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે પરંતુ પ્રતિમા જડ હોવાથી તેની સેવા પૂજથી તે ગુણોની પ્રાપ્તિ થતી નથી આવું માનનારાઓ કે કહેનારાઓ વીતરાગ જિનેશ્વર કેને કહેવાય તેજ પુરું સમજ્યા નથી. કારણકે જિનેશ્વર પરમાત્માની પ્રસન્નતાના આધારે પૂજનું ફલ લેવાનું નથી. જિનેશ્વરો તો પ્રસન્ન કે અપ્રસન્ન થતાજ નથી, અને પ્રસન્ન કે અપ્રસન્ન થાય તો જિનેશ્વર કહેવાયજ નહિ. પ્રસન્ન કરવાની જરૂરીયાત હોય તો જિન પ્રતિમાનું પૂજન નિષ્ફળ નીવડે, પરંતુ એમ તો છે નહિ. જૈનશાસનમાં પરમાત્માની સાક્ષાત અવસ્થાની પૂજા પણ પૂજકના શુભ પરિણામના આધારે ફળ આપે છે. જ્યાં સુધી પૂજક તેમના પ્રત્યે આરાધક મનોદશાવાળો બનતો નથી ત્યાં સુધી તે કાંઈ પણ ફળને મેળવી શકતો નથી. પૂજકના શુભ પરિણામથીજ પૂજકને તરવાનું છે, એ શુભ પરિણામની જાગૃત્તિ માટે જિનેશ્વરનો સાક્ષાત દેહ જેમ વંદન-પૂજન-નમસ્કારાદિ

દ્વારાએ નિમિત્ત બને છે તેમ જિનેશ્વરની પૂજા ઇત્યાદિ દ્વારા પૂજકના પરિણામની નિર્મળતા ઇત્યાદિને સાધી શકાય છે. શ્રી વીતરાગની સાક્ષાત-ઉપાસના-પૂજા પણ જેમ શ્રી વીતરાગને લેશ માત્ર ઉપકાર કરનારી નથી અને તેમ છતાં જેમ પૂજકને માટે તે ઉપકારક થાય છે, તેમ શ્રી વીતરાગની પ્રતિમાની પૂજા-સેવા-લક્ષિત પણ શ્રી વીતરાગને કંઈ પણ લાભદાયક નહિ હોવા છતાં પૂજકને તો અવશ્ય લાભ કરે છે. કારણકે એ દ્વારા પૂજકને ગુણ બહુમાન, કૃતજ્ઞતા, વિનય ઇત્યાદિ ગુણોનું પાલન અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે. દોષ નિવારણ અને ગુણપ્રાપણ આદિની પ્રેરણા પણ અવશ્ય થાય છે અને એ એકએક કારણો અનંતી કર્મ નિર્જરને સાધી આપનાર છે, માટે જેમ સાક્ષાત તીર્થંકરના દેહની પૂજા-સેવાએ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિનું નિમિત્ત છે તેમ તીર્થંકર પરમાત્માની મૂર્તિની પૂજા-સેવા પણ તે ગુણોની પ્રાપ્તિનું નિમિત્ત છે.

વસ્તુ સ્વરૂપ સમજવા માટે આકારની જરૂર રહેજ.

અનુપસ્થિત પ્રત્યેક વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ કેવળ તેના નામ દ્વારા જાણી શકાતું નથી પરંતુ આકાર દ્વારાજ જાણી શકાય છે. જેમ એક સરખી સંખ્યાની બાદબાકી કરતાં કાંઈ રહેતું નથી (જેમકે પચીસમાંથી પચીસ બાદ કરીએ તો કંઈ બાકી રહે નહિ તે છતાં ૦૦ એ મીંડાં મૂકાય છે) તો પણ કાંઈ રહે નહિ તે જણાવવાને મીંડું મૂકીએ છીએ, એટલે જે કાંઈ નથી તો પણ તેને જણાવવા માટે મીંડાં રૂપી આકૃતિ મૂકાય છે. તો પછી જે નિર્મળ સ્વરૂપવાળા

થયા જેમણે ઘણા માણસોને તાર્યા તેવા પ્રભુની તો પ્રતિમા જરૂર ખરેખર ઉપયોગી છે.

જિનપ્રતિમા પ્રત્યે જેમ પ્રેમ વધારે તેમ સંવર-
નિર્જરા વધારે.

જેમ જેમ જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા પ્રત્યે પ્રેમની વૃદ્ધિ અને શ્રદ્ધાની સુદૃઢતા તેમ તેમ તે પ્રતિમાની પૂજન લક્ષિતથી સંવર અને નિર્જરા વિશેષ પણે થાય છે. કારણકે પ્રેમ અને શ્રદ્ધાના બળે ગુણપ્રાપ્તિ તરફ આગળ વધવા આત્મા ઉત્સાહવંત થાય છે.

હંમેશાં જિનપૂજા કરનારને થતો લાભ.

હંમેશાં જિનપૂજા કરનાર આત્મા જિનેશ્વર પ્રભુ પ્રત્યે પરમ રાગવંત બને છે; અને આત્મગુણો પ્રગટ કરવાની તમન્નાવાળો બને છે. આવી રીતે ઉદ્ભવેલી તમન્નાથી અનેક વિધ અનીતિ ભયાં અપકૃત્યો કરવાના સંસ્કારો આત્મામાંથી ધીમે ધીમે નાબુદ થાય છે, અને આત્મા પાપભીરૂ બને છે, વળી હંમેશાં પૂજા કરનારનું થોડું ઘણું પણ દ્રવ્ય રોજ શુભ ક્ષેત્રોમાં ખરચાય છે. તીર્થયાત્રા કરવાની ભાવના પણ પ્રગટે છે; અને તીર્થયાત્રા કરવાથી ચિત્તની નિર્મળતા, શરીરની નિરોગીતા, દાન-શીલ-તપ-ભાવની વૃદ્ધિ ઇત્યાદિ મહાન લાભો પ્રાપ્ત થાય છે. શરીરની માંદગી આદિના કારણો પ્રસંગે સેવાપૂજા ન થાય તો પણ નિરંતર પૂજા કરનાર આત્માનું ધ્યેય પૂજનમાંજ રહેતું હોવાથી કદાચિત્ત મરણ થાય તો પણ જીવની શુભ ગતિ થાય છે.

મૂર્તિપૂજા પ્રત્યે અરૂચિ ધરાવવાથી થતું નુકસાન.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની મૂર્તિપૂજાને નહિ માન્ય કરનારાઓ જિનેશ્વર દેવની દ્રવ્યપૂજાથી વંચિત રહે છે, જેથી તેમના દ્રવ્યનો સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવામાં અને કરાવવામાં મહાન સાધનભૂત શ્રી જિનમંદિરના કાર્યોમાં થતો વપરાસ બંધ થઈ જાય છે, અને શ્રી જિનમંદિરે જઈને પ્રભુભક્તિ નિમિત્તે પોતાના સમય અને દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરનાર પુણ્યવાન આત્માઓની ટીકા અને નિંદા કરવાનું કાર્ય વહોરી ઘોર પાપ ઉપાર્જન કરે છે; અને તેથી તેવા આત્માઓને યોધિ દુર્લભતાદિ મહાન દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સંસારવૃદ્ધિ કરાવનાર મૂર્તિપૂજનની શંકાના કદા-
પ્રહનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

અનંતકાળથી ભવચક્રમાં ભ્રમણ કરતાં માનવ ભવાદિ ઉત્તમ સામગ્રી મળી છે. તેમાં જિન પ્રતિમામાં શંકા રાખનાર અથવા નહિ માનનાર પાછા અનંતકાળ ભ્રમણ કરે છે. સૂત્રનો એક અક્ષર ઉત્થાપન કરનારને અનંત સંસારી કહ્યો છે, તો પછી ઠેકાણે ઠેકાણે સૂત્રોમાં કહેલા જિન પ્રતિમાને વંદન કરવાના તથા પૂજા કરવાના અધિકારને ઉત્થાપન કરનારાઓને કેટલો સંસાર વધી જાય તે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારવું જોઈએ. પ્રથમથી પકડી રાખેલ તે અમારાથી કેમ મૂકાય તેવા ખોટા કદાચક્રમાં મુંઝાઈ રહેવાથી આત્માને ભવચક્રમાં નરકાદિ દુર્ગતિના અસહ્ય દુઃખો સહન કરવાં પડશે. કદાચક્ર મુકવામાં તો દુઃખ લેશ માત્ર થતું નથી

પરંતુ ઉલ્ટો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, આત્મામાં નવીન જાગૃતિ આવે છે અને લવબ્રમણ નષ્ટ થાય છે.

મૂર્તિવિરોધકો પ્રભુની આજ્ઞાનો વિરોધ કરે છે.

જૈનશાસન પામેલાઓમાં મૂર્તિ નહિ માનનારાઓ ખત્રીસ આગમોની પણ નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય અને ચૂર્ણિ આદિને નહિ માનતાં તેથી વિરુદ્ધ સ્વકપોલ કલ્પિત ટીકા અને ટખાઓ કે રાસાઓ આદિ બનાવી સ્વપરને અનર્થની ભયંકર ગર્તામાં ડુબાવનારા અને છે, વળી પોતાનું દંભીપણું પ્રગટ ન થઈ જાય તે ખાતર ખત્રીસ આગમોમાં દર્શાવેલા મૂર્તિ-પૂજના મંડિત પાઠોને ઉડાવી દઈ જિનેશ્વર ભગવાનની સત્ય આજ્ઞાના વિરોધક બને છે. વળી અનેક કૂતકો દ્વારા પ્રતિમાને જડ સ્વરૂપ કહી તેની નિરૂપયોગીતા સમજાવે છે. આવી રીતે તેવા ઢોકો અનેક વિધ અપકારીઓ બની સમસ્ત સંસારના અધઃપતનનું કારણ બને છે.

“ મૂર્તિ વિરોધકોના વિરોધ પ્રચારથી સમાજને થતું નુકસાન.”

મૂર્તિપૂજના વિરોધી ઉપદેશકો પોતાની કદાચ્છિત દુર્ગતિ હાયક માન્યતા પ્રસારાવી તેવા ઉન્માર્ગગામી પંથકોની વૃદ્ધિ કરવાને માટે માન અપમાનની દરકાર કર્યા વિના અનેક સ્થળોએ અલ્પજ્ઞાની કે અનભિજ્ઞ શ્રાવકોથી વાસિત પ્રદેશોમાં વિચરી ભોળા ઢોકોને પોતાની વાજબળથી ભ્રમણામાં નાખી મૂર્તિપૂજની શ્રદ્ધાને નષ્ટ કરાવવા ઉપરાંત સુવિહિત સાધુ પુરૂષોના નિંદક બનાવે છે. આથી એકજ

ધર્મને માનનાર વ્યક્તિઓમાં ધર્મ નિભિત્તે કુસંપનાં ઝેરી બીજો વવાય છે. શ્રી જૈન સંઘના ઐક્યને મોટો ફટકો પડે છે, જેથી ઐક્યતા પૂર્વક ચાલતી અનેક ધાર્મિક સંસ્થાઓને પણ ધક્કો પહોંચે છે જેથી જૈન ધર્મ પ્રત્યે જૈનેતરોત્તું જે આકર્ષણ હોય છે તે કુદરતી ઘટી જાય છે. ભારત વર્ષમાં વિક્રમની સોળમી સદી પહેલાં જૈન સમાજની સ્થિતિ બહુજ ઉન્નતિભૂત હતી. અનેક વાર વિવિધ પ્રકારનાં આક્રમણો ઇતર સમાજ તરફથી આવ્યાં હસે પણ તેવા સમયમાં પ્રભાવિક આચાર્ય પુંગવોના અગ્રાધ જ્ઞાનશક્તિના બળે જૈનેતર રાજ મહારાજઓ ઉપર પણ જૈન ધર્મની સુદર છાપ પડતી, અનેક રાજઓ જૈન ધર્મ અંગીકૃત કરતા પણ સોળમી સદીથી મૂર્તિવિરોધક પંથ ઉપસ્થિત થયા બાદ જૈન સમાજની આબાદીને ધક્કો પહોંચ્યો, અને જૈન સમાજને જૈન તરીકે કહેવાતા પોતાનાજ ભાઈઓ સાથે (મૂર્તિવિરોધક જૈનો સાથે) કેટલીક વખત ધર્મરક્ષાને માટે વૈમનસ્થમાં ઉતરવું પડ્યું.

હજી પણ અમારા તે ભાઈઓ વિચારે કે મૂર્તિપૂજાની કેટલી આવશ્યકતા છે, તે વિના ચાલસેજ નહિ. મોડા બહેલી પણ તે વસ્તુ સ્વીકારવીજ પડસે. અનેક પ્રકારે દીર્ઘ દષ્ટિથી જ્ઞેતાં મૂર્તિપૂજાની આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે. આજનાં પ્રાચિન જિનમંદિરો-જિનપ્રતિમાઓ જીઓ ! તેના ઉપદેશકો અને તે બનાવરાવનારાઓનાં જીવનચરિત્રો જીઓ ! તે મહા પુરૂષો કેટલા પ્રભાવીક હતા તે જીઓ ! માનવતાના ગુણોને કેળવવા જિનમૂર્તિના ધ્યાનના અભ્યાસની આવશ્યકતાનો

વિચાર કરો તો જરૂર સમજાવે કે આત્માનો વિકાસ સાધવા કે સાચી માનવતા કેળવવા જિનમૂર્તિ સમાન અન્ય કોઈ આલંબન વર્તમાનકાળે નથીજ, આજે તે પંચી તરીકે કહેવાતાઓમાં પણ ઘણાઓને મૂર્તિપૂજા યોગ્ય લાગે છે પણ સમાજના અંધનની દાક્ષીણ્યતા તેમને નડે છે એટલે પ્રગટ રીતે હંમેશાં પ્રતિમાપૂજન નહિ કરતાં કોઈ કોઈ વખતે તીર્થસ્થળોએ જઈ ભક્તિનો લ્હાવ માણે છે, માટે સમજવું જોઈએ કે દાન-શીલ-તપ અને ભાવ એ ચારે પ્રકારના ગુણો કેળવવા એ ગુણોની આત્માને ખાસ જરૂર છે એવા પ્રકારની પ્રતિતી દ્રઢ કરવા જિન પ્રતિમાનું ધ્યાન ખાસ જરૂરી છે.

જિનમંદિરોની પણ ખાસ આવશ્યકતા.

પ્રતિમાઓની ભક્તિ માટે મંદિરો કે દહેરાસરોની પણ ખાસ આવશ્યકતા છે. કોઈ પણ શુભ પ્રવૃત્તિ તેને માટેના અલગ સ્થાન વિના અનુકુળ થઈ શકતી નથી. શિક્ષણ લેવા માટે નિશાળો-કોલેજો આદિનાં સ્વતંત્ર મકાનોની આવશ્યકતા સૌથી પ્રથમ પડે છે, તેમ દેવભક્તિ-ગુરુભક્તિ કે ધર્મક્રિયા આદિ કરવા માટે પણ અલગ સ્થાનોનું નિર્માણ થયા વિના તે ભક્તિ આદિની ક્રિયાઓ નિર્વિધને થઈ શકે નહિ. ખીજાં કાર્યો જેમ જરૂરી છે તેમ દેવ-ભક્તિ ઘણી જરૂરી છે, અથવા તો ખીજાં બધાં કાર્યો કરતાં દેવભક્તિ અધિક જરૂરી છે. એમ માનનાર વર્ગ અનેકાનેક સગવડપૂર્વક દેવભક્તિ થઈ શકે તેવાં મનોહર અને રમણીય ચૈત્યસ્થાનોની (મંદિરોની) જરૂરીયાત સ્વીકાર્યા વિના

રહી શકે જ નહિ. જિનમંદિરો એટલે ઉચ્ચ સંસ્કૃતિનું ધામ છે. આવા ઉચ્ચ સંસ્કૃતિના ધામો પ્રત્યે દ્રેષ ભાવ કરવો, અન્ય સામાજિક ઉન્નતિનાં કામોને ખુલાસે આવાં ધામોની નિરર્થકતાની ઘોષણાઓ કરવી એ ઉચ્ચ સંસ્કૃતિની પ્રાપ્તિને કુઠારા-ઘાત કરવા સમાન છે. આવાં જિનમંદિરોના નિભાવ અર્થે અમુક ફંડ પણ કાયમ સ્થાયી જોઈ એ કે જેને દેવદ્રવ્ય નામે ઓળખાય છે. તે દેવદ્રવ્ય શબ્દનો પણ મનમાન્યો અર્થ કરી તેના પ્રત્યે ઘૃણાદ્રષ્ટિએ નિહાળી કાઢવ ઉઠાડનારાઓ પણ જૈન સંસ્કૃતિના કદા દુશ્મનોજ કહેવાય. વિચારો કે! આજે ભૂતકાળ કરતાં કેળવણીની સંસ્થાઓ-હાઈસ્કુલો-કોલેજો આદિ કેટલું વધી ગયું છે. તે કાયમી ટકાવવા સરકારી ખાતાઓમાંથી કે દાનવીરો તરફથી સ્થાયી ફંડ કેટકેટલું અલગ રાખવામાં આવે છે, દેશના ગમે તેવા સંયોગોમાં પણ આ કેળવણી ખાતાની રકમો તરફ અન્ય કાર્યોમાં ખેંચી જવાની કોઈને પણ વૃત્તિ ઉદ્ભવતી નથી. અન્ય ગમે તેટલા કપરા સંયોગો સહન કરી લઈને પણ આ કેળવણીની સંસ્થાઓના ફંડની વૃદ્ધિ માટે પહેલી મહેનત કરવાનું સૌને પસંદ છે. કારણ કે સમાજ સમજે છે કે આ સંસ્થાઓમાં ખાળકો જસે તો તૈયાર થઈ સમાજનો અનેકાનેક રીતે ઉત્કર્ષ સાધી શકસે. તો સંઘસેવા-સમાજસેવા-રાષ્ટ્ર-સેવાની સંસ્કૃતિના વિચારોનું આંદોલન ઉત્પન્ન કરી ત્યાગ-ભાવના કેળવી, પોતાની મજલ સામગ્રીનો અનેકના હિતમાં યથાશક્તિ વ્યય કરી મૂર્છાભાવ ત્યાગ કરવારૂપ ગુણની પ્રાપ્તિના ધામરૂપી જિનમંદિરોને કે તેના નિભાવના સંબંધિત દ્રવ્યને અન્ય કામોમાં ઢસડી જવાની ઉદ્ઘોષણાઓ કરવી

તે સાચી સંસ્કૃતિ પેદા કરવાના સાધનનો ઘાત કરવા જેવું છે.

જિનમંદિર અને પ્રભુપૂજનમાં વપરાતાં દ્રવ્યો મૂર્ચ્છાભાવનો ત્યાગ કરી વિરાગ ભાવ પેદા કરે છે

શ્રી જિનેશ્વર દેવો તો મંગલમય છે જ, પરંતુ એ તારકોની ભક્તિમાં વપરાતાં દ્રવ્યોમાં પણ ઉત્તમતા આવી જાય છે. એની એ ચીજો બીજો હોત તો રાગાદિ પેદા કરવામાં નિમિત્ત બનત, અને અહિં વપરાઈ એટલે રાગાદિનો નાશ કરવામાં નિમિત્તભૂત બની. સામાન્ય રીતે ભગવાન ઉપર ચઢેલાં પુષ્પો અગીચામાં કે તેવા બીજા કોઈ સ્થળે હોય તો તુરતજ હાથમાં લઈ સુંઘવાનું મન થઈ જશે. કોઈનો સારો કારીગરીવાળો અંગલો જોઈને એવો અંગલો રહેવા મળે તો ઠીક એમ દુનિયાના જીવોને હજી થાય, પણ ગગનચુંબી જિનમંદિર જોઈને એવી ઈચ્છા કદાપી ન થાય. કારણ કે એ વસ્તુ એવા સ્થાને ગોઠવાઈ છે કે રાગને અદલે વિરાગ પેદા કરવામાં નિમિત્ત બને.

અહુકમીને એવા સ્થાને એવી વસ્તુઓને જોઈને વિપરીત વિચાર આવે તો તે તેની મહાન નાલાયકાત છે. બાકી સામાન્ય નિયમ એજ કે યોગ્ય અને ઉત્તમ જગ્યાએ વપરાએલી ઉચિત સામગ્રી તે મોહક હોવા છતાં પણ જોનારને મોહ પેદા કરનાર નીવડતી નથી; પણ મોહના નાશની ભાવનાને પેદા કરનારી નીવડે છે. આણુની કારીગરી જોઈ ઈતર જોનારને પણ એમ થાય કે આ લોકોની દેવભક્તિ

જાખરી. જનાર યુરોપીયનો પણ એમ કહે કે પુણ્યશાળીએ કમાલ કરી છે. એવા પવિત્ર સ્થળ અને એવી કારીગરીના યોગે નીરિક્ષક ઇતર દર્શનીઓને પણ આવા સ્થાન પ્રત્યે ભક્તિની લાગણી સ્ફુરે છે.

આ બધા ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતીએ સમજી શકાશે કે પરમ તારક શ્રી જિનેશ્વરદેવોનાં ગગનચુંબી મંદિરો બનાવવાં; તેમાં મનોહરમાં મનોહર શ્રી જિનખિંબોને લાખો અને કોડોના વ્યયથી પ્રતિષ્ઠિત કરવાં, તે પરમતારકોએ ફરમાવેલા દરેકે દરેક મહોત્સવો આખીયે ભવ્ય દુનિયાને આકર્ષી શકે તેવી રીતે કરવા અને તીર્થયાત્રા માટેના વિશાલ સંઘો કાઢવા, એ બધું જ આત્માને વિષયોથી વિરક્ત બનાવવાનું મહાન સાધન છે. સ્વ અને પરને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનું અને પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યક્ત્વને દ્રઢ બનાવવાનું આલંબન છે અને તેથી જ ઘણા ભાગ્યશાલી જીવોએ શ્રી શત્રુંજય-ગીરનાર વિગેરે મહા પવિત્ર તીર્થોમાં પોતાની લક્ષ્મી પુષ્કળ ખરચી પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને પ્રાપ્ત કર્યું છે.

વસ્તુપાલ તેજપાલે કરેલ પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય

મહામંત્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલે ત્રણ લાખ દ્રવ્ય ખરચીને શત્રુંજયે તોરણ બંધાવ્યું, ત્રણહજાર બસોને બે જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા, તેરસે જિનમંદિર શિખરબંધ કરાવ્યાં, એક લાખ ને પાંચ હજાર નવિન જિનખિંબ લરાવ્યાં, અઠાર કોડ ને છન્નુ લાખ દ્રવ્ય શ્રી શત્રુંજય તીર્થે ખરચ્યું. બાર કોડ ને ત્રેપન લાખ દ્રવ્ય શ્રી આબુ તીર્થમાં ખરચ્યું. પાંચસે સિંહાસન હાથી દાંતનાં કરાવ્યાં, પાંચસે સમવસરણ કરાવ્યાં,

धत्यादि घणी लक्ष्मी ते भाज्यशाणीओओे षरची महान पुन्य उपाजनं कथुं, अने जिनेश्वर देवना शासननी प्राप्तिने कृतार्थं करी आत्मश्रेय साधी जगतमांथी काणधर्म चाभी गया छतां नाम स्मरञ्जुपे हुञ्जु नञ्जे अवता ज होयनी ओम धर्मिष्ठ अवाने याद आञ्जा करे छे. आञ्जे अनेक श्री जिनमंदिरे अने भूर्तिओे स्थणे स्थणे श्री जिनपूजानी प्राचिनता अने शास्त्रीयताने अवतो नगतो प्रयास आपे छे.

मेसस प्रतापचंद एण्ड ब्रधर्स

सराफ-गुजरी—कोल्हापुर

हमारे यहां पर हर तरहका चांदीका माल पायजेब (तोरडी) कंदोरा व पूजाकी डबीयां वगैरे फेन्सी माल, व-सोनेके दाने छोटे बडे हरसाइझ में योग्य भावसें मीलते है व ओर्डर माफीक माल गेरन्टी के साथ भेजा जाता है. भावके लीओे पत्र-व्यवहार करे.

પ્રકરણ ૨ જી.

મૂર્તિ વિરોધકોનો સંક્ષેપ ઇતિહાસ

સત્ય વસ્તુના ધ્વંશ માટે તેના વિરોધકો કે પોતાની વિપરીત માન્યતાને અંગે સાર્થક વસ્તુને નિરર્થક માનનારાઓનો પ્રયત્ન આ દુનિયા પર અનેકવાર થાય છે તેથી કરીને સત્ય વસ્તુની સત્યતા કદાપિ નષ્ટ થતી જ નથી. અને એ રીતે મૂર્તિપૂજને વ્યર્થ માની તેનું ઉન્મુલન કરનારાઓ ઘણાય થઈ ગયા છે પરંતુ ભાવિક આત્માઓએ તેનો અનેકવિધ સામનો કરી મૂર્તિપૂજ ઉપરના વિશ્વાસ અને ભક્તિભાવની જગતમાં વૃદ્ધિ કરી છે. અને જ્યારે જ્યારે અધિકાધિક કટોકટીનો સમય આવ્યો ત્યારે તો ઉલટું પૂર્વ મંદિરો કરતાં નવિન મંદિરો અધિક સંખ્યામાં થયાં છે. મૂર્તિપૂજનો પ્રથમ વિરોધ વિક્રમની ૭ મી શતાબ્દિમાં અરબસ્તાનમાં મહમદ પેગમ્બરે કર્યો હતો. તે પહેલાં તો પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોમાં પણ મૂર્તિપૂજનો ઓટો પ્રચાર હતો. ઓસ્ટ્રિયામાં ભગવાન મહાવીરની મૂર્તિ—અમેરિકામાં તામ્રમય સિદ્ધચક્રનો ગટ્ટો, મેંગોલીયા પ્રાંતમાં અનેક ભૂત મૂર્તિઓના અવશેષો અને મહ્કામદિનામાં જૈન મંદિર જે હાલ ત્યાંથી ફેરવવામાં આવ્યું છે—એ વિગેરે મૂર્તિપૂજના પૂરાવા

છે. આજે પણ મૂર્તિપૂજના પ્રચાર વિનાનો કોઈ પણ પ્રદેશ જગતભરમાં શોધ્યોય જડતો નથી.

પેગમ્બર મહુમ્મદનો વિરોધ કોઈ પ્રમાણે દ્વારાએ નહિ પણ તલવારના બળે હતો, અને એ પ્રમાણે જ ધર્માં-ધતાના કારણે આ ભારત વર્ષ ઉપર મુસલમાનોએ પણ હિંદુઓનાં આદર્શ મંદિર-મૂર્તિઓ અને શિલ્પકળાઓને તોડી ફેંટી નાખી અનેક વિધ લૂંટફાટ ચલાવી બુલ્હો ગુજાર્યા છે. તેમ છતાં પણ ૧૫મી સદી સુધી પોતાના આર્ય સંસ્કારોનું ગૌરવ માનનાર ભારત વર્ષની આર્ય પ્રજા ઉપર અનાર્ય સંસ્કૃતિનો થોડો પણ પ્રભાવ પડ્યો ન હતો. મરણાંત કષ્ટની પણ દરકાર કર્યા વિના કે દુન્યવી અનેકવિધ સાહ્ય-બીઓથી લેશ માત્ર પણ નહિ લલચાતાં સતી સ્ત્રીઓ જેમ પોતાના સતીત્વથી અચૂક રહે છે તેમ અનેક પ્રકારે આક્રમણે આવ્યા છતાં ધર્મવીરો ઉપર અનાર્ય સંસ્કૃતિની જરા પણ અસર થઈ નહતી.

અનાર્ય સંસ્કૃતિની દોષિત અસર અને તેનું અંધ અનુકરણ કરવાનું ભયંકર કલંક ભારત વર્ષને માટે વિક્રમની ૧૬મી સદીમાં ઉપસ્થિત થયું છે. અને આર્ય મંદિર અને મૂર્તિઓ તરફ કૂર દ્રષ્ટિથી જોવાનું અને કંઈ પણ સમજ્યા અને વિચાર્યા વિના અનાર્ય સંસ્કૃતિનું અંધ અનુકરણ કરવાનું તે સમયથી જ શરૂ થયું છે. 'ઈશ્વરની ઉપાસના માટે જડ પદ્ધતીની કંઈ પણ જરૂરિયાત નથી' એમ બહાર કરીને શ્વેતાંબર જૈનોમાં લોંકાશા, દિગમ્બર જૈનોમાં તારણ સ્વામિ, શિખોમાં ગુરૂ નાનક, બુલ્હાઓમાં કબીર, વૈષ્ણવોમાં રામ-

ચરણ, અને અંગ્રેજોમાં માર્ટિન લ્યૂથર વિગેરે વ્યક્તિઓએ સંસ્કૃતિના આધારરૂપ મંદિર અને મૂર્તિઓની વિરૂદ્ધ ઘોષણાઓ શરૂ કરી મૂર્તિઓ દ્વારાએ પોતાના ઈષ્ટદેવોની ઉપાસના કરનારાઓને તેઓએ આત્મકલ્યાણના માર્ગથી છોડાવી દીધા હતા.

મિથ્યાત્વના ઉદ્દયથી ક્યારેક અસત્ય શ્રદ્ધા પણ ઠસી જાય છે અને પછી તેની આગળ શાસ્ત્રો-યુક્તિઓ અને ઇતિહાસો દ્વારા ગમે તેટલું સમજાવવામાં આવે તો પણ હૃદયમાં સ્થિર થઈ ગયેલી માન્યતા ઉખડતી નથી અને એજ પ્રમાણે જેમ અનેક નવા પંથો અને મતો નીકળે છે તેમ જૈનોમાં પણ લોકાશાએ મૂર્તિ વિરોધનો પોતાનો મત સંવત ૧૫૦૮ માં ઉભો કર્યો હતો. ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“લેખકે જણવું જોઈએ કે આ બધાઓએ (મૂર્તિ વિરોધ ઘોષણા કરનાર ઉપરોક્ત લોકાશા વીગેરેએ) પોતપોતાના ધર્મ મતોમાંથી સડો દૂર કરવાના પ્રખર પ્રયત્નો કર્યા હતા અને તેઓ સડો દૂર કરનાર અને વિશુદ્ધિ કરનાર Reformers ગણાય છે.”

અહિંયાં ડૉ. ગાંધીએ ઇતિહાસથી પૂરવાર કરી દેવું જોઈએ કે લોકાશાહે શું સડો દૂર કરવા નવો મત ચલાવ્યો ! પણ લોકાશાહે નવો મત કેમ ચલાવ્યો તેની સત્ય હકિકત અમે અહીં રજૂ કરીએ છીએ.

ઇતિહાસો દ્વારા સ્પષ્ટ સમજાય છે કે લોકાશાહના સમયમાં જૈન સમાજની કોઈ એવી પરિસ્થિતિ ન હતી કે જેથી તે સમયે જૈન સમાજમાં કોઈપણ પ્રકારની પરિવ-

તંનની આવશ્યકતા હોય. જો કોઈપણ પરિવર્તનની આવશ્યકતા હોત તો તે સમયે ધૂરંધર પ્રભાવશાલી જૈનાચાર્યોનું અસ્તિત્વ હતું. લોકાશાહના સમયના શિલાલેખો અને ગ્રંથનિર્માણ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે કે તે સમયના આચાર્યો પૈકી નીચેના આચાર્યો વધુ ખ્યાતિવંત અને પ્રતિષ્ઠિત હતા.

(૧) તપાગચ્છાચાર્ય રત્નશેખરસૂરિ (૨) ઉપકેશ ગચ્છાચાર્યદેવ ગુપ્તસૂરિ (૩) આંચલ ગચ્છાચાર્ય જયસિંહસૂરિ (૪) આગમ ગચ્છાચાર્ય હેમરત્નસૂરિ (૫) કોરંટ ગચ્છાચાર્ય સાર્વદેવસૂરિ (૬) ખરતર ગચ્છાચાર્ય જિનચંદ્રસૂરિ (૭) ચૈત્ર ગચ્છાચાર્ય મલચંદ્રસૂરિ (૮) થારાપદ્ર ગચ્છાચાર્ય શાન્તિસૂરિ (૯) ધર્મઘોષ ગચ્છાચાર્ય સાધુ રત્નસૂરિ (૧૦) નાગેંદ્ર ગચ્છાચાર્ય ગુણુદેવસૂરિ (૧૧) નાણુકચ ગચ્છાચાર્ય ધનેશ્વરસૂરિ (૧૨) પીપલ ગચ્છાચાર્ય અમરચંદ્રસૂરિ (૧૩) પૂર્ણિમચ ગચ્છાચાર્ય સાધુસિંહસૂરિ (૧૪) બ્રાહ્મણુ ગચ્છાચાર્ય પન્નગસૂરિ (૧૫) ભાવહડાચાર્ય ભાવદેવસૂરિ (૧૬) મલધારી ગચ્છાચાર્ય ગુણુનિર્મલસૂરિ (૧૭) રૂપાલી આચાર્ય સોમસુંદરસૂરિ (૧૮) વૃદ્ધ ગચ્છાચાર્ય સાગરચંદ્રસૂરિ (૧૯) સંડેરા ગચ્છાચાર્ય શાન્તિસૂરિ (૨૦) દ્વિવન્દની ગચ્છાચાર્ય કક્કસૂરિ (૨૧) હુર્ષપુરીચ ગચ્છાચાર્ય ગુણુસુન્દરસૂરિ (૨૨) નિવૃત્તિ ગચ્છાચાર્ય માણુકચંદ્રસૂરિ (૨૩) પાલીનવાલ ગચ્છાચાર્ય યશોદેવસૂરિ (૨૪) વિદ્યાધર ગચ્છાચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિ (૨૫) વિધિપક્ષ આચાર્ય જયકેસરસૂરિ (૨૬) હુંબડ ગચ્છાચાર્ય સિંહદેવસૂરિ (૨૭) સિદ્ધાંત ગચ્છાચાર્ય સોમચંદ્રસૂરિ (૨૮) રત્નપુરાગચ્છાચાર્ય ધર્મચંદ્રસૂરિ (૨૯)

રાજગચ્છાચાર્ય મલિયાચંદ્રસૂરિ (૩૦) હરણ ગચ્છાચાર્ય મહેશ્વરસૂરિ.

ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“લોકાશાહને યતિયો સાથે કાંઈ જાતનું વૈમનસ્ય ઉભું થયું ન હતું, લોકાશાહના સુંદર અક્ષરથી આકર્ષાઈને યતિશ્રીએ લોકાશાહને સૂત્રોની નકલ કરવા આપેલી. યતિઓના શિથિલાચારની શ્રાવકોને ખબર ન પડે તેથી યતિઓએ શ્રાવકોને સૂત્રો વાંચવાની ખંધી કરેલી. એટલે શ્રમણોપાસક લોકાશાહ પાસે પહેલવહેલા જ સૂત્ર આવ્યા.”

શું બધા આચાર્યો શિથિલાચારી બની ગયા હતા કે તે માટે ખબર ન પડવા દેવા શ્રાવકોને સૂત્રો વાંચવાની મનાઈ કરેલી હતી? આમ કહેનારને પ્રમાણ સહિત સાબિત કરી દેવું જોઈએ. હવે કદાચ ઘડીભર માની લ્યો કે સર્વ સાધુઓમાં શિથિલતા આવી ગઈ હતી તો લોકાશાહે તે શિથિલાચારનો વિરોધ કરવો જોઈતો હતો, પરંતુ મૂર્તિપૂજનો વિરોધ શા માટે કર્યો?

ડૉ. ગાંધી લખે છે કે:—

“લોકાશાહે યતિશ્રીને નકલ કરી આપવા ઉપરાંત પોતાના માટે પણ એકેક નકલ કરી લીધી. એ સૂત્રો ઉપરથી તેમને સમગ્રયુગ કે મૂર્તિપૂજ સૂત્રાનુસાર નથી. અને તેથી તે વાત તેમણે જાહેર કરી.”

પ્રથમ યતિઓના શિથિલાચારની હકિકત જણાવી પણ તેમાં કંઈ ઈતિહાસિક પૂરાવો નહિ હોવાથી હવે મૂર્તિપૂજની વાત બેસાડી. ઠીક! પણ એ વાત બેસાડવા પહેલાં વિચારવું જોઈએ કે મૂર્તિપૂજ સૂત્રાનુસાર ન હોત તો તેને હઠાવી દેવા માટે તે ટાઈમે અનેક ગચ્છોના આચાર્યો અને હજારો સાધુ વિહાર કરતા હતા તેઓ લોકાશા કરતાં

અનેકગણા વિદ્વાન હતા તેઓએ તે વાત કેમ બહાર ન કરી? લોંકાશાહમાં તો જૈન સિદ્ધાંત-સ્યાદ્રાઢ-ઉત્સર્ગપવાઢ આદિનું જ્ઞાન પણ નહતું કે જેથી મૂર્તિપૂજા સૂત્રાનુસાર છે કે નહિ તેની તેમને માલુમ પડે. તે તો માત્ર લહિયાનું (લખવાનું) કામ કરતા હતા.

લહિયા કામ તે એક કળા છે બાકી વિદ્વતા નથી. આજે પણ ઘણાઓ લહિયાનું કામ કરે છે. અરે! હાલે તો દીવાલો ઉપર પણ શાસ્ત્રો કોતરાવ્યાં છે તો તેથી તે કોતરનારાઓ કોતરવાની કળા બાજુે પણ કોતરાયેલ સૂત્રનો અર્થ તેઓ બાજી શકતા નથી. એટલે સાધુઓના શિથિલાચાર માટે કે મૂર્તિપૂજા સૂત્રાનુસાર ન હોવાને કારણે લોંકાશાહે નવો મત ચલાવ્યાની હકિકત સત્યથી તદ્દન વેગળી છે.

લોંકાશાહના વખતમાં મુખ્યતઃ ઉચ્ચ વિહારી ક્રિયાપાત્ર મુનિરાજો વિચરતા હતા. બાકી સામાન્યપણે કોઈકે શિથિલાચારી પણ હોય તો સંભવીત છે; કારણ કે જે હજાર વરસોમાં કેઈ કેઈ પ્રકારની ઉચ્ચપાથલ થઈ હતી. વળી મોટી સંખ્યાવાળા સમાજમાં કદાચ કોઈ શિથિલાચારી રહી પણ જાય તો તેમાં કંઈ મોટી વાત ન કહેવાય ! તેમ છતાં પણ એવા બ્રહ્માચારી ન હતા કે દુનિયા તેમનો બહિષ્કાર કરે. અર્થાત્ લોંકાશાહના સમયમાં એટલે વિક્રમની સોળમી શતાબ્દીમાં એવું કંઈ પણ કારણ ન હતું.

સોળમી શતાબ્દી પહેલાંના કાળમાં સમગ્ર ભારત ઉપર તેમાં પણ વિશેષતઃ જૈનશાસન ઉપર કેટલાકો તરફથી સંકટનાં વાહળકેઈ વખત આવી ગયાં હતાં. જેમકે કંઈ વર્ષો સુધી ભીષણ

દુષ્કાલ પડયા, જૈન સાધુઓને પોતાના કઠિન નિયમ પાલનમાં અનેક પ્રકારનાં સંકટોનું સહન કરવાપણું, પુષ્પમિત્ર-મિહિરગુલ સુન્દર પાંડેવ જેવા અધમ નરેશોનું જૈન ધર્મ ઉપર દારૂણ આક્રમણ થવું, શંકરાચાર્ય જેવા અન્ય મતાવલમ્બિયોના તથા યવનોના હુમલા-કાળના કલુષિત પ્રભાવથી કોઈ કોઈ સાધુઓમાં આચાર શૈથિલ્યતા-ચૈત્યવાસ આદિની વિકટ સમસ્યાઓ વીગેરે સંયોગોમાં જૈન ધર્મનું સંરક્ષણ કરવામાં એક સાધારણ પ્રશ્ન નહિ હતો, તો પણ તે સમયે જૈનાચાર્યોએ અનેક લક્ષ્ય-ખિન્દુઓ દ્રષ્ટિમાં રાખી જૈનશાસનના રક્ષણમાં અનેક રીતે આત્મલોગ દીધો હતો. પરંતુ નવો મત ઉપસ્થિત કરી જૈનશાસનને છિન્નભિન્ન કરી નાખવાનું ભયંકર પાપ કોઈએ વહોર્યું ન હતું. એવા ભીષણ ટાઈમમાં પણ જૈનાચાર્યોએ જેટલા રાજ્યોને જૈન બનાવ્યા, જેટલા અજૈનોને જૈન બનાવ્યા, જેટલા તાત્વિક વિષયોના ગ્રંથ બનાયા, જેટલા શાસ્ત્રો કરી વિજયપતાકાઓ ફરકાવી તેટલી કાર્ય પ્રવૃત્તિ પાછળના ઈતિહાસમાં મળતી નથી. તે સમયમાં જે કોઈ ચૈત્યવાસી થઈ ગયા તો કોઈ શિથિલાચારી હશે તેઓના હૃદયમાં પણ જૈન ધર્મ માટે અતિ ગૌરવ હતું. ગરુદો અનેક હતા પરંતુ જેમ એક વૃક્ષને અનેક શાખાઓ હોઈ તે શાખાઓ વડે વૃક્ષ સુશોભિત બની રહે તેમ ગરુદોરૂપી શાખાઓ વડે જૈનશાસન રૂપી વૃક્ષ ક્ષાલ્યું કુલ્યું રહેતું, અનેક ગરુદો હોવા છતાં પણ જિનેશ્વર દેવોએ કથિત વચનોને અનુસરવામાં મતભેદ ન હતો. તો આ બધા ધુરંધર મહાન્ પુરૂષો આગળ લોંકાશાહ શું હિસાબમાં? કેમકે શ્રીમાન્ લોંકાશાહે નથી કોઈ જબરજસ્ત

રાજાને પ્રતિબોધ પમાડી જૈન ધર્મના ઉપાસક બનાયા, નથી કોઈ અજૈનીને જૈન બનાયા, નથી કોઈ જૈન ધર્મના સ્તાંભ સ્વરૂપ જૈન મંદિર-મૂર્તિયોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, નથી કોઈ રાજસલામાં જઈ વ્યાખ્યાન દીધું, કે જેથી નવા મતના ઉત્પાદક તરીકે તેમની યોગ્યતા હતી ?

વળી કદાચ પોતાના મંતવ્યને મજબુત રાખવા એમ પણ કોઈ કહે કે-જૈનોમાં હિંસા બહુજ વૃદ્ધિને પામી હતી એટલે વૃદ્ધિ પામતી હિંસાને રોકવા માટે લોંકાશાહે દયા ધર્મનો પ્રચાર કર્યો.

તો આ રીતે લોંકાશાને દયા ધર્મના પ્રચારક તરીકે કહેનારને વિચારવું જોઈએ કે દયા ધર્મનો પ્રચાર તો ભગવાન મહાવીરે કર્યો હતો અને તેમના પછી જૈનાચાર્યોએ તે દયા ધર્મનું પોષણ કર્યું હતું. પણ લોંકાશાહે કયી ભતનો નવો ધર્મ ફેલાવ્યો ? અને કઈ જગ્યાએ દયા પળાવી ? કે તેમના પછી તુરતજ થઈ ગયેલા જૈનાચાર્ય શ્રી વિજય-હીરસૂરિશ્વરજીએ મુસલમાન આદશાહ અકબરને દયાધર્મમાં રક્ત બનાવ્યો હતો તેવી રીતે લોંકાશાહે કોઈને હિંસાના કૃત્યોથી મુક્ત કર્યો ?

વળી આગળ વધીને કોઈ કદાચ એમ કહે કે લોંકાશાહના સમયમાં મંદિરોના નામ પર ઘોર હિંસા થતી હતી તેને અંધ કરવાને લોંકાશાહે દયા ધર્મનો પ્રચાર કર્યો.

તેના પ્રત્યુત્તરમાં કહેવાનું કે લોંકાશાહે મંદિરોનો વિરોધ કરવાથી મંદિરો કંઈ ઓછાં થયાં નહિ પરંતુ તેથી

તો તેણે સુતા સમાજને બગૃત કર્યો અને ઉલટી મંદિરો-મૂર્તિઓની ખૂબ વૃદ્ધિ થઈ. જેથી માલુમ પડે છે કે લોંકા-શાહે કરેલા વિરૂદ્ધ ઉપદેશથી જનતાની શ્રદ્ધા મંદિર-મૂર્તિઓ પર ન્યુન થવાને બદલે તે શ્રદ્ધા વિશેષપણે વૃદ્ધિને પામી, અને એજ પૂરાવો લોંકાશાહે કરેલ પ્રરૂપણા તરફ તે સમયની જનતાનો વિરૂદ્ધ દર્શાવે છે. મંદિરોને નામે હિંસા થતી હોવાનું કહેનારાઓને પૂછીએ છીએ કે શું મંદિરોના નામ પર ઘેટાં બકરાં કપાતાં હતાં? કે મનુષ્યોનું બલિદાન દેવાતું હતું? કે શું થતું હતું? કે જેથી લોંકા-શાહે તે બંધ કરાવવા નવો મત ઉત્પન્ન કરવો પડ્યો?

હવે કદાચ તેઓ એમ કહેતા હોય કે તે સમયે મંદિરને માટે પત્થર-પાણી-ચૂના તથા મૂર્તિપૂજાને અંગે જલ-ચંદન-ફલ-ફૂલ-ધૂપ આદિની પ્રક્રિયામાં જે જીવહિંસા થતી હતી તે લોંકાશાહે બંધ કરાવી.

કેવી વિચિત્ર દલીલ ! બાણે દયાના દરિયા તેજ પાક્યા ! અનેક સુવિહિત-ધૂરંધર જૈનાચાર્યોને જે કામમાં હિંસા ન સમબાઈ તે કામમાં લોંકાશાહેને હિંસા સમબાઈ. અરે ! જૈનાચાર્યોની વાત તો એક બાબુ રહી પણ ખુદ તીર્થંકરોને જેમાં હિંસા ન સમબાઈ તે શ્રીમાન્ લોંકાશાહેને સમબાઈ ? આ હિંસાએ તો તીર્થંકર કરતાં પણ વધુ દયાળુ તેઓ લોંકાશાહેને માનતા હશે. કેમકે ભગવાન તીર્થંકરોના સમવસરણમાં ગાડાંનાં ગાડાં ભરાય તેટલાં સચિત પુષ્પોની વૃષ્ટિ થતી હતી, અનેક ધૂપ-દીપ પ્રગટાવતા, સમવસરણની ભૂમિમાં સુગંધી જલનો છંટકાવ થતો તે આરં-

ભની તો લોંકાશાહના અનુયાયીઓ પણ અનુભોદના કરે છે તો લોંકાશાહે જિનમૂર્તિની પૂજામાં થતી જલ-પુષ્પ-ધૂપ આદિની પૂજામાં કેવા પ્રકારની ઘોર હિંસા માની ?

ઠીક ! ઘડીભર માની લ્યો કે ! તીર્થંકર પરમાત્મા કરતાં વધુ દયાના સાગર લોંકાશાહને તે પૂજામાં એકેન્દ્રિય જીવની હિંસાથી કંપારી છૂટી પણ સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-દાન-દયા એ કાર્યો પ્રત્યે કંપારી છૂટી તેનું શું કારણ ? અને પ્રથમ એ કાર્યોનો નિષેધ કરી પછી તેની છૂટ આપી તેનું શું કારણ ?

ડા. ગાંધી લખે છે કે—

“ લોંકાશાહે દાન દેવાની કદી બંધી કરીજ નહોતી તો પછી પાછળ દાન દેવાની છુટ આપી એમ કહેવું એ પણ જીહું વિધાન છે.”

ભાઈ ગાંધી ! નીચેની હકિકત વિચારે તો તેમને સ્પષ્ટ માલુમ પડી જાય કે સત્ય વિધાન છે કે જીહું વિધાન છે ? જીઓ ! લોંકાશાહના સમકાલીન ત્રણ મહાન્ લેખકો શું કહે છે ?

પં. લાવણ્યસમયજી વિં સં ૧૫૪૩

મતિ થોડી નઈ થોહું જ્ઞાન, મહિયલ્લ વહુ ન માને દાન ।
પોષહ પહિકમણ પન્ચસ્વાણ, નહિ માને ઈ ઈસ્યો અજાણ ।
જિનપૂજા કરવા મતિ ટલી, અષ્ટાપદ વહુ તોર્થ વલા ।
નવિ માને પ્રતિમા પ્રાસાદ, તે કુમતિ સિજ્ઞ કેહુ વાદ ।

લુંટક મતનું કિસોડ વિચાર, જે પુણ ન કરઈ શૌચાચાર ।
શોચ વિહુણાડ શ્રી સિદ્ધાન્ત, પઢતાં ગુણતાં દોષ અનન્ત ॥

સિદ્ધાન્ત ચોપાઈ જૈન યુગ વર્ષ-૫ અંક-૧૦

x

x

x

ઉપાધ્યાય કમલ સંયમ વિ૦ સં૦ ૧૫૪૪

સંવત પનર અઠોતર ઉજાંગિ, લુંકો લહોડ મૂલની ઝાંગિ
સાધુ નિન્દા અહનિશિ કરઈ, ધર્મ ઘડાબંધ ઢિલાડ ધરઈ
તેહ નઈ શિષ્ય મલીયો લખમસી, જેહની બુદ્ધિ હિયેથી ઝસી
ટાલઈ જિન પ્રતિમા નઈમાન, દયા દયા કરો ટાલઈ દાન
પડિક્કમણાનેઝ ટાલઈ નામ, ભ્રમે પડિયા ઘણા તેઈ ગ્રામ
સિદ્ધાન્તસાર ચોપાઈ જૈનયુગ વર્ષ-૫ અંક-૧૦

x

x

x

મુનિ વિકાકૃત અસૂત્ર નિરાકરણ બત્તીસી

ઘર ઝૂળઈ તે કરઈ વઝાણ, છાંડઈ પડિક્કમણ પચ્ચઝાંગ
છાંડી પૂજા છાંડિડ દાન, જિણપડિમા કિધઝ અપમાન
પાંચમો આઠમો પાઝી નથી, મા છાંડી નઈ માહી ઇચ્છી
વિનય વિવેક તિજિઝ આચાર, ચારિત્રીયાં નઈ કહઈ ઝાધાર ॥

જૈનયુગ માસિક વર્ષ-૫ અંક ૧-૨-૩

લોંકાશાહના સમકાલીન વિદ્વાનોએ લોંકાશાહના સિદ્ધાન્તોની તે સમયની સમાલોચના કરેલી છે. તેના ઉલ્લેખ પ્રાચિન પુસ્તક સંહારોમાં મળે છે. તે અનુસાર ખાત્રી થાય

છે કે લોંકાશાહનો સિદ્ધાંત સામાયિક-પૌષ્ઠ-પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યાખ્યાન-દાન-દેવ પૂજાને નહિ માનવાનો હતો એટલું જ નહિ પણ વધુમાં લોંકાશાહ સાધુ અને જૈનાગમોને પણ માનતા નહિ હતા. તે અંગે તે લોંકાશાહના સમકાલીન ઉપરોક્ત ત્રણ વિદ્વાનોના લેખિત પૂરાવા દર્શાવ્યા. તે ઉપરાંત એક દિગંબરી શાસ્ત્રનું પણ પ્રમાણ મળે છે. તે દીગંબરી આચાર્ય તો આવેશમાં આવી જઈ લોંકાશાહને પાપાત્મા તરીકે સંબોધે છે. તે પાપાત્મા શબ્દ તેમણે કેમ વાપર્યો હશે ? તે તો તેઓ જાણે.

જુઓ:—

દિ. આ૦ રત્નનન્દી. વિ. સં. ૧૫૨૭ કે બાદ (લોંકાશાના સમકાલીન)

સુરેન્દ્રાર્ચે જિનેન્દ્રાર્ચે, તત્પૂજાંદાતુ મુત્તતમ્ ।

સમુત્થાપ્ય સ પાપાત્મા, પ્રતિપોજિન સૂત્રતઃ ॥૧૬॥

ભદ્રબાહુ ચરિત્ર પૃ૦ ૯૦

તે સમયના દિગંબરી એમ કહી રહ્યા છે કે વિ૦ સં૦ ૧૫૨૭ માં શ્વેતાંબરોમાં લુંક નામે એક પાપાત્માએ જિનેન્દ્રની પૂજા અને દાન ઉત્થાપ્યા અર્થાત્ નહિ માનતા હતા.

લોંકાશાહના સમકાલીન કડુઆશાહ નામે એક વ્યક્તિ થઈ ગયા. તેઓએ પણ તે સમયે પોતાના નામથી કડુઆ પંથ કાઢ્યો, તેણે જૈન સાધુઓ સાથે દ્વેષ હોવાથી સાધુ સંસ્થાનોજ બહિષ્કાર કર્યો, પરંતુ જૈન મંદિર મૂર્તિ-

જૈનાગમ-પંચાંગી સહિત તથા સામાયિકાદિ મોક્ષ સાધક જૈન ક્રિયાઓને તો પોતાના મતમાં પૂર્ણ માન્ય રાખ્યાં. અને તેણે લોંકાશાહનો ભીષણ વિરોધ કર્યો, વળી તેણે (કુડુઆશાહે) એટલા સુધી ઉદ્ઘોષણા કરી કે લોંકાશાહના મતવાલાઓના ઘરના અન્ન જલ પણ નહિ લેવાં જોઈએ. તે હાલતમાં સમજી માણસ રહેને સમજી શકશે કે તે સમયે લોકો લોંકાશાહને કેવી દ્રષ્ટિમાં દેખતા હતા? ઉપર મુજબ શ્રેં ૬૦ અનેક લેખકોએ પોતપોતાના ગ્રંથમાં લોંકાશાહના વિષયમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે, એટલુંજ નહિ પણ લોંકાશાહનાજ અનુયાયી યતિ કેશવજી કે જોઓ લોંકા મતમાં એક વિક્રાનની પંક્તિમાં ગણાતા હતા તેઓએ પણ પોતાના ગ્રંથમાં લોંકાશાહના સિદ્ધાંત અંગે લખ્યું છે કે-

આગમ લખઈ મનમાં શંકઈ, આગમ સાંચિ દાન ન દિસઈ
પ્રતિમા પૂજા ન પડિકમણું, સામાયિક પોસહ પિણકમણું
શ્રેણિક કુણિકરાય પ્રદેશી, તુંગિયા શ્રાવક તત્ત્વ ગવેષી
કિણઈ પડિકમણું નવિ કીયું, કિણઈ પરને દાન ન દીયું.
સામાયિક પૂજા છઈ ઓલ, યતિ ચલાવઈ ણવિધ પોલ
પ્રતિમા પૂજા વહુ સંતાપ, તો અમ્હિ કરઈ ધર્મની થાપ

લોં-યતિ કેશવજી૦ ચતુવિશતિ સિલોગો

(તા. ૧૮ જુલાઈ ૩૬ ઈસ્વીના મુખઈ સમાચારમાં)

આ બધા પ્રમાણે ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે લોંકાશાહે માત્ર જિનપૂજાનો નિષેધ નહિ કરતાં સામાયિકાદિનો

पणु निषेध कुर्यो छे. आ अघां शुभ अनुष्ठानानुं विशेष करवानुं कारणु कांछ समाजनी के धर्मनी उन्नति या दया-धर्म न कही शक्य. परंतु कोछ कारणुसर ते बीकाशा ते वषतना यतीओथी अपमानित थया होय अगर तो यवननो संयोग भणवाथी नैन धर्मना विरुद्ध नवो मत अलाओयो होय तो अनवालेग छे. हुवे बीकाशाहे नवो मत केम शरु कुर्यो ते कारणु छतिहासिक विषयो द्वारा तपासीओ ओ उपरथी वांचकने समझशे के ओ मतनी उत्पत्ति व्याजणी हुती के गेर व्याजणी हुती ?

बीकाशाह यतिओना उपाश्रयोमां लहियानुं काम करता हुता. तेनी मजुरीना पैसा श्रावको ज्ञान भातामांथी आपता हुता. ओक वषते पुस्तकनी लभाछना पैसा आपी हेतां साडा सत्तर होकडा भाकी रछा. तेथी श्रावको अने बीकाशा वरये आपसमां तकरार पेदा थछ.

बीकाशा यतिओनी पासे गया. यतिओओ कहुं के हुंका ! अमे तो पैसा राभता नथी, माटे श्रावकोथी तभारा हिसाभ करी ल्यो. ओ सालणी बीकाने गुस्सो आओयो अने ते साधुओनी निन्दा करता करता ओक हाट उपर आवीने भेडा. त्यां ओक मुसलमान लहियो मुसलमानानां पुस्तको लभतो हुतो अने बीकाशाहने मित्र हुतो, ते त्यांथी नीकओयो. तेणे बीकाशाहने पूछ्युं के हे शाह बीका ! तारा कपाल पर शुं छे ? बीकाशाहे कहुं के मंदिरनो स्तंभ (तिलक) छे. ते वषते सैयदे बीकाशाहने नास्तिकतानो उपदेश आप्यो नेथी बीकाशाहनी बुद्धिमां विकार थयो.

ત્યારબાદ તેણે સૈયદની સંગતિથી જન ધર્મની બધી ક્રિયાઓનો લોપ કરી પોતાનો નવો મત કાઢ્યો.

વીર વંશાવલી.

x x x

વિં સં ૧૫૪૪ માં થઈ ગયેલ ઉં કમલ સંયમણ
પણ કહે છે કે-

एहवई हूऊ पीरोज्जिखान, तेह नई पातशाह दईमान
पाडई देहरा अने पोसाल, जिनमत पीडेई दुःखम काल
लुंका नई ते मिलियु संयोग, ताव मांहि जिम सीसक रोग
उं कमल संयम चापाई विं सं १५४४

x x x

લુંકા યતિકે ઉપાસરે પુસ્તક લિખતા થા, ઉસકે દિલમેં
બેઈમાની આનેસે એક પુસ્તકકે ૭ પન્ને લિખને છોડ દિણ ।
જવ યતિજીને પુસ્તકકો અધૂરો દેખી તો લોકાકો ઉપાલંભ
દિયા, ઔર દૂસરે યતિયોકોમો લૌકાસે પુસ્તક લિખવાના
બન્દ કર દેનેકો કહા । ઈસી કારણ લૌકાને યતિયોસે વિરોધ
કર અપના નયા મત નિકાલા ।

अज्ञान तिमिर भास्कर पृष्ठ २०३

ઉપર્યુક્ત ઘટનાઓ ભિન્ન ભિન્ન લખાઈ છે તો પણ
એ સર્વનો સાર એજ નિકળે છે કે લોંકાશાહનું યતિઓ
દ્વારા અપમાન થયેલું અને યવનનો સંયોગ મળવાથી જૈન
ધર્મ વિરૂદ્ધ તે મત અલગ ખડો થયો. લોંકાશાહના એ
નવા મત ઉત્પાદનમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું છેજ નહિ. કારણકે

સાધારણ મનુષ્ય કંઈ પણ આવેશમાં આવીને કર્તવ્યાકર્તવ્યના વિષયમાં અંધ બની જાય છે, તે સમયે તેને હિતાહિતનો જરાપણ ખ્યાલ રહેતો નથી. તે સમયે એક તરફ લોંકાસાહનું આકસ્મિક અપમાન અને બીજી તરફ તત્કાલ સૈયદનો સંજોગ એ બંને થવાથી લોંકાશાહે નવો મત ઉપસ્થિત કર્યો. લોંકાશાહને પોતાના અપમાનના કારણથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી સામાયિકાદિ ક્રિયા સાધુ તથા જૈનાગમોનો અસ્વીકાર કર્યો, અને જ્યારે તે ક્રોધ શાન્ત થયો ત્યારે તેમને એ વિચાર આવ્યો કે મેં આ ખુર્ર કામ કર્યું. અને તેમણે તેમના પક્ષમાં રહેનારાઓને કહ્યું કે શું ? સામાયિકાદિ ધર્મક્રિયાઓ વિના પોતાનું કામ ચાલી શકે ખરું ? સામાયિક-પ્રતિક્રમણ ન હોય તો આપણા મતમાં સાધુ ક્યાંથી થશે ? અને સાધુ વીના ધર્મ લાંબો ટાઈમ ટકી શકશે નહિ.

ત્યારબાદ તેમના અનુયાયિઓએ ધીરે ધીરે સંયમ ક્રિયાઓને માન દેવું શરૂ કર્યું. લોંકાશાહની પછી ૩૦-૪૦ વર્ષોમાં લોંકાગચ્છીય ભાનુચંદ્ર નામના યતિ થઈ ગયા, તેમના સમયમાં લોંકાશાહના મૂળ સિદ્ધાંતોમાં થોડું થોડું પરિવર્તન થયું. લોંકાશાહના પ્રતિપક્ષી લોક તો લોંકાશાના મૂળ સિદ્ધાંતોને આગળ રાખી કહેતા કે લોંકાશાહ સામાઠ્ય પ્રતિઠ પ્રત્યાઠ દાનઠ અને દેવપૂજને માનતા નહિ હતા. તેના જવાબમાં ભાનુચંદ્રે તે સમય (લોંકાશાહના મૂળ સિદ્ધાંતમાં ફેરફાર થયો તે સમયમાં)ના લોંકામતના સિદ્ધાંતોનો પ્રકાર નીચે પ્રમાણે પોતાના હાથે લખ્યો છે.

સામાયિક ટાલઙ્ગ બોબાર, પર્વ પરે પોસહ પરિહાર
 પઙ્કમણું વિણ વરતન કરઙ્ગ, પચ્ચસ્વાણઈ કિમ આગાર ઘરઈ
 ટાલઈ અસંયતી નઈ દાન, ભાવપૂજામો રુડડ જ્ઞાન
 સૂત્ર બત્તીસ સાંચા સદહ્યા, સમતા ભાવે સાધુ લહ્યા
 સિરિ લોંકાનું સાચો ઘરમ, ધ્રમે પડીયા ન લહઙ્ગમર્મ
 નિંદઙ્ગ કુમતિ કરઙ્ગ હઠવાદ, વીંછી કરડચો કપિ ઉન્માદ

દયા ઘરમ ચોપાઈ વિ૦ સં૦ ૧૫૭૮

આ ચોપાઈથી એવા પ્રકારનો ધ્વની નીકળે છે કે લોંકાશાહ સામા૦ પૌષઘ૦ પ્રતિ૦ પ્રત્યા૦ દાન અને દેવ-પૂજા, સાધુ તથા જૈનાગમ વીગેરે કંઈપણ માનતા ન હતા. પરંતુ એ તો જૈનશાસનની મૂળ ક્રિયાઓ છે તેના વિના મતનો પંથ ન ચાલી શકે એ કારણથી લોંકાશાહે પોતાના અંતિમ સમયમાં પોતાના દૂષિત વિચારોને બદલાવી નાખ્યા હશે અને તેથી તેમનો અનુયાયી વર્ગ પણ એ સિદ્ધાંત ઉપર આઁયો હશે કે-સામાયિક દિવસમાં નિયમિત સમય પર એકવાર, પૌષહ પર્વ દિવસોમાં, અને વ્રતધારી શ્રાવકે પ્રતિક્રમણાદિ કરવું. દાન અસંચમીને નહિ પરંતુ સંચમીને દેવું. દ્રવ્યપૂજા નહિ પણ ભાવપૂજા કરવી. આગ-મોમાં ૩૨ સૂત્રો માનવાં. અને સમતાવાળા હોય તે સાધુ થઈ શકે. ઈત્યાદિ માન્યતાઓ પાછળથી સુધારી હોય તો બનવાજોગ છે.

ભાનુચંદ્ર ચતિની પછી તો લોંકાનુયાયિઓ મૂર્તિને પણ માનવા લાગ્યા. જેથી સ્વામિ મણિલાલજીએ પોતાની

પ્રભુ વીર પટાવલી “ પૃષ્ઠ ૧૮૧ માં લખ્યું છે કે-વિં
સં ૧૬૦૮ માં લોંકા મતમાં ગોટાલા (અવ્યવસ્થા)
થવા લાગ્યા ” એ ગોટાળાનો સંકેત મૂર્તિપૂજા-પ્રતિષ્ઠાનો
છે. ત્યારબાદ તે ધીમે ધીમે લોંકાશાહનો મૂળમત ફરી
ગયો, અને લોંકાગચ્છના યતિઓ પોતાના ઉપાશ્રયમાં મૂર્તિ-
ઓની સ્થાપના અને સામાયિકાદિ ક્રિયાઓ કરવા લાગ્યા-
તથા ક્રિયામાં સ્થાપનાજી આદિ પણ રાખવા લાગ્યા. જે
અત્યાર સુધી વિદ્યમાન છે. લોંકાશાહના અનુયાયીઓ અને
સાધુ વર્ગ મૂર્તિપૂજાને શાસ્ત્ર સંમત માનવા લાગ્યો, એટ-
લુંજ નહિ પણ તેઓએ પોતાના ઉપાશ્રયોમાં (લોંકાગચ્છી
ઉપાશ્રયોમાં) મંદિર મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી. લોંકા-
ગચ્છના આચાર્યોએ જે મંદિર મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી
તે મંદિર મૂર્તિઓ અને તેના ઉપર અંકિત શિલાલેખો
આજે પણ વિદ્યમાન છે. (બાણુ પૂર્ણચંદ્રજી નાહર સંપા-
દિત શિલાલેખ પ્રથમ ખંડ લેખાંક લોંકાગચ્છના આચાર્યોએ
પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના લેખ છે.) જે જે ગામમાં લોંકાગચ્છના
સાધુ નથી રહ્યા ત્યાંના ઉપાશ્રયોમાંની તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ
તે તે નગરના મંદિરોમાં પધરાવી દીધી છે. અને કોઈ કોઈ
સ્થાને લોંકાગચ્છીય ઉપાશ્રયોમાં અઘાપિ પણ મૂર્તિઓ
વિદ્યમાન છે. લોંકાગચ્છીય અનુયાયીઓની સંખ્યા હજારો
ધરની છે. તેઓ લોંકાગચ્છીય કહેવાતા છતાં મૂર્તિપૂજક
છે. તેમની ગણતરી પણ મૂર્તિપૂજકમાં થાય છે. એ રીતે
પ્રથમ લોંકાગચ્છ તે મૂર્તિપૂજક સર્વ ગચ્છોથી અલગ
ગણાતો હતો. તે મૂર્તિપૂજાદિનો ભેદ ટળી જવાથી મૂર્તિ-
પૂજક રૂપ વૃક્ષની શાખાઓ રૂપ અન્ય ગચ્છો હતા તે

રીતે લોંકાગચ્છરૂપી શાખાની ગણતરી પણ મૂર્તિપૂજક રૂપ વૃક્ષમાંજ ગણવા લાગી. એટલે મૂર્તિપૂજા પ્રત્યે અશ્રદ્ધા ધરાવનાર વર્ગને લોંકાગચ્છના અનુયાયી તરીકે કહેવાયજ નહિ. આજે પણ લોંકાગચ્છના યતિઓ વિદ્યમાન છે. આ પુસ્તક હું જ્યાં લખી રહ્યો છું તે સિરોહી નગરમાં પણ લુંકાગચ્છનો ઉપાશ્રય વિદ્યમાન છે. લોંકાગચ્છના યતિઓ અહિં વીસેક વરસ પહેલાં હતા. તેઓ મૂર્તિપૂજક હતા. લોંકાગચ્છીય યતિ કહેવાતા. તેમની અને તેમના ગુરૂઓની પાઠુકાઓ અત્રે વિદ્યમાન છે, તેના ઉપર લોંકાગચ્છીય આચાર્ય એ પ્રમાણે શિલાલેખ અંકિત કરાએલ છે. લોંકાગચ્છમાં મૂર્તિપૂજા આદિ અનુષ્ઠાનોને માન્ય નહિ કરનાર વિક્રમની અઠારમી શતાબ્દિના પ્રારંભમાં થઈ ગયેલા લોંકાગચ્છના યતિલવણ તથા ધર્મસિંહને લોંકાગચ્છના શ્રી પૂજ્યોએ ગચ્છ બહાર કર્યા હતા. તેઓએ ચલાવેલ પંથ સ્થાનકવાસી નામે કહેવાયો. શ્રીમાન્ વા૦ મો૦ શાહે ઐતિ૦ નોંધ પૃષ્ઠ ૧૧૭ મે જણાવ્યું છે કે—

“ સંવત સોલહ પચાસિએ, અહમદાવાદ મઝાર
શિવણ ગુરૂકે છોડકે, ધર્મસિંહ હુઆ ગચ્છ બહાર

લોંકાશાહના પછી પ્રાયઃ એકસો વર્ષોમાં લોંકામતના ઘણા અનુયાયી શ્રી પૂજ્ય યા યતિઓ લોંકાશાહના મતનો ત્યાગ કરી મૂર્તિપૂજક સમાજમાં દીક્ષિત થયા છે. વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ સ્થાનકવાસી સમાજના માનનીય લેખકની ઐતિહાસિક નોંધના પૃષ્ઠ ૫૯ ના લેખાનુસાર લોંકાગચ્છના પૂજ્ય મેઘણ સ્વામીએ ૫૦૦ સાધુઓની સાથે આચાર્ય

વિજય હીરસૂરિજીની પાસે જૈન દીક્ષા સ્વીકારી હતી. વળી ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરજીના મતાનુસાર પૂજ્ય મેઘજી સીવાય પણ પૂજ્ય શ્રીપાલજી આદિ ઘણા સાધુઓએ આચાર્ય હેમ-વિમલસૂરિની પાસે પણ જૈન દીક્ષા સ્વીકારી હતી. અને પૂજ્ય આનન્દજી સ્વામીએ કેઈ સાધુઓની સાથે આચાર્ય આનંદ વિમલ સૂરિની પાસે પુનઃ દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી.

આ સિવાય લોંકાગચ્છમાં રહેલા બાકીના સાધુઓએ પણ મૂર્તિ પૂજાને શાસ્ત્ર સમ્મત માની પોતપોતાના ઉપાશ્રયોમાં મૂર્તિની સ્થાપનાઓ કરી હતી. અને લોંકાશાહ દ્વારા નિષેધ કરાયેલી સર્વ ક્રિયાઓને પોતાના મતમાં ફરી સ્થાન આપ્યું. એ રીતે માત્ર લોંકાશાહના નામની સ્મૃતિ રૂપે કેવલ લોંકાગચ્છ નામ રહી ગયું છે. આ સમયે સ્થાનકવાસીઓ પોતાને લોંકાશાહના અનુયાયી હોવાનું બતાવે છે પરંતુ તેઓને લોંકાશાહના અનુયાયી કહી શકાય જ નહિ. કારણ કે તેઓ (સ્થાનક વાસીઓ) તો લોંકાગચ્છના યતિઓએ ગચ્છ બહાર કરેલા યતિ લવજી અને ધર્મસિહના અનુયાયી છે. લોંકાશાહના અનુયાયી અને લવજીના અનુયાયીઓમાં બહુ જ શત્રુતા હતી અને તેઓ આપસમાં એક બીજાને ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપક, નિન્દવ અને મિથ્યાત્વી બતાવવાની રહ્યા હતા. લવજીના અંગે તો લોંકાગચ્છની પટાવલિયોમાં એવું લખ્યું છે કે-“લવજી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપક-ગુરુનિંદક, મુખ ઉપર મુહુપત્તિ બાંધી તીર્થકરોની આજ્ઞાનો ભંગ કરી કુલિંગ ધારણ કરનાર છે.” આ હાલતમાં સ્થાનક માગી સમાજ લોંકાશાહના અનુયાયી કેવી રીતે કહી શકાય ?

ડૉ. ગાંધી લખે છે કે—

“લોંકાશાહ તેમજ સ્થાનકવાસીઓના ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે. છતાં સ્થાનકવાસી સાધુઓ અને શ્રાવકો સંબંધમાં તદ્દન ખોટાં અથવા ઊલટાં વિધાનો કરવાં એ સારા લેખકને જાણતું નથી.”

અમારી લખેલી લોંકાશાહ અગર સ્થાનકવાસીઓની હકિકત અસત્ય હોય તો ડૉ. ગાંધીએ ઇતિહાસીક પૂરાવા સહિત તે સાબીત કરી દેવી જોઈ એ. પણ વસ્તુતઃ નિષ્પક્ષ પણે ઇતિહાસિક દ્રષ્ટિથી તપાસાય તો કહેવું જ પડે કે સ્થાનકવાસી સમાજ પાસે લોંકાશાહની હકિકતના પ્રમાણુનો પૂરો અભાવ છે. સ્થાનકવાસી સમાજ આજ પણ લોંકાશાહના વિષયમાં કંઈ જાણે છે તે પરંપરાથી ચાલી આવતી કિવદન્તના આધારથી એટલું જાણે છે. જુઓ શ્રીમાન વાડીલાલ મોતીલાલ શાહે પોતાની નોંધમાં લોંકાશાહનું જીવન જે સાધનોથી પ્રાપ્ત કરી લખ્યું છે તેમાં તેઓ શું વ્યક્ત કરે છે ?

“ x x x અમારા લોકોમાં ઇતિહાસ લખવાની પ્રથા ઓછી હોવાથી એક જબર્દસ્ત ધર્મ સુધારક અને જૈન મિશનરીના સંબંધમાં આજ અમે ઘણું કરીને અધારામાં છીએ.

ઐતિહાસિક નોંધ પૃષ્ઠ-૬૫

x x x
“લોંકાશાહ કોણ હતા ? ક્યાં ક્યાં ફર્યા ? ઇત્યાદિ વાતો આજ અમે પછી રીતે કહી શકતા નથી x x જે કંઈ વાતો તેમના અંગે સાંભળવામાં આવે છે તેમાંથી મારા ધ્યાનમાં માનવાને યોગ્ય છે તે માનવી પડે છે. x x x x

ઐતિહાસિક નોંધ પૃષ્ઠ-૬૬

x x x

“ x x x પરંતુ એવા પ્રકારનો કોઈ ઉલ્લેખ તેમના નિશુભ લક્ષ્યોએ ક્યાંય નથી કર્યો કે લોંકાશાહ કયા સ્થાનમાં જન્મ્યા ? ક્યારે તેમનો દેહાન્ત થયો ? તેમનો ઘોર સંસાર કેવી રીતે ચાલતો હતો ? તેમની પાસે ક્યાં ક્યાં શાસ્ત્ર હતાં ? વીગેરે અમે કંઈ પણ જાણતા નથી. x x !”

ઐતિહાસિક નોંધ પૃષ્ઠ-૭૮

x x x

“ x x x હું એ વાતને કબૂલ કરું છું કે મને મળેલી હકીકતના પર મને વિશ્વાસ નથી. કેમકે અમારામાં ઇતિહાસ લખવાની પ્રથા ન હોવાથી જુદી જુદી યાદદાસ્તીમાં જુદી જુદી હકીકત લખી છે. x x x !”

ઐતિહાસિક નોંધ પૃષ્ઠ ૮૭

સ્થાનકવાસી લેખક મી. વાડીલાલના ઉપરોક્ત કથાનક ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે તેઓએ તથા સ્થાનકવાસીઓમાં બીજા કોઈએ લોંકાશાહ સંબંધી લખેલ હકીકત પાયા વીનાની છે.

સ્થાનકવાસી સમાજમાં લોંકાશાહના જીવન ઇતિહાસના વિષયમાં પણ જ્યારે એ હાલત છે તો પછી લોંકાશાહને બડા શાહૂકાર, મહા વિદ્વાન-અતિશય ધર્મસુધારક-ક્રાન્તિકારક વીગેરે વિશેષણોથી કયા આધારે તેઓ અલંકૃત કરે છે ? એક બાબુ જેના ઇતિહાસનું અજ્ઞાણપણું કહેવું તેનેજ અંગે બીજી બાબુ મોટી મોટી ઉપમાઓ આપવી એ ક્યાંનો ન્યાય ?

વળી ઈતિહાસ લખવાની પ્રથા ન હતી એ લખવું તે માત્ર પોતાના બચાવ પૂરતુંજ કહેવાય. લોંકાશાહને થયાને આજ ફક્ત ૪૫૦ વર્ષ થયાં છે પરંતુ જૈન સાહિત્યમાં હજાર વર્ષથી પણ અધિક પહેલાંના ઈતિહાસો તે વિસ્તારપૂર્વક મોબુદ છે. એવા પુરાણા ઈતિહાસ માત્ર મોટા મોટા જૈન ધર્માવલમ્બી રાજાઓ તથા જૈન ધર્મના આચાર્યોનાજ ફક્ત છે એટલુંજ નહિ પરંતુ જૈન ધર્મમાં શ્રદ્ધાળુ જૈન સદ્ગૃહસ્થોના ઈતિહાસો પણ આજે કેટલાય મળે છે. જેવા કે—“ મંત્રી વિમલ, ઉદાયન, બાહડ, શાન્તુ મહેતા, સુંજલ મંત્રી, મહામાત્ય, વસ્તુપાલ તેજપાલ, જગદુશાહ, ત્રિભુવનસિંહ, સંગ્રામ સોની, રાજસિંહ, સોમાશાહ, કર્મશાહ, પેથડશાહ આદિ અનેક મહાપુરૂષોના ઈતિહાસ મોબુદ છે.

અરે! સોળમી શતાબ્દીના ઈતિહાસથી પણ જૈન સાહિત્ય એટલેટ ભયાં પડ્યા છે. તે પછી એક લોંકાશાહના વિષયમાં એમ કેમ કહેવું પડે છે કે અમારામાં ઈતિહાસ-લેખન પ્રથા ન હતી ?

લોંકાશાહના સમકાલીન એક કડુઆશાહ થયા, તેઓએ પણ પોતાના નામ ઉપર એક કડુઆમત કાઢ્યો હતો, તેનો ઈતિહાસ તો મળે છે તો પછી લોંકાશાહનો ઈતિહાસ ન મળે તેનું શું કારણ ? કદાચ કેઈ સાધારણ મનુષ્યનો તો ઈતિહાસ ન હોય પરંતુ જેને સ્થાનકવાસીઓ સાત કોડ જૈનોથી ટક્કર લેવાવાળા-મહાન્-કાન્તિકારક-પોતાના નામથી નવો મત કાઢનાર-વૈજ્ઞાનિક સહાયતા વિના થોડાજ ટાઈમમાં ભારતના એક છેડાથી બીજાં છેડા સુધી

પોતાનો મત ફેલાવનાર-લાખો ચૈત્યવાસિયોને મંદિર મૂર્તિ પૂજા છોડાવી તેઓને પોતાના નવા ચલાવેલ ધર્મમાં દીક્ષિત કરનાર માને છે તેવા લોંકાશાહનો ઇતિહાસ કઈ ગુફામાં ગુપ્ત રહી ગયો તે સમજાતું નથી. અરે! ઇતિહાસ તો દૂર રહ્યો પણ તેમનું ગામ-ઘર-જન્મસ્થાન અને જન્મતિથિ પણ સાચી માલુમ ન થાય તો તેમના અનુયાયી તરીકે કહેવરાવનારને શું શરમ જેવું ન ગણાય? વળી લોંકાશાહનો ઇતિહાસ મળતો નથી તો પછી સ્થાનકવાસી લેખકોએ લોંકાશાહનું જીવન કયા આધાર પર લખ્યું છે? જેના આધારે તે જીવન લખાયાં છે તે આધાર ખતાવવામાં આવે તો આપો આપ ડૉ. ગાંધીને માલુમ પડી જાય કે અમોએ લખેલ લોંકાશાહ અને સ્થાનકવાસી અંગેની હકિકત સત્ય છે કે અસત્ય છે? લોંકાશાહ ન તો સ્વયં વિદ્વાન હતા કે ન તો તેમના સમકાલીન કોઈ તેમના મતમાં વિદ્વાન હતા. એજ કારણથી લોંકાશાહના સમકાલિન કોઈ પણ લોંકાશાહના અનુયાયીએ લોંકાશાહનું જીવન લખ્યું નહિ. એટલુંજ નહિ પણ લોંકાશાહના અનુયાયીમાં એ પણ પત્તો ન હતો કે લોંકાશાહનો જન્મ કયા ગામમાં કયા કુલમાં હતો? કયા કારણથી તેમણે સંઘમાં છેદ ભેદ કરી નવોમત ખડો કર્યો? તથા લોંકાશાહના નવા મતનો કયો સિદ્ધાંત હતો? સ્થાનકવાસીઓની એક સ્વભવત્ કલ્પના છે કે લોંકાશાહ એક નામાંકિત પુરૂષ થયા છે પણ એનું કંઈ પ્રમાણ નથી. સ્થાનક માર્ગિયોના સાહિત્યમાં તો લોંકાશાહની કંઈ પણ હકિકત ઇતિહાસિક પુરાવા સહિત છે જ નહિ. તેમણે તો સોળમી શતાબ્દિમાં થઈ ગયેલ પં. લાવણ્યસમયજી અને ઉપા. કમ-

લસંયમજીનો મહાન્ ઉપકાર માનવો જોઈએ કે જેઓએ સ્વરચિત ગ્રંથોમાં નામોલ્લેખ કરી લોકાશાહતું અસ્તિત્વ સ્થિર રાખ્યું છે. નહિતર લોકાશાહતું કંઈ નામ નિશાન પણ નહિ હતું કે લોકાશાહ નામના કોઈ વ્યક્તિ સંસારમાં પ્રગટ થયા હતા.

જે લોકાગચ્છની આજ્ઞાનો ભંગ કરી તેમના અવગુણવાદ જોલાવાવાળા યતિ લવજી અને ધર્મસિંહજીએ પોતાનો મત જુદો કાઢ્યો તેમનાજ અનુયાયી આજે પોતાના મતના સંસ્થાપક લોકાશાહને યાદ કરે છે તેનું કારણ એ છે કે પહેલાં તો લોકાગચ્છના શ્રી પૂજ્યો અને યતિયોની સાથે સ્થાનક માર્ગીઓને ઘોર દ્વંદ્વતા ચાલી હતી એટલે સ્થાનકવાસીઓને લોકાશાહના ઇતિહાસની જરૂર હતી જ નહી, પરંતુ જ્યારે વિ. સં. ૧૮૬૫ માં અમદાવાદમાં સંવેગ પશ્ચિમ મહાન્ પં. વીર વિજયજી ગણિ અને સ્થાનક માર્ગી સાધુ જેઠમલજીને આપસમેં શાસ્ત્રાર્થ થયો ત્યારે તેમને ધર્મસિંહજી અને લવજીના ઇતિહાસથી તેમનું કામ ન ચાલ્યું. એટલે મૂર્તિપૂજા વિરોધમાં લોકાશાહને પણ યાદ કરવા પડ્યા. અને ત્યારે જ જેઠમલજીએ પોતાના સમક્ષિત સારનામે ગ્રંથમાં પૃષ્ઠ ૭ મેં લોકાશાહના વિષયમાં થોડુંક લખ્યું છે. બસ! સ્થાનકમાર્ગીઓની પાસે લોકાશાહના વિષયમાં જો પ્રાચિનમાં પ્રાચિન પ્રમાણ કહેવાતું હોય તો એ જેઠમલજીએ લખેલું સમક્ષિત સારનું જ પ્રમાણ છે. અને તેમાં જણાવ્યું છે કે લોકાશાહ એક સાધારણ ગૃહસ્થ હતા અને લિખાઈનો ધંધો કરતા હતા. એટલે આજની નવી રોશનીના કર્મશીલ લેખકો, જનતા સાચું સમજે કે જુદું સમજે તેની પરવા કર્યા વિના

કોઈકને કોઈ રૂપમાં લોંકાશાહનું મહત્વ લયુ" જીવન પ્રકા-
શિત કરી દે તો એ કાર્ય નૈતિકતાથી જરૂર વિરૂદ્ધ કહેવાય.

સ્થાનકવાસી યુવક લેખકોને સાધારણ વ્યક્તિઓનાં
પણ જીવન ચરિત્રો વાંચી કદાચ મનમાં એ લાવના પેદા
થવી સ્વાભાવિક છે કે અમારા ધર્મ સ્થાપક ગુરૂ શ્રીમાન્
લોંકાશાહનું જીવન આજપર્યંત પણ અન્ધેરમાં-કેમ? અમારે
પણ તેમનું સુંદર જીવનચરિત્ર બનાવવું જોઈએ એવો વિચાર
કરી લોંકાશાહનું જીવનચરિત્ર લખવા તો જોસે પણ તેને
સર્વાંગ સુંદર બનાવવાને વાસ્તે તદ્વિષયક સામગ્રીની જરૂર
તો પડે જ. સ્થાનક માર્ગી પાસે તે સામગ્રીનો સર્વથા અભાવ
છે. લોંકાશાહના જીવન વિષયમાં જો કોઈ આધાર પ્રમાણ
મળે છે તે લોંકાશાહના સમકાલીન તેમના પ્રતિ પક્ષિયોનાં
લખેલાં મળે છે. એ પ્રમાણ ચાહે સર્વાંશે સત્ય હોય પણ
સ્થાનક માર્ગી સમાજનો તે પર વિશ્વાસ નથી.

લોંકાશાહના જીવન ઈતિહાસના વિષયમાં લોંકાગચ્છીય
શ્રી પૂજ્ય ચતિવર્ગની પાસે અનેક પટાવલિયો વીગેરે આજ
પણ વિદ્યમાન છે. પરંતુ સ્થાનક માર્ગીઓને તે રૂચિકર
નથી. કારણ કે તે પટાવલિયોમાં આખોય દિવસ મુહપત્તિ
બાંધવાનો નિર્દેશ નથી. વળી લોંકાશાહની માન્યતાથી અને
પરમ્પરાગત આચાર વ્યવહારની વિરૂદ્ધ ચાલવાથી શ્રીમાન્
ધર્મસિંહજી અને લવજી નામના ચતિયોને ગચ્છ બહાર
કર્યાનો પણ ઉલ્લેખ એ પટાવલિયોમાં અંકિત કરાએલ છે.
એ સ્થિતિમાં સ્થાનક માર્ગી સમાજને પોતાના પૂર્વજોની સત્ય
સ્થિતિ (નિંદા) બતાવવાવાળી પટાવલિયો કયાંથી પસંદ
હોઈ શકે ?

પરંતુ લોંકાશાહની પાટ પરમ્પરા મેળવવાને માટે થોડા ઘણા સંબંધ અને નામાવલી તે પટાવલિયોમાંથી લીધા વિના કામ ચાલી શકે નહિ. આથી લોંકાગચ્છની પટાવલિયોને અપ્રામાણિક માનતા હોવા છતાં પણ જ્યાં પોતાનું કામ રોકાઈ જાય છે ત્યાં તેનો આધાર લેવો પડે છે. સ્થાનક માર્ગિયોનો જે કંઈ પણ ઇતિહાસ છે તે લોંકાગચ્છની પટાવલિયોને આધારેજ છે. ખરી હકિકત આ પ્રમાણે હોવા છતાં શ્રી. ગાંધી લોંકાશાહ તેમજ સ્થાનકવાસીઓના ઇતિહાસની પ્રસિદ્ધતા કયા આધારે કહે છે તે પ્રમાણ તેમણે દર્શાવવું જોઈતું હતું. લોંકાશાહના વિષયમાં આજ સુધી જે સાહિત્ય ઉપલબ્ધ છે તે વીગતવાર નીચે મુજબ કોઠામાં વાંચકોના અવલોકનાથે દર્શાવીએ છીએ. તે ઉપરથી સત્ય હકિકત તરી આવે છે.

નં.	ગ્રંથનું નામ	કર્તાનું નામ	સંવત
૧	સિદ્ધાન્ત ચૌપાઈ	પં. મુનિશ્રી લાવણ્ય સમય	વિ. સં. ૧૫૪૩
૨	સિદ્ધાન્ત સાર ચૌપાઈ	ઉપાધ્યાય કમલ સંયમ	વિ. સં. ૧૫૪૪
૩	ઉત્સૂત્ર નિવારણ છત્રીસી	મુનિવિકા	વિ. સં. ૧૫૪૪
૪	ધ્યાધર્મ ચૌપાઈ	લોંકાગચ્છીય યતિ ભાનુચંદ્ર	વિ. સં. ૧૫૭૮
૫	તરણ તારણ શ્રાવકા ચાર	દિ. તારણ સ્વામી	વિ. સં. ૧૬ વીંશ
૬	ભદ્રબાહુ ચરિત્ર	દિ. રત્નાનંદી	વિ. સં. ૧૬ વીંશ
૭	કુમતિ ખ્વંસ ચૌપાઈ	પં. હીર કલસ	વિ. સં. ૧૬૧૭
૮	લુંપક નિરકરણ ચૌપાઈ	દિ. સુમતિ કીર્તિ	વિ. સં. ૧૬૨૭
૯	લોંકાશાહ જીવન	તપાગચ્છીય કાન્તિવિજય	વિ. સં. ૧૬૩૬
૧૦	તપાગચ્છીય પટાવલી	ઉ. ધર્મસાગરજી	વિ. સં. ૧૬૪૮

૧૧	લોંકા. સિલોકો	લોંકા૦ યતિ કેશવજી	વિ. સં. ૧૭૧ીંશ
૧૨	કુકુઆમત પટાવલી	સં. શ્રા. કલ્યાણજી	વિ. સં. ૧૬૮૪
૧૩	કવિતામય જીવન	રૂપચન્દ્ર	વિ. સં. ૧૬૯૯
૧૪	સિદ્ધાન્ત ચાપાઈ	પં. ગુણુ વિનય	વિ. સં. ૧૭૧ીંશ
૧૫	વીર વંશાવલી	વિ. સં. ૧૮૦૬
૧૬	સમકિત સાર	સ્થા. સાધુ જોઈમલજી	વિ. સં. ૧૮૬૫
૧૭	શાસ્ત્રોદ્ધાર મીમાંસામેં	સ્થા. અ. ને ઉદ્દિધુતકી	વિ. સં. ૧૮૮૩
૧૮	અજ્ઞાન તિર્મિર ભારકર	જૈ. આ. વિજયાનંદસુરિ	વિ. સં. ૧૯૪૩
૧૯	અતિહાસિક નોંધ	વાડી. મોતીલાલ શાહ	વિ. શં. ૧૯૬૫
૨૦	શાસ્ત્રોદ્ધાર મીમાંસા	સ્થા. સા. અમોલખ ઋષિજી	વિ. સં. ૧૯૭૬
૨૧	જૈન યુગનો એક લેખ	જૈન શ્રવે. કોન્કરન્સ પત્ર	વિ. સં. ૧૯૮૨
૨૨	રાજપુતાનેકા ઇતિહાસ	પં. ગૌરીશંકર ઝોઝા	વિ. સં. ૧૯૮૩
૨૩	જૈન પ્રભુ વીર પટાવલી	સ્થા. સાધુ મણિલાલજી	વિ. સં. ૧૯૯૧
૨૪	ધર્મપ્રાણુ લોંકાશાહ	સ્થા. સાધુ સંતબાલજી	વિ. સં. ૧૯૯૨
૨૫	લોંકાશાહકી પટાવલી	સ્થા. સાધુ નાગેન્દ્રચંદ્રજી દ્વારા	
૨૬	મુંબઈ સમાચારના લેખ	સ્થા. સાધુ વિનયર્ષિજી	૪-૪-૩૬
૨૭	ઉપકેશ ગચ્છ પટાવલી	ઉં સહજસુંદર	
૨૮	આંચલ ગચ્છ પટાવલી	પં. હીરાલાલ હંસરાજ	

આ સિવાય અનેક ગ્રંથ પટાવલિયોમાં લોંકાશાહના વિષયમાં ઉલ્લેખ મળી શકે છે. જેના આધારથી લોંકાશાહનો એક પ્રામાણિક ઇતિહાસ પણ તૈયાર થઈ શકે છે. બાકી ઉપરોક્ત ગ્રંથો પૈકી પ્રાચિન ગ્રંથોમાંથી પ્રમાણિકપણે સર્વ હકિકતો દર્શાવાય તોજ સત્ય હકિકતને લગતો ઇતિહાસ તૈયાર થઈ શકે. ડૉ. ગાંધીએ માત્ર સંપ્રદાય મોહથી

સ્થાન મુની જેઠમલજી અને તેમના પછીના સ્થાનકવાસી લેખકોના હાથે લખાયેલ ગ્રંથો જ જોયા હોય એમ લાગે છે. તેમના પહેલાંના ગ્રંથો તેઓશ્રીએ જોયા-વાંચ્યા હોત તો સ્થાનકવાસી સાધુઓ અને શ્રાવકો સંબંધમાં તફાવત ખોટાં અથવા ઉલટાં વિધાનો કરવાના અપજ્જનો પોટલો અમારા ઉપર ઠાલવત નહિ. ખેર ! કંઈ વાંધો નહિ. હજી તો જૈન સિદ્ધાંતો અંગે સ્પષ્ટપણે આગળના પ્રકરણમાં હકિકત દર્શાવીશું. તે વાંચી વાંચકોને ખ્યાલ આવશે કે ખોટાં વિધાનો ક્યાં અને કોણે ક્યાં છે.

વળી યતિશ્રીને નકલ કરી આપવા ઉપરાંત લોંકાશાહે પોતાના માટે પણ એક નકલ કરી લીધાનું ડૉ. ગાંધી જણાવે છે તો મૂળ નકલો (લોંકાશાહના હાથે લખાયેલ સૂત્રો) નાં પાનાં કેટલાં થાય ? એવું મોટું કામ તો હજારો પૃષ્ઠોમાં પુરું થાય. તો આજે બારીકાઈથી તપાસ કરતાં લોંકાશાહના હસ્તાક્ષરોવાળું એક પણ પૃષ્ઠ ઉપલબ્ધ થતું નથી, એ હાલતમાં આજના બુદ્ધિવાદના યુગમાં વિશ્વાસ કેવી રીતે પેદા થાય કે લોંકાશાહે સૂત્રોની નકલ કરી હતી ? ચૌદમી પંદરમી સદીમાં લખાયેલા અનેક ગ્રંથો આજે ઉપલબ્ધ છે તો જેણે નવો મત પ્રવર્તાવ્યો તેવા લોંકાશાહના હસ્તાક્ષરના ગ્રંથો યા તો તેનું એકાદ પાનું પણ ન મળે તેનું શું કારણ ?

સ્થાન સાધુ જેઠમલજીએ વિ. સં. ૧૮૬૫ માં સમક્ષિતસાર નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો તેમાં ક્યાંય એમ નથી લખ્યું કે લોંકાશાહે પોતાના માટે સૂત્રોની એક એક નકલ

કરી રાખી હતી ? વળી વિં સં ૧૫૭૮માં લોંકાગરઘીય ચતિ લાનુચંદ્રે દયાધર્મ ચોપાઈ લખી લોંકાશાહનું જીવન વર્ણવ્યું છે પરંતુ તેમાં પણ સૂત્રોની એક એક નકલ કરી લીધાનું કંઈ જણાવ્યું નથી. જો એમાં એ હકિકત હોત તો લોંકાશાહના ૪૦ વર્ષ પછીનું એ પ્રમાણ જરૂર માન્ય કહેવાય.

વળી લાનુચંદ્ર પછી ૨૫-૩૦ વર્ષો બાદ થયેલા લોંકા-ગરઘી ચતિ કેશવજી રૂષિકૃત લોંકાશાહના સિલોકોમાં લોંકા-શાહને પૈસા કમાવા માટે લહીયાનું કામ કરનાર જણાવ્યા છે પરંતુ સૂત્રોની નકલ કરી લીધાની કંઈપણ વાત તેમાં નથી. તો પછી મી. ગાંધી અને આજના નુતન લેખકો લોંકાશાહે સૂત્રોની નકલ કરી લીધાની વાત ક્યાંથી લાવ્યા ?

વળી સ્થા. મુની મણિલાલજી તો તેમની લખેલ પ્રભુ-વીર પટ્ટાવલીના પૃષ્ઠ ૧૬૦ મે લખે છે કે—

“ x x x તેઓ લહીયા હતા એમ અસંબંધ અનુ-માન આપણે કેમ કરી શકીએ ? ખીલું કારણ એ કે તેમણે પોતાના ઉપદેશથી લાખો મનુષ્યોને સારંભી અને પરિશ્રદ પ્રવૃત્તિઓની માન્યતા ફેરવી શુદ્ધ દયામય જૈન ધર્મનો પ્રકાશ કર્યો, એવું પ્રબલ કાર્ય અને મહાભારત કાર્ય એક લહીયાથી થઈ શકે તે વાત માનવામાં આવે ખરી ? ”

મુની મણિલાલજીએ પોતાના આદ્ય ધર્મ પ્રવર્તક, ધર્મશુરૂ એક લહીયા જેવા સામાન્ય સ્થિતિવાળા સાખિત થાય એ ઠીક નહિ લાગવાથી ઉપરોક્ત ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે.

આ ઉપરથી લોંકાશાહ લલિયા હોવાનો પણ નિષેધ થાય પછી સૂત્રોની નકલ કર્યાની વાત તો સંભવીત કેમ જ હોઈ શકે ?

વળી ડૉ. ગાંધી લખે છે કે—

“લોંકાશાહે જે જે સૂત્રોમાં અહિંસા, સંયમ, તપતું ઉત્થાપન નહોતું તેમજ જે સૂત્રો બનાવટી ન જણાયા એટલે કે જે સૂત્રો જિનાણને અનુસરતા હતા તેજ સાચા છે એમ સાબિત કર્યું અને તેજ સૂત્રો માન્ય કર્યાં છે.”

સૂત્રની સત્ય અને અસત્યની પરીક્ષા કરી શકે એવી લોંકાશાહની વિદ્રતા અંગે સ્થાનકવાસીઓની પાસે કંઈપણ પ્રમાણ નથી. જુઓ ! સંતબાલજી (સ્થાન મુનિ સૌભાગ્યચંદ્રજી પોતાથી લેખમાળામાં શું લખે છે ? લોંકાશાહ પોતાને પુછવાવાળાને કહે છે કે:—

“ x x x હું ઉપદેશક નથી, પણ સાધારણ લહીયો છું. x x ! ”

x x x

x x x અને મારી જેવા ગરીબ વાણીયાની શક્તિ પણ શું ?

“ સ્થાન૦ સાધુ સંતબાલજીની લેખમાલા જૈન પ્રકાશ ૪-૮-૩૫ પૃષ્ઠ ૪૫૧ ”

આ ઉપરથીજ સિદ્ધ થાય છે કે લોંકાશાહ કેઈ વિદ્વાન ન હતા કે જેથી અમુક આગમો સત્ય છે કે અસત્ય છે તે જાણી શકે. તેઓ તો એક સામાન્ય વ્યક્તિ અને

મધ્યમ સ્થિતિના ગૃહસ્થ હતા. તેમણે કોઈ ગુરૂની પાસે રહી વિનય-ભક્તિ-યુક્ત થઈ જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો હોય એવું કોઈ પ્રાચિન પુસ્તક-પટાવલી કે ઇતિહાસ દ્વારા સિદ્ધ થતું નથી. વળી શાસ્ત્રોની પરીક્ષા કરે એવી વિદ્યતાવાળા લોકાશાહ હોત તો તેમના હાથે લખાયેલ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાના ગ્રંથ-કવિતા આજે જરૂર વિદ્યમાન હોત. વળી એક વાત તો સામાન્ય માણસ પણ જાણી શકે છે કે સૂત્રોનું સત્ય-પણું સાબિત કરનાર સામાયિક-પૌષધ-પ્રતિક્રમણ-પ્રત્યખ્યાન-દાન અને દેવપૂજનો નિષેધ કરે ખરો? માટે સૂત્રોને ખોટા ઠેરાવવાનો અપજશ લોકાશાહ ઉપર ડા. ગાંધી શું કામ નાખે છે? લોકાશાહે ભલે નવો મત ચલાવ્યો પણ આટલાંજ સૂત્ર સાચાં છે તે સિવાયનાં સૂત્રો-નિર્યુક્તિઓ-ભાષ્ય-ચૂર્ણિ કે ટીકા ખોટાં છે એવું કયાંય કહ્યું ન હતું. લોકાશાહ પછી પણ લોકાશાહના અનુયાયીઓ નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-ટીકાદિના આધારે જ બનાવેલ ખત્રીસ સૂત્રોના ટ૦ખા માનતા હતા.

ડા. ગાંધી જે દ્રષ્ટિરાગ અને મતપક્ષમાં બેભાન થઈ લોકાશાહને સૂત્રોના સાચા પરીક્ષક અને વિદ્વાન કહેતા હોય તો તો પછી તેરાપંથી લોકો ભીખમજીને માટે પણ એમજ કહે છે તેને પણ તમારે સાચું માનવુંજ જોઈએ. જે આપ તેરાપંથીઓનું કહેવું સત્ય નથી માનતા તો પછી તમારું કહેવું અમે કેમ સાચું માનીએ? જેમ તેરાપંથીઓનું કહેવું નિઃસાર છે તેમ આપનું કહેવું પણ નિઃસાર છે, કેમકે તમે બંને એકજ વૃક્ષની બે શાખાઓ

છો. જો તમે લોકો લોંકાશાહના અનુયાયી તરીકેનું અભિ-
માન ધરાવતા હો તો લોંકાશાહના મૂળ સિદ્ધાંતો દયા-
દાનનો તમારે પણ ઉચ્છેદ કરી તેરાપંથી સાથે સહમત
થઈ જવું જોઈએ.

વળી મી. ગાંધી સાચાં હતાં તેટલાંજ સૂત્રો લોંકા-
શાહે માન્ય કર્યાંનું કહે છે જ્યારે સ્થાનકવાસી રૂપિ અમો-
લખર્ષિણ લખે છે કે ૩૨ સૂત્રો સિવાય બધાં સૂત્રોનો
વિચ્છેદ થયો હતો એટલે ૩૨ સૂત્રો માન્ય રખાયાં છે. તો
પછી ૩૨ સિવાયનાં બીજાં સૂત્રોની સત્યાસત્યનો સવાલજ
ક્યાં રહ્યો? ત્યારે આ બંનેમાં સાચું કોણુ? માટે કહેવું
પડશે કે જે જેને જેમ કાવ્યું તેમ લખી નાંખ્યું છે. અમો-
લખર્ષિણની વાત પણ વ્યાજબી ઠરતી નથી, કારણકે લોંકા-
શાહની જન્મની પહેલાંના પણ હસ્તલેખિત સૂત્રો આજે
પ્રાપ્ત છે આથી સિદ્ધ થાય છે કે લોંકાશાહે પોતાના માટે
અલગ ૩૨ સૂત્રો લખ્યાની વાત બીલકુલ ગલત છે.

જૈનાગમ મૂળ તો અર્ધ માગધીમાં અને તે પરની
ટીકા સંસ્કૃતમાં છે. લોંકાશાહ તો એ લાવાની અનલસિતાને
કારણે એ આગમ સૂત્રોથી પરાહમુખ હતા. પછી સૂત્રમાં
સત્યા સત્યની પરીક્ષા કરી ૩૨ સૂત્રો નીર્ણિત કર્યાની વાત
સત્ય કેવી રીતે માની શકાય? અને તેથી જ લોંકાગચ્છી
સંપ્રદાય પાછળથી તુરત જ મૂર્તિપૂજાનો સ્વીકાર કરી પંચાંગી
માનવા લાગ્યો. ૩૨ સૂત્રોની માન્યતા કેવી રીતે થઈ તે
આગળના પ્રકરણમાં જણાવીશું.

ડૉ. ગાંધી લખે છે કે—

“ પોતાની મરજી પ્રમાણે ઇતિહાસ જોડી કાઢીને શુદ્ધ કરનારને દોષિત અતાવવા તે મહાપાપ છે ”

ડૉ, ગાંધીના આ કથાનક અનુસાર લોંકાશાહનું જીવન પૃથક્ પૃથક્ રીતે લખી સમાજને શંકાશીલ બનાવવાનું પાપ તેા સ્થાનકવાસી લેખકોએજ વેચ્યું છે. સંતબાલજીની ધર્મ-પ્રાણી લોંકાશાહની લેખ માલા, વાડીલાલ મોતીલાલે લખેલ ઐતિહાસિક નોંધ, સ્થા. મુનિ જેઠમલજીએ લખેલ સમક્ષિત સાર ગાંથ, સ્થા. મુનિ મણિલાલજીએ લખેલ પ્રભુવીર પટાવલિ આ બધામાં લોંકાશાહના જીવન અંગે કયાંય પણ એક સરખું લખાણ નથી. આથી જ જનતામાં પાકો વિશ્વાસ પેદા થાય છે કે માત્ર સંપ્રદાય મોહથી આકર્ષાઈ મૂર્તિ વિરોધક મતના ઉત્પાદકને મિથ્યા ઉપમાઓથી લેખકોએ નવાબ્યા છે અને જનતાને તેમનું ધ્યેય સમજાઈ ગયું છે. એટલે અનેક જૈન અને જૈનેતર વિદ્વાનોએ મૂર્તિપૂજા અવશ્ય જરૂરી હોવાની ઉદ્ઘોષણાઓ કરી છે. જીઓ નીચેના વિદ્વાનો શું કહે છે ?

યુરોપના મહાન્ ક્રાન્તિકાર ડૉ. સોક્રેટિજે (શુકરાતે) કહ્યું છે કે:—

“ મૂર્તિપૂજા છુડાનેસે લોગોકી અજ્ઞાનતા ઘટેગી નહિ પર ઉલ્ટી બઢતી જાયગી યા તેા મિશ્રવાસિયોકી ભાંતિ મૂર્તિપૂજા છોડ મગર વ બીલાડાકી પૂજા કરેગા યા નાસ્તિક હોકર કુછબી નહીં કરેગા. ”

ઇતિહાસ મર્મજ અંગ્રેજ મહિલા સ્ટીવન્સન કહે છે

કે “ હિન્દ મેં ઇસ્લામ સંસ્કૃતિકા આગમન હોનેકે બાદ મૂર્તિ વિરોધ કે આન્દોલન પ્રારમ્ભ હુએ. ”

દિ. વિક્રાન નાથુરામ પ્રેમી કહે છે કે-લોંકાશાહ પર કિસ ધર્મકા પ્રભાવ પડાયા? મેરા ખ્યાલ હૈકિ ઇસ્લામ (મુસ્લીમ) ધર્મકાહી પ્રભાવયા.

ઐતિહાસિક-મર્મજ પ્રકાણુ વિક્રાન શ્રીમાન્ રાખલદાસ વનજીએ પોતાનો એ અભિપ્રાય પ્રગટ કર્યો છે કે-આજથી ૨૫૦૦ વર્ષે પૂર્વે જૈન ધર્મમાં મૂર્તિપૂજા હતી. શ્રીમાન્ કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ-ભારતીય પુરાતત્ત્વજ્ઞે જાહેર કર્યું છે કે-કલિંગ કે શિલાલેખસે સ્પષ્ટ હો જતા હૈકિ આજસે ૨૩૦૦-૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વે પણ જૈનોમાં મૂર્તિપૂજા આમ-તૌરસે પ્રચલીત થી.

કૌટિલ્ય અર્થશાસ્ત્રના ૩-૧૮ નો કાનુન એ બતલાવે છે કે સામ્રાટ ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યમાં દેવમંદિરોની વિરૂદ્ધ જો કોઈ જેમ તેમ જોલે તે મહાન્ દંડને પાત્ર ગણ્યોતો. આવા અનેક અભિપ્રાયો ઉપરથી સાબિત થાય છે કે વિક્રાનો મૂર્તિપૂજાને કદાપી વ્યર્થ કહેજ નહિ.

ડૉ. ગાંધી લખે છે કે—

“ લોંકાશાહે કે તેમના સ્થાનકવાસી અનુયાયીઓએ સૂત્રોના પાઠમાં કાંઈ પણ ફેરફાર કર્યો નથી. પરંતુ મૂળ સૂત્રોની નિયુક્તિઓ, ભાષ્યો, ચૂલ્કીઓ વીગેરે બનાવી તેની અંદર મૂર્તિપૂજાની વાતો, પાઠો ધુસાડી દીધેલા એવા પાઠવાળી નિયુક્તિઓ વગેરે લોંકાશાહે અને તેમના અનુયાયી સ્થાનકવાસીઓએ માન્ય કરેલ નથી. એટલે કે મૂળમાં નહિ તેવું નવું જિનારા વિરૂદ્ધનું ધુસાડવાનું કામ તો મૂર્તિના પક્ષકારોએ જ કરેલ છે. ”

જેન તરીકે ઓળખાતા કેટલાક વર્ગની ઉત્પત્તિ ભગવાન જિનેશ્વર દેવોની પ્રતિમાજીના લોપવાને અંગે જ થયેલી હોવાથી તેઓને ટીકા, નિર્યુક્તિ વિગેરેના પાઠો માનવા પાલવે જ નહિ અને તેથીજ જગતમાં જેમ એક જુઠાથી બચવા માટે અનેક જુઠાં બોલવાની ફરજ પડે છે. તેમ આ મૂર્તિ વિરોધક મતવાળાને ભગવાન જિનેશ્વર દેવની પ્રતિમાને ઉઠાવવા જતાં નિર્યુક્તિ આદિ અને ટીકા આદિ શાસ્ત્રો કે જેઓને આધારે પોતેજ ગુજરાતીમાં સૂત્રોના અર્થો વિગેરે લીધા છે તે નિર્યુક્તિ આદિ અને ટીકા આદિને માન્ય નહિ રાખવાની ફરજ આવી પડી છે. આ મતવાળાઓ નિર્યુક્તિઓ માન્ય કરે તો—શ્રી આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં આવતા ભગવાન મલ્લીનાથજીની મૂર્તિવાળું મંદિર, ભગવાન વજ્રસ્વામીજીએ શાસન પ્રભાવવાને અંગે કૂલો અને તેથી થયેલો ચૈત્ય પૂજા દ્વારાએ શાસનનો મહિમા—ગૃહસ્થોને સંસાર પાતળો કરવામાં પુષ્પાદિકે કરાતી ભગવાન જિનેશ્વરોની દ્રવ્ય પૂજાનું સાધનપણું—સર્વલોકમાં રહેલા અરિહંત ચૈત્ય (પ્રતિમા)નું વંદનીય, પૂજનીયપણું વીગેરે ઘણી હકિકતો એકલી આવશ્યક નિર્યુક્તિથીજ માનવી પડે. તેમજ દશવૈકાલિક નિર્યુક્તિમાં આવતા ભગવાન શચ્ચંભવસૂરિજીને ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિનાં દર્શનથી થયેલી ધર્મ પ્રાપ્તિ, શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની નિર્યુક્તિમાં શ્રી જિનેશ્વર મહારાજના ચૈત્યાદિના મહોત્સવ વખતે કરાતી અંધ, મુક્તિ વિગેરે તથા શ્રી આચારાંગ નિર્યુક્તિની અંદર અષ્ટાપદ વિગેરે તીર્થોની વંદનીયતા તથા આરાધ્યતા અને સૂચકાંગ નિર્યુક્તિમાં આર્દ્રકુમારને ભગવાન યુગાદિ દેવની પ્રતિ-

માના દર્શનથી થયેલો ધર્મબોધ એ વિગેરે અધિકારો જિને-
શ્વરદેવની પ્રતિમાની સત્તા-દર્શનીયતા અને પૂજ્યનીયતાની
સાબિતી કરનારા છે. તે મૂર્તિ વિરોધક મતવાળાઓને માનવા
પડે. તેમ છતાં પણ તે મતને અનુસરનારાને તે વૃત્તિ
આદિનું આલંબન લીધા સિવાય છુટકોજ નથી. કારણકે
મૂર્તિવિરોધક વર્ગે દશવૈકાલિક આદિ સૂત્રોના અર્થ કરતી
વખતે નિર્ચુકિત ઉપર રચવામાં આવેલું લાખ્ય અને તે
લાખ્ય કે નિર્ચુકિત ઉપર રચવામાં આવેલી ચૂર્ણિ કે તે
એક, બે કે ત્રણમાંથી કોઈને પણ અનુસરી કરવામાં આવેલી
ટીકાને આધારેજ અર્થ કરેલા છે. કોઈપણ સૂત્રનો કોઈ
પણ અર્થ એકલા વ્યાકરણ માત્રથી તેઓ કરી શકે
તેમ નથી, કેમકે તે સૂત્ર અધ્યયન વિગેરેના ઉદ્દેશ,
નિર્દેશ અને નિર્ગમ વિગેરે દ્વારાનો તેમજ તે તે
તે સૂત્રોમાં આવતા તે તે શબ્દોના નય, નિદેશાના
વિચાર સાથે તે તે સૂત્રોને કરવાના પ્રસંગો તથા તે તે
સૂત્રોને કરનારા કે તેમાં આવતા પુરૂષોના ઈતિ વૃત્તો તેઓને
નિર્ચુકિત આદિ સિવાય મળી શકે તેમજ નથી. વળી અમે
તો મૂળ સૂત્રમાં કહેલીજ હકિકતને માનીયે છીયે અને
સૂત્રો-૩૨ જ છે એમ કહેનારા તેઓને તો પ્રતિમાથી જ દ્વેષ
હોવાથી પ્રતિમા સિવાયની બીજી કેટલીક હકિકતો સૂત્રમાં
નહિ આવતી છતાંય માન્ય કરે છે. જુઓ અંગ ઉપાંગ
વિગેરેની રચના સાધુઓના આચાર વિચારને જ અનુસરીને
થયેલી છે અને તેથીજ શ્રમણોપાસક કે જેઓ સાધુપણાની
સ્થિતિમાં નથી તેઓના આચાર વિચારનું નિયમન પૂર્વે
જણાવેલાં સૂત્રો ઉપરથી થઈ શકશેજ નહિ, કેમકે કોઈ પણ

સૂત્રમાં શ્રાવકે નવકાર ગણ્યો, પાણી ગળ્યું, લાકડાં અને છાણાં શોધ્યાં, ચૂલો પૂંજ્યો, ધાન્ય અને શાક વિગેરેની અપેક્ષાએ વિવેક કર્યો એ વિગેરે મૂર્તિ વિરોધકને પણ માન્ય એવી શ્રમણોણાસક (શ્રાવક)ની હકિકતોનું વિધાન તેમણે માનેલા અગર માન્ય નહિ કરેલા પણ સૂત્રોમાંથી કાઢી શકાય તેમ નથી. આ સર્વ હકીકતને વિચારનારો મનુષ્ય સહેજે સમજી શકશે કે ભગવાન જિનેશ્વર દેવોની પ્રતિમા, ચૈત્યો અને તેમની પૂજા આરાધના વિગેરે સંબંધી જે શ્રાવકની કરણી છે તેને સૂત્રોમાંથી દેખવાની કે દેખાડવાની આશા રાખવી અને તે હોય તોજ પ્રમાણિક માનવું એ કેવળ ખુદ્ધિ રહિતપણાને જ આભારી છે, એમ કહી શકાય. ડૉ. ગાંધીએ મહાન પુરૂષો ઉપર જિનારા વિરૂદ્ધ ઘુસાડી દેવાનો આક્ષેપ મૂક્યા પહેલાં જરા વીચારવું જોઈએ કે નિર્ચુકિત આદિના રચનાર પુરૂષો અત્યારના નવા મત ઉત્પાદક કરતાં તો કંઈક વધારે ખુદ્ધિશાલી હતા. આજના મૂર્તિપૂજા વિરોધક પંથના ઉત્પાદક અને ચૌદ પૂર્વના મહાન જ્ઞાતા અને અનેક રીતે શાસન પ્રભાવક નિર્ચુકિત આદિના રચનારાઓની સરખામણી કરવી એ તો મેરૂ અને સરસવની સરખામણી જેવી સ્થિતિ છે. શ્રી આવશ્યક નિર્ચુકિતકાર ભદ્ર આહુ સ્વામીજી, વિશેષ આવશ્યક લાભ્યકાર ભગવાન ઉમાસ્વાતિ વાચક વિગેરે મહા પુરૂષો આગળ આજના નવા મત ઉત્પાદકો શું હિસાબમાં ? આવા ધુરંધર શક્તિશાળી પુરૂષોના વચનને માન્ય ન રાખતાં ખોટા વિભ્રમમાં નાખી ધર્મને નામે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર, અત્યારના નવા મત ઉત્પાદકના વચનને અનુસરનારા ખરેખર દીશા ચૂકી

રહ્યા છે. અને શાસ્ત્ર વચનોને ઉલ્લંઘી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાનું મહાન પાપ વહોરી રહ્યા છે.

વળી તેમના મતને અનુસરનારાઓનો વિચ્છેદન ન થાય એમ ધારી તેઓએ પીસ્તાલીસ આગમ પૈકી પ્રતિમાના અધિકારને દર્શાવતા આગમોને ઉડાવી દઈ બત્રીસ આગમજ માન્ય રાખ્યાં. પણ તેમનાં માનેલાં સૂત્રોથી પણ ભગવાન જિનેશ્વરદેવની શાશ્વતી અને અશાશ્વતી ઉભય પ્રકારની મૂર્તિ અને તેનાં મંદિરો સાબિત ન થઈ શકે તેમ તો નથીજ. પણ એવી ખારીક ખુદ્ધિમાં ઉતર્યાં સિવાય ડૉ. ગાંધી કહે છે કે “ મૂળમાં નહિ તેવું નવું જિનારા વિરૂદ્ધનું ઘુસાડવાનું કામ (મૂર્તિપૂજા) મૂર્તિના પક્ષકારોએજ કરેલ છે. પણ ખુદ આચારાગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના વસતિના અધિકારમાંજ શ્રદ્ધાવાળા શ્રાવકોએ કરેલાં દેવકુલોની હકિકતનો વિચાર કર્યો હોત તો સ્પષ્ટપણે માલુમ પડત કે જીવાજીવાદિકના તત્ત્વોને જાણનારા અને સારી શ્રદ્ધાવાળા શ્રાવકો સ્થાન સ્થાન ઉપર દહેરીઓ કરાવતા હતા એમ આ (આચારાગ ૩૦૩-૩૦૬) સૂત્રો ઉપરથી ચોકખે ચોકખું સમજી શકાય છે. પછી નવું ઘુસાડયું છે કે મૂળ સૂત્રમાં પણ છે તેની ડૉક્ટર સાહેબને ખાત્રી થાત, પણ સંપ્રદાય મોહનાં ચશમાં હોય ત્યાં સુધી વસ્તુ વસ્તુપણે સમજાય નહિ. ડૉ. ગાંધી કહે છે કે—

“ સૂત્રોમાં ક્ષત એકજ શબ્દ છે કે જેના ઉપરથી મૂર્તિપક્ષે જખરો ગોટાળો ઉત્પન્ન કર્યો છે. એ શબ્દ છે=ચેદ્વ્યં=ચત્ત. આ ચૈત્યશબ્દના ઘણા અર્થ થાય છે જેમકે-વ્યાંતરાયન, આગ, ચિત્તા

ઉપરનું સ્મારક, સાધુ જ્ઞાન, ગતિવિશેષ, વૃક્ષવિશેષ બનાવવું વગેરે. અને જુદા જુદા અંગસૂત્રોમાં આ ચૈત્ય શબ્દ જુદા જુદા અર્થમાં વપરાયેલ છે તેના પાઠ સહિત અગાઉ ધણી વખત બતાવાઈ ગયું છે.”

ડૉક્ટર સાહેબે પ્રથમ તો એમ કહ્યું કે મૂળ સૂત્રોમાં કયાંય પ્રતિમા કે મંદિર અંગે કંઈ છે જ નહિ. અને હવે એમ કહે છે કે તે અંગેના ચૈત્ય શબ્દ છે તે ગોટાળો કરનાર છે. છટકી જવાને માટે મી. ગાંધી તે શબ્દને ગોટાળાવાળો કહી તેના અર્થ વિચિત્ર બતાવે છે પણ જુઓ- ચૈત્ય શબ્દનો સત્ય (ખરો) અર્થ શો છે?

તીર્થંકર ગણધર તથા સર્વજ્ઞના દર્શનમાં જે જે આજ્ઞા રસિક શાસન પ્રેમી ધુરંધર આચાર્યો થયા, તે દરેકોએ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મૂર્તિ કે દેરાસર વગેરે કરેલ છે, કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે અનેકાર્થ સંગ્રહમાં આ પ્રમાણે અર્થ કરેલ છે. ચૈત્યં જિના તત્ત્વિં ચૈત્યો જિન-સમાતરુ । ચૈત્ય એટલે જિનમંદિર, જિન પ્રતિમા અને જિન રાજની સભાનું ચોતરાબંધ વૃક્ષ આ સિવાય ચૈત્ય શબ્દનો બીજો અર્થ કોઈ જૈન સિદ્ધાંતમાં નથી તેમજ અમરકોષ આદિ બીજા અનેક કોષ ગ્રંથો છે, તે દરેકમાં ઉપર મુજબજ અર્થ કરેલ છે, બીજો અર્થ થાયજ નહિ, બાકી પરમેશ્વરની મૂર્તિના ઉત્થાપક લોકો ચૈત્યના બીજા અર્થો (જ્ઞાન કે મુનિ) કરવાનાં બહુ ફાંફાં મારે છે, પણ તે અર્થ દુનિયાભરના કોઈ શાસ્ત્રથી થઈ શકતો નથી. બાકી જેને ચોતાની મરજી મુજબજ વાત માન્ય રાખવી છે એને માટે આ બધાં બંધાનાં છે. નહિતર સૂત્રો પણ બત્રીસજ કેમ માને? બત્રીસ સૂત્રોને માન્ય રાખવાનું કહેનાર નંદિસૂત્ર તો માને છે અને નંદિસૂત્રના મૂલ પાઠમાં મહાનિશીથ સૂત્ર અને મહાકલ્પ

સૂત્ર આદિનાં નામ છે. જે એ સૂત્રો અપ્રમાણિક હોત તે નંદિસૂત્રમાં તેનાં નામ કેમ દર્શાવત ? વળી ભગવતી સૂત્રમાં સાક્ષ કહ્યું છે કે નિયુક્તિ માનવી જોઈએ. જે નથી માનતા તે સૂત્રના અર્થના શત્રુ છે. આ બાબતમાં સંદેહ હોય તે ભગવતી સૂત્રનો પાઠ નીચે મુજબ છે.

નિજ્જુતિ મન્તવ્યા સુતત્થો સ્વલુ પઠમો વીઓ નિજ્જુત્તિ
મિસ્સઓ મળીઓ ત્વહોય નિર્વિસેસો એસ વિહીહોહ અણુઓગો ॥

આ પાઠમાં સાક્ષ લખ્યું છે કે પ્રથમ સૂત્રાર્થનું કથન કરવું, ફેર નિયુક્તિ સાથે ખીજી વાર અર્થ કરવો અને ત્રીજી વાર નિર્વિશેષ અર્થાત્ પૂરો અર્થ કરવો. આથી ખ્યાલ કરવો જોઈએ કે આ પાઠમાં નિયુક્તિ માનવાનું સ્પષ્ટપણે સિદ્ધ થાય છે. છતાંય મૂર્તિ પ્રત્યેના દ્રેષથી તે ખોટું ઘુસાડી દીધાને ઠહાને નિયુક્તિ આદિને ખોટાં કહે તેને શાસ્ત્ર પ્રમાણથી ખીજાં શું પ્રમાણ આપી શકાય ? અરે તેવાઓ ખત્રીસ સૂત્રોમાંની પણ ઘણી હકિકત માનતા નથી અને કેટલીક ખત્રીસ સૂત્રો ખહારની હકિકત માને છે આવાઓની માન્યતા સૂત્રાનુસારી કહેવાય કે સ્વચ્છંદાનુસારી કહેવાય ? જુઓ તેઓ ખત્રીસ સૂત્રોના અંદરની શી શી વાતો નથી માનતા તેમાંની થોડી બાબતો ઉતારીયે તે નીચે મુજબ—

(૧) શ્રી ભગવતી સૂત્રે જંધાચારણ્યાદિ મુનિયે શાશ્વતી અશાશ્વતી જિનપ્રતિમાને વાંદી છે તે. (૨) શ્રી જ્ઞાતાસુત્રના સોલમા અખ્યયને દ્રૌપદી સતીએ જિન પ્રતિમાને પૂજી છે તે. (૩) શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રે ચોથા તથા દશમા ઠાણે સ્થાપના (મૂર્તિ) સત્ય (માનવાજ્ઞેગ) કહેલ છે તે. (૪) પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રના સંવર દ્વારમાં જિન પ્રતિમાનું વૈયાવચ્ચ મુનિયે કરવું તે બહુ નિર્જંરાનું કારણ છે. (૫) એજ સૂત્રના પંચમ સંવર દ્વારમાં સાધુના ૧૪ ઉપગરણુ કલા છે તે પ્રમાણે તેઓ

નથી રાખતા તે. ૬ સમવાયાંગમાં નિયુક્તિઓ કહેલી છે (નિજ્જુતિઓ સંસ્ક્રોજ્જાઓ) તેને નથી માનતા તે (૭) ભગવતીમાં છે કે નિયુક્તિ વિગેરે ન માને તે પ્રત્યનિક કહેવાય તેને તેઓ નથી માનતા (૮) ઉવવાઇ સૂત્રમાં અંબડ પરિવાળકના શિષ્યોએ પ્રભુ પ્રતિમા પૂજી છે તે પણ તેઓ નથી માનતા (૯) શ્રી જીવાભિમને વિજયદેવે પરમાતમાની પ્રતિમાને પૂજેલી છે તે (૧૦) રાયપસ્સેણીમાં સૂર્યોલદેવે જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિને વિસ્તારથી પૂજી છે તે (૧૧) ભગવતી, આચારાંગ, દશવૈકલિક સૂત્રે સાધુને દાંડા રાખવાનું કહેલ છે તે પણ સ્થાનકવાસી સાધુઓ રાખતા નથી. (૧૨) ઉત્તરાધ્યયને પરિલેહલુવિધિ કહેલ છે તે પ્રમાણે તેઓ કરતા નથી. (૧૩) સૂત્રમાં ચતુર્વિંધ સંધને ધર્મકરણી કરવાના મકાનને ઉપાશ્રય વિગેરે કહેલ છે તેનું તેઓએ મનકલ્પિત ધાનક એવું નામ જોડી દીધું. (૧૪) શ્રી નિસીથસૂત્રના પાંચમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે પ્રમાણ વગરનું રજોહરણુ (ઓઘો) ન રાખવો અને તેઓ મતિ કલ્પનાએ રાખે છે તે. આવી ધણી વાતો બીજી સૂત્રના અંદરની પણ સ્થાનકવાસીઓ માનતા નથી. વળી પ્રતિમા પૂજનને ઉડાડી દેવા માટે એ લોકો કહે છે કે અમે બીજી સૂત્ર મૂળજ માનીયે છીએ, છતાં બીજી સૂત્રના મૂળમાં નથી એવી અનેક બાબતો (માત્ર મૂર્તિ-પૂજા સિવાય) બીજા સિદ્ધાંતોની તથા ટીકાનિયુક્તિ ચૂર્ણિ વિગેરે-માંથી લઇને માને છે. માત્ર મૂર્તિપૂજાથી જ તેમને દ્વેષ છે, એટલે નીચેની હકિકતો માનતા હોવા છતાં પણ બીજી સૂત્રો માનવાનું કહેનાર ખોટા કહેવાય. હવે બીજી સૂત્રના મૂલમાં નથી એવી કઈ કઈ બાબતો તેઓ માને છે.

(૧) ચૌવીસ ભગવાનના માબાપનાં નામો (૨) વીશ વિહરમાન ભગવાનનાં નામો (૩) ચૌવીશ તીર્થકરોના ગણધરો (૪) બાર ચક્રવર્તીની સ્થિતિ (આયુષ્ય) (૫) બાર ચક્રવર્તીઓની અવગાહના (૬) નવ વાસુદેવ બલદેવની સ્થિતિ (૭) નવ વાસુદેવ બલદેવની અવગાહના (૮) નવ પ્રતિ વાસુદેવની સ્થિતિને અવગાહના (૯) સગર ચક્રવર્તીના સાડ હમ્બર પુત્રો (૧૦) ભગીરથ ગંગા નદી લાવ્યા તે

(૧૧) બાહુબલ વર્ષ દિવસ કાઉસગ્ગ રહ્યા. (૧૨) હસ્તિપાલ રાજ્યએ મહાવીરને ચરમ ચોમાસાની વિનંતિ કરી તે (૧૨) પ્રભુની જન્મરાશિ ઉપર ભરમગ્રહ એ હજાર વર્ષની સ્થિતિએ એકો તે (૧૪) મહાવીરના નિર્વાણથી દીવાળી ચાલી (ચાલુ થઈ) છે તે. (૧૫) ચોવીસે તીર્થ- કરના આંતરા (૧૬) નવ નારદોના નામ (૧૭) શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુની સ્ત્રીનું નામ પ્રભાવતી (૧૮) પ્રભુને રેવતી શ્રાવિકાએ કાળાપાક વહોરાવ્યો (૧૯) અગીઆર રૂદ્ર (૨૦) અંધક મુનીની ખાલ ઉતારી તે (૨૧) અરણિકમુનીનો અધિકાર (૨૨) અંધકસુરિના (૪૯૯) શિષ્ય ધાણીમાં પીલાયા (૨૩) અષાઢા ભૂતિનો અધિકાર (૨૪) સુદર્શનશેઠ અને અભયા રાણીનો અધિકાર (૨૫) આઠ દિવસના પર્યુષણ કરવાં તે (૨૬) કપટથી ચેલણા રાણીને શ્રેણિક રાજ્ય પરણ્યા તે (૨૭) છપ્પન કોડિ યાદવ (૨૮) દ્વારિકામાં સાઠ કોડ ધરો (૨૯) દ્વારકાની બહાર બહોંતેર કોડ ધર (૩૦) ચોવીસ તીર્થંકરોના મુનિઓની સંખ્યા (૩૧) વીંશ વિહર- માન ભગવાનોના ગણધરો (૩૨) ચોવીસ ભગવાનોની સાખીઓની સંખ્યા (૩૩) ચોવીસ તીર્થંકરોના શ્રાવકોની સંખ્યા (૩૪) ચોવીસ તીર્થંકરોની શ્રાવિકાઓની સંખ્યા (૩૫) પાંડવોએ જુગારમાં દ્રૌપદીને હારી (૩૬) કુંતાજીનો પુત્ર કર્ણ (૩૭) જરાસંધની પુત્રી જીવયશા (૩૮) સીતા સતીએ ધીજ કયુ તે (૩૯) લક્ષ્મણજીની માતું નામ સુમિત્રા (૪૦) પવનજય તથા અંજના સતિના પુત્ર હનુમાનનું ચરિત્ર (૪૧) રાવણની નગરી લંકા સોનાની હતી તે (૪૨) રાવણની સ્ત્રીનું નામ મંદોદરી (૪૩) રાવણના પુત્રનું નામ ઈન્દ્રજીત (૪૪) રાવણનો બનેવી ખરદ્વણ (૪૫) રાવણની બેનનું નામ સુરપત્ન્યા (૪૬) રાવણના ભાઈ કુંભકર્ણ તે ખિલિષણ (૪૭) સીતા સતીને રાવણ હરી ગયા તે (૪૮) જંબુકુમારને દાયગ્મમાં નવાણું કોડ સોનૈયા આવ્યા તે (૪૯) પ્રભવ પાંચસે ચોર સાથે આવ્યા તે (૫૦) જંબુકુમારે આઠ કથા કહી તે (૫૧) એક ભવમાં અઢાર નાતરાં થયાં તે (૫૨) જંબુની આઠ સ્ત્રીએ આઠ કથા કહી તે (૫૩) જંબુસ્વામીના માખાપનાં નામો (૫૪) જંબુકુમારનું પૂર્વભવમાં ભવદેવનામ અને સ્ત્રીનું નાગીલા નામ

(૫૫) અભયકુમારનું ચરિત્ર (૫૬) જંબુકુમારની આઠ સ્ત્રીઓનાં નામ
 (૫૭) કયવન્ના શાહનું ચરિત્ર (૫૮) શાલિભદ્રે પૂર્વભવમાં ક્ષીરનું દાન
 દીધું તે (૫૯) દીવાલીના દીવસે મહાવીરે ઉતરાધ્યયન ૩૬ કલા તે
 (૬૦) વસુદેવજી પૂર્વભવમાં નંદિપેણુ હતા તેણે સાધુની વૈયાવચ્ચ કરી
 હતી તે. (૬૧) વસુદેવની ૭૨૦૦૦ સ્ત્રીઓ હતી તે (૬૨) હરિકેશી
 મુનિનો પૂર્વભવ (૬૩) ભરત મહારાજને દેવે સાધુનો વેશ આપ્યો તે
 (૬૪) પાંચમા આરામાં સો સો વર્ષે ૭ મહીનાનું આયુષ્ય ઘટે તે
 (૬૫) પાંચમા આરાની શરૂઆતમાં ૧૨૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય (૬૬)
 ભરતચક્રીએ આરિસા ભૂવનમાં અનિત્ય ભાવના ભાવી તે (૬૭) શ્રી
 રૂપભદ્રે પારણામાં ૧૦૮ ઘડા શેરડી રસ વહોર્યો તે. (૬૮) મરૂદેવીએ
 ૬૫૦૦૦ પેટી દીડી તે (૬૯) મરૂદેવી માતાને રોતાં આંખે પડલ
 આવ્યાં તે (૭૦) શ્રી આદિનાથને શ્રેયાંસકુમારનો પૂર્વભવ (૭૧) ભરતે
 પૂર્વભવમાં ૫૦૦ મુનિયોને આહાર લાવી દીધો તે (૭૨) બાહુબલિએ
 પૂર્વભવે પાંચશો મુનીઓની વૈયાવચ્ચ કરી તે. (૭૩) રૂપભદ્રે ભગવાને
 પૂર્વભવે બલદેને અંતરાય કર્યો તેથી વરસ દિવસ આહાર વિના
 વિચર્યા તે (૭૪) પ્રજ્ઞાન કુમારને વૈરસુર હરિ ગયો તે (૭૫) કુંભ-
 કર્ણુ તથા ઈદ્રજીત મોક્ષે ગયા તે (૭૬) રહનેમિયે પચાશે અંતેહરી
 ત્યજી તે (૭૭) પાંચમા આરાને છેડે ૭ જીવણીયા અધ્યયન રહેશે તે
 (૭૮) ચંદ્રગુપ્તે રાજ્યને સોલ સ્વપ્ન આવ્યાં તે. (૭૯) પાંચમ
 આરાને છેડે દુષ્ટ સહસ્રરિ થશે તે. (૮૦) વિજય શેઠ અને વિજયા
 રાણીનું ચરિત્ર (૮૧) રાઈ-દેવસી-પખખી-ચૌમાસી અને સંવ-
 તસરીએ પાંચે પ્રતિક્રમણનો વિધિ (૮૨) ધન્નાજીએ એકી
 સાથે આઠ સ્ત્રીઓ છંડીતે (૮૩) સંચારા (અનશન) ની જગ્યાએ
 શાલિભદ્રની માતાજી ગયા તે (૮૪) શાલિભદ્રની બત્રીસ સ્ત્રીઓ (૮૫)
 દેવલોકનાં બાસઠ પ્રતર (૮૬) જંબુસ્વામિ-ગૌતમસ્વામી તથા સુધર્મા-
 સ્વામીના આયુષ્યનું માન (૮૭) બાર ચક્રી, નવ વાસુદેવ, નવ બલદેવ
 તથા નવ પ્રતિવાસુદેવ કયા કયા પ્રભુના વારે કે અંતરે થયા તે (૮૮)
 સાતે નરકોના પાથડાનું અંતર, અવગ્રાહના તથા સ્થિતિ (૮૯) શ્રી

પુષ્ટિયા શ્રાવકનો અધિકાર (૯૦) ગૌતમદ્વિ ગણુધરોનો પરિવાર (૯૧) અઘ્ઘીસ લઘ્ઘિઓના નામ તથા ગુણુ (૯૨) અસન્ઝાચતું કાલમાન વાગેરે (૯૩) જ્ઞાનુસ્વામી પછી દશ બોલ વિચ્છેદ ગયા તે (૯૪) સ્થુલિભદ્રજી વેશ્યાના ધરે રહ્યા તે (૯૫) સિંહ ગુફાવાસી સાધુ નેપાલ દેશથી રત્નકંબલ લાવ્યા તે (૯૬) પાંચમા આરાને છેડે ક્ષત્ર્યુ સાખ્વી, નાગિલશ્રાવકને સત્ય શ્રી શ્રાવિકા થશે તે (૯૭) આહુબલજી મહાત્માને આહ્ની સુંદરીએ પ્રતિબોધ્યા (વીરાભોરાગજ્ઞથકી ઉતરો) તે. (૯૮) ભરતચક્રીને ત્યાં દરરોજ દશલાખ મણુ મીઠું જોઇતું હતું તે (૯૯) સનતકુમાર ચક્રીનું રૂપ જોવા દેવો આવ્યા તે (૧૦૦) શ્રી નંદિપેણુનું ચરિત્ર (૧૦૧) ભરત આહુબલનું યુદ્ધ (૧૦૨) મરૂદેવી માતા હાથી ઉપર બેઠે જ મોક્ષે ગયાં તે (૧૦૩) આહ્ની સુંદરી કુંવારી રહી તે (૧૦૪) અનંત ચોવીસીઓ બોલો છો તે (૧૦૫) ચોલપટ્ટાનું મોઢું શીવે છે તે (૧૦૬) પાત્રાં લાલશ્વેત શ્યામ રંગના રંગો છો તે (૧૦૭) પખ્ખી ૧૨ ચોમાસી ૨૦) અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણુ ૪૦ લોગસનો કાઉસગ્મ કરો છો તે (૧૦૮) શ્રાવક શ્રાવિકાને વ્રત દેવાનો વિધિ (૧૦૯) ચેલાચેલીને દીક્ષા દેવાનો વિધિ (૧૧૦) પોષહ લેવા તથા પારવાનો વિધિ (૧૧૧) સામાયિક લેવા તથા પારવાનો વિધિ (૧૧૨) સમકિતના સગ્સક બોલ (૧૧૩) ચૌદરાજલોકનું પ્રમાણુ (૧૧૪) ખીજી નકરંથી એકેક રાજની વૃદ્ધિ (૧૧૫) શ્રાવકના એકવીસ ગુણુ (૧૧૬) કાઉસગ્મના ઓગણીસ દોષ (૧૧૭) સામાયિકના બત્રીસ દોષ (૧૧૮) અરિહંતના આર ગુણુ (૧૧૯) આચાર્યના છત્રીસ ગુણુ (૧૨૦) ઉપાધ્યાયના પચવીસ ગુણુ (૧૨૧) ભગવાનની વાણીના પાંત્રીસ ગુણુ (૧૨૨) ગૌતમ મણુધર દેવશર્માને પ્રતિબોધવા ગયા (૧૨૩) શ્રી જૈન રામાયણુનો અધિકાર (૧૨૪) ભૂગુ પુરોહિતના પૂર્વભવનો અધિકાર (૧૨૫) જીવના ૫૬૩ ભેદની ગતાગતિ (૧૨૬) એકસો અડતાલીસ સત્તા પ્રકૃતિ (૧૨૭) એકસો વીસ બંધ પ્રકૃતિ (૧૨૮) એકસો વીસ ઉદ્ય પ્રકૃતિ અધિકાર (૧૨૯) દશ પ્રાણુ તથા દશ ગુણુ ઠાણુ દ્વાર (૧૩૦) સોલ સતીઓનાં નામ (૧૩૧) બલભદ્રજીએ

વનમાં મૃગને પ્રતિભોષ્યો તે (૧૩૨) શ્રી ઢંઢ્યુ મુનિનો અધિકાર (૧૩૩) મેતારજ મુનીનું વૃતાંત (૧૩૪) ધત્રા સારથવાહે મુનિને ધૃતનું દાન દીધું તે (૧૩૫) શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુના દશ ભવ (૧૩૬) શ્રી પ્રાર્શ્વનાથે નામ ઉગાયો તે (૧૩૭) શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુને કમઠે ઉપસર્ગ કર્યા તે (૧૩૮) શ્રીનેમિનાથ અને રાજેમતિના નવ ભવ (૧૩૯) રાજેમતી સતીના આપનું નામ ઉપસેન (૧૪૦) શ્રી મેધરથ રાજ્યે પારેવો અયાવ્યો તે (૧૪૧) સુભ્રમચક્રી સાતમો અંડ સાધવા ગયો તે (૧૪૨) સગર ચક્રવર્તીનો અધિકાર (૧૪૩) બ્રહ્મહત્ત ચક્રીની કથા (૧૪૪) દીવાલીના દિવસે અઢાર દેશના રાજ્યોએ પોષહ કરેલ તે (૧૪૫) નમિરાજ, મદનરેખા, અને યુગ આહુનું ચરિત્ર તે (૧૪૬) કરકંડુ પ્રત્યેક બુદ્ધ તે પદ્માવતી દેવીનો પુત્ર (૧૪૭) શ્રી ત્રિસલા દેવી એડા મહારાજની બહેન તે (૧૪૮) શ્રી પ્રસન્નચંદ્ર રાજપિનો અધિકાર (૧૪૯) શ્રી મહાવીર દેવના સઘલા તપ (૧૫૦) શ્રી વીર પરમાતમાના જમાલિ લાંણેજ તથા જમાઈ છે તે (૧૫૧) શ્રેણિક ચાર કાર્ય કરે તો નરકે નળ્ય તે (૧૫૨) અલ-ચક્રમારે એલણાદેવીનો મહેલ આલ્યો તે (૧૫૩) એડા રાજની સાતે પુત્રી સતી છે તે (૧૫૪) શ્રી મહાવીરને પુરણ શેઠે વહોરાવ્યું તે (૧૫૫) શ્રી મહાવીર દેવે પગની આંગલી વતી મેરૂ કંપાવ્યો તે (૧૫૬) શ્રી મહાવીર સાથે ગૌતમ ગણુધરે વાદ કર્યો તે (૧૫૭) શ્રી વીર પ્રભુએ ચંડ કૌશીઆને પ્રતિભોષ્યો તે (૧૫૮) ચંદનાએ વીર પ્રભુને છ મહીનાનું પારણું કરાવ્યું તે (૧૫૯) શ્રી વીરને સંગમે ઉપસર્ગ કર્યા તે (૧૬૦) શ્રીમતિ ચંદના દધિવાહન રાજની પુત્રી તે (૧૬૧) શ્રી મહાવીર પ્રભુના સતાવીસ ભવ (૧૬૨) ચંદનાઆલા ધન્નાશૈઠના ઘેર રહી તે (૧૬૩) જશુ સ્વામિ સાથે પરજ, જણુની દીક્ષા વીગેરે અનેક બાબતો બત્રીસ સૂત્રોમાં નથી છતાં (બત્રીસ સિવાયની) સ્થાન-કવાસીઓ માને છે. સાચાં હતાં એટલાં જ સૂત્ર માન્ય કર્યાં એમ કહેનાર ડો. ગાંધીએ વિચારવું જોઈએ કે તેમના સંપ્રદાયની દ્રષ્ટિએ અસલ્ય એવા સૂત્રો-નિયુક્તિઓ આદિની ઉપરોક્ત હકીકત કેમ માનો છે ?

નિયુક્તિ આદિમાં નવું જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધનું ઘુસાડી દેવાનું ડૉ. ગાંધી કહે છે તેટલા માત્રથી તે ખોટી ઠરતી નથી. માત્ર મૂર્તિપૂજના દ્વેષથી જ તેઓએ અને તેમના માન્ય પંથને અનુસરનારાઓની એ વાગ્જલ છે. માત્ર મૂર્તિ સિવાય નિયુક્તિ આદિની હકિકતને કપુલ રાખનારાઓનું કહેવું કેટલું સત્ય છે તે વાંચકોને આપોઆપ સમજાઈ જાય તેવું છે. મૂર્તિપૂજા અર્વાચિન છે એમ તો તેઓ કોઈ રીતે સાબિત કરી શકે તેમ નથી. તેમનાજ પંથના લેખકો મૂર્તિપૂજને અર્વાચિન (નવી) ઠેરાવવાને એકબીજાથી ભિન્ન ભિન્ન રીતે લખવાથી તેમનું કપોલ કલ્પિતપણું આપોઆપ સિદ્ધ થઈ જાય છે જુઓ તે માટે તેમના લેખકો કેવી રીતે પકડાઈ જાય છે ?

(૧) આજથી પચાસ સાએઠ વર્ષો પૂર્વે સ્થાનકવાસી સમાજની માન્યતા એવી હતી કે ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી એટલે દેવદ્વિગણિ ક્ષમાક્ષમણે શાસ્ત્રો પુસ્તકાગ્રહ કર્યાં ત્યાં સુધી શુદ્ધાચારી પૂર્વધર આચાર્ય થયા, ત્યારબાદ શિથિલાચારી આચાર્યોએ પોતાના સ્વાર્થ માટે મૂર્તિઓની સ્થાપના કરી મૂર્તિપૂજા ચલાવી.

(૨) સ્થાનકવાસી સાધુ હર્ષચન્દ્રજીએ પોતાની “ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વિચાર નિરિક્ષણ ” નામના પુસ્તકમાં પૃષ્ઠ ૨૨ મેં પં. બેચરદાસ રચિત “ જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી હાનિ ” નામે પુસ્તકના આધારે લખ્યું છે કે ભગવાન મહાવીર પછી ૮૨૨ વર્ષે જૈન મૂર્તિઓની સ્થાપના થઈ. તે સમય પહેલાં જૈનોમાં મૂર્તિપૂજા ન હતી.

(૩) શ્રીમાન્ વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ અમદાવાદ-વાળાએ પોતાની “ ઐતિહાસિક નોંધ ” નામના પુસ્તકમાં પૃષ્ઠ ૧૮ મેં લખ્યું છે કે આચાર્ય વજ્રસ્વામીના શિષ્ય આચાર્ય વજ્રસેનસૂરિના સમયમાં પાંચ-સાત એમ બાર વર્ષનો દુકાલ પડ્યો તે સમયે શિથિલાચારી આચાર્યોએ મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત કરી. એ સમય મહાવીર સ્વામી પછી છઠ્ઠી શતાબ્દીનો હતો.

(૪) સ્થાનકવાસી મુનિ સૌભાગ્યચન્દ્રજી (સંતબાલજી)એ “ જૈન પ્રકાશ ” પેપરમાં ધર્મપ્રાણુ લોકાશાહની લેખમાલા લખતી વખતે બતલાવ્યું છે કે સમ્રાટ અશોકના સમયમાં જૈનમૂર્તિઓ પ્રચલિત થઈ. સમ્રાટ અશોકનો સમય મહાવીર પ્રભુની બાદ ત્રીજી શતાબ્દીનો છે. પાછળથી બીજી શતાબ્દીની માન્યતા સ્વીકારી અને ત્યાર-બાદ બડલીવાલા શિલાલેખથી લગવાન મહાવીર પછી ૮૪ મેં વર્ષે મૂર્તિપૂજા શરૂ થઈ એમ માનવા લાગ્યા.

(૫) સ્થાનકવાસી મુનિ મણિલાલજીએ પોતાની “ જૈન ધર્મનો પ્રાચીન સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ અને પ્રભુ વીર પટ્ટાવલ્લી ” નામે પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૧૦૯ તથા ૧૩૧ માં એવા પ્રકારનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે “ મૂર્તિપૂજાની શરૂઆત જૈનોમાં શ્રી વીર નિર્વાણુના બીજા સૈકાના અન્તમાં થઈ હોય એમ કેટલાક પ્રમાણે પરથી સમજી શકાય છે. x x x સુવિહિત આચાર્યોએ શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાનું આલંબન બતાવ્યું તેનું જે પરિણામ મેલવવા આચાર્યોએ ધાર્યું હતું તે પરિણામ કેટલેક અંશે આવ્યું પણ ખરૂં અર્થાત્ શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાની સ્થાપના અને તેની પ્રવૃત્તિથી

ઘણા જૈનો જૈનેતર થતા અટક્યા, અને તેમ કરવામાં એ આચાર્યોએ જૈન સમાજ પર મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે એમ કરવામાં જરાએ અતિશયોક્તિ નથી !”

અહિંયાં નિર્પક્ષ મુમુક્ષુઓએ વિચાર કરવો જોઈએ કે ભગવાન મહાવીર સ્વામી પછી ૯૮૦ વર્ષે દેવદૂગણિ ક્ષમાક્ષમણિએ જૈન સૂત્રોને પુસ્તકારૂઠ કર્યાં, ત્યાં સુધી તો સુવિહિત આચાર્યો હોવાનો સ્વીકાર થઈ જાય છે, કારણકે તે સૂત્રો શ્વેતામ્બર સમુદાયના ત્રણે ફીરકાને માન્ય છે અર્થાત્ તે સૂત્રો પર આજ પણ શાસન ચાલી રહ્યું છે. તે સમયની પછી શિથિલાચાર અને મૂર્તિઓ પ્રચલિત હોવાનું સ્થાનકવાસી સમાજ સ્વીકાર કરે છે. જ્યારે સ્થાન સાધુ હર્ષચન્દ્રે તેનાથી ૧૫૮ વર્ષ પહેલાં એટલે મહાવીર નિર્વાણ બાદ ૮૨૨ વર્ષે શિથિલાચાર અને મૂર્તિનું અસ્તિત્વ કહે છે, અને વાડીલાલ મોતીલાલ તો તેથીએ ૪૦૦ વર્ષ આગળ વધી મહાવીર નિર્વાણ બાદ ૬૦૦ વર્ષે શિથિલાચારી આચાર્યો દ્વારા મૂર્તિઓની સ્થાપનાનાં સ્વપ્ન દેખી રહ્યા છે પણ એ લખવા સમયે તેઓશ્રી પોતાના પૂર્વજોની કલ્પનાને બીલકુલ ભૂલી જાય છે કે ભગવાન મહાવીર સ્વામી પછી ૬૦૦ વર્ષોમાં શિથિલાચાર સમજાય તો ૩૨ સૂત્ર પણ શિથિલાચારીઓએ લખેલાં સમજવાં જોઈએ. કારણકે સૂત્રો તો મહાવીર નિર્વાણ બાદ ૯૮૦ વર્ષે એટલે શ્રી વાડીલાલના અભિપ્રાય મુજબ શિથિલાચાર અને મૂર્તિપૂજા પ્રવર્ત્યા પછી ૪૦૦ વર્ષે લખાયાં છે.

અહિંયાં પૌર્વાત્ય એવં પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની શોધ-જોખે પ્રાચિનતાનાં એટલાં બધાં સાધન ઉપસ્થિત કરી દીધાં

છે કે અમારા સ્થાનકવાસી મુનિયોને પોતાના પૂર્વજોની માન્યતાઓમાં પરિવર્તન કરવાં પડ્યાં છે અને સાથે સાથે પોતાનોજ મત પણ પ્રગટ કરવો પડ્યો છે કે—“જૈન મૂર્તિયોની સ્થાપના લગવાન મહાવીર બાદ બીજી શતાબ્દીમાં સુવિહિત આચાર્યોએ કરી છે.” પરંતુ તેમાં એક પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે તેઓશ્રીએ (સ્થા. મુનિ મણિલાલજીએ) તે કયા આધારે લખ્યું છે કે જૈનોમાં મૂર્તિની માન્યતા મહાવીર નિર્વાણ બાદ બીજી શતાબ્દીથી શરૂ થઈ, અને સુવિહિત આચાર્યોએ તે પ્રવૃત્તિથી જૈન સમાજ પર મહાન ઉપકાર કર્યો ઈત્યાદિ. આપે તે અંગે નથી કોઈ પ્રમાણ બતાવ્યું અગર નથી તે વાત કોઈ પ્રાચિન ગ્રંથ અગર શિલાલેખમાં મળતી, જો મહારાજ ખારવેલનો શિલાલેખ યા હસ્તિચુકાની પ્રાચિન મૂર્તિયો, મથુરાના કંકાલી ટીલોની પ્રાચિન જૈન મૂર્તિયોના શિલાલેખો, અમેરીકાનો સિદ્ધચક્ર ચંત્ર, આસ્ટ્રેલિયાની મહાવીર મૂર્તિ મંગોલિયા પ્રાન્તનાં જૈન મંદિરનાં ધ્વંશ વિશેષાદિ પ્રાચિન ઈતિહાસ સાધનો પરજ કલ્પના કરી હોય તો તેમનો અભ્યાસ અપર્યાપ્ત છે. કારણકે પૂર્વોક્ત પ્રમાણોથી તો લગવાન મહાવીર પૂર્વે પણ જૈન સમાજમાં મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત હોવાનું સિદ્ધ થાય છે. અને એ પ્રમાણે માનનારને કોઈ જાતની આપત્તિ નથી, કેમકે મહાવીર નિર્વાણ બાદ બીજી શતાબ્દીમાં સુવિહિતાચાર્યોના સમયમાં મૂર્તિપૂજાના પ્રચારનો સ્વીકાર સ્થા. મુનીને હાથે જ થઈ ચુક્યો છે અને વધુમાં વિદ્વાનોની શોધખોળના પરિણામે પ્રત્યક્ષ તે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિના લીધે સાબીત થાય છે, વળી બીજી શતાબ્દીના આચાર્યોના બનાવ્યાં આગમ

પ્રમાણુ છે તો તેમની ચલાવેલી મૂર્તિપૂજાની પણ પ્રમાણિક માન્યતા સ્વયં સિદ્ધ થાય છે. મૂર્તિ વિના કોઈનું કામ નહિ ચાલે. ચાહે ગમે તે રૂપે માનો પણ મૂર્તિ તો દરેકે માની છે. ખેર! યજ્ઞક્રમાં આજ નહિ તો કાલ પણ મૂર્તિપૂજા માન્યા વિના છુટકારો નથી. જેમ હાલના સ્થાનકવાસીઓ તેમના પૂર્વજોની અપેક્ષાએ તે માન્યતામાં થોડા આગળ વધ્યા (એટલે પ્રથમ મહાવીર નિર્વાણુ બાદ ૧૦૦૦ વર્ષે મૂર્તિ હોવાનું માન્યું તેથી આગળ વધીને મહાવીર નિર્વાણુ બાદ ૬૦૦ વર્ષે માન્યું અને તેથી એ આગળ વધીને મહાવીર બાદ બીજી શતાબ્દીનું માન્યું) તે રીતે તેઓની પાછળ હોવા વાળા તેમના કરતાં પણ માન્યતામાં થોડા આગળ વધસે. કારણ કે આજે શોધખોળ એટલી બધી આગળ વધી રહી છે કે વસ્તુની પ્રાચિનતા પ્રત્યક્ષ રીતે બધું દર્શાવસે અને હાલે દર્શાવી રહી છે.

આજે જૈન તરીકે કહેવાતા પણ મૂર્તિપૂજાને નિરર્થક માનનારાઓની એ માન્યતા સબજડ રૂઠ થઈ ગઈ છે કે અમે ડર સૂત્રો માનીએ છીએ પરંતુ જ્યારે ડર સૂત્રોના વિવરણમાં તેમની માન્યતાની વિરૂદ્ધમાં ઉલ્લેખ બતાવાય છે ત્યારે તેઓ એમ કહે છે કે અમે મૂળ સૂત્રો સિવાય ટીકાઓ વીગેરે માનતા નથી, ફેર મૂળ સૂત્રોમાં એવા પાઠ બતાવાય છે ત્યારે તેનો અર્થ વિપરીત કરે છે અગર તો મૂળ સૂત્રનાં શબ્દમાં ફેરફાર કરી દીધેલા જણાય છે, જ્યારે તેમને મૂર્તિપૂજા વિષય સિવાય બીજી કેટલીક અગાઉ જણાવેલી હિકકતો માટે ટીકાઓ વીગેરેની આવશ્યકતા જરૂરી માનવી પડી છે ત્યારે વળી તેઓ એક નવી યુક્તિ ઉપસ્થિત કરીને કહે

છે કે મૂળ સૂત્રોની સાથ મળતી આવતી ટીકાઓનેજ અમે લોકમાનીયે છીએ, એટલે એનો એ અર્થ થાય છે કે જે ટીકામાં મૂર્તિપૂજનો ઉદ્દેશ ન હોય તે ટીકાને અમે માનીયે છીએ. આ ઉપરથી નિષ્પક્ષપાતપણે જોનારને, જરૂર સમજાઈ જાય છે કે આમાં સત્ય શું છે? તેમ છતાં પણ સંસારમાં જ્ઞાનની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થવાને પરિણામે થોડો ઘણો પણ પ્રભાવ સ્થાનકવાસીઓ ઉપર પણ પડ્યો છે. જેમાં સહુથી પહેલો નંબર સ્થાનક માગી સમાજના ધુરંધર વિદ્વાન શતાવિધાની મુનિશ્રી રત્નચન્દ્રજીનો છે કે જેઓએ અર્ધમાગધી કોશ ધનાવવામાં નિયુક્તિ-ટીકાદિ ઘણા ગ્રંથોનો અધાર લીધો છે તથા સ્થા. મુનિશ્રી મણિલાલજીએ ‘પ્રભુવીર પટ્ટાવલિ’ નામની પુસ્તક રચનામાં ૩૨ સૂત્રો સિવાય બીજા કેઈ ગ્રંથોનો આધાર લીધો છે. તથા સ્થા. પૂજ્ય શ્રી જ્વાહરલાલજી મહારાજે તેરાપંથીઓના ખંડનમાં ‘સદ્ધર્મખંડન’ નામે ગ્રંથ ધનાયો છે જેમાં નિયુક્તિ-ટીકા-ચૂર્ણિ-લાખ્ય-દ્વીપિકા વીગેરેનાં અવતરણો વિશાળ પ્રમાણમાં આપ્યાં છે અને તેઓશ્રીએ પોતાના પૂર્વજોની સંકીર્ણતાને તીલાંજલી આપી મૂલ ૩૨ સૂત્રોમાં મળતી હોય કે ચાહે ૩૨ સૂત્રોમાં જે વાતની ગંધ પણ ન હોય તે ટીકાઓનો પણ સ્વીકાર કરેલો છે. જો તે અવતરણોના ઉતારો કરીયે તો એક ખાસો ગ્રંથ તૈયાર થઈ જાય પરંતુ વાંચક મહાશયના અવલોકનારો તે ‘સદ્ધર્મખંડન’ નામે ગ્રંથનાં માત્ર પૃષ્ઠ નંબર લખું છું કે એક ગ્રંથ લખવામાં એટલા સ્થાન પર નિયુક્તિ ટીકા ચૂર્ણિ લાખ્યાદિનાં પ્રમાણ આપ્યાં છે. તે પૃષ્ઠ સંખ્યા ૫, ૫, ૬, ૬, ૨૮, ૪૨, ૪૬, ૪૮, ૫૦, ૫૫, ૬૪, ૬૫, ૬૬,

૬૮, ૭૩, ૯૨, ૯૩, ૧૦૪, ૧૦૭, ૧૦૯, ૧૧૭, ૧૨૨,
 ૧૨૫, ૧૪૯, ૧૫૨, ૨૩૨, ૨૩૫, ૨૩૯, ૨૪૩, ૨૪૪,
 ૨૪૫, ૨૫૧, ૨૫૩, ૨૫૫, ૨૬૮, ૨૭૫, ૨૭૬, ૩૨૪,
 ૩૪૩, ૩૫૨, ૩૬૨, ૩૬૩, ૩૬૬, ૩૮૪, ૪૧૧, ૪૧૨,
 ૪૧૩, ૪૨૦, ૪૩૨, ૪૩૬, ૪૫૧, ૪૫૪, ૪૫૫, ૪૮૭,
 ૪૮૮, ૪૯૦, ૪૯૩, ૪૯૪, ૪૯૫, ૪૯૬, ૪૯૭, ૪૯૮,
 ૪૯૯, ૫૦૪, ૫૬૦.

આ સિવાય 'સદ્ગર્ભમંડન' ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૩૬૮, ઉપર
 તો શ્રીમાન્ પૂજ્યજીએ તેરાપંથીઓને બહુ ભરથી દબાયા
 છે અને ફરમાવે છે કે—

“ ઇસ ચૂર્ણિકી આધી ખાત કો માનના ઓર
 આધી ખાત કો નહિ માનના એ દુરાગ્રહ સિવાય
 ઓર કુચ્છ નહી હૈ.”

આ ઉપરથી પૂજ્યશ્રી જ્વાહરલાલજી ચૂર્ણિકી વાતને
 સર્વાંશે માનવાનું કહે છે. ડૉ. ગાંધીએ પૂજ્યજીની આ
 ઉદ્ઘોષણાનો વિચાર કર્યો હોત તો નિર્ચુકિત આદિમાં સૂત્ર
 વિરુદ્ધ ઘુષાડવાનું કહી પૂર્વાચાર્યો ઉપર કલંક ચડાવ્યાનું ઘોર
 પાપ ન ંહોરત.

નિર્ચુકિત ટીકા વિના તેરાપંથીઓનાં પણ કામ ચાલતાં
 નથી. તેરાપંથીઓના પૂજ્ય જીતમલજી સ્વામિએ 'બ્રમવિ-
 ધ્વંસન' નામે ગ્રંથ લખ્યો છે તેમાં પણ તેઓએ નિર્ચુકિત
 —ટીકા—ચૂર્ણિકા—ભાષ્યાદિનાં કેઇ સ્થાનો પર પ્રમાણુ દીધાં છે.

આ પ્રકરણથી વાંચકોને અવશ્ય સમજાઈ ગયું છે કે

જૈનાગમોની પ્રમાણિકતામાં કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ નથી તો પણ એક મૂર્તિ નહિ માનવાના કારણે મત્તધારીયોને કેવા કેવા પ્રકારના મિથ્યા પ્રયત્ન કરવા પડ્યા છે તો પણ તે લોકોને પોતાને ઈષ્ટ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ નથી. અને આખરે પ્રમાણિક આગમોની સામે શિર ઝુકાવવું પડ્યું છે. જૈનાગમોની પ્રમાણિકતા કેવી રીતે છે? આગમસૂત્રો-નિર્ચુક્રિત ટીકાદિના બનાવનાર કયા ધુરંધર પુરૂષો છે? મૂર્તિ વિરોધકોના હાથમાં ૩૨ જ આગમ કેવી રીતે આવ્યાં? તેઓએ સૂત્રોમાં ફેરફાર કેવી રીતે કર્યો તે બધું હવે દર્શાવાશે.

ધરે તથા પ્રવાસમાં દર્શન કરવામાં
ઉપયોગી તથા પ્રભાવના કરવા લાયક
શુદ્ધ ચાંદીના સિદ્ધચક્ર

પ્લાસ્ટીકની ડબ્બી સાથે ૧-૪-૦

સોનાના ગીલેટવાળા ચાંદીના સિદ્ધચક્ર ૧-૮-૦

ચાંદીના આંગી-મુગટ વીગેરે બનાવનાર

લુહાર વલ્લભદાસ કરસનદાસ

પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)

પ્રકરણ ૩ જી.

જૈનાગમો

તીર્થંકર, કેવલજ્ઞાની, મનઃ પર્યવજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની અને પૂર્વધરોના આ વિરહ કાળમાં કોઈ પણ વસ્તુનો નિર્ણય કરવાનું સાધન હોય તો જૈનાગમ-જૈનશાસ્ત્ર છે. શાસ્ત્રો પણ પ્રારંભમાં જેટલાં હતાં તેટલાં આજે વિદ્યમાન નથી. તો પણ જેટલાં શાસ્ત્રો આજે બાકી રહ્યાં છે તેટલાં પણ જૈન સમાજ માટે બહુ લાભદાયી છે.

જૈનાગમોમાં મૂળ તો બાર અંગ (દ્વાદશાંગી) છે. (૧) આચારાંગ (૨) સૂત્રકૃતાંગ (૩) સ્થાનાયાંગ (૪) સમવાયાંગ (૫) વિવાહ પ્રજ્ઞપ્તિ (૬) જ્ઞાતાંગ (૭) ઉપાસક દશાંગ (૮) અંતગઢ દશાંગ (૯) અનુતરોવવાઈ (૧૦) પ્રજ્ઞ વ્યાકરણ (૧૧) વિપાકસૂત્ર (૧૨) દ્રષ્ટિવાદ એ બાર અંગ છે. આ બાર અંગોમાં આખાં સંસારના ધાર્મિક તથા વ્યવહારિક જ્ઞાનનો સમાવેશ થઈ જાય છે. ભગવાન મહાવીરની પછી ૧૦૦૦ વર્ષોમાં તો બારમું અંગ દ્રષ્ટિવાદ સર્વથા વિચ્છેદ ગયું હતું, અને અગીઆર અંગ બાકી રહ્યાં હતાં. તે પણ પ્રારંભમાં જે સ્થિતિમાં હતાં તે સ્થિતિમાં આજે નથી.

પ્રારંભમાં જે અંગના શ્લોકોની સંખ્યા જેટલી હતી તેટલી સંખ્યા ભગવાન મહાવીરના પછી ૬૮૦ વર્ષે આચાર્ય દેવર્દિગણીના સમયમાં પણ ન રહી હતી. દ્રષ્ટિવાદ સિવાય અગીઆરે અંગમાં આવેલા શ્લોકોની કુલ સંખ્યા ૧૮૮૨૪૦૫૪૭૬૩૭૮૬૦૦૦ પ્રારંભમાં હતી. તે દેવર્દિગણીના સમયમાં પુસ્તકા રૂઠ સમયે માત્ર ૩૫૪૨૦ શ્લોકોની જ સંખ્યા રહેવા પામી હતી.

તે સમયે પુસ્તકારૂઠ થયેલ આગમો આજસુધી વિદ્યમાન છે. પુસ્તકા રૂઠ થયા પછી સ્ખલના થવા પામી નથી. તેનું કારણ એ છે કે જૈન ધર્માવલમ્બિયોની મજબુત માન્યતા એ છે કે અંગસૂત્રો સ્વયંતીર્થકરોએ ફરમાવેલ અને ગ્રણ્યધરોએ ગ્રંથિત કરેલાં છે. તેમાં જો કોઈ અક્ષર માત્ર પણ ન્યુનાધિક કરે તેને અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરવું પડે. એટલે જે રૂપમાં ક્ષમાક્ષમણ્યએ લેખની બદ્ધ કર્યાં તે જ રૂપમાં અન્યુનાધિકપણે આજદિન સુધી ચાલી રહ્યાં છે.

ભગવાન મહાવીર પછી અને શ્રી દેવર્દિગણિ ક્ષમાક્ષમણ્ય પૂર્વે થઈ ગયેલા કંઈ સ્થવિરોએ ઉપાંગસૂત્રો તથા કાલિક-ઉત્કાલિક શાસ્ત્રોની રચનાઓ કરી હતી. સર્વને શ્રી ક્ષમાક્ષમણ્યએ પોતાના નેતૃત્વમાં લેખની બદ્ધ કરાવી દીધાં હતાં, અને તે સર્વે આગમોનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ સ્વરચિત નંદિસૂત્રમાં કરેલો છે. એ રીતે તે સમયે સર્વ આગમોની સંખ્યા ૮૪ નિશ્ચિત હતી. ત્યારબાદ કેટલાક શાસન સ્તંભ ધર્મરક્ષક આચાર્યોએ સાધારણ જ્ઞાનવાલા મુમુક્ષુઓને સમજવામાં રહેલાં પડે તે માટે આગમોમાં બતાવેલા ગુઠ

રહસ્યોનો સ્ફોટ કરવાના ઉદ્દેશથી તે આગમો પર નિર્ચુકિત, ટીકા, ચૂર્ણિ, ભાષ્ય અને વૃત્યાદિની રચના કરી સૂર્ય જેવો પ્રકાશ ફેલાવ્યો. એ આચાર્યોમાં ખાસ વિશેષતા એ હતી કે જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદા જુદા સમયમાં આગમો પર વીવરણની રચના કરી છે પરંતુ તે સર્વે આચાર્યોએ આગમની વાતનીજ પુષ્ટિ કરી છે. કોઈએ તર્કનું સમાધાન કર્યું છે તો પણ આગમોને અનુકુલ રહી કર્યું છે. કદાચ વિવરણ કરતાં કોઈને સ્વમજમાં ન આવી તો તેને “ કેવલી ગમ્ય ” કહી છોડી દીધી છે. પણ તેઓએ કદાપી એવું કહેવાનું સાહસ નથી કર્યું કે આગમો અથવા વિવરણોની અમુક વાત જ અમારે માન્ય છે, કારણ કે તેઓ ભવ-બ્રમણના વજ્રપાપથી હંમેશાં ભયભીત રહેતા હતા. તે જૈનાચાર્યોએ અનેક વિષયો ઉપર પર્યાપ્ત સંખ્યામાં ગ્રંથોની રચના કરી છે તે રચનાકાર્ય પણ પોતાની મતીથી નહિ પરંતુ જૈનાગમોના આધારે કરી છે. જો તે આચાર્યોએ એ પવિત્ર કાર્યને માટે પ્રયત્ન ન કર્યો હોત તો આજે જૈન દર્શનના મુખ્ય સિદ્ધાંતો સ્યાદાદ-કર્મવાદ-આત્મવાદ-પરમાણુ-વાદાદિને સમજવાને માટે અન્ય કોઈ પણ સાધન હોત નહિ. વળી જૈન સાધુઓની દીક્ષા-વડીદીક્ષા-વાચના-આલોચના તથા શ્રાવકોના સામાયિક-પૌષધપ્રતિક્રમણ આદિ ક્રિયાઓની વિધિથી પણ જૈન સમાજ વચિત રહી ન જાય તે માટે તે પરોપકારી આચાર્યો વિધિ વિધાનાદિના પણ અનેક ગ્રંથોની રચના કરી ગયા છે. કારણ કે શ્રી ક્ષમા ક્ષમણુના સમયમાં જે આગમ મુનીઓને કંઠસ્થ હતાં તે લખવાની પહેલી આવશ્યકતા હોઈ પ્રચલિત ક્રિયાઓના

વર્ણનને સ્થાન દર્શ શકાયું ન હતું. વળી તે ધર્મચાર્યોએ ન્યાય-વ્યાકરણ તર્ક-છન્દ-અલંકાર-જ્યોતિષાદિ સાહિત્યના ગ્રંથો પણ બનાવ્યા હતા. આને જૈનસમાજની સંખ્યા એાછી હોવા છતાં પણ સર્વસમાજમાં જૈનોનાં આસન ઉંચાં છે તે ફક્ત પૂર્વાચાર્યોના નિર્માણ કરેલા સાહિત્યનું જ પરિણામ છે. એ રીતે જૈન સાહિત્ય સમુદ્ર જેટલું હતું જેમાં આને ફક્ત એક ખુંદ બરાબર બાકી રહ્યું છે. વચ્ચેના સમયમાં કેઈ જ્ઞાન ભંડારોને અનાર્થ લોકોએ જ્યાં ત્યાં નષ્ટ કર્યાં, યવનોએ જૈનશાસ્ત્રોને ભઠ્ઠિઓમાં બાળી નાખી ગરમ પાણી કરી તે પાણીથી સ્નાન કર્યાં. ઘણા દિવસો સુધી ધર્મોંધ યવનોએ ભારતીય સાહિત્યની હોળીયાં સળગાવી ઉત્તમોત્તમ સાહિત્યને નષ્ટબ્રષ્ટ કર્યાં. તેમાંથી ચત્કિચિત બચેલા સાહિત્ય માટે પણ જૈનસમાજ આને પોતાનું સૌભાગ્ય સમજે છે.

પૂર્વોક્ત દુઃખદ અને વિકટ પરિસ્થીતિનો પાર કરી જે સાહિત્ય બચ્યું છે તેની જૈન-જૈનેતર-પૌર્વાત્ય અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન લોક મુક્ત કંઠે ભૂરિ ભૂરિ પ્રશંસા કરી રહ્યા છે. એ સ્થિતિમાં આને મહાવીરના અનુચાર્યી કહેવાતો કેટલોક સમુદાય તે સાહિત્યોમાં પણ અનેક પ્રકારની ત્રુટિયોનાં સ્વપ્ન સેવી રહ્યો છે, તે કેટલી દુઃખ અને ખેદની વાત છે. તે લોક ક્યારેય વળી એમ કહે છે કે અમે આટલાંજ સૂત્ર માનીયે છીયે, બાકીનાં નહિ. વળી ક્યારેક કહે છે કે અમે મૂળસૂત્ર માનીયે છીયે પરંતુ નિર્ચુકિત-ટીકા આદિ નથી માનતા. તે લોકોને તો નિર્ચુકિત અને ટીકા એક બચ્ચાના ખેલ લાગે છે હવે આપણે એ પણ વિચારીએ

કે આગમ અને આગમોનું વિવરણ કયા કયા સમયમાં બન્યું તથા તેનાથી શાશનને શું શું હાની લાભ થયા ? (૧) અરિહંતદેવે આગમને અર્થરૂપમાં ફરમાવ્યું (૨) તે અર્થને ગણધરોએ સૂત્રરૂપમાં સંકલિત કર્યું (૩) તે સૂત્રો પર વીર નિર્વાણથી બીજી શતાબ્દીમાં ચતુર્દશ પૂર્વધર આચાર્ય ભદ્રબાહુસૂરિએ એ નિયુક્તિની રચના કરી (૪) ગણધર દેવોએ સંકલિત કરેલા સૂત્રો પર વિક્રમની ત્રીજી શતાબ્દીમાં આચાર્ય ગંધહસ્તિસૂરિએ વિસ્તૃત ટીકા રચી સૂત્રોમાં રહેલા ગુઠ રહસ્યોને સુગમ્ય બનાવ્યાં. શ્રી ગંધહસ્તિ આચાર્યની ટીકા આ સમયે વિદ્યમાન નથી પરંતુ શીલાંગાચાર્યે પોતાની ટીકામાં ફરમાવ્યું છે કે—

“ શાસ્ત્ર પરીક્ષા વિવરણમતિબહુ, ગહનં ચ ગંધ હસ્તિકૃતં
તસ્માત્ સુખબોધાર્થે, ગહ્ણામ્યહ મજ્જસા સારં ॥ ૩ ॥

શ્રી આચારાંગસૂત્ર પૃષ્ઠ-૩

ગંધહસ્તી આચાર્યનો સમય વીરાબ્દની સાતમી સદીનો મનાય છે. અને તે સમયે દશપૂર્વધર વિદ્યમાન પણ હતા. આગમોની ટીકા કરવાનું કામ કેઈ સામાન્ય માણસનું ન હોય. એ મહાન્ કાર્યમાં મહાન્ ધુરંધર અને અગાધ જ્ઞાનવાળાઓની આવશ્યકતા હતી. ગંધહસ્તી આચાર્ય બાદ ૩૦૦ વર્ષે થઈ ગયેલા દેવાર્ધિગણી ક્ષમા ક્ષમણે નન્દીસૂત્રની રચના કરી તે માન્ય રખાય છે તો પછી ગંધહસ્તિ આચાર્યની ટીકા તો તેનાથી ૩૦૦ વર્ષ પહેલાંની હોઈ અધિક પ્રમાણિક મનાય.

(૫) આચાર્ય ગન્ધહસ્તીસૂરીની ટીકા પણ કાલકમથી સાધુઓને કઠીન પડવા લાગી ત્યારે વિ૦ સં૦ ૯૩૩ માં શ્રી શીલાંગાચાર્યે પૂર્વ ટીકાને સ્વલ્પ વિસ્તારવાળી અને સરલ બનાવી. તેમાંથી પણ આચારાંગ અને સુચડાંગ એ બે અંગોની ટીકા સીવાય બાકીનાં નવ અંગોની ટીકા વિદ્યમી-યોના અત્યાચારપૂર્ણ આક્રમણના કારણે અનુપલબ્ધ થઈ.

(૬) નવ અંગોની ટીકાના અભાવથી વિ. સં. ૧૧૨૦ માં ચંદ્રકુલીય આચાર્ય અભયદેવસૂરીએ શાસનદેવીની પ્રેરણાથી તેની સહાયતા વડે નવ અંગો પર પુનઃ ટીકાની રચના કરી જે અત્યારે વિદ્યમાન છે.

(૭) શ્રી શીલાંગાચાર્યકૃત બે અંગોની ટીકા પણ અલ્પજ્ઞોને માટે કઠીન થઈ પડી ત્યારે વિક્રમની સોળમી શતાબ્દીમાં આચાર્ય જિનહંસસૂરિએ આચારાંગસૂત્ર ઉપર એક દીપિકા રચી તેઓશ્રી ફરમાવે છે કે:—

“ શીલાંગાચાર્યરચિતા, વૃત્તિરસ્તિસવિસ્તરા
શ્રીઆચારાંગસૂત્રસ્ય દુર્વિગાહ તરંગતઃ
અનુગૃહાર્થ સમ્યાનાં વ્યાખ્યાતૃણાંસુસ્વાવહા
શ્રીજિનહંસસૂરીન્દૈઃ ક્રિયતેસ્મ પ્રદીપિકા
શ્રી આચારાંગસૂત્ર પૃષ્ઠ ૨

(૮) શ્રી શીલાંગાચાર્ય એવં શ્રી અભયદેવસૂરિકૃત ટીકાઓ અને જિનહંસસૂરિ રચિત દીપિકા પણ જ્યારે લોકોને કઠીન લાગી, સાધારણ જ્ઞાનવાલા મનુષ્યોને તેનો લાભ ઉઠાવવાને અસમર્થ લાગ્યો ત્યારે વિક્રમની સોળમી શતાબ્દીમાં

શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ તે આગમો પર ટીકા અનુસાર ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ કરી ટપખા બનાવ્યા. તેઓ લખે છે કે:—

પ્રણમ્યશ્રીજિનાધીશં, શ્રીગુરુણામનુગૃહાત્
લિખતેસુખવોધાર્થં માચારાંગર્થવાર્તિકમ્ ॥ ૧ ॥
સુતરાંશબ્દશાસ્ત્રેણ, યેષાંબુદ્ધિ રસંસ્કૃતા
વ્યામોહોજાયતે તેષાં, દુર્ગમેવૃત્તિ વિસ્તરે ॥ ૨ ॥
તતો વૃત્તેઃસમુદ્ ધૃત્ય, સુલભોલોકભાષણ
ધર્મલિપ્સૂપકારયાદિ, માંગાડથઃ પતન્યતે ॥ ૩ ॥

શ્રી આચારાંગ સૂત્ર પૃષ્ઠ ૧

આચાર્ય ગન્ધહસ્તસૂરિ અને પાર્શ્વચંદ્રસૂરિની વચમાં લગભગ ૧૩૦૦ વર્ષનું અંતર છે. એ ૧૩૦૦ વર્ષોમાં અનેક ચૈત્યવાસી ક્રિયોદ્ધારક ગચ્છ પેઢા થયા, પરંતુ કોઈએ એક પણ શબ્દ એવા પ્રકારનો ઉચાર્યો ન હતો કે અમુક આગમ કે અમુક ટીકાદિ અમારે માન્ય નથી. કારણ કે તે લોકો ઉચ્ચ કોટીના વિદ્વાન હતા. આગમ નિર્ચુક્રિત અને ટીકાના સંબંધમાં બાણુતા હતા કે એ ચીજો અમારા માટે સ્તંભ છે. અને તેના પરજ શાસન ચાલ્યું રહે છે.

એટલે શાસ્ત્રોની પંચાંગીમાં કોઈને પણ ભિન્નતા ન હતી. લોકાશાહે નવો મત ઉપસ્થિત કર્યો તે પણ કંઈ શાસ્ત્રના અનુસારે ન કરતાં સ્વકલ્પનાયે કર્યો હતો. મત ચલાવવામાં તેમણે શાસ્ત્રનો આશ્રય લીધોજ ન હતો કે અમુક શાસ્ત્રના આધારે માર્ગ કથન સત્ય છે, અને એવા

પ્રકારનો આગ્રહ પણ તેમને ન હતો. તેનું કારણ એ હતું કે-લોકાશાહના સમયમાં જૈનાગમ પ્રાકૃત (અર્ધભાગધી) ભાષામાં અને ટીકાઓ સંસ્કૃતમાં હતી, જેનું થોડું પણ જ્ઞાન લોકાશાહને ન હતું, લોકાશાહના દેહાન્તબાદ તેમના અનુયાયિઓએ શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસૂરી કૃત ભાષાનુવાદનાં ૩૨ સૂત્રો મેળવ્યાં. તે ટાઇમે લોકાશાહ વિદ્યમાન ન હતા. કેમકે લોકાશાહનો દેહાન્ત વિં સં ૧૫૩૦ માં થઈ ચુક્યો હતો અને અહીં પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ પાસેથી ભાષાનુવાદ સૂત્રો મેળવ્યાની હકિકત વિં સં ૧૫૬૦ આસપાસની છે. લોકાશાહના અનુયાયી પાસે કંઈ જૈનાગમ ન હતું. કારણ કે પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત જ્ઞાનના અભાવે તે ભાષાયુક્ત જૈનાગમ તેઓ પાસે ક્યાંથી હોય? એટલે તેઓએ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ પાસે જઈ પ્રાર્થના કરી કે આપ જૈનસૂત્રોના અર્થ ગુજરાતી ભાષામાં કરી આપો તો અમારા લોકો પર આપનો મહાન્ ઉપકાર થશે. પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ જાણતા હતા કે આ લોકો જૈન ધર્મના વિરોધી છે જેથી સૂરિજીએ તે લોકો સાથે ત્રણ શરતો કરી કે (૧) જૈન મૂર્તિઓની નિંદા કરવી નહિ. (૨) જૈન મંદિરમાં જઈ જિન પ્રતિમાનાં દર્શન હંમેશાં કરવાં (૩) પૂર્વાચાર્યના અવગુણવાદ નહિ બોલવા. આ ત્રણે વાતોની તમે પ્રતિજ્ઞા લ્યો તો હું તમને મૂલ સૂત્રો ઉપર ગુજરાતી ટખા (ભાષાંતર) બનાવી આપું.

લોકાનુયાયિઓએ તે ત્રણે શરતોનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યારે સૂરિજીકમશઃ તેના ટખા બનાવી બનાવી સૂત્ર દેતા ગયા. એ રીતે ટખા સહિત ૩૨ સૂત્રો તો તે લોકોના

હાથે ગયાં, પરંતુ ત્યારબાદ (લોંકાડનુયાયી) પોતાની પૂર્વ પ્રતિજ્ઞાથી બ્રષ્ટ થયા. એટલે પ્રતિજ્ઞાથી વિચલિત દેખી સૂરિજીએ બાકીના સૂત્રના ટુખા બનાવી દેવા બંધ કર્યાં.

એ રીતે ૩૨ સૂત્રો તે લોકોના હાથે ચડી ગયાં તે ચડી ગયાં. આગમો તો તે ટાઈએ ૪૫ હતાં પરંતુ તેમને બત્રીસ જ મળવાથી લોંકાશાહના અનુયાયિઓમાં એ માન્યતા સબળડ રૂઠ થઈ ગઈ કે અમે ૩૨ સૂત્રજ માનીએ છીએ. એ બત્રીસ સૂત્રોમાં મૂર્તિ વિષયક પાઠ છે કે નહિ એ જ્ઞાન તે લોકોને તે સમયે બીલકુલ ન હતું. જે એ જ્ઞાન હોત તો ૩૨ સૂત્રો પણ કદાપી ન માનત. અગર ૩૨ સૂત્રોમાંથી પણ મૂર્તિ પૂજવાલાં સૂત્રો જુદાં કરી દેત. પરંતુ ૩૨ સૂત્રોના મર્મ જાણી શક્યા નહિ અને જેટલાં સૂત્ર સૂરિજી પાસેથી પ્રાપ્ત થયાં તેને જ્યાંના ત્યાં માનતા રહ્યા. પરંતુ કાળક્રમે તેઓનો હઠવાદ ધીરે ધીરે દૂર થયો અને લોંકાશાહના અનુયાયિઓ મૂર્તિ પૂજક બનવા લાગ્યા, પછી તો સૂત્રના મતભેદનો કે મૂર્તિ પૂજનો સર્વ પ્રશ્ન મટી ગયો.

ત્યારબાદ ધર્મસીંહ અને લવજીએ લોંકામતનો વિરોધ કરી સ્થાનકવાસી પન્થ નવો કાઢ્યો અને જોરજોરથી મૂર્તિનો વિરોધ કરવો શરૂ કર્યો, જે પંથ અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે.

તેમણે ૩૨ સૂત્રોનીજ માન્યતા રાખી. ૩૨ સૂત્રોના વિવરણમાં તેઓની માન્યતા વિરુદ્ધમાં ઉદ્દેશ્ય બતલાવાતો ત્યારે તેઓ કહેતા કે અમે મૂળ સૂત્રોના આલાવા-ટીકાઓ વીગેરે માનના નથી. વળી મૂળ સૂત્રોમાં એ (મૂર્તિ પૂજના)

પાકો બતલાવા લાગ્યા ત્યારે તેઓનો મત નિર્મૂલ થવાની તૈયારીમાં આવ્યો. ત્યારે તેઓએ પ્રાચિન ટીકાઓ તથા પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ કૃત ટખામાં મૂળસૂત્રના અર્થને બદલાવાની કોશિષ કરવી શરૂ કરી. અને કેટલાક અબોધ જૈનોને ભ્રમમાં પાડ્યા. અર્થજ બદલાવવાનું કારણ એ હતું કે ધર્મસિદ્ધ અને લવણને તત્વતઃ કંઈ પણ જ્ઞાન ન હતું. જે હોત તો તે સૂત્રોનો અર્થ ન બદલતાં મૂર્તિ સમર્થક સૂત્રોનો બહિષ્કાર કરવા મૂલ સૂત્રમાંજ ફેરફાર કરી દેત. પણ મૂલ સૂત્રોના ખ્યાલ વિનાના ધર્મસિદ્ધીએ પાર્શ્વચંદ્રસૂરી કૃત ટખામાં મૂર્તિ વિષયક કંઈ અર્થો બદલાવી પોતાના નામથી સૂત્રો પર ટખા બનાવી દીધા. જે દરિયાપુરી ટખાને નામે પ્રસિદ્ધ છે. તેનો પ્રચાર આઠ કેટિ સમુદાયમાં વિશેષ હતો. મારવાડ-કોટા-માલવા આદિના સ્થાનક માગી સિદ્ધાડામાં તો પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિકૃત ટખાનો પ્રચાર હતો. સ્થાનકવાસી પૂજ્ય શ્રી હુકમીચંદ્રજી મહારાજે પોતાનાજ હાથથી ૧૯ સૂત્ર ટખા સહિત લખ્યાં તેમાં તો ઉપાસક દશાંગ સૂત્રમાં આનંદ શ્રાવકના અધિકારમાં તેઓએ સ્પષ્ટ રૂપમાં લખ્યું છે કે “અન્ય તીર્થિઓ દ્વારા ગ્રહણ કરાયેલી જિન પ્રતિમાને વંદન નમસ્કાર કરવાનું આનંદને કલ્પે નહિ. એ રીતે ઉવવાઈ સૂત્રમાં અંબડના અધિકારમાં પણ લખ્યું હતું. વળી શ્રી પીરચંદ્રજી સ્વામિ આદિ કેઈ આત્માર્થી સાધુઓએ એ પ્રકારે શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસૂરીનુંજ અનુકરણ કર્યું. કારણ કે તે લોકો ભવવૃદ્ધિથી ડુરતા હતા. એ લેખોને દેખી ઘણા સમજદારોની શ્રદ્ધા મૂર્તિ પ્રત્યે થઈ અને અનેક મહાત્માઓ મૂર્તિપૂજક સમાજમાં ભળી ગયા.

પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ જે ટંબા બનાવ્યા હતા તે પૂર્વ ટીકાઓના આધારે બનાવ્યા હતા. જે ભાવ ટીકામાં હતો તે ભાવ સૂરિએ ટંબામાં બતાવ્યો હતો. એટલે ટીકાનુ-પૂર્વી તે ટંબાઓમાં કેટલોક કાળ સુધી તેો કેઈ પણ બતની વિરોધતા ન હતી. પરંતુ જ્યારે નવા મતના પ્રવર્તક નીકળ્યા અને તેઓએ મૂર્તિપૂજાનો પ્રબલ વિરોધ કરવાની સાથે મૂર્તિ વિષયક ટંબાને પણ બદલી ક્યાંય સાધુ ક્યાંય જ્ઞાન ક્યાંય છદ્મસ્થ તીર્થંકરાદિ ઇત્યાદિ અર્થ કરી નાખ્યા, ત્યારે લોકાડનુયાયી તેો શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસૂરી કૃત ટંબાનેજ માનતા અને ધર્મસિંહ તથા લવજના અનુયાયી સ્થાનક માર્ગીઓ ધર્મસિંહ કૃત ટંબાને માનતા રહ્યા. ટંબામાં ગમે તે અર્થ કર્યો પણ પ્રાકૃત-સંસ્કૃત ભાષાના જાણકાર વિદ્વાનો દ્વારા જ્યારે મૂળ સૂત્રોના પાઠથી તથા ટીકાઓથી તેમના ટંબામાં દર્શાવેલા અર્થ ખોટા સાબિત થવા લાગ્યા ત્યારે સ્થાનકવાસી વર્ગમાંથી કેઈ વિદ્વાન મુનિરાજો સત્યા સત્ય વસ્તુનું રહસ્ય સમજાયે છતે સ્થાનકવાસી મતને વેાસી-રાવી સંવેગી મુનીપણું અંગીકાર કરવા લાગ્યા. અને તેની અસર સ્થાનકવાસી સમાજ ઉપર જબરજસ્ત પડવા લાગી. તે વખતે સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયનું ધોરણ જુદીજ મનોદશા વાળું હતું. દરેક શાસ્ત્રોનું ઉંડું રહસ્ય જાણવા માટે વ્યાકરણ અને તે સમજી તર્કની કસોટી પર કસવા માટેના ન્યાયશા-સ્ત્રનો અભ્યાસ કેઈપણુ સાધુ જાણી શકતો નહી. સંપ્રદાયના એ અંધનમાં કંઈક ગુપ્ત રહસ્ય હોવું જોઈએ એવું જાણી કેટલાક આત્માર્થી પુરૂષોએ વ્યાકરણ અને સાહિત્યનો અભ્યાસ ગુરૂ આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ થઈને પણ કરવાથી એમને

સંપ્રદાયનું માનસ સમજાઈ ગયું. જે જિન પ્રતિમાઓ અને જિનમંદિરો એમને કલ્યાણનાં સાધન લાગતાં હતાં તેની નિંદા શા માટે થતી હતી તેનું રહસ્ય પણ સમજાઈ ગયું, અંતે તેવાઓએ અભ્યાસમાં આગળ વધી મૂળ સૂત્રો-તે ઉપર પૂર્વાચાર્યોએ રચેલી ટીકા, ભાષ્ય. ચૂર્ણિ, નિયુક્તિ વીગેરે પણ તેવાઓએ જાણી લેતાં તેમને સત્ય વસ્તુનો ખ્યાલ આવી જવાથી તે મતનો ત્યાગ કરવા લાગ્યા, પરંતુ સ્થાનકવાસી સમાજના કેટલાક વિદ્વાનોને એ ઘટાડો કેવી રીતે સહન થાય? એટલે આ ઘટાડો રોકવા માટે સૌથી પહેલું સાહસ સ્થા. સાધુ અમોલખ રૂપિણએ કર્યું.

વિ० સં. ૧૯૩૨માં સહુથી પહેલું મુશિંહાબાદ-નિવાસી બાબુ ધનપતસીંહજીની દ્રવ્ય સહાયતાથી જૈનાગમ-મૂળ-ટીકા અને ટ૦બા સહિત છપાયાં. તેનું સંશોધન લોંકાગચ્છીય આચાર્ય અમૃતચંદ્રસૂરિના વિદ્વાન શિષ્ય રામચંદ્ર ગણિ તથા તેમના શિષ્ય નાનચંદ્રજીએ બહુજ સાવધાનીથી કર્યું. અને તે આગમ પ્રાયઃ જૈન સમાજમાં સર્વત્ર માનનીય બની ગયાં. પરંતુ કેટલાક સ્થાનકવાસી ભાઈઓને તે લોંકાગચ્છીય વિદ્વાનોના સંશોધિત આગમોથી સંતોષ થયો નહિ. તેનું કારણ એ હતું કે આગમોમાં મૂર્તિ વિષયક મૂળપાઠ અને તેનો અર્થ જ્યાંનો ત્યાં હતો. અને તેથી તે ઉલ્ટો પોતાના સમાજમાં થતો સાધુઓનો ઘટાડો વૃદ્ધિ પામે એટલે સ્થાનકવાસી સાધુ અમોલખજીએ દક્ષિણ હૈદરાબાદમાં રહી સૂત્રોનો હિંદી અનુવાદ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. પરંતુ જ્યારે તે વાતની માહિતી સ્થા. સમાજને પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે સામયિક પત્રોમાં

એવા આશયની નોટીસ બહાર થઈ કે જૈનાગમોનો હિંદી અનુવાદ કરવો હોય તો સંસ્કૃતના વિદ્વાન પંડિતો અને ટીકાઓની સહાયતા અવશ્ય લેવી જોઈએ. એ સંયોગોમાં રૂપિણએ પોતાના બનાવેલ હિન્દી અનુવાદની જે કોપીઓ છપાઈ ગઈ હતી તેને રદી ખાતામાં છોડી દેવી પડી.

ત્યારબાદ સસ્તા ભાડાનો પંડિત પગારથી રાખી વિ. સં. ૧૯૭૭ માં અનુવાદનો પ્રારંભ કર્યો. રૂપિણ તો એનકેન પ્રકારે મૂર્તિપૂજાની પછવાડે પડયા હતા, જ્યાં જ્યાં મૂર્તિપૂજાનો પાઠ અને અર્થ દેખ્યો તે રદો બદલાવી દેવા-માંજ પોતાનું પાંડિત્ય સમજતા હતા. પરંતુ મૂર્તિપૂજા વિષય તો એટલો વિશાલ અને સર્વવ્યાપક છે કે કોઈ પ્રકારથી છુપાયો છુપી શકતો નથી. રૂપિણએ અનુવાદ કરતાં અર્થમાંનો ફેરફાર કર્યો પરંતુ મૂળ સૂત્રોના મૂળ પાઠો પણ કયાં બદલાવી દીધા તે માટે મુનિ જ્ઞાનસુંદરજી તેમની લખેલ મૂર્તિપૂજાના પ્રાચિન ઇતિહાસમાં જણાવે છે કે—

સૂત્ર શ્રી રાજપ્રશ્નીજી અને જીવાલિગમ સૂત્રમાં દેવતાઓએ શ્રી જિન પ્રતિમાનું પૂજન કર્યું છે ત્યાં ધૂપદેવાના વિષયમાં મૂળ પાઠ એ છે કે:—

“ ધૂવં દાઉળ જિણવરાણં ”

ટીકા:—

ધૂપ દત્વા જિનવરેમ્બયઃ

પાર્શ્વચન્દ્ર સૂરિકૃત ટંબા—

ધૂપ દીધું જિનરાજને

લોંકાગચ્છીઓની માન્યતા—

ધૂપ દીધુ જિનરાજને

આ મૂળ પાઠ, ટીકા અને ટંબાથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જિન પ્રતિમાને જિનરાજ સમજી ત્રણ જ્ઞાન સંયુક્ત સમ્યગ્દ્રષ્ટિ દેવતાએ “ ધૂપ દીધું જિનરાજને ” એ વાત મૂર્તિપૂજા વિરોધી લોંકામતાનુયાયી અને સ્થાનકમાળી ૪૫૦ વર્ષોથી ખરાખર માનતા આવ્યા છે. પણ એ વાત વર્તમાન કાળના રૂપિને ન રૂચી અને તેઓએ તે પાઠ બદલી—

“ ધૂવં દાણ પહિમાણં ”

એ પ્રમાણે રાખી એનો અર્થ એ કર્યો કે “ ધૂપ દીયા પ્રતિમાકો ” અને પ્રતિમાનો અર્થ તેમણે જિન પ્રતિમા નહિ કરતાં અન્ય પ્રતિમા અર્થાત્ કામદેવની પ્રતિમા કર્યો છે.

પ્રથમ તો ટંબામાં અર્થ બદલાતો પણ મૂળસૂત્રના પાઠથી તે અર્થ ખોટો ઠરતો એટલે રૂપિણએ મૂળ પાઠમાં ફેરફાર કરવાનું મંગલાચરણ કર્યું. ટીકામાં અને મૂળપાઠમાં કેવા ફેરફારો થયા છે એ તો શાસ્ત્ર ભાષાના જાણકાર પંડિતોજ વધુ લખી શકે. પરંતુ વિદ્વાનો દ્વારા સંભળાય છે કે તે ફેરફારનું વિસ્તૃત વર્ણન કરીએ તો લેખમાળા કેટલીયે વધી જાય. ભોળા અજ્ઞાની માણસોને બિચારાઓને શી ખબર પડે? તેઓ મૂર્તિપૂજાને શાસ્ત્ર સંમત નહિ ઠેરાવવાને એમ જ કહે કે સૂત્રના મૂળપાઠમાં મૂર્તિપૂજા કયાં બતલાવી છે? માટે મૂર્તિપૂજા ખોટી છે, શાસ્ત્ર સંમત નથી. એવાઓ પાસે શાસ્ત્રના પાઠો ગમે તેટલા રજુ કરવામાં આવે તો પણ

વ્યર્થ છે. જેને સૂત્રોના ફેરફાર કરવામાં લેશ માત્ર પાપનો ડર નથી એવા કોઈ કદાચહીએને સાચા સૂત્રપાઠો બતાવવામાં આવે પણ હું કહું તે સાચું અને મારું લખેલુંજ સાચું માનતા હોય તેવાઓ પાસે શાસ્ત્રોના પાઠોની હકિકત રજુ કરવી પણ વ્યર્થ છે. આત્માથી આત્માઓ તો સત્ય વસ્તુ આપોઆપ શોધી લે છે પણ સૂર્ય કંઈ છાબડે ઢાંક્યો રહેતો નથી તેમ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપકોની પ્રરૂપણાથી શાસ્ત્રોનું સત્ય કથન કદાપી ઢાંક્યું રહેતુંજ નથી. ઇતિહાસોના પ્રમાણોથી આને ફરેક માણસોના હૃદયમાં મૂર્તિપૂજા શાસ્ત્ર સંમત છે એમ સ્પષ્ટપણે મનાઈ ગયું છે. આને ભૂગર્ભમાંથી કેટલીયે પ્રાચિનજિન પ્રતિમાઓ નીકળે છે એટલે મૂર્તિપૂજાની પ્રાચિનતા આપોઆપ સિદ્ધ થાય છે. શોધખોળનો આ જમાનો આપોઆપ સિદ્ધ કરી આપે છે કે કયાં સૂત્રો સત્ય છે અને કયા સૂત્રોમા ઘુસાડી દીધેલું છે? એટલે આ જમાનામાં મૂર્તિપૂજક સમાજનાં સૂત્રોની હકિકતને અસત્ય કહેનાર પોતેજ આપોઆપ અસત્ય ઠરે છે. કોઈએ ગમે તેમ કયું હોય તે કહેવાની અમારે કંઈજર નથી પણ મૂર્તિપૂજક સમાજ ઉપર જૈનશાસ્ત્રોમાં કેટલુંય ઘુસાડી દેવાનો મી. ગાંધી આક્ષેપ કરે છે તેના પ્રતિકાર રૂપે અમારે આટલું લખવું પડે છે. તે પણ માત્ર અલ્પશબ્દોમાં મેં જણાવ્યું છે. વિસ્તૃત રીતે કંઈ જણાવવા જરૂર નથી. કારણ કે સત્ય વસ્તુ આપોઆપ દુનીયાને સમજાઈ જાય છે. વર્તમાન અવસર્પિણી કાલમાં ભરત મહારાજએ અષ્ટાપદ તીર્થ ઉપર ૨૪ તીર્થકરોની તેમનાં શરીર અને વર્ણ પ્રમાણ મૂર્તિઓ ભરાવેલ છે. તે હકિકત સુપ્રસિદ્ધ છે. શ્રી સંજેશ્વર પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમા જે ગઈ

ચોવીસીના નવમા તીર્થંકર શ્રી દામોદર પ્રભુના સમયમાં અષાઢી શ્રાવકે ભરાવેલ છે. તેને આજે અસંખ્યાત વર્ષો થઈ ગયાં. તે રીતે શ્રી ગિરનાર તીર્થમંડન શ્રી નેમિનાથ સ્વામિ શ્રી સ્થંભન તીર્થાધિપતિ શ્રી સ્થંભન પાર્શ્વનાથ વીગેરે પ્રતિમાજી ઠેક અબ્જે વર્ષો પહેલાના પ્રાપ્ત થાય છે. આથી પણ મૂર્તિપૂજાનો ઇતિહાસ પ્રાચિન છે એ વિષે મતભેદ ન હોઈ શકે. તદુપરાંત વર્તમાનનાં વૈજ્ઞાનિક સાધનોમાં ગણ્યાતા શિલાલેખનાં પ્રમાણે પણ મૂર્તિપૂજાની પ્રાચિનતા માટે ઘણું મળી રહે છે. હમણાં ભદ્રેશ્વર તીર્થના આંધકામનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવતાં એક શિલાલેખ પ્રાપ્ત થયેલ છે. જેની લીપીનો ઉકેલ કલકત્તા રોયલ એસીયાઇટીક સોસાયટીના મંત્રી ડબલ્યુરૂડોલ્ફ હાર્નલે કરતાં એ હકિકત બહાર આવી કે ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ બાદ ૨૩ વર્ષ પછી દેવચંદ્ર નામના શ્રાવકે શ્રી સુધર્મા સ્વામીના શુભ હસ્તે પાર્શ્વનાથ ભગવાની પ્રતિષ્ઠા કરાવેલ છે. વળી જૈન પત્ર વર્ષ ૩૫ અંક ૧ તા. ૩-૧-૩૭ માં પ્રથમ જણાવાયું હતું કે- પ્રભાસ ઇતિહાસક સંશોધક મંડલને પ્રભાસ પાટણના એક સોમપુરા બ્રાહ્મણ પાસેથી એક તામ્રપત્ર પ્રાપ્ત થયું છે. તે તામ્રપત્રની ભાષા એટલી બધી કઠીન છે કે સાધરણ પંડિત તો તે વાંચી શકે પણ નહિ તો પણ હિન્દુ વિશ્વવિદ્યાલયના અધ્યાપક પ્રખર ભાષાશાસ્ત્રી શ્રીમાન્ પ્રાણનાથજીએ બહુજ પરિશ્રમથી તે તામ્રપત્રનો લેખ વાંચી તેનો ભાવ નીચે મુજબ પ્રગટ કર્યો છે.

“રેવા નગરકે રાજ્યકા સ્વામિ સુ.....જાતિકે દેવ

નેવુસ દનેજ્જર હુએ વે યદુરાજ (ફૃણ) કે સ્થાન દ્વારકા આયા ઉસને એક મન્દિર સૂર્વ...દેવ 'નેમિ' જો સ્વર્ગ સમાન રેવત પવતકાદેવ હૈ । ઉસને મન્દિર વના કર સદૈવકે લિએ અર્પણ કિયા ।”

આ નરપતિનો સમય. ઈ. સન પૂર્વ છઠ્ઠી શતાબ્દીનો અતાબ્યો છે તેથી એ અનુમાન થઈ શકે છે કે રાજનેબુસદનેઝર જૈન ધર્મોપાસક હતા. અને તેણે એક ભવ્ય મંદિર બનાવી રેવત (ગિરનાર) ગિરિમંડન શ્રી નેમિનાથ ભગવાનને સદાને માટે અર્પણ કર્યું અર્થાત્ તે મંદિરમાં નેમિનાથજી ભગવાનની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. વાંચક વિચારે કે જૈનેતર વિક્રાનોના દ્વારા પણ જિન પ્રતિમાની પ્રાચિનતા પૂરવાર થતી હોય ત્યાં ધુરંધર જૈનાચાર્યોની રચિત નિર્ચુકિત આદિમાં દર્શાવેલ મૂર્તિ વિષયક હકિકતને ખોટી કહેવી એ તો માત્ર સ્વમતના કદાચહ સિવાય ખીજું શું કહેવાય ? ડૉ. ગાંધી તે મૂર્તિપૂજા સૂત્રમાં કયાંય નહિ હોવાના પુરાવામાં પંડિત બેચરદાસ જીવરાજે લખેલ “ જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાની ” નામના પુસ્તકનો આધાર આપે છે પરંતુ તે ટાઇમે બેચરદાસે શું ધ્યેયથી તે પુસ્તકમાં તે લખાણ લખ્યું હશે તે તો તેઓ જાણે પણ અત્યારે તેજ બેચરદાસ મૂર્તિ પૂજા વિષયને દર્શાવતી ટીકાઓ પણ પ્રમાણીક માનવા લાગ્યા છે તેની ડૉ. ગાંધીને માલુમ હોય તેમ લાગતું નથી. શાસ્ત્રના સંપૂર્ણ પારગામી તો મુનીવરોજ હોઈ શકે. માત્ર ભાષાજ્ઞાનથી પંડિત બનેલાઓને સૂત્રના ગર્ભિત હેતુઓનો ખ્યાલ હોઈ સકેજ નહિ. તે જાણવાનું કામ તો ગીતાર્થ મુનીઓનું જ છે. એટલે એવાઓ

કદાચ કોઈ વખત ગમે તેમ સ્વકલ્પનાએ લાખી નાખે એથી તેનેજ સત્ય માની અનેક ગીતાર્થ આચાર્યોનાં વચનોને મિથ્યા કહેવાં તે ઘોર પાપને ઉપાર્જન કરાવે છે. બાકી તે પંડીતજી અત્યારે આચાર્યદેવશ્રી અભયદેવસૂરી કૃત નવાંગી ટીકાને અંગે શું કહે છે તે જુઓ ! જૈન પેપરના તા. ૫-૬-૧૯૫૪ના અંકમાં “ અભયદેવ સૂરિજીની અસાધરણ આગમ સેવા ’ એ અથલેખમાં પંડિતજી કહે છે કે—

છેવટ એ જરૂરી છે કે અભયદેવસૂરિએ વૃત્તિઓ ન રચી હોત તો આજે આગમોના કેવા હાલ હોત તે કહેવું મુશ્કેલ છે. વૃત્તિયો છતાંય આજે આગમો ઉપેક્ષા પાત્ર બન્યાં છે તો વિના વૃત્તિ તેમના તરફ કોણ ધ્યાન આપત ?

પંડિતજીના આ શબ્દો મી. ગાંધી ડૉક્ટરે વિચાર્યા હોત તો પંડિતજીના મૂળ આગમોમાં મૂર્તિ વિધાન ન હોવાનું અને ટીકાઓમાં ખોટું ઘુસાડી દેવાનું તેઓશ્રી કદાપી કહત નહિ. પંડિતજીના વચન ઉપર શ્રદ્ધા ધરાવનાર ડૉ. ગાંધીએ વૃત્તિ (ટીકા)ઓની હકિકતને પણ સાચી માનવીજ પડશે. વાંચક વિચારે કે પોતાને અનુકુલ હોય તેટલુંજ માનવું એનું નામ કદાચહ નહિ તો ખીજું શું કહેવાય ?

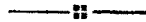
સજ્જન માણસોનું એ કર્તવ્ય છે કે જે વસ્તુ પોતાને નિઃસાર ભાષતી હોય યા તો પોતાના હિત માટે જે વસ્તુ કારણરૂપે ન પ્રવર્તતી હોય પણ તે વસ્તુ દ્વારા અન્યનું હિત સધાતું હોય તો અન્યને માટે કદાપી વિદ્મભૂત થતા

નથી. પરંતુ જેઓ વિધ્નસંતોષીઓ હોય છે, જેના ચક્ષુમાં કમળો હોય છે તેઓ ખીજાનું હિત કે આબાદી કદાપી સહન કરી શકતા નથી. તેવાઓ તેમનું તો અહિત સાધેજ છે પરંતુ સાથે સાથે ખીજાઓના હિતમાં પણ પથ્થર ફેંકી વેરવિખેર કરવાનું હુક્રુત્ય કરી ભયંકર પાપની ગર્તામાં પડે છે. આવી વ્યક્તિઓથી સમાજને સતત બગૃત રહેવું પડે છે. મૂર્તિપૂજક સમાજની આબાદી બેઠ. ગગનચુંબી અનેક જિનાલયો-જિન પ્રતિમા દ્વારા મૂર્તિપૂજક સમાજની ભક્તિ બેઠ મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરતા જેનેતર વિદ્વાનોને મસ્તક નમાવતા બેઠ કેટલાક મૂર્તિ વિરોધકોના હુદયમાં ઈર્ષાની જ્વાલાઓ પ્રગટે છે. તેવાઓ શાસ્ત્રપાઠો દ્વારા મૂર્તિપૂજને વ્યર્થ ઠેરવવામાં નહિ ક્ષાવવાથી મૂર્તિપૂજા અને જિનમંદિરોની માનવ દયાને નામે નિરૂપયોગીતાની ઉદ્ઘોષણાઓ કરે છે. તેઓ સમજે છે કે આજના નાસ્તિકવાદના યુગમાં લોકોને ધર્મ ગમતો નથી અને ધર્માચરણો પ્રત્યે લોકોને રહેજે અરૂચિ વધતી જાય છે. તે સંયોગોનો લાભ લઈ સમાજના અજ્ઞાન વર્ગને ઉશ્કેરવા માટે બેકારીને નામે મૂર્તિ, મંદિરો અને મૂર્તિપૂજાની સામે ગંદી રમત રમે છે. પણ એમને એમ ખબર નથી હોતી કે સૂર્યની સામે ધૂળ ઉડાડનારની આંખમાંજ ધૂળ પડે છે. આજના અજ્ઞાન વર્ગની ઉશ્કેરણી મૂર્તિપૂજા કે મંદિરોને બદલે તમારાજ ધ્વંસ માટેની થશે. મૂર્તિપૂજા પાછળ તો માનવ દયાનો ઇતિહાસ છલોછલ ભર્યો છે જ્યારે તેવાઓની (મૂર્તિ વિરોધકની) પ્રવૃત્તિ કે તેમના અનુયાયી વર્ગ દ્વારા સઘાતા કાર્યોમાં માનવદયાના કાર્યનો અંશ પણ દ્રષ્ટિગોચર થતો નથી. જુઓ ! ઇતિ-

હાસ શું કહે છે ? શિલ્પ, સ્થાપત્ય તથા કલામાં આજે પણ અભેદ ગણાતા એવા ગગનચુંબી હબરો દેવમંદિરોને અંધાવીને કોટો રૂપીયાનો સંવ્યય કરી પ્રભુ ભક્તિનાં ભવ્ય સ્મારકો ઉદાર હાથે સંસાર સમક્ષ મુકનારાઓએ રાષ્ટ્ર-સમાજ કે લાખો માનવોના સુખ, સગવડ કે ભલા ખાતર કોટો ખરચવામાં કદી પાછી પાની કરી નથી. રાષ્ટ્ર-સમાજ કે માનવસેવાની ભાવના તે મહાપુરૂષોને જિનેશ્વરદેવની ભક્તિ-એજ શીખવી છે. મૂર્તિપૂજક જૈન સમાજ ઉદારતા-વિવેક તથા અનુકંપાદિમાં પ્રથમથીજ પ્રગતિશીલ છે. જેઓ મોજ-શોખ-વિલાસ અને સ્વચ્છંદાચારમાં લાખો ખરચી રહ્યા છે તેના કરતાં પોતાના તારક દેવાધિદેવ શ્રી વીતરાગ ભગ-વંતની ખાતર તેમની ભક્તિ માટે લાખો ખરચનારા ખરેખર અસંખ્યાત ગુણા સારા છે. દેશની આબાદી ખાતર પચીસ હબર માણસોને ખાર વરસ સુધી ચાલી શકે તેટલું ધન ઉદાર હાથે મહારાણા પ્રતાપને સમર્પણ કરનાર કેસ-રીયાળ તીર્થનો ઉદાર કરાવનાર વીર લામાશાહ-પનરે-ત્તરા દુષ્કાળમાં ગમે તેટલા પૈસા વડે પણ અનાજના દાણાની અપ્રાપ્તિના સમયે મારવાડ-મેવાડ-ગુજરાત-કચ્છ ઇત્યાદિ પ્રદેશોમાં ક્ષુધાથી પીડિત માણસોને પોષવા માટે અનાજનેના કોઠારો ખુલ્લા મુકી દેનાર ભદ્રેસર તીર્થોદ્ધારક શેઠ ઝગ-ડુશાહ-સંખ્યાબંધ સ્થાનોમાં દાનશાળાઓ, ધર્મશાળાઓ, વાવો, કુવાઓ કરાવીને લાખો માણસોના આશિર્વાદો પ્રાપ્ત કરનાર મહામંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાળ, મહારાજ સંપ્રતિ, મહારાજ કુમારપાલ ઇત્યાદિ શ્રવે, મૂર્તિપૂજક ધર્મોત્તમોએ શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ તથા મંદિરો માટે અદળક દ્રવ્ય

ખરચવા છતાં સંસારમાં પણ દીન-દુઃખી-અનાથ માનવી-ઓને તથા અબોલ પ્રાણિઓને વિપત્તિઓમાંથી બચાવી પુણ્યસંયોગે મળેલ સ્વલક્ષ્મીની સાર્થકતા કરી ગયા છે. આજે પણ શ્રવે. મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયના યાત્રા સ્થલોમાં હજારોની સંખ્યામાં ગરીબ માનવો પોતાની આજીવિકા પ્રાપ્ત કરી રહ્યાં છે. આ બધા ઉપરથી સમજી માણસ રહેજે સમજી શકે છે કે શ્રવે. મૂર્તિઓ તથા જિનમંદિરો તેના અનુયાયી વર્ગને માટે આત્મસાધક હોવાની સાથે અન્ય મનુષ્યોને પણ કેટલાં હિતકારી છે તે આપોઆપ સમજી જવાય છે. અનેક વિશાલ જિનમંદિરો તૈયાર થવા સમયે કેટલાય માણસોની રોજી ચાલતી હશે. અને તે કાર્યદ્વારા રોજી મેળવી ગરીબ માણસો તે મંદિરો બંધાવનારને હુદયના કેવા આશિર્વાદો આપતા હશે તે તો તે ટાઇમે ચાલતા કામને જોવાથીજ અનુભવાય છે. કહે છે કે વિમલશા મંત્રીશ્વરે આજી દેલવાડાના જિનમંદિરના કાર્યમાં પંદરસો કારીગરો તથા બે હજાર મજુરોને ત્રણ વરસ સુધી રોકી સંતોષકારક રોજી આપી બે કોડ રૂપીયા ખરચ્યા હતા. વસ્તુપાલ તેજપાલે પણ આજી ઉપરના જિનમંદિરમાં એક કોડને ૮૦ લાખ રૂપીયા ખરચી તે દ્વારા હજારો માણસોને રાહત આપી હતી. તથા પંદરમા સૈકામાં ધના પોરવાલે પંદર કોડ રૂપીયા ખરચી રાણકપુરના જિનમંદિરનું કામ ૬૨ વરસ ચલાવી હજારો માનવોને રાહત આપી હતી. વર્તમાન કાળે પણ અનેક સ્થળે જિનમંદિરોનું કામ ચાલુ હોઈ હજારો માણસો તે કામ કરવા વડે પોતાની આજીવિકા પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. વિચારો! કે જિનમંદિરોનું કામ

કેટલા માણસોને રાહત આપે છે? જિનમંદિરોનાં કામ ચાલતાં હોઈ કે ચલાવવાનાં હોવાનું સાંભળી પોતાને મજુરીનું કામ મળશે એ આશાએ તે તે સ્થળોનો મજુર વર્ગ આનંદ પામે છે અને આવાં વિશાલ કામો ચલાવનાર શ્વે. મૂર્તિપૂજક સંઘને ધન્યવાદ આપે છે તેમની ભક્તિની અનુભાવના કરે છે જ્યારે અરિહંત દેવનાજ ભક્ત કહેવડાવનારા અરિહંતના નામ કરતાં પણ વધુ ઉપકારી તથા સ્પષ્ટ આલંબન તે શ્રી અરિહંતદેવની પ્રતિમા તથા જિનમંદિરોને દેખી દેખની જ્વાલાઓ કાઢે છે તે ઓછું શોચનીય ન કહેવાય ?

જૈન ભાઈઓને ખુશ-ખખર

કેસર, કસ્તુરી, અંબર, ખરાસ, કપૂર, દશાંગધૂપ, સોના ચાંદીના વરખ, બાદલું, કટોરી, અગરબત્તી, સુખડ તથા દરેક જાતના ઉંચા પીપરામૂળ, એલચી, અને માળ-પ્રતિષ્ઠા વગેરે પવિત્ર અનુષ્ઠાનોમાં વપરાતી વસ્તુઓ અમારે ત્યાંથી ખાત્રીપૂર્વક અને વ્યાજબી ભાવે મળશે. એક વખત અમારો દુકાને પધારી ખાત્રી કરવા વિનંતી છે.

શાહ શાંતિલાલ ઓધવજીની કું.

૩૧૭ જુમા મસ્જીદ મુંબઈ-૨

પ્રકરણ ૪ થું.

સત્ય રક્ષક ભાવના

જગતમાં આજે કેટલોક વર્ગ મૂર્તિપૂજનો પ્રગટ રીતે ભલે વિરોધ કરતો હોય પરંતુ પરોક્ષ રીતે તો તેવાઓ પણ મૂર્તિપૂજકજ છે. એટલે કે પ્રત્યક્ષ યા તો પરોક્ષ એમ બંને રીતે તપાસતાં જગતમાં કેઈ પણ મનુષ્ય મૂર્તિપૂજથી વંચિત છે જ નહિ. જુઓ:—

૧. મહમદ પેગંબરના અનુયાયીઓ પોતાની મસ્જિદમાં વીરોની આકૃતિઓ બનાવી પૂજ્ય-ધૂપાદિકથી પૂજે છે. તાજીયા બનાવી તેની સામે રોવાપીટવાનું કામ કરે છે, તથા યાત્રાર્થે મસ્જિદના જઈને ત્યાં એક કાળા પથરને ચૂંબન કરે છે અને તેથી પાપનો નાશ થયો માને છે.

૨. મૂર્તિપૂજ નહિ માનવાવાળા ઈસાઈઓ શૂલી પર લટકતી ઈમામશાહની મૂર્તિ અને + (ક્રોસ) સ્થાપિત કરી પોતાના ચર્ચમાં તેને પૂજ્યભાવથી જુએ છે. દ્રવ્યભાવથી પૂજા કરે છે અને પુષ્પહાર ચડાવે છે.

૩. કબીર-નાનક-રામચરણ આદિ મૂર્તિ વિરોધીઓના અનુયાયીઓ પોતપોતાના પૂજ્ય પુરૂષોની સમાધિઓ બના-

વીને પૂજે છે. સમાધિઓના દર્શન માટે ભક્ત વર્ગ દૂરદૂરથી આવે છે અને પુષ્પાદિ પદાર્થો ચઢાવીને પોતાની શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરે છે.

૪. મૂર્તિપૂજા નહિ સ્વીકારનાર સ્થાનકવાસી કે તેરાપં-થીઓ પોતાના પૂજ્યોને વંદન કરવાને દૂરદૂર દેશોમાં બેઠા છતાં પ્રાતઃકાળે સ્મરણમાં લાવી ધ્યાન દ્વારા તેમના શરીરની આકૃતિને પોતાના હૃદય આગળ ખડી કરી કલ્પે છે. અને તેમને નમસ્કાર કરે છે. વળી કેટલાક પોતાના પૂજ્યોની સમાધિ-પાદુકા-ચિત્ર-ફોટાઓ બનાવીને ઉપાસના કરે છે. અને કોઈ જાણી ન જાણ તે માટે ફોટાઓ ગુપ્ત પણે રાખે છે. આવી રીતે કોઈ પણ પંથ-મત-સંપ્રદાય-જાતિ-ધર્મ-કે વ્યક્તિ મૂર્તિપૂજાથી વંચિત નથી.

તેમ છતાં પણ મૂર્તિપૂજા નહિ સ્વીકારનારાઓ પૈકી જેઓ મૂર્તિપૂજા વિષય સંબંધી ખંડન મંડનમાં ઉતર્યા સિવાય કોઈ પ્રકારે પણ સ્વઆત્મશ્રેય સાધ્યે જતા હોય તેવાઓ પ્રત્યે સહિષ્ણુતા યુદ્ધિ રાખવામાં કોઈ ના પાડતું નથી. પરંતુ ખોટા મમત્વને વશ થયેલા મનુષ્યો તેમના કદાચરને વળગી રહી પોતાની જ માન્યતાને સત્ય માની તે માન્યતાને પ્રચાર કરવા અને લગ્ય જીવોને મૂર્તિપૂજાની માન્યતાથી બ્રહ્મ કરાવી મૂર્તિપૂજક સમાજમાં વિક્ષેપ પેદા કરાવવા સીધો યા તો આડકતરો પ્રયત્ન કરતા હોય તેવા સમયે મૂર્તિપૂજક સમાજે સવેળા ચેતી જવું જોઈએ. તેમની વાગ્બળથી લોળવાઈ ન જવું જોઈએ, અને એમનો સંસર્ગ ઓછો કરી નાખવો જોઈએ. આજે કેટલેક ઠેકાણે મૂર્તિ

વિરોધકો પોતાની બાહ્ય દેખાતી આડંબરી ત્યાગ તપશ્ચર્યા કે ક્રિયા વડે ભોળા લોકોને મુગ્ધ કરે છે. જુઓ! અમારામાં ધર્મની ટેક કેટલી છે? અને તમારામાં કંઈ નથી. આલું આલું ઠસાવી ઉંધા પાટા બાંધે છે. ભોળા અજ્ઞાની માણસો તે જોઈ ભ્રમણામાં પડી જાય છે. અને મૂર્તિપૂજક સાધુ કે શ્રાવક વર્ગની ક્રિયા પ્રત્યે અરૂચિવાળા થઈ મૂર્તિ વિરોધકની ક્રિયા અને તપશ્ચર્યાની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરવા માંડે છે. અરે! આપણામાં તો કંઈ નથી. આપણામાં તો સાધુઓ ય અંદર અંદર લડે છે. આલું આલું ઝોલી મૂર્તિપૂજક સાધુઓ પ્રત્યે શ્રદ્ધાહીન થઈ જાય છે. અને પછી તેવાઓમાં મૂર્તિ વિરોધકને પોતાની શ્રદ્ધા જમાવવાનો લાગ કાવે છે.

આવા સ્થાનોમાં મૂર્તિપૂજક સમાજે સવેળા ચેતી જવું જોઈએ. તે પ્રચારના વેગને રોકવા તનતોડ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમાં નહિ દક્ષિણ્યતા રાખવી જોઈએ કે નહિ ભય રાખવો જોઈએ. તેને લગતા સાહિત્યનો ખૂબ પ્રચાર કરવો જોઈએ. સમાજના અગ્રેસરો તેમાં ઉપેક્ષા સેવવાથી મૂર્તિપૂજક સમાજના ઐક્યને જખરજસ્ત ફટકો પહોંચે છે. સમાજની સ્થિતિ વેરવિખેર થયા પછી જાગૃત થવું એ તો રાંડયા પછી ડહાપણુ લાવવા જેવું બને છે. જે તારક પરમાત્માની મૂર્તિપૂજા વડે અનંત સંસારથી મુક્ત થવાય, ચાલુ ભવોભવની રખડપટ્ટી ટળી જાય અને જેની આરાધનાથી દુઃખના લેશ વિનાનું સંપૂર્ણ અને સદાસ્થાયી સુખ મળે તે પ્રતિમાના દ્રેષીઓ પ્રતિમા પૂજકોમાં મૂર્તિપૂજાની દ્રઢ શ્રદ્ધાનાં મૂળ હચમચાવી નાખવાનો કે મૂર્તિપૂજકોમાં અંદર અંદર

વૈમનસ્ય પેદાં કરાવવાનો અતિ ગુપ્તપણે પ્રયત્ન કે પ્રચાર કરે તેવા સમયે પણ જિનપ્રતિમાના આરાધકનું દીલ વલોવાઈ ન જાય, શક્તિ મુજબ એ પ્રચારનો પ્રતિકાર કરવાની ભાવના ન જાગે અને શક્ય ઉપયોગ કરીને એ આકૃત ટાળવાની પ્રવૃત્તિ ન કરાય તો એમ જ કહેવું પડે કે કાં તો એ વસ્તુના ભાવ ઉપર શ્રદ્ધા નથી, કાંતો આરાધના પોલી છે અને કાં તો જે ધ્યેયથી થવી જોઈએ તે ધ્યેયથી થતી નથી. પોતાને તરવાની ભાવના હોય, આ વસ્તુ તારક જ છે એમ હૃદયની સાચી શ્રદ્ધા હોય, અને તારક વસ્તુના ખંડન કરનાર કે ખંડન કરાવવાનો પ્રયત્ન કરાવનાર સામે સામનો કરવાની પોતાનામાં શક્તિ હોય તો મૂર્તિપૂજકોમાં અશ્રદ્ધા પેદા ન થાય કે ઐક્યતા શિથિલ બનવા ન પામે એ માટેની પ્રવૃત્તિથી એ દૂર રહી શકે જ નહિ. અને સદાને માટે જાગૃત રહે. મૂર્તિપૂજક સમાજનું હિત ધરાવતા સજ્જનો પ્રત્યે વિરોધકો ગમે તેવાં વિદ્ધ પેદા કરે, ગમે તેવું અણુછાજતું વાતાવરણ ફેલાવે, પણ ધર્મિજનો તેમાં લેશ માત્ર તેમને કાવટ આવવા દે જ નહિ. આ તો શક્તિ ન હોય તો પણ એ વિરોધીઓને જોઈને એનું અંતર જરૂર વલોવાઈ જાય. કોઈ શક્તિ સંપન્ન એ પ્રચારને ટાળે એજ એની ઝંખના હોય, અને જ્યારે સાંભળે કે અમુકે એ માટે પ્રયત્ન આરંભ્યો છે ત્યારે એનું અંતર ખૂબ ખૂબ પ્રકુલ્લ બની જાય, અને સહેજે તેના મુખમાંથી એ રક્ષાનો પ્રયત્ન કરનાર માટે “ધન્યવાદ” ઉચ્ચારાઈ જાય. એટલું જ નહિ પણ એ પોતાના સ્નેહિ કે સંબંધી સૌને એક જ કહ્યા કરે કે—હું પામર છું કે ધર્મ વિરોધીઓના પ્રચારને રોકી શકતો નથી,

પણ ધન્ય છે અમુકને કે પ્રયત્નમાં પડ્યો છે, અને ખીણ કશી પણ પરવા રાખ્યા સિવાય રક્ષાતું કાર્ય કર્યું જ નહય છે. માટે તમારી જે કંઈ સાધન સામગ્રી હોય તે એને સોંપો, એને દરેક રીતે મદદગાર બનો. આવા ધર્મની ધગ-શવાળા આત્માઓ પણ પોતાની શુદ્ધ ભાવનાના યોગે તરી નહય. સર્વથા રક્ષા વિનાની આરાધના તો પ્રસંગે ઇતરજનો માટે હાર્યનો વિષય પણ થઈ પડે. જોયો! આ પૂજા કરનારો ભગવાનનો ભગત! રોજ તો પૂજા કરવાને માટે દોડાદોડ કરે અને મંદિર ઉપર આક્રમિત આવી એટલે ભાઈશાખ પોખારા ગણી ગયા. જોયો! આ ગુરૂ ભક્ત! રોજ તો વંદન કર્યા વિના ખાય નહિ, વ્યાખ્યાન કદી ચૂકે નહિ અને જ્યાં ગુરૂ ઉપર આક્રમણ આવ્યું એટલે ઉપાશ્રયનો રસ્તો પણ તણ દીધો.

આવા ભક્તો ન હોય તોય શું જોટું? આવું ઇતર-જનો પણ જોલે. પણ આજે તો એથાયે ખરાખ હાલત કેટલીકવાર જોવાય છે. આક્રમણ વખતે પડખે તો ઉભા ન રહે, દૂરથી પણ મદદ તો ન કરે, પરંતુ ઉલ્ટા સામાને વગોવે. આક્રમણનો સામનો કરનારને મૂર્ખ કહે અને પોતે સમતાના સાગર બને. પણ એવે ટાઈમે દૂર ખસી જવું એ ડહાપણ છે? શું એ સમતા છે? શું એમ કરવાથી ભક્તિ શોભે ખરી? હરગિઝ નહિ. એવા તો ઉલ્ટા વિરોધી પક્ષના હથિયાર રૂપ બની સમાજમાં કુસંપની ચીનગારી મૂકે છે. જગતમાં જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા તારક જ છે એ જાતિની અંતરમાં પૂરેપૂરી પ્રતિતિ થયા વિના રક્ષક ભાવના જાગતી જ નથી. કુલધર્મને અંગે ક્રિયાઓ થાય, પણ એમાં

જે ચેતન આવવું જોઈએ તે આવે નહિ તો તેવી ક્રિયાઓનો કંઈ અર્થ જ નથી.

વસ્તુને તારક માન્યા પછી તો એને રક્ષવા અને વિકસાવવા આદર્શી હબરો પ્રયત્ન કરે છે. દેવ-શુરૂ અને ધર્મ એજ એક માત્ર તારક છે. આવી દ્રઢ ભાવના થઈ જાય અને એ સિવાયની બાકીની દુનિયાની બધીજ વસ્તુઓ આત્માને ડૂબાવનાર છે એમ સમજાઈ જાય તો દુનિયાની સઘળી જ વસ્તુઓના ભોગે પણ દેવ-શુરૂ-ધર્મની રક્ષા કરવી જોઈએ એમ લાગ્યા વિના રહે જ નહિ. અને જો આવી ભાવના પણ આવી જાય તો આજે જે જે અધર્મનો પ્રતિકાર કરનારી સંસ્થાઓને નાણાં વિગેરેની મુંઝવણ રહે છે તે રહે જ નહિ. ધર્મદ્રોહીઓ આજે ગમે તેમ બોલીને વર્તી શકે છે, તે બોલી શકે જ નહિ. આપણે ધર્મદ્રોહીઓને હણવાનું કદી નથી કહેતા. આપણે તો કહીએ છીએ કે એ બિચારાઓ પુરા દુર્ભાગી છે, કે જેથી આવા સર્વ શ્રેષ્ઠ તારક શાસનનો પણ સંયોગ પામીને એજ તારકની પ્રતિમા તરફ તેમને દુર્ભાવ જાયો છે. ગગન ચુંખી જિનાલયો અને કલ્પવૃક્ષ જેવી જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાઓ દેખી તેઓના હૈયામાં ઈર્ષ્યાની જવાલાઓ ઉફ્ફલવે છે. એમનું એ દુર્ભાગીપણું એમને જ માત્ર નુકસાન કરતું હોત તો આપણે તેમને બચાવી લેવાના પ્રયત્ન કરવા છતાં તેઓ તેવા જ રહેવા માગત તો ઉપેક્ષા કરત. પણ આજે તો તેમનું દુર્ભાગીપણું તેમના આત્મહિતનો નાશ કરવા સાથે બીજા અનેક આત્માઓને ઉન્માર્ગે દોરી રહેતું જોવાય છે માટે જ તેનો પ્રતિકાર કરવો પડે છે. એટલે એવા સમયે દેવ શુરૂ ધર્મનો સાચો ઉપાસક પોતાથી

બનતી દરેક રીતે રક્ષાનું કાર્ય કરે જ.

ડૉ. ગાંધી આના અંગે લખે છે કે:—

“ આ શબ્દોમાં કેટલું બધું ધર્માધપણું છે કે કેટલી બધી અધશ્રદ્ધા છે તે સમજી વાંચનાર જોઈ શકશે. જૈન સૂત્રમાં કયાંય ધર્માધપણું નથી. જેને આત્મકલ્યાણ કરવું છે તેણે કદાપ્રહ, કડકાઈ, નિર્દયતા, ખોટા વાદવિવાદ, સ્વાર્થબાજી વગેરેને દેશવટો દેવો પડે છે. ”

જેને જે સ્થાનમાં ગમે તેમ ચરી લઈ સ્થાન ઉજ્જડ બનાવવાનું સુલભ કરવાની કોશિષ કરવી છે તેને તે સ્થાનના રક્ષકોના રક્ષણના પ્રયત્નમાં ધર્માધપણું ભાષે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? આ જમાનો, અત્યારની હવા એટલી બધી ભયંકર છે કે—ધર્મસ્થાનમાં ટકવું જ ઘણું ભયંકર છે. આજે કેટલાક જૈન નામ ધરાવતા પણ ખુદ શ્રી જિનેશ્વર દેવને, એમનાં આગમને, એમની આજ્ઞાને, આ બધાને માટે યથેચ્છ ખોલે છે; કારણ કે એમને બંધન નથી. બંધન વિનાના જમાનામાં બધાએ સાવધ રહેવું જોઈએ કે—એ સાવધગિરિના યોગે સન્માર્ગથી તેઓ આપણને એક તસુ પણ ચસાવી શકે નહિ. જે આ માર્ગથી ખસસે તેને હાની છે. જૈન શાસ્ત્રમાં દર્શનાચારના આઠ પ્રકારો પૈકી સાતમો પ્રકાર સ્થીરિકરણ નામે છે. આ સ્થીરિકરણ આચારની દરેકને અતિ જરૂર છે. આ સ્થીરિકરણ આચારનું સ્વરૂપ સમજાય તેને ધર્મરક્ષણમાં કદાપી ધર્માધપણું લાગેજ નહિ.

આજે આપણા આત્માના સહવાસમાં આવતા આત્માઓ શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાની પૂજા-લક્ષિતમાં કેમ સ્થિર બને, એ પ્રયત્નો સ્થળે સ્થળે કરવા. અને એવી લક્ષિતને ધ્વંસ જનક વાતાવરણ લેશ માત્ર જ્યાં લાગતું હોય ત્યાં વિશેષ-

પણે પ્રયત્ન કરવા. છતી શક્તિએ જે આત્માઓ એ પ્રયત્નમાં પાછી પાની કરે તે આજના ધર્મનાશના પાપમાં ભાગીદાર થાય છે. આજે કેટલાક પ્રદેશમાં મૂર્તિપૂજાને હુમ્મળ મનાવવાના પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા છે. “નિર્જીવ” મૂર્તિયોની આપણા આત્મામાં પરિવર્તન કરાવવાની તાકાત શી છે? આમ કહી શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિયોને ‘નિર્જીવ’ તરીકે ઓળખાવી, આત્માના વિકાસમાં તેની નિરૂપયોગીતા બતાવનારા, પોતે કયા ચૈતન્યના યોગે પોતાને જીવતા માને છે, તેની ખબર નથી પડતી! પણ શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ સમક્ષ તો ઉત્તમ ભવિતવ્યતાવાળા અને અનાગ્રહી એવા અનાચારિનું પણ શિર સહસા ઝૂકે. શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિને દેખતાંની સાથે જ એક વખત તો યોગ્ય આત્મામાં જરૂર નવો પ્રકાશ પડયા વિના રહે નહિ.

અનુપમ વસ્તુ જેટલી જેટલી જ્ઞાનિએ નિયત કરી છે, તે તરફ આજે ભયંકર ભાવનાથી દેખનારાઓ સામે મઠ્ઠમ-પણે ઉભા રહ્યા સિવાય છૂટકો જ નથી. એટલે આવા વિષમ વાતાવરણના જમાનામાં મોક્ષમાર્ગમાં પરમ આલંબનભૂત-પરમતારક જિનેશ્વર પરમાત્માની મૂર્તિના વંદન-પૂજન-સ્તવનાદિકમાં ભવ્ય જીવો દિન પ્રતિદિન અધિકાધિક પ્રવૃત્તિવાળા બની રહે અને તે શ્રદ્ધાથી ભ્રષ્ટ થવા ન પામે તે માટે મૂર્તિપૂજાના રહસ્યને સમજાવનાર વાતાવરણને ધર્માધતા કહેવી તે નરી મૂર્ખાઈનું જ પ્રદર્શન છે. અજ્ઞાન આત્માઓ ભલે તેને ધર્માધતા કહે પરંતુ સમજદાર આત્માઓ તો ધર્મની સાચી ખુમારી કહે છે. શ્રી જિનમતના સાચા અભ્યાસક મનુષ્યો કોઈ પણ અસત્ય પ્રરૂપકોને તુરત જ ઓળખી

લે છે, અને તેના સંગથી પોતે દૂર થઈ શકે છે તેમજ ખીબાઓને પણ દૂર કરી શકે છે. વસ્તુ જેમ અમુલ્ય, તેમ તેની રક્ષા કરવી પણ મુશ્કેલ. અમુલ્ય વસ્તુને લુંટાઈ જતી અટકાવવા માટે જો પૂરેપૂરી સાવધગીરી રાખવામાં ન આવે તો તે વસ્તુ સચવાઈ શકવી મુશ્કેલ છે.

આજના જમાનાની લુંટ કોઈ જુદાજ પ્રકારની છે. તે લુંટ એવી છે કે સામાન્ય માણસ તેને લુંટ તરીકે બાણી શકે જ નહિ. અને લુંટાયો હોય છતાં કમાયો છે એમ જ સમજે. બાળકના હાથમાંથી ઝુંટવી લેવાય તો તો બાળક ખુમાખુમ કરે અને અન્ય માણસો આવી ચડતાં લુંટવાનો પ્રયત્ન કરનાર નિષ્ફળ બને. પરંતુ બાળકને કંઈ લાલચ આપી મિષ્ટ વચનોથી સંજોધવામાં આવે તો તે લાલચથી હિતાહિતના ખ્યાલ વિનાનો બાળક હસતે મોઢે પોતાની પાસે રહેલ વસ્તુ ફેંકી દે છે. કારણ કે તે બાળકના વિચારોનું પરિવર્તન પહેલું લુંટનારે કર્યું છે એટલે તેના આચારથી બ્રહ્મ કરવામાં તેને સુલભતા પ્રાપ્ત થઈ છે. આજે પણ બિનેશ્વરદેવે કથિત માર્ગથી અજ્ઞાત એવા મનુષ્યોને જૈન શાસનની આરાધનારૂપ આચારથી બ્રહ્મ કરવાને ધર્મને ળહાને કે અહિંસાને ળહાને કે સમાજ સેવાને ળહાને શુભ વિચારોને ફેરવવાનાં આંદોલનો ચાલે છે. શુભ વિચારો એટલે શુભ અનુષ્ઠાનો પ્રત્યેની શ્રદ્ધા. કોઈ પણ આત્માને તેના કલ્યાણ માર્ગથી બ્રહ્મ કરવો હોય, તો તેનો સરળમાં સરળ ઉપાય એ છે કે-સૌથી પ્રથમ તેને તેના કલ્યાણમાર્ગની શ્રદ્ધાથી બ્રહ્મ કરવો. માનસ શાસ્ત્રીઓનું પણ કહેવું છે કે-વિચાર, એ આચારને ઘડનારા છે. કોઈ માણસને સુધારવો

યા બગાડવો હોય, તો સૌથી પહેલાં તેના વિચારોને ફેરવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જ્યાં સુધી તે પોતાના વિચારોમાં મક્કમ હશે, ત્યાં સુધી તેને તેના આચાર માર્ગથી બસેડવો દુઃશક્ય છે. વિચારોની એ મક્કમતાનું નામજ શ્રદ્ધા છે. એ શ્રદ્ધા જ્ઞાનથી ઘડાય છે એ વાત સાચી છે, તો પણ સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન શ્રદ્ધાને ઘડનારું કે દ્રઢ કરનારું જ થાય છે, એમ કહેવું એ સાચું નથી. જ્ઞાનથી જેમ વિચારો અને શ્રદ્ધા મક્કમ બને છે, તેમ જ્ઞાનથી જ વિચારો અને શ્રદ્ધા નષ્ટ થાય છે યા શિથિલ બને છે. શ્રદ્ધાને ઘડનારું સ્થિર કરનારું કે વધારનારું જ્ઞાન જેમ સહાયક અને આદરણીય છે, તેમ શ્રદ્ધાને બગાડનારું, ઉખેડનારું કે નાશ કરનારું જ્ઞાન તેટલુંજ અનર્થકારક અને અનાદરણીય છે. બધાનો ફલિતાર્થ એજ છે કે—માનવીને ચઠાવવો કે પાડવો હોય, તો સૌથી પ્રથમ એની વિચારણાને પલટાવવાનીજ મોટામાં મોટી આવશ્યકતા રહે છે: અને એટલા માટે કોઈ પણ ક્ષેત્રના નાયકો સૌથી પ્રથમ પ્રયત્ન તેને માટેજ કરે છે.

શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમા પૂજનના કાર્યથી ભવ્ય આત્માઓને ચ્યુત કરવાનો ઇરાદો ધરાવનાર કોઈ પણ આત્મા પ્રતિમા પૂજનના કાર્યને અનુસરનાર આત્માઓની સમ્યક્ શ્રદ્ધા ઉપર પ્રથમ ઘા કરે છે. શ્રદ્ધા ઉપર ઘા કર્યા વિના કેવળ પ્રતિમા પૂજનને ખોટી વર્ણવવાનો પ્રયત્ન કરનારા પૂજકને પરાજિત કરવા માટે કદી પણ સફળ થઈ શકતા નથી. જેટલી સફળતા તેઓ શ્રદ્ધાને નબળી પાડવામાં મેળવી શકે છે, તેટલીજ સફળતા તેઓને ત્યાર પછી પૂજકને પૂજના કાર્યથી ભ્રષ્ટ કરવામાં મળી શકે છે. આ વસ્તુ

ધ્યાનમાં રાખીને જ, આજે શ્રી જૈનશાસનમાં ઉત્પન્ન થયેલા કેટલાક બહુલકર્મી આત્માઓ જિનપૂજાની શ્રદ્ધાના પાયા હયમથાવવા ભારેમાં ભારે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. તેઓના તે પ્રયત્નમાં તેમને કેટલી સફળતા મળી છે, તે ઉઘાડી આંખે દેખી શકાય એવું હોવાથી તેને અહીં ચર્ચવા જરૂર નથી. પરંતુ શાસનનો પાયો શ્રદ્ધા છે અને શ્રદ્ધાને જ ઉઠાડવાનો પ્રયત્ન કરનારા શાસનના પાયાને જ ઉખાડવાનો પ્રયત્ન કરનારા છે એટલું જ સમજાવવું આ સ્થળે ઉપયુક્ત છે.

તેમના ઉપરોક્ત પ્રયત્નને સુલભ અને સફલ બનાવવામાં તેમને આજની કહેવાતી સહિષ્ણુતાનો એક જબરજસ્ત સહારો મળી ગયો છે. સહિષ્ણુતાનો અર્થ દ્વેષભાવ કરવામાં આવતો હોય તો તો કોઈ પણ ન્યાય પ્રિય વ્યક્તિને તેની સામે વાંધો ઉઠાવવા પણ કોઈ શકે જ નહિ: પરંતુ આજે સહિષ્ણુતાને જે સ્વરૂપ અપાઈ રહ્યું છે એ બહારથી ન્યાય વૃત્તિ દેખાવા છતાં પણ, પરમાર્થથી ન્યાયનું જ નિકંદન કાઠનારી છે.

આત્મ કલ્યાણના માર્ગમાં દરેક આત્મા સ્વતંત્ર છે. અમુક પ્રકારે જ આચારનું પાલન કરવું એ તો આચાર પાલકના વિચારની વાત છે. કોઈ આત્માની રૂચિ યોગ્ય માર્ગનું સ્વરૂપ સમજાવ્યા છતાંય તે માર્ગે આચરણ કરવાની ન હોય તેથી તેવા આત્માઓ પ્રત્યે અસહિષ્ણુતા પ્રદર્શિત કરવાનું કોઈ સમજી માણસ કહેજ નહિ. તેવા આત્માઓ પ્રત્યે જ્ઞાની પુરૂષો મધ્યસ્થ ભાવનાથી જ જીએ છે. પરંતુ જે આત્માઓ સ્વમાન્યતાનાં કદાચઢી બનીને અન્ય આત્માઓની સુશ્રદ્ધાનાં મૂળ વેરવિખેર કરવા પ્રયત્ન

કરતા હોય તો તે સમયે યોગ્ય પ્રતિકાર કરનાર ઉપર અસહિષ્ણુતાનો દોષારોપ કરવો કે તેવા સંજોગોમાંય તે કદાચહીઓને ગમે તેમ પ્રચાર કરવા દેવામાંજ સહિષ્ણુતા રાખવાનું કહેનારાઓ એ અર્થમાંજ સહિષ્ણુતાનો પ્રચાર કરતા હોય તો એ પ્રચાર ધોરમાં ધોર અન્યાય કોટિનો છે એમ આપણે કહેવુંજ પડે.

ધર્મના નામેજ થતો અધર્મનો પ્રચાર અટકાવવા માટે, શ્રી જૈન શાસને જગતમાં ભારેમાં ભારે અને સફળ પ્રયાસ કર્યો છે, જેના પરિણામે અનેકાનેક આત્માઓ ઉન્માર્ગના ભોગ થતા બચી જવા પામ્યા છે. સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ કરાવવા માટે શ્રી જૈનશાસને ઉઠાવેલી જહેમત પાર વિનાની છે. છતાં એવી જહેમતને કચારેય કોઈએ પણ ધર્માંધતા નામે કે અસહિષ્ણુતાના નામે બહોર કરી નથી. જ્યારે માનવસમાજના ઉદ્ધાર કે અધઃપાતની વાત કરવી હશે, ત્યારે સત્યાસત્ય મતની પરીક્ષા ઉપર પણ આવવું પડે છે. તેવી પરીક્ષા સિવાય પણ કદાપિ ચાલી શકે તેમ નથીજ. અધઃપાતનો માર્ગ છોડીને ઉદ્ધારના માર્ગ ઉપર જે કોઈને આવવું હશે, તેણે સત્ય અને અસત્યનો વિભાગ કરવોજ પડશે અને એ વિભાગ કરી અસત્યને છોડી સત્યના મક્કમ અનુયાયી બનવુંજ પડશે. જેઓ સત્યાસત્યનો વિભાગ કરવાનીજ ના પાડે છે અગર અસત્યને પણ સત્યની તુલનામાંજ ગણી લેવાનું શીખવે છે તેઓ માનવસમાજના ઉદ્ધારના એકના એક વાસ્તવિક માર્ગને ઇંધવાનુંજ કાર્ય કરનારાઓ છે.

આજે એકજ જૈનધર્મ પાળનારાઓમાં પણ અનેક મતો દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. એમાં કયો મત સાચા જૈન

મતનો અનુયાયી છે એજ પ્રશ્ન ઉપલક દ્રષ્ટિએ બહુજ મુંઝવનારો છે. અને તેથી કેટલાકે તે વસ્તુને આગળ કરી અનેક મનુષ્યો માર્ગથી પરિબ્રજીત થતા જોવાય છે, પણ વિવેકી બુદ્ધિમાનો માટે આ પ્રશ્ન મુંઝવનારો નથીજ.

સત્યની આકાંક્ષાએ સ્થિર ચિત્તે આનો વિચાર કરવામાં આવે તો આ પ્રશ્ન ઉકેલવો ઘણોજ સહેલો છે. પરંતુ આવી વિચારણા વખતે સત્યને એક જરાપણ અન્યાય ન થઈ જાય તેની પૂરેપૂરી સંભાળ રાખવી જોઈએ. અપ્રમાણિક મતને સ્વીકારી લેવાથી થનારા નુકશાનનો ખ્યાલ અને ભય રખાય છે તેમ કોઈપણ મતને નહિ સ્વીકારવાથી થતા નુકશાનનો પણ ભય અને ખ્યાલ લાવવાની જરૂર છે. ધર્મ પ્રત્યે પ્રમાદી અને બેદરકાર બનેલ આત્માઓનું અનુકરણ કરીને, ધર્મના અર્થી આત્માઓએ પણ શુદ્ધ મતને નહિ શોધવા અથવા ધર્મથી સર્વદા બેદરકાર બનવું, એ ન્યાય સંગત નથી.

જૈનધર્મ તરીકે કહેવાતા મતો પૈકી સત્ય મતની પ્રમાણિકતા સિદ્ધ કરવા માટે ખરો ઉપાય એ છે કે સત્યમતના પ્રણેતાઓ મુક્તિના પરમ પિપાસુ, ભવના ભીરૂ અને જ્ઞાન-ક્રિયા ઉભયને આચરનારા સર્વશ્રેષ્ઠ પુરૂષોજ હોય છે. તે મહાપુરૂષોના આશ્રયે રહેલાઓ પણ ગુરૂ આજ્ઞામાં લીન, ઉપશમ રસના ભંડાર, સંવેગ અને નિવેદના પાત્ર, કર્ણના નિધાન તથા શ્રી જિન વચનના નિશ્ચળ રાગી થયેલા હોય છે. એટલે કે મતની પ્રમાણિકતાનો આધાર મુખ્યત્વે તેના નાયકો અને અનુયાયીઓ ઉપર રહે છે. જે મતમાં ચાકિની મહત્તરાસૂત્ર શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ જેવા સુરિપુગવો, તથા કલિકાલ સર્વજ્ઞ આચાર્ય ભગવાન શ્રીમદ્

હૈમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ જેવા મુનિપતિઓ અને જ્ઞાન-
ક્રિયાના અખંડ પ્રતિપાલક તથા બિરુદ્ધારક હીરલા જગ-
ચ્ચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને તેમના ઉત્તમોત્તમ શિષ્ય-
વર્યો, તથા મુસલમાન બાદશાહને અહિંસા ધર્મનો સત્ય
ઉપાસક બનાવનાર શ્રી હીરસૂરિશ્વરજી મહારાજ તથા પ્રખર
અધ્યાત્મયોગી આનંદધનજી મહારાજ તથા પદ્મદર્શનવેત્તા-
ન્યાયના સંપૂર્ણ વેત્તા ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહા-
રાજ જેવા ધુરંધર પુરૂષો થઈ ગયા છે તે મતને પણ
અપ્રમાણિક માનવો એના જેવું સત્યનું ખૂન બીજું એકે
નથી. આચાર્ય ભગવાન શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજ
આદિ મહાનેતાઓ પણ પરમ શાસન પ્રભાવક ચરમ દશ-
પૂર્વધર આચાર્ય ભગવાન શ્રીમદ્ વજ્રસ્વામિજી મહારાજ
આદિ મહાપુરૂષોએ સ્વીકારેલ અને આચરેલ સમાચારીને
અંગીકાર કરનારા છે, માટે તેઓ પરમ પ્રમાણિક છે અને
તેઓનાજ માર્ગને અનુસરનારા અન્ય સર્વ મહાપુરૂષો પણ
તેટલાજ પ્રમાણિક છે. તેઓની આજ્ઞામાં રહેવું, તેઓના
માર્ગે ચાલવું અને તેઓનાં વચનો વિચારવાં, આચરવાં
તથા પ્રચારવાં, એજ એક આ અપાર ભવસાગરમાંથી તર-
વાનો અનુપમ માર્ગ છે; એ માર્ગની વિરુદ્ધ અબાણતાં પણ
બોલવું એ મહાપાપ છે; એટલુંજ નહિ, પણ એવું વચન
આત્માને દુર્લભ બોધિ અને સન્માર્ગને વિરોધી બનાવ-
નાર છે. ભવભીરૂ અને સત્યના ગવેષક આત્માઓ કોઈ
દુષ્કર્મના યોગે ગમે તે સંયોગોમાં રહેવાવાળા હોય પરંતુ
તેમની સત્યની ગવેષણા તો ચાલુજ હોય છે અને અંતે
સત્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત થયે છતે પોતે સ્થિત સંયોગોને તીલાં-

જલી આપી સત્ય માર્ગની આરાધનામાં જોડાઈ જવા લેશ-માત્ર પ્રમાદ કરતા નથી. અને એ પ્રમાણે લોંકામત અને સ્થાનકવાસી સમુદાયના કેટલાક વિદ્વાન નામાહિકત સાધુઓએ શાસ્ત્રોનો ઉંડો અભ્યાસ કર્યા બાદ તે આત્માર્થી મુમુક્ષોએ તે મતથી મુક્ત બની શુદ્ધ સનાતન જૈન ધર્મની દીક્ષા ગ્રહણ કરી સ્વપરનું કલ્યાણ કર્યું છે અને કરી રહ્યા છે. તે મહાનુભાવોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ચિત્રોની સાથે અહીં રજૂ કરીએ છીએ.

(૧) શ્રીમાન્ લોંકાશાહના દેહાન્ત બાદ ૪૦-૪૨ વર્ષો વીત્યે આચાર્ય હેમવિમલસૂરિશ્વરજીના સદ્ગુપદેશથી રૂપિ હાના, રૂપિ શ્રીપતિ, રૂપિ ગણપતિ, આદિ લોંકાગચ્છીય સાધુઓએ પોતાની બ્રાન્તિ દૂર કરી આચાર્યશ્રીની પાસે પુનઃ દીક્ષા સ્વીકારી હતી. તે સર્વ સાધુઓની સંખ્યા ૩૭ ની હતી.

(૨) મરૂધર આદિ પ્રાંતોમાં પાણીના અભાવે કેટલાક સાધુઓના અકાલ મૃત્યુ થવાથી આચાર્ય શ્રી સોમ-પ્રભસૂરિએ સાધુઓનો વિહાર બંધ કરાવ્યો હતો. જેથી કરીને તે પ્રાંતોમાં લોંકા સાધુઓને પોતાનો ધર્મ પ્રચાર કરવાની એક સુંદર તક મળી ગઈ. પરંતુ આચાર્ય આનંદ-વિમલસૂરી મહાપ્રભાવિક-ઉચ્ચ વિહારી-કઠોર તપસ્વી અને શાસ્ત્રોના મર્મજ્ઞ હોવાથી તેમણે તે પ્રદેશમાં ભ્રમણ કરી લોંકામતના અનેક સાધુઓ અને ગૃહસ્થોને સન્માર્ગ પર લાવી પોતાના શિષ્ય બનાયા. તેમના સમુદાયમાં મહોપાધ્યાય વિદ્યાસાગર ગણિ છઠ તપના પારણા કરતા હતા. અને પ્રહ્લચારી હતા. તેમણે પણ મારવાડ આદિ પ્રાંતોમાં વિહાર કરી લોંકામતીઓને સમ્યક્ત્વ વ્રત અને પ્રવજ્યા દર્શ જૈન ધર્મમાં દીક્ષિત કર્યા, જેની સંખ્યા ૭૮ ની કહેવાય છે.

(૩) લોંકા મતાધિપતિ પૂજ્ય રૂપિ મેઘજીસ્વામીએ પોતાના પચવીસ શિષ્યોની સાથે (સ્થા. શ્રીમાન્ વાડીલાલ મોતીલાલના મતે ૫૦૦ શિષ્યો સાથે) લોંકામતનો ત્યાગ કરી અમદાવાદ નગરે સકલ રાજધિરાજ અકબર બાદશાહની આજ્ઞાપૂર્વક અને તેજ બાદશાહે આપેલ વાજીત્રાદિ સામગ્રીના ઠાકપૂર્વક સમ્રાટ અકબર પ્રતિબોધક જગતગુરૂ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજ પાસે પુનઃ જૈન દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી.

(૪) સ્થા. પંજળી સાધુ બુટેરાયજી મહારાજે પોતાની જન્મભૂમિ પંજળના ઉદ્ધારને માટે વિ. સં. ૧૯૦૩ માં મુહુપત્તિનો ડોરો ત્રોડી પંજળ દેશની ભૂલી ભટકી જનતાને સદોપદેશ દ્વારા પુનઃ જૈન ધર્મના સત્ય પથ પર લાવવા લાગ્યા. ત્યાર બાદ ગુજરાતમાં જઈ પૂજ્ય ગણિ શ્રીમાન્ મણિવિજયજીની પાસે જૈન દીક્ષા સ્વીકારી. અને મૂર્તિલંજકોની માયા જાલને દૂર કરી ધર્મનો ખૂબ પ્રચાર કર્યો. તેઓશ્રીનું નામ પૂજ્યપાદ ગણિવર બુદ્ધિવિજયજી મહારાજ રખાયું હતું. તેમની પરંપરામાં આજે પ્રાયઃ ૪૩૦ સાધુઓ અને સેંકડો સાધ્વીઓ વિદ્યમાન છે. તેઓશ્રી પંજળ દેશમાં સ્થા. સાધુમાર્ગિયોના સામ્રાજ્યમાં પ્રાયઃ લુપ્ત થયેલા મૂર્તિ પૂજક ધર્મને પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં સમર્થ થયા. કોટિશઃ વંદન હો એવા સદ્ ગુરૂને.

(૫) પંજળી સાધુમાર્ગી સ્થા. સાધુ મૂલચંદજીનો જન્મ પંજળના સિયાલકોટ શહેરમાં ઓસવાલ વંશભૂષણ સુખસાની ધર્મ પત્ની બકોરબાઈની પવિત્ર કુલિએ વિ. સં. ૧૮૮૬ માં થયો હતો. તે મહાત્માએ વિ. સં. ૧૯૦૨ માં સ્વામિ બુટે રાયજીની પાસે સ્થાનકવાસી દીક્ષા લીધી હતી.

પરંતુ શાસ્ત્રોનો ઉંડો અભ્યાસ કર્યા બાદ વિ. સં. ૧૯૧૨ માં બુટેરાયજીની સાથે દાદા મણિવિજયજી ગણિની પાસે સંવેગી દીક્ષા સ્વીકારી જૈન ધર્મની ખૂબ ઉન્નતિ કરી. તેમની શિષ્ય પરંપરામાં આજ પણ પચાસેક સાધુઓ અને સેંકડો સાધ્વીઓ વિદ્યમાન છે.

(૬) પંજાબી સ્થા. સાધુ વૃદ્ધિચંદજી પંજાબ દેશના એક ચમકતા સિતારા હતા. તેમણે પ્રથમ મહાત્મા બુટેરાયજીની પાસે સ્થા. સાધુમાગી દીક્ષા લીધી હતી. પરંતુ અંતમાં સત્યની ગવેષણા કરી મુહિપત્તિનો ડોરો ત્રોડી શ્રીમાન્ બુટેરાયજી મહારાજની સાથે અમદાવાદમાં દાદા શ્રી મણિવિજયજી ગણિની પાસે પુનઃ જૈન દીક્ષાને ધારણ કરી તેઓ-શ્રીનો પ્રભાવ જૈન જનતા ઉપર ખૂબ પડ્યો. જગતપ્રસિદ્ધ આચાર્ય વિજય ધર્મ સૂરિજી તથા વિજય નેમિસૂરિશ્વરજી જેવા પ્રખર વિદ્વાન અને ધર્મ પ્રચારક તેમના શિષ્ય થયા. તેમની પરંપરામાં આજ પણ પંદરેક આચાર્યો, દોઢસોક સાધુઓ અને કેઈ સાધ્વીઓ વિદ્યમાન છે. જેઓ પૂજ્યપાદ શાન્તમૂર્તિ શ્રી વૃદ્ધિવિજયજી મહારાજના નામે પ્રસિદ્ધ છે.

(૭) સ્થા. સાધુ આત્મારામજી (આચાર્ય શ્રી વિજયાનંદ સૂરિશ્વરજી મહારાજ) નું જીવન પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ-શ્રીએ નીચે જણાવેલ ૧૮ સાધુઓની સાથે મુહપત્તિનો ડોરો ત્રોડી સ્થાનક મત વોસીરાવી ગણિવર શ્રીમાન્ બુદ્ધિ વિજયજી મહારાજના ચરણ કમલોમાં પુનઃ જૈન ધર્મની દીક્ષા લીધી. આજે જેઓશ્રીની પરંપરામાં સેંકડો સાધુઓ અને સાધ્વીઓ વિદ્યમાન છે. (૧) આત્મારામજી (૨) વિશ્નુચંદજી (૩) ચંપાલાલજી (૪) હુકમચંદજી (૫) સલામતરાયજી (૬) હાકમરાયજી (૭) ખૂબચંદજી (૮) કન્ડૈયાલાલજી (૯) તુલ-

સીરામજી (૧૦) કલ્યાણચંદ્રજી (૧૧) નિહાલચંદ્રજી (૧૨)
નિધાનમલજી (૧૩) રામલાલજી (૧૪) ધર્મચંદ્રજી (૧૫)
પ્રભુદયાલજી (૧૬) રામજી લાલજી (૧૭) જૈરાતીલાલજી
અને (૧૮) ચન્દનલાલજી, આ પ્રમાણે અઢાર સ્થાનકવાસી
સાધુઓએ સંવેગી દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી.

(૮) સ્થા. સાધુ અમીર્ષિજી (આચાર્ય શ્રી અન્વિત
સાગરસૂરિજી) કાઠીયાવાડ સ્થાનકમાર્ગી સમુદાયના એક
અગ્રગણ્ય સાધુ હતા. પરંતુ જૈનાગમેનો ખારીકીથી અધ્યયન
કરવાથી તેમને સમબંધ ગયું કે એ સ્થાનકમાર્ગી મતએવં
સાધુમાર્ગી મત કલ્પિત છે. જેથી પોતાના શિષ્યોની સાથે
અધ્યાત્મયોગી શાન્તમૂર્તિ આચાર્ય શ્રી ભુદ્ધિસાગર સૂરિના
ચરણ કમલોમાં આવી ભાગવતી જૈન દીક્ષાને સ્વીકારી જૈન
ધર્મનો પ્રચાર કરવામાં ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો. તેઓશ્રીના પરિવારમાં
આજે એક આચાર્ય અને ઘણાં સાધુ અને સાધવીજીઓ
ભૂમંડલ પર વિચરી રહ્યાં છે.

(૯) શાન્તમૂર્તિ પરમ યોગીરાજ મુનિશ્રી રત્ન વિજયજી
મહારાજ પ્રથમ પોતાની દશ વરસની લઘુ વયમાં પોતાના
પિતાની સાથે સ્થાનકવાસી સમુદાયમાં દીક્ષિત થયા હતા.
તેઓશ્રી કચ્છ દેશના માંડવી નગરના વતની હતા. સ્થાન-
કવાસી સાધુપણામાં ૧૮ વરસ રહી પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતનો
સારો અભ્યાસ કરી જૈનશાસ્ત્રોનું અધ્યયન કર્યું, તે તેઓ-
શ્રીને મૂર્તિ નહિ પૂજવાનો મત કૃત્રિમ લાગ્યો. જેથી સ્થા.
સાધુપણાનો ત્યાગ કરી જૈનાચાર્ય શ્રી વિજય ધર્મ સૂરિશ્વ-
રજીની પાસે પુનઃ સંવેગી દીક્ષા સ્વીકારી. તેઓશ્રીએ ગીરનાર
અને આણના પહાડોમાં રહી યોગ સાધના કરી હતી.

(૧૦) સાધુમાર્ગી મુનિ ગયવરચન્દ્રજી (પૂજ્યપાદ

મુનિ શ્રી જ્ઞાન સુંદરજી મહારાજ) મહારાજે પ્રથમ સ્થા. પૂજ્ય શ્રી લાલજી મહારાજના ઉપદેશથી દીક્ષા લઈ નવ વરસ સુધી શાસ્ત્રોના અધ્યયન કર્યા બાદ સ્થા. મતનેા ત્યાગ કરી ઓસિયા તીર્થ પર વિ. સં. ૧૯૭૨ માં પરમ યોગી રાજ મુનિશ્રી રત્નવિજયજી મહારાજ સાહેબના કરકમલોમાં સંવેગી દીક્ષા અંગીકાર કરી જન શાસનની બહુ જ સેવા કરી. સાહિત્ય પ્રચારનેા તેા તેમને બહુ જ શોક છે. સંવેગી દીક્ષા અંગીકાર કર્યા બાદ તેઓશ્રીએ નાના મોટા ૨૩૧ ગ્રંથ લખી પ્રકાશિત કરાયા છે. હાલે તેઓશ્રી આચાર્ય પદે ખીરાજમાન છે.

(૧૧) સ્થા. સાધુ ગંભીરમલજી (મુનિશ્રી ગુણસુંદરજી મહારાજ) એ ૧૬ વર્ષેની લઘુવયમાં સ્થા. માં દીક્ષા લીધી હતી. ત્યાં ૨૨ વરસ દીક્ષા પાળી મૂર્તિપૂજા સત્ય લાગવાથી સ્થા. સાધુ વેષનેા ત્યાગ કરી સંવત ૧૯૮૩ માં પૂજ્યપાદ મુનિશ્રી જ્ઞાનસુંદરજી પાસે સંવેગી દીક્ષા અંગીકાર કરી. તેઓશ્રીમાં વૈયાવચ્ચનેા અતિ સારો ગુણ છે. સ્મરણ શક્તિ સારી હોવાથી પ્રત્યેક જ્ઞાન શીઘ્ર કંઠસ્થ કરી લે છે. કવિતા બનાવવાના બહુ જ શોખીન છે.

આ સિવાય મુનિશ્રી ચારિત્ર વિજયજી મહારાજ, ઉપાધ્યાય શ્રી સોહન વિજયજી મહારાજ વીગેરે અનેક સાધુઓએ મૂર્તિ નહિ માનવાવાળાઓનેા મત કલ્પિત સમજી સર્પકંચૂકની પેઠે તે મતને શીઘ્ર છોડી દઈ સંવેગી દીક્ષા અંગીકાર કરી સત્યોપદેશ દ્વારા જૈન શાસનની અપૂર્વ સેવા કરી છે. પંજાબી સાધમાગી સમુદાય તથા મારવાડી-કાઠિયાવાડ સમુદાયના સેંકડો સાધુઓએ મુહપત્તિના ડોરા ત્રોડી, મૂર્તિપૂજાને સ્વીકારી સત્ય ધર્મનેા જ પ્રચાર કર્યો છે અને કરી રહ્યા છે. જેમાં પંડિત રત્ન મુનિશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ, પં. રંગવિમલજી, પં. રૂપમુનિજી, ગુલાબમુનિજી

ઠા. ૪ મુનિ કનકચંદ્રજી, જિનચંદ્રજી, પ્રતિચંદ્રજી, ધ્યાન-ચંદ્રજી, પદ્મવિમલજી, કમલવિજયજી મ. શિવરાજજી, રત્ન-ચંદ્રજી, રૂપવિજયજી, મગ્નસાગરજી, રત્નસાગરજી, વિવેક-વિજયજી, સમતાવિજયજી, ઈત્યાદિ. એટલું જ નહિ પણ હજીએ પ્રથા તેા આજ પણ વિદ્યમાન છે. હાલમાં સ્થાન-કવાસી સમુદાયના પ્રતિષ્ઠિત સ્વામિ કાનજી, કલ્યાણચંદ્રજી, શુભાચંદ્રજી વીગેરેએ મુહપત્તિનો ડોરો ત્રોડી મૂર્તિપૂજા સ્વીકારી છે. સ્વામી કર્મચંદ્રજી, શોભાચંદ્રજી મૂલચંદ્રજી વીગેરે વિદ્વાનોએ પોતાની દોષિત માન્યતાનો ત્યાગ કરી મૂર્તિપૂજા રૂપી શુદ્ધ અને સનાતન માર્ગનું અવલંબન લીધું છે. એટલું જ નહિ પરંતુ સ્થાનકવાસી સમાજમાં સેંકડો વિદ્વાનો સાધુ પોતાની કાયરતાથી વાડા બહાર નીકળી શકતા નથી તે પણ સમયે સમયે પરમ પવિત્ર એવં આગમ વિહિત શ્રી શત્રુજય, શ્રીગિરનાર, શ્રીશિખરજી, રાણકપુર, આણુ, ઓસિયા, કાપરડાજી જેવા તીર્થોની યાત્રા કરી ખૂબ આનંદ હુંટે છે. વળી કેઈ તેરાપંથી સાધુઓએ પણ મુહપત્તિનો ડોરો ત્રોડી સવેગી દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. કેવળ સાધુ-ઓએ જ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથી મતનો સદાને માટે ત્યાગ કર્યો છે એટલું જ નહિ પણ સ્થાનકવાસી આર્યોઓએ પણ સત્યધર્મની શોધ કરી તે કલ્પિત મતનો ત્યાગ કર્યો છે. જેમાં શ્રીમતી સાધ્વી ધન-શ્રીજી, કલ્યાણશ્રીજી, સુમતિશ્રીજી, રમણિકશ્રીજી, આદિ કેઈ સાધ્વીઓએ પણ સવેગી જૈન દીક્ષાને સ્વીકાર કરી છે.

વળી સ્થાનકવાસી શ્રાવક શ્રાવિકાઓમાં તેા એક યા અનેકવાર તીર્થ યાત્રા કરનારની સંખ્યા સેંકડો બદકે હજારો ગમે મળી આવે છે. સ્થાનકવાસી સમાજમાં કેટલોક સમજી

વર્ગ તો મનમાં સમજી ગયો છે કે જૈન મંદિરમાં નહિ જવાવાળા અમે લોકો સરાગીદેવ કે જ્યાં માંસ મદિરા ચઢે છે ત્યાં જાવા લાગ્યા છીએ, અને અમારા સંતાનોમાં પણ એ સંસ્કાર પડી જાય છે. જ્યારે એવા દેવદેવીઓની પાસે પણ અમે લોકો જઈ શિર ઝુકાવીએ છીએ, તો જૈન મંદિરોમાં તો અમારા પૂજ્યારાધ્ય ચોવીસ તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ સ્થાપિત છે તેમના દર્શન માત્રથી અમારા દીલમાં તે તીર્થંકરોની ભાવના પેદા થાય છે. અને ત્યાં નવકાર, નમુશ્ચુણ્, ચૈત્યવંદન, સ્તવન, સ્તુતિ બોલવા વડે તીર્થંકરોના ગુણ ગવાય છે. આથી મંદિર મૂર્તિ એ મહોદયના કારણ છે તે માટે તીર્થ યાત્રા અને મંદિર મૂર્તિઓના દર્શન અમે હંમેશાં કરવા જ ચાહીએ છીએ એ રીતે સ્થાનકવાસી તરીકે કહેવાતા હોવા છતાં પણ હરહંમેશાં દર્શન-પૂજા કરનાર પણ કેટલાક આત્માઓ હાલ વિદ્યમાન છે. એટલે મૂર્તિપૂજાની સાર્યકતા-આવશ્યકતા-સત્યતા કેટલી છે તે આવા અનેક મહાન પુરૂષોનો સત્ય ગવેષણાથી થયેલ હૃદય પટ્ટો આપણને પાકી શ્રદ્ધા કરાવે છે. વળી ઐતિહાસિક ક્ષેત્રમાં તો મૂર્તિપૂજા વિષયનું સ્થાન અતિ મજબુત બન્યું છે. જો કે સર્વથી શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ તો શાસ્ત્રોનું કહેવાય. પરંતુ જૈન શાસ્ત્ર જૈનિયોને જ માન્ય છે, બૌદ્ધશાસ્ત્ર બૌદ્ધોને જ માન્ય છે, જૈનશાસ્ત્રમાં પણ નવા પ્રવર્તેલા પન્થો એકબીજા ઉપર નવું ઘુસાડી દેવાનો કે વિપરીત અર્થ કર્યાનો આક્ષેપ કરી ભિન્ન માન્યતામાં પ્રવૃત્તિ રહ્યા છે એટલે આ રીતે વિપરીત માન્યતાઓમાં સત્ય પણ શાસ્ત્રોના ઉદ્દેશથી કદાચ તે વસ્તુની સત્યતાની સાબીતિમાં કોઈ શ્રદ્ધા ન ધરાવે પરંતુ ઈતિહાસ સર્વદેશીય હોવાથી મૂર્તિપૂજાની છાપ સર્વ ઉપર

પડે છે, અને તેમાં પણ ઇતિહાસમાં દર્શાવેલી મૂર્તિઓની પ્રત્યક્ષતા વિશેષપણે મૂર્તિપૂજાની સત્યતા સાબીત કરે છે.

ઇતિહાસિક શોધખોળોથી પ્રાપ્ત થયેલી અને તત્ત્વ-વેત્તાઓએ ઈ. સ. ની પૂર્વેના કાળની હોવાનું સાબીત કરેલી કેટલીક જિન પ્રતિમાઓ લખનૌ મ્યુઝિઅમ વીગેરે સ્થળોએ અત્યારે મોબુદ છે જે મૂર્તિપૂજાની પ્રાચિનતા આપોઆપ સિદ્ધ કરે છે. જે કે જૈનતીર્થસ્થળોએ તો આવી પ્રાચિન પ્રતિમાઓ બહુ જ છે પરંતુ તેની સત્યતા સાબીત કરવામાં આજના વિજ્ઞાનીક શોધકોને પ્રાપ્ત થયેલી પ્રતિમાઓ વિશેષ સાક્ષીભૂત છે,

વળી મૂર્તિપૂજા શાસ્ત્રોક્ત રીતે તો ઘરાઘર સિદ્ધ છે. મૂર્તિ નહિ માનનારાઓની માન્યતા એવી છે કે મૂર્તિપૂજા પાછળથી શરૂ થઈ છે પણ દેવદ્વિગણિ ક્ષમાક્ષમણુ પહેલાં તો મૂર્તિપૂજા હતી તે તો તેઓ પણ કબુલ કરે છે. આ હિસાબે શાસ્ત્રો પુસ્તકારૂઠ કરનાર દેવદ્વિગણી ક્ષમાક્ષમણુ પણ મૂર્તિપૂજક છે. તેમના પહેલાં શાસ્ત્રો પુસ્તકારૂઠ ન હતાં આજે દેવદ્વિગણિ એ જ પુસ્તકારૂઠ કરેલ શાસ્ત્રો સ્થાનક-વાસીઓને માન્ય છે. તો મૂર્તિપૂજકે પુસ્તકારૂઠ કરેલ શાસ્ત્રોને માન્ય રાખનાર સ્થાનકવાસીઓ કયા હિસાબે શાસ્ત્રોમાં મૂર્તિ-પૂજા ઘુસાડી દેવાનું કહે છે. જિનેશ્વર દેવે કથિત શાસ્ત્રો મૂર્તિપૂજકો પાસેથી જ પ્રાપ્ત કરી મૂર્તિપૂજાને અસત્ય કહેવી તેના જેવી કૃતઘ્નતા ધીજી કયી કહેવાય ? આ પ્રમાણે દરેક રીતે મૂર્તિપૂજાની સત્ય સાબીતી થાય છે. લબ્ય જીવો કદાચહનો ત્યાગ કરી જરા શોચે-અને આત્મશ્રેય કરવામાં અભોધ સાધનભૂત પરમોપકારી શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમા પ્રત્યે શ્રદ્ધાળુ બની સ્વ અને પરનું કલ્યાણુ કરે એજ આકાંક્ષા.

શ્રી જિનપ્રતિમાનું સ્તવન

(એ વ્રત જગમાં દીવો મેરે પ્યારે—એ રાહ)

- એ જિનપ્રતિમા પૂજે મેરે પ્યારે ! એ જિનપ્રતિમા પૂજે;
જગમાં દેવ ન દૂજે મેરે પ્યારે ! એ જિન પ્રતિમા પૂજે. ૧
- કરજોડી જિન પ્રતિમા વંદી, ઠાણંગને અનુસારે;
ઠવણુ નિખેપાની રચના કહીશું, ગુરૂગમ વિધિ સુધારે. મેરે ૨
- શ્રી જિન પ્રતિમા જિનવર સરખી, જિનવર ગણુધર ભાખી;
મુનિવર સુરનર વંદન પૂજા, અનેક સૂત્ર છે સાખી. મેરે ૩
- જંઘા વિઘાચારણુ મુનિવર, જાત્રા કારણુ જાવે;
પાંચમે અંગે ભગવતી સૂત્રે, વીસમો સતક દિખાવે મેરે ૪
- સૂર્યાલદેવે જિન પ્રતિમા પૂજા, રાયપસેણી ભાખે;
વિજયદેવ સિદ્ધ પ્રતિમા પૂજા, જિવાભિગમે દાખે. મેરે ૫
- ઈંદ્રાદિક સર્વ દેવ મળીને, સ્વર્ગવિમાને દેખો;
જિનેશ્વરની દાઠા પૂજે, જંઘુપન્નત્તિમે દેખો. મેરે ૬
- સિદ્ધારથ રાજા ત્રિસલા રાણી, નિમંળ સમકિત ધારી;
અષ્ટ દ્રવ્ય શું પૂજા કીધી, કલ્પસૂત્રે અધિકારી. મેરે ૭
- સંપ્રતિ રાજા ધર્મનો ધોરી, ત્રિખંડ કિરતિ વ્યાપી;
સવાલાખ જિનદેરાં કરાવ્યાં, સવાકોડ ખિંચ સ્થાપી. મેરે ૮
- અષ્ટાપદ ગિરિ ભરત નરેશ્વર, ખિંચ ચોવીશી થાપી;
આવશ્યક સૂત્રે ગણુધરે ભાખી, તોહી ન માને પાપી. મેરે ૯
- અભયકુમારે જિન પ્રતિમા લેણુ, આર્દ્રકુમાર બોધ પાયો;
ચારિત્ર લઈને મુકિત પામ્યો, સૂયગડાંગ પાઠ દિખાયો. ૧૦

મનોમતિ શું કુમતિ જોલે, ઉંઘો પ્રમુખ બતાવે;
 સાહુકાર જનો નામ ધરાવે, સૂત્ર આધાર દિખાવે. મેરે૦ ૧૧

ગૃહવાસમાં વસતા જિનવર, જિન પ્રતિમા નિત્ય પૂજે;
 છઠ્ઠે અંગે મલ્લિ જીનેશ્વર. એહ અધિકારે સૂજે. મેરે૦ ૧૨

જિનવર બિંબ વિના ન પૂજું, આણંદાદિક જોલે;
 સૂત્ર ઉપાસક ગણુધર ભાંખે, નહિ કોઈ એને તોલે. મેરે૦ ૧૩

તુંગીયા નગરી શ્રાવક બહુલા, પંચમો અંગ દિખાવે,
 જિન પ્રતિમાની પૂજા કરી, પછી ગુરૂવંદન જાવે. મેરે૦ ૧૪

સૂત્ર સમવાયાંગ આવશ્યક જોલે, જલ થલ કુલ લાવે;
 સમકિત થાપના ધારી શ્રાવક, પ્રભુજીને કૂલ ચઢાવે મેરે૦ ૧૫

કૂલપૂજા પ્રતિમાની કરતાં, કુમતિ પાપ બતાવે;
 કલ્પોમેં દેખો કૂલની પૂજા, નાગકેતુ કેવળ પાવે. મેરે૦ ૧૬

પાંચકોડી પ્રભુ કૂલડે પૂજી, પામ્યો દેશ અઠાર;
 એકાવતારી ભાવને પામ્યો, કુમારપાળ ભૂપાળ. મેરે૦ ૧૭

જ્ઞાતાસૂત્રે દ્રૌપદી પૂજા, કરતી શિવસુખ માંગે;
 શકસ્તવનો પાઠ જ ભણતી, પ્રભુગુણ અનુભવ રાગે. મેરે૦ ૧૮

ભીંતમાં ચિત્રની નારી આલેખી, ત્યાં મુનિને નવિ રેવો;
 દશવૈકાલિક આઠમા અધ્યયને, એ ન્યાય પ્રતિમા લેવો. મેરે૦ ૧૯

સદ્ગુણ આણુધારક મુનિવર, જિનમારગ સાલ્ય ભાંખે;
 વસ્તુગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે, કુડકપટ નવિ રાખે. મેરે૦ ૨૦

નિજ પક્ષપાતમેં કુમતિ પડિયા, જિન પ્રતિમા નવિ માને;
 વિધવા નારી ગર્ભને ન્યાયે સૂત્ર પાઠ રાખે છાને મેરે૦ ૨૧

અક્ષુદર્શના વરણી શું કુમતિ, જિન પ્રતિમા નવિ દેખે;
 ઉચ્ચે પ્રભાતે રવિ ઝલહલતો, ધુવડ તેજ ન પેખે મેરેં ૨૨
 પોતે મનમાં કુમતિ જાણે, પ્રતિમા સૂત્રમાં યોલી;
 નિજ જનની ડાકણ જાણે, મુખશું ન કહે યોલી મેરેં ૨૩
 જે જિનવર પ્રતિમા ન પૂજે, નવ દંડક તે જાશે;
 સૂત્ર આધારે પ્રતિમા પૂજે, મુક્તિતણાં ફળ પાશે મેરેં ૨૪
 ચાર નિશ્ચેપા ઠાણાંગે ભાખ્યા, અનુભોગ દ્વાર દિખાવે;
 એકને આવરે અવરને છંડે, કુમતિને લાજ ન આવે મેરેં ૨૫
 સુતો માણસ શબ્દ શું જાણે, જાગતા કયુ ન જાણે;
 જાણતો જિનવચન ઉત્થાપે, સમક્રિત દૂર ભાગે મેરેં ૨૬
 ઇત્યાદિક સૂત્ર પાઠ સૂણીને, કુમતિ દૂર કરીને;
 દ્રવ્યભાવે પ્રભુપૂજા રચાવે, નરભવ લાહો લીને મેરેં ૨૭
 પંચમે આરે સાધુ શ્રાવકને, હોય આધાર સત્ય જાણો;
 શ્રી જિનઆગમ જિનવર પ્રતિમા, સંદહણા ખરી આણો મેરેં ૨૮
 તપગચ્છ દિનમણી સરિખા દીપે, શ્રી હર્ષવિજય ગુરૂ રાયા;
 તસ પદ પંકજ ચંદ્રવિજય ગુરૂ, હિતવિજય ગુણ ગાયા મેરેં ૨૯

श्री पञ्च प्रतिक्रमण

सार्थ सूत्राणि

शब्दार्थ, भावार्थ, स्फुट नोट, विधि, हेतु आदि विषयोसहित.

पूबसे ग्राहक होने वालेसे मात्र रु. ४ (चार रुपिया) प्रति पुस्तकका लिया जायगा. अतएव शिघ्र ग्राहक बने, क्योंकि ये पुस्तक प्रत्येक घरमें रखने योग्य है. इस किताब में शब्दार्थ एसा लिखा गया है कि पाठशालाके विद्यार्थियो को कंठस्थ करना ठीक हो, अतः एक एक शब्दका अलग अलग अर्थ लिख कर फिर गाथा व उसके नीचे गाथाका अर्थ समझाया गया है, अर्थमें भी जहां तक हो सका है वहां तक कठिन शब्द नहीं डालते बालकोको समझमें आ जाय वैसे ही शब्द डाले गये है.

इस पुस्तक लेने वालोको दुसरी पुस्तकें देखनेकी जरूरत नहीं पड़े इसीसे इस किताबमें पंच प्रतिक्रमण मूल सूत्र तथा अर्थ, भरहेसर सज्ज्ञाय के विशेष नामोंकी यादी, नौस्मरण मूल व अर्थ, सामायिक, प्रतिक्रमण, चैत्यवंदन, देववंदन, पौषध, पडिलेहन, संधारा पौरसी आदि की खुलासावार विधि और उनका मतलब, पञ्चकखाण मूल व अर्थ, देवगुरु की आशातना, सामायिक दोष, मुहपतिके बोल, काउस्सगके दोष, रास, चैत्यवंदन, स्तवन, सज्ज्ञाय, स्तुती, गहुंली, छंद, स्तोत्र, आरती, मंगलदीवा, प्रतिक्रमण संबन्धी बातो तथा उनका हेतु, चौद नियम, बारह व्रत, साधुके

महाव्रत, तीर्थंकर, गणधर, आगम, विहरमान, आदि तात्त्विक बातोंके नाम, चोदह रत्नोंके नाम और उनका प्रभाव, अभक्ष्य तथा अनंतकाय वस्तुके नाम विगोरे बड़े बड़े विषय डाल पुस्तकको पूरी तौरसे उपयोगी बनाइ गइ है.

सूत्रका अर्थ वांच कर बराबर ध्यानमें रखा जायगा तो सूत्रोच्चारण करती वक्त अत्यंत आनंद होगा. जब तक मतलब समझमें नहीं आता है तब तक कुछ भी आत्मोल्लास नहीं हो सक्ता. इस लिये हर एक शक्सने चाहे उसे प्रतिक्रमण सूत्र आता हो या, नहीं आता हो तो भी अवश्य सूत्रार्थका पठन पाठन कर शके इस वास्ते इस पुस्तकका प्रकाशन किया जाता है.

पुस्तक अध्ययन करने योग्य है. पुस्तकके ग्राहक संख्या के अनुसार ही छपेगी. अत एव पहिलेसे ग्राहक बन जावे ताकि बाद में पुस्तक बिना न रहे जाय. पाठशालाके कार्य-कर्त्ताओको चाहीये कि यह पुस्तक विशेष प्रमाणमें खरीद करें. क्योकि यह पुस्तक हिन्दी भाषामें मिलना बहुत मुश्किल है. इस लीये पाठशालाओ में इस किताब ना रखना बोल जरूरी है. ग्राहक बनने वालाको चाहीये कि इस की किंमत पहले भरकर रसीद ले लेवे. ओर पुस्तक छपने पर ग्राहको को भेज दी जायगी. पत्र व्यवहार निचे के पत्तेसे करे:—

मास्तर खूबचंद केशवलाल
ठे: श्री पार्श्व जैन पाठशाला
सिरोही (राजस्थान)

अवश्य वांचो

अने

वांचावो

प्रश्नोत्तरीरूपे मूर्तिपूजा अंगेनी शंकाओंनुं समाधान करुनार, जिनपूजनमां सायववा योग्य सात शुद्धिनुं सविस्तृत वर्णुंन दर्शावनार, अने छेव्हे विधिशुद्धतामां श्री देवेन्द्रसूरी महाराज रचित चैत्यवंदन भाष्यमां दर्शित चैत्यवंदन अंगेनी २०७४ आमतोने सहोदाधथी समजवा माटेनुं प्रकाशनः—

भक्ति भासंडल

विशेषमां पुस्तकने अंते स्नात्रपूजा-नवअंग तथा अष्टप्रकारी पूजना हुडा तथा डेटलांक प्राचिन स्तवनेथी संग्रहीत आ पुस्तक हरेके हरेके धरमां वसाववा योग्य छे. पाठशाळाओ माटे आ पुस्तक विशेष जरूरी छे. किंमत रु. १-०-० पोष्टेज जे आना अलग. विशेष नकले। भंगावनार पत्रव्यवहार करवो.

प्राप्तिस्थानः—

भास्तर जुभव्यंद केशवदास
पाथे जैन पाठशाळा - सिरोही.

(राजस्थान)

शा. नवलमल तलकाजी परमार

कोल्हापुर - सीटो.

हमारे यहांपर हरतरहका चांदीका माल पायजेव (तोरडी) कंदोरा, व फेन्सीमाल व सोनेके दाने छोटेवडे हरसाइझमें योग्य भावसे मिलते है. व ओर्डर माफीक माल गेरन्टीके साथ भेजा जाता है. भावके लीये पत्रव्यवहार करे.